C.F. RAMUZ

viața lui samuel belet

univers

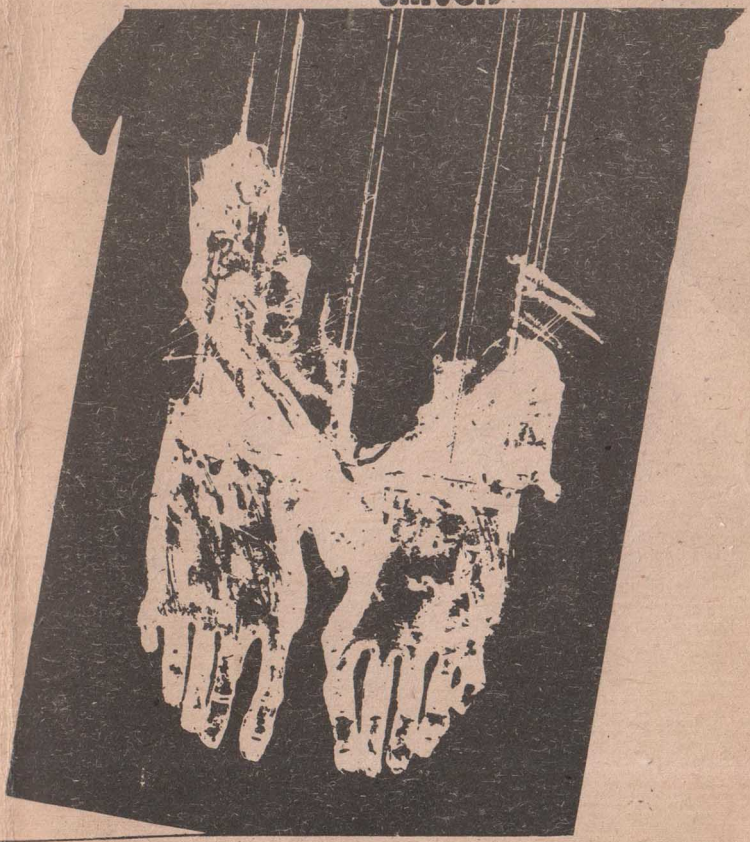

C.F. RAMUZ

viața lui
Samuel Belet

Coperta de *Mircea Dumitrescu*

C.—F. RAMUZ
VIE DE SAMUEL BELET
(C) Editions Gallimard, 1945

Toate drepturile asupra acestei versiuni sînt rezervate Editurii UNIVERS.

C.F. RAMUZ

viața lui samuel belet

Traducere și prefață de Henri Zalis

universal
1987
bucurești

Prefață

Artist al duratei active și voinței umane în acțiune, Ramuz conturează prezențe vitale în fuziune cu natura. Legătura eroilor cu mediul nu se volatilizează niciclnd, chiar dacă destinele lor se dizolvă în rețeaua de lumini și umbre a existenței comune. Osatura suplă a viziunii artistice reflectă, în fond, o circulație omogenă a nuanțelor într-o interioritate plină de sens. Suprafețele atinse de cunoaștere invită mai adînc spre realitățile lăuntrice ; descoperim atunci existențe sever reprimate de circumstanțele neprielnice, asaltate de nevoi, în luptă cu muntele greu accesibil, cu clima severă, cu obișnuința traiului greu, cu inerțiile, cu moleșeala, cu vecinătățile sterile. Nu în ultimul rînd cu vitregii stîrnite din senin, în fața cărora rezistența ia dimensiuni tragice. La Ramuz opera nu e decît un efort transpus patetic în destine singulare și în atitudini de viață. Îndeplinind o mișcare de simpatie, creatorul alege, cel mai adesea, o expresie care îndeplinește un rol subtil : antrenează înțelegerea dincolo de aparențe. Așa se face că Ramuz pune în evidență o lume vitală, dar vitalitatea nu este în cazul său explozivă, poftioasă, ci reculeasă, decentă, supravegheată. Unde am dori, poate, complexiuni, senzația rămîne de transparență, fugitivă. Cît de departe pare și chiar este Ramuz de nervozitatea, de rafinamentul scriiturii; el, cel ce cultivă scrisul exact, fără cochetării stilistice, totuși impregnat pînă la fibra cea mai secretă de fosforescența universului, de energiile, tainele, eșecurile, proiectele, zvîcnirile lui acute. În *Jurnalul*[1] său, publicat cu numai patru ani înaintea morții, Ramuz notează cîteva reacții esențiale pentru înțelegerea cărții de față, pentru clasarea formei sale literare.

La 4 octombrie 1908 scrie : „O mare frumusețe în jurul meu și eu tăios, rece. Un stil cu articulări scurte, ca împletiturile

[1] *Journal*, Lausanne, Mermod, 1943, pp. 184—193.

unei armuri, în stare să îmbrace supleţea gîndirii." Se vede că, deşi elastică, haina pe care pune preţ Ramuz nu trebuie să se lase străpunsă. Mai departe, la 9 martie 1909 mărturiseşte: „Am oroare de «literatură». Sentimentul acesta adînc e în mine, este conţinut, mă paralizează..."

Pentru ce remediu a optat artistul, ne dezvăluie *Viaţa lui Samuel Belet*. O tehnică desăvîrşită a naraţiei, un limbaj, cum afirma singur, auster (deşi miraculos de expresiv), fulgerări de mare iuţeală pentru ca facultăţile analitice să-şi afle armonia într-o imagine finală plină de relief.

Tot în *Jurnal* singurele referiri la... *Samuel Belet* apar la paginile 212 şi 213 sub forma unor menţiuni telegrafice. La 12 aprilie 1912: „Sfîrşit partea a doua din *Samuel Belet*", iar la 2 mai 1912: „Sfîrşit spre ora patru după-masă *Samuel Belet*. De mîine voi reveni la masa de lucru."

Ar fi de semnalat cîte ceva despre acest roman descriptiv — analitic. Mai întîi, că nu se fac nici un fel de trimiteri la data cînd a început redactarea romanului. Apoi, că în chiar ziua următoare încheierii lui, autorul trece la altceva, fără repaus.

La Ramuz nu există tranziţii, probabil pentru că un spirit al întregului alege modelele, fundamentează epicul.

În fine, ca să mă limitez la *Jurnal*, să reţin deocamdată şi următoarea confesiune emblematică: „Este o mai mare voluptate să nu cedezi voluptăţii." [2]

Dacă Ramuz ar fi fost un spirit religios (nu a fost), aş zice că e marcat de reţinerea şi discreţia calvină. Este, în schimb, sigur că a mers de la început într-o direcţie a realismului de tip „documentar", formulă de care s-au impregnat imediat tabloul de moravuri, tipologiile sale, spiritul de motivaţie anecdotică resorbită. Intenţionalitatea pasională, evenimentele biografice cît şi comentariile au o materie comună, sursa fiind de căutat în concepţia morală ce obligă pe fiecare să meargă pînă la capăt, opţiunea, pe măsura esenţei morale, recomandînd, modelînd comportamentul indivizilor.

Scriitor moralist, Ramuz s-a ilustrat şi ca artist realist, de un realism sever disciplinat. De unde o senzaţie permanentă de adevăr, de considerare a omenescului prin prismă caracterologică, cu evitarea schematismului şi caricaturalului. Dacă e ade-

[2] *Idem*, p. 201.

vărat că personajele lui Ramuz își dau pe față psihologia, un anumit mister moral le învăluie gesturile.

Samuel Belet, de exemplu, oscilează între sfială și emoție fățișă, între violență și stăpînire. Dar el nu va fi în stare să se contrazică, nu va deveni propria negație. Dimpotrivă, există o mare fidelitate față de sine, o consecvență în vocație, un fel de sentiment dublu, de rîvnă și de echivalent negativ, deznodămîntul avînd darul să torpileze ardoarea, niciodată să-i sterilizeze freamătul, bunele intenții, tensiunile necontenit imperative.

Artificiul suprem al prozatorului rezidă în forța de convingere. El ne comunică prin Samuel Belet acea iluzie care îl îndeamnă să nu abdice în momentele cele mai grele. Nu e la mijloc nici o criză de desperare. Belet primește toate servituțile sorții. Un gen anume de fatalism, veți zice. Mai degrabă o asumare a omenescului, responsabil în esență de toate atingerile aduse purității ca să legitimeze ideea că realul înseamnă cultivare a speranței. În afara realului speranța nu deține nici un atribut. M-a bucurat să descifrez mai tîrziu noi argumente în *Essai sur les limites de la littérature*[3]. Acolo, Claude-Edmonde Magny vorbește despre lecția permanentei confruntări cu condiția umană. Tot ce s-ar mai cuveni subliniat ține de gradul de omenesc. La Ramuz, eroii sînt oameni simpli, muncitori cu brațele, uneori naivi, instinctivi, nu lipsiți totuși de conștiința că au de îndeplinit datorii și că alegerea lor nu va fi nici întîmplătoare, nici ipocrită.

M-am gîndit că Ramuz a fost asociat acelor scriitori ce par să-i fie înrudiți, din familia lui Jean Giono, bunăoară. Cum înclinația spre rivalitatea sentimentală și melancolică îl apropie de Stendhal (inclusiv stilul sec) mă întreb în ce dozaj se întrepătrunde la autorul elvețian romanescul (imaginativul) cu logicul purtării curente din care nu lipsesc unele automatisme.

Totul începe de la sensul intim conferit noțiunii de adaptare. Eroii lui Ramuz au o conștiință morală gata să aboleasă agreabilul. Osîndiți să lupte, au cultul cruzimii impuse. Acceptînd-o, fac un act de curaj. Următorul survine cînd trebuie să justifice amestecul celor două climate, *uscăciunea* și *tandrețea*[4].

---

[3] Paris, Petite Bibliothèque, Payot, 1968, p. 10.

[4] Jean Pierre Richard consideră cele două umori esențiale pentru experiența stendhaliană. Vezi: *Literatură și senzație*, București, *Univers*, 1980, p. 14.

Şi una şi alta sînt generatoare de dorinţi, de energii. Ramuz le evocă mereu, le implică, le absoarbe într-o cosmicitate inseparabilă de funcţionala ocolire a cusăturilor, a artificiilor. Discreţia trece de la o umoare la alta, scurtînd drumul între ambiguitate şi subtilitate. Cred că aşa se explică de ce la Ramuz ipostaza sub care ni se prezintă anumite personaje este opacitatea [5].

Ramuz nu poate, structural, să evoce prezenţe uscate (un nonsens !), în viziunea lui organică, ca în tapiseriile preclasice, derularea de fizionomii oferă contraste ferite de gravitate. Chiar şi un fermier vitreg cu primogenitura lui se prezintă la limita severităţii opace. Blamul cade pe capul lui nu înainte să-l vedem umanizat de suferinţă. Cum şi figuranţii au dramele lor, trebuie neapărat să vorbim de ele. Pentru a înţelege de ce un artist ca Ramuz nu exclude întrupările mărginite sufleteşte pentru a divulga mai bine duhul făpturilor sale torturate, posedate de torturantul destin.

•

Charles Ferdinand Ramuz s-a născut la Lausanne la 24 septembrie 1878. Şi-a luat licenţa în litere în 1901 şi a funcţionat ca institutor un singur an. A plecat la Paris, unde cu scurte întreruperi, rămîne pînă la izbucnirea primului război mondial. Se întoarce acasă în vara anului 1914. Moare la 23 mai 1947. *Operele complete*, apărute între 1940 şi 1941, s-au reeditat între anii 1967—1968. A candidat, nenorocos, în 1907, la premiul Goncourt cu *Les Circonstances de la vie* (Împrejurările vieţii). S-a definit pe sine în *Jurnalul* său: „Sînt timid, de umoare labilă, retras, mai degrabă un însingurat care vrea să privească şi să cîntărească pe îndelete" (1942).

Va avea nenumărate prilejuri să se ţină de cuvînt. De la *Aline* (1905) şi pînă la volumul publicat postum, *Le Village brûlé* (Satul ars), scriitorul se inspiră din realităţile cătunului romand. Cu mari densităţi de existenţă risipită între maxime şi minime, Ramuz se opreşte la o mică, dar foarte omogenă colectivitate de munteni şi podgoreni, observă dramele lor de zi cu zi şi le învăluie într-un lirism aspru, despre care s-a spus că ar fi apocaliptic. Povestind mereu, într-un fel neobosit, ce a putut trece drept

[5] Fermierul de la Maladière, domnul David, se înşală atît de vîrtos asupra propriilor copii şi nu se depăşeşte defel în a-i trata neomenos, încît îi va fi iertată greu obtuzitatea.

încantatoriu, prozatorul s-a văzut caracterizat drept regionalist. Este, în realitate, un epopeic, un descendent modern din Homer și Hesiod. Alura lui epică, hrănită de un realism aspru, țărănesc, s-a rafinat repede — limpezimea și concentrarea frazelor străbătînd pieptiș un ansamblu cînd întunecat, cînd încărcat de situații, complicități, desperări, ocolișuri.

Sub un camuflaj greu de prevăzut, întreg ansamblul literar al lui Ramuz își precizează astfel unitatea dialectică și constanta fundamentală. Întinderea, extensia par limitate și chiar sînt la suprafața cantonului Vaud (periplul parizian al lui Belet este în întregime accidental) ; teritoriul nu se termină totuși la prima cotitură. Din punctul unde se încheie itinerariul nostru începe un altul, la fel de pasionat și de imediat. Aș aminti aici, ca o întărire a afirmației precedente, cît de mult seamănă două romane ale lui Ramuz, *Aimé Pache* cu *Viața lui Samuel Belet*. Amîndouă istorisesc un drum, explorează biografii, secționează destinul omenesc. Ar fi de ajuns să spunem că literatura lui Ramuz decantează ritmul inegal al vieții sentimentale între două perioade : de febră și de acceptare a lucrurilor. Revelația vine neașteptat : coborîrea pe pămînt, înțelegerea împing iubirea și îi accelerează pulsațiile. Nu cum s-ar crede, pentru că reflexul frazeologic sau imaginația himerică ostenind, ne trezim în plină criză, în plină derută și dezicere de noi înșine. Aici se vede pe deplin forța marelui artist : nicăieri în romanele sale nu cîștigă teren tenebrele haosului lăuntric. Ispita ar putea fi pedepsirea celor prăpăstioși. Cum mișcarea lor frenetică supără, mai ales dacă nu aderă la comandamentul firescului, Samuel Belet, redevenit stăpîn pe sine, declară la sfîrșit, după ce a primit destule lovituri : „Esențial este să trăiești și să mori fără să fi fost nimicit. Sînt atîția care sînt morți cînd îi ajunge moartea cărnii."

Elogiul adus vieții active, demnității omenești derivă dintr-o viziune a corespendențelor. Așa cum într-o frază cuvintele se grupează după o ordine decisă de experiența logică și stilistică (experiența logică fiind comună, dar cea stilistică fiind individualizată), la fel se întîmplă și cu viziunea scriitorului. Ea pleacă de la o primă impresie comună, refuză acomodările ușoare, asamblează notele pînă ajunge la armonia ideii. Ideea la Ramuz trăiește sub semnul muntelui și al podgoriei, are armătura ei de curiozități maleabile, dar devine ea însăși numai după ce evită măruntul etnografism.

Atunci eul scriitoricesc susține fără urmă de exaltare că în orizontul helvet oamenii au o răbdare atentă, că nu vor înlocui niciclnd peisajul lor cu artificiul decadenților și că vor arbora pe buze un surîs încrezător în puritatea, omenia sufletului colectiv.

*

Viața lui Samuel Belet este povestea vieții unui om simplu. Rămas de timpuriu orfan, Samuel Belet își caută locul sub soare. Va fi argat, zidar, dulgher într-o succesiune de postùri care sînt, toate, fațetele discursului interior. Va fi singur, va fi îndrăgostit, dezamăgit de neînțelegerea celei pe care o iubește, va găsi portul sentimental, pe urmă furtuna îl va smulge ca să-l arunce din nou în vîltoarea singurătății. Belet se află închis într-un cerc vicios. Dar care nu-l poate răpune. Destinul și devenirea calitativă a vieții interioare se despart în punctul pe care l-aș numi al restituirii de sine. Belet iese din toate încercările la care va fi supus pentru că are încredere în ființa umană, în dreptul la fericire. Belet viețuiește în propriul lui timp, nu vrea să evadeze din el, suspendînd pînă la un punct timpul lăuntric.

Este adevărat, romancierul îl privește ori de cîte ori trece prin strîmtori, cînd fața îi este răvășită de vînturi puternice. Replantarea lui, după deziluzia cu Mélanie, după popasul parizian și despărțirea de Duborgel, în orășelul Vevey, întîlnirea cu Louise, căsătoria lor și moartea Louisei tăinuiesc, în fond, o inițiere. Asta este întregul roman : o lungă inițiere. Ferma de la Maladière, proprietatea lui David Barbaz, unde Samuel salahorește la începuturile adolescenței, pe urmă destrămarea prieteniei cu Mélanie și ruptura de domnul Loup, alcătuiesc, împreună, o foarte netă antiteză, antiteză între stîngăcie și fremătare, între comun și unic. Tînărul Samuel își joacă viața pecetluit de o forță ascunsă. Ea îl așază față în față cu neîncetatul amestec al disonanțelor. Samuel crede în iubire, Mélanie îl trădează ; Samuel crede în prietenie, Duborgel o îngrădește între limite interesate ; Samuel se leagă de căminul lui, destinul, ca un rege uzurpat, îl spulberă. Așadar, un perpetuu eșec. Și totuși suferința îl pacifică, ea durează cît să ne spună că personajul nu se dezice de esența sa umană. Singurătatea ajunge pentru Belet un izvor de forțe cu ajutorul cărora nu va întoarce niciclnd spatele vieții, în numele unei probități paradoxale. L-aș atașa pe acest Samuel Belet unui clasicism al realismului, dată fiind sănătatea lui armonioasă. Niciodată deghizat, eroul străbate un drum lung, cu puncte ad-

verse unite între ele de linia inițierii neîntrerupte. Sub urbanitatea lui echilibrată, Belet legitimează voința încordată a omului care nu se lasă umilit. A omului deloc invidios pe ceilalți, scîrbit de gesturile lor pietrificate, nici cînd vanitos sau egoist. Mi l-am imaginat drept o întruchipare a sănătății, l-am opus în gînd eroilor bolnăvicioși, sleiți de delirul persecuției, cu conștiința falsă a lăcomiei prospere, deprinși să-și consume toanele pe seama altora. Samuel Belet, în forma literară a unui roman al condiției umane, își substanțializează orizontul. Inițierea necesară s-a produs și, în fine, ținta fiind atinsă, rămîne rîvna de a nu semăna cu acel căruțaș ce-și bate mîrțoaga. Lungul drum se încheie cu acest pas, peste omul ce-și biciuiește calul. Dintr-un ungher inconștient, din mari virtualități, urcă la noi, senzația vîslașului ce înaintează cu barca sa împotriva valului. Întreaga stare de spirit a lui Belet din paragrafele de încheiere închipuie un fel de text bilingv. O limbă vorbește Barloz, insul dur, asprit de privațiuni, tîmpit de automatisme, alta Samuel, bărbat care s-a desfășurat de-a lungul existenței, trecînd prin ipostaze diverse, dar n-a bovarizat, n-a deformat, fie și provizoriu, prin micime, tînguieli, venalitate, resursele omeniei firești.

Am putea susține că prin *Atmé Pache*, *Vindecarea bolilor*, *Împrejurările vieții*, *Frumosul pe pămînt*, și cu osebire *Viața lui Samuel Belet*, Ramuz găsește în terapia naturii o soluție, o condiție de echilibru. Omul are de învins felurite vicisitudini, contradicții, deziluzii. În lumea modernă, pare a spune Ramuz, trebuie să-ți cucerești un temei fără de care riști să fii înfrînt sau umilit ireversibil. Acest temei regenerator nu emană din cuvinte, ci din contactul cu lucrurile, din acceptarea reintegrării individului în ritmul organic. Toată arta scriitorului elvețian rezidă în sublinierea ideii că ne definim în luptă cu adversitatea. O adversitate nu neagră, nu densă, totuși continuă. La temperatura normală a construcției, piatră cu piatră, a acelei cosmogonii helvete pe care *panismul* o subînțelege iar orizontul montan o îndreptățește, rămîne să știm cum să rezistăm la încercări. Ele vin repede, neașteptat de repede ; dacă sîntem tari, adică nu ne pierdem cumpătul, avem o șansă de succes.

Antenele scriitorului îndreptate spre în afară, vorbesc de o realitate primară și despre spiritualitatea muncii nesubjugate de abstracțiuni. Tabloul general include existențe nealterate, mișcarea pe costișe, prin păduri și spinări de piatră. S-a afirmat că Ramuz provine și se întoarce la civilizația țărănească, la ino-

cența și mutațiile ei pragmatice. Literatura lui este un imn închinat Elveției natale, calmului spectaculos din care Samuel Belet a știut să-și clădească maturitatea. Sub numele autorului atît de frecvent citat ne place să regăsim consacrarea poetică a comuniunii dintre național și universal, dintre activ și fecund.

Singurătatea, cum ajunge să-și zică Belet însuși, deține propriul ei antidot. În rîvna muncii pălesc necazurile. Ea este garantul tuturor inițiativelor. *Viața lui Samuel Belet* mi se pare unul din cele mai pătrunzătoare argumente în favoarea muncii ca subiect de roman. Încrederea în demnitatea ei salvatoare aduce în paginile ce urmează culorile luminoase ale dreptății lui Ramuz, o dreptate purificatoare.

•

În studiul *Poziția lui C.-F. Ramuz* din volumul *Vérité et Poésie* apărut în 1964 [6], Marcel Raymond face cîteva aprecieri din care desprindem însemnătatea majoră a scriitorului (în Elveția romandă el este după Jean-Jacques Rousseau artistul cel mai realizat). Să mai reținem că Marcel Raymond propune o personalizare a creației lui Ramuz în trei faze, prima din 1905 pînă în 1914, cu *Viața lui Samuel Belet* drept operă de referință, o a doua, între 1914 și 1917, an cînd publică *Marea primăvară*, expresie a voinței revoluționare de primenire și, în fine, cea dintre 1917 și 1927, epoca deplinei maturizări artistice, extrem de fecundă în creații.

Exegetul afirmă, privitor la prima epocă, cea dintre 1905 și 1914, că aparține căutării rădăcinilor, efortului de a se defini ca om al provinciei sale față de care rămîne fidel în sensul unui inepuizabil angajament interior.

Armonia pe care o generează actul de fidelitate nu i interzice scriitorului să reflecteze critic la anumite aspecte, dar îl și ajută să explice ce sens are devenirea umană. Iar în cadrul ei suferința, resort al omenescului veșnic recuperat. Samuel Belet, de exemplu, a trecut pe lîngă fericire. Ar fi vrut să fie învățător, dar tot ce a obținut — nu mare lucru — are o valoare simbolică. Pescar în cele din urmă, Belet se reculege ca să reconstituie drumul spre izvoare. Recuperarea spirituală în lungile clipe de liniște ce separă o certitudine de alta, are sensul unei inițieri

[6] Edit. de la Baconnière. Neuchâtel, 1964, pp. 225—249.

ontologice : viața nu-și abandonează slujitorii cu condiția ca aceștia să nu desfigureze scopul moral al vieții. Regăsesc o idee scumpă lui Jean Starobinski, care se lasă cucerit de sentimentul coeziunii intime. „Elanul căutării lăuntrice tinde să nege orice distanță și să adune într-o *coeziune* în care spațiul, corpul și mișcarea (spiritului) își aparțin și se întrepătrund strîns." [7]

În numele acestei necesare coeziuni, problema fundamentală, pusă și rezolvată în *Viața lui Samuel Belet*, nu are alternativă. În intimitatea conștiinței sale, omul alătură corpului spiritul, nu ca două posibilități opuse, ci ca două exigențe înfrățite sub semnul prezenței, al luminii dinlăuntru. Transparența reciprocității lor plasează destinul, ca și eșecul (tentativă himerică de a alunga pe ușă ceea ce se întoarce pe fereastră !) nu printre opacități, ci printre tulburătoarele iradieri ale identificării de sine. Poetica eului profund deschide o formă de plenitudine modernă, la fel de modernă ca ordinea timpului etern.

HENRI ZALIS

---

[7] Jean Starobinski, *Parole et silence de Claude*, Nouvelle Revue Française, sept. 1955, p. 524.

I

Mă numesc Jean-Louis-Samuel Belet, născut în Praz-Dessus, la 24 iulie 1840, din Urbain Belet, plugar şi Jenny Gottret, nevasta lui, precum se poate vedea din actele mele.

Aveam doar zece ani cînd am rămas orfan de tată. Cinci ani mai tîrziu, mi-a murit mama.

Abia împlinisem cincisprezece ani. Într-o dimineaţă, pe cînd eram la şcoală cineva bate la uşă. Profesorul o deschide ; după care îmi spune :

— Samuel, trebuie să te întorci acasă.

Chipul lui avea o expresie stranie. L-am întrebat :

— S-a întîmplat ceva ?

— Nu ştiu. Doamna Blanc a venit să te cheme.

Doamna Blanc era una dintre vecinele noastre. Acum mă aştepta pe coridor. O privesc şi îmi pare că are şi ea un aer ciudat ; mi se face frică ; întreb din nou :

— Doamnă Blanc, s-a întîmplat ceva ?

Dar ea o şi luase înainte cu paşi mari, fără să se mai întoarcă. Sigur, nu mai eram un băieţaş, şi apoi greutăţile pe care le aveam de învins în viaţă, mama mea şi cu mine, mă maturizaseră de timpuriu ; o iau la fugă, o ajung şi-i spun : „Sînt sigur că s-a întîmplat o nenorocire". Şi cum doamna Blanc continua să tacă, pricep pe dată : „Mama !" Şi fără s-o mai iau în seamă, mă pun pe fugă.

Casa noastră se afla la celălalt capăt al satului. Primul lucru pe care îl zăresc în faţa casei este trăsura medicului. Un docar vopsit în galben. Potcovarul, cu şorţul lui de piele şi cu mînecile suflecate pînă la umăr, ţinea calul de hăţuri, fiindcă acesta era cam agitat. Zărindu-mă, plecă fruntea ; mai erau vreo cinci-şase persoane în afară de dînsul ; cu toţii tăcură brusc. Iar cei

care stăteau în dreptul porții se dădură la o parte. Eu continuam să alerg. Nimănui nu-i dădu prin gînd să mă oprească. Pătrund în casă ca nebun : pe mama o găsesc culcată pe pat.

Nu era dezbrăcată, doar la piept rochia avea nasturii desfăcuți. Lîngă ea stătea doctorul împreună cu două femei, cu toții se aplecaseră asupra ei, iar medicul ținea în mînă un șervet umed cu care îi fricționa tîmplele, apoi începu s-o lovească peste obraz cu marginea șervetului. Mama deschise atunci ochii și suspină adînc, după care înțepeni din nou. Avea vîrful nasului alb de tot și buzele livide ; îmi amintesc de asemenea de părul ei, fiindcă de obicei era pieptănat cu grijă, iar acum zăcea în dezordine pe pernă. Ea deschise ochii, însă imediat îi închise, n-avea deloc aerul că m-a recunoscut. Stăteam lîngă ea în picioare, la marginea patului.

Nu știam ce să spun ; simțeam nevoia unui răgaz pentru a-mi aduna gîndurile.

Dar iată că deodată mama se lasă pe spate, apucă cu ambele mîini colțul pernei, se agață de el. În același timp în pieptul ei se aude ceva de parcă bazinul unei fîntîni s-ar goli. Încep să plîng.

Medicul se întoarce și zice : „Ce caută aici puștiul ăsta ?“ Mă apucă de-o mînă, una din femei de cealaltă, și mă scot afară. N-am mai știut nimic.

Doar că în după-amiaza zilei mama murea, iar două zile după aceea o înmormîntam.

Pe cînd ne întorceam de la cimitir, unchiul meu (era un frate de-al tatii, se numea Julien Belet, iar bucătăria era plină de oameni care mîncau și beau) se apropie de mine și îmi spune :

— Vino în spatele pătulului.

Mă chema ca să fim singuri. Mă duc.

Unchiul era înalt, uscățiv, mustăcios. Era îmbrăcat după moda epocii, gulerul hainei îi ajungea pînă la urechi ; strînsă în talie haina cădea în cute ca o fustă, pe șale. Stătea puțin aplecat să-mi vorbească ; eu, dimpotrivă, eram obligat să-mi înalț capul. O furcă veche era rezemată de zid cu dinții spre noi. Unchiul îmi puse mîna pe umăr. Îmi spuse : „Ascultă cu atenție Samuel...“ Eu, însă, m-am pus din nou pe plîns.

De două zile plîngeam fără să mă pot opri, afară doar de clipele cînd mă străduiam să uit ; parcă aveam două pungi cu apă în dosul ochilor.

Unchiul mă privi cu severitate.

— Cu ce te ajută plînsul ăsta ?...

Și cum adînc rușinat încercam să-mi înghit lacrimile :

— Hai, spune-mi !

Tăceam în continuare.

— Auzi, vrei să-mi răspunzi ? Ești de-acum destul de mare ca să știi cum să te porți.

Și o ia din nou de la capăt : „Vrei să-mi răspunzi ?“ Atunci fac un efort și spun printre suspine :

— Nu ajută la nimic.

— Păi vezi, spuse el, dacă vrei, se poate. Și acum hai să discutăm. Mă asculți ?

Fac semn că da.

— Ei bine, trebuie să știi că eu am primit însărcinarea să veghez asupra intereselor tale, numai că ceva nu e în regulă cu ele. Există pămînturile și casa, dar mama ta s-a îndatorat nemăsurat. Cu suma pe care o vom obține din vînzarea lor, abia dacă vom avea cu ce achita ipotecile. Din fericire, ești la vîrsta cînd poți să-ți cîștigi singur pîinea, altfel ai fi căzut în grija familiei și cînd ai demnitate nu-ți prea place așa ceva.

Mă întrebă : „Am dreptate ?“ Dau din cap în semn de încuviințare.

— Va trebui să-ți găsești un rost. Atunci, iată, am chibzuit. M-am dus să vorbesc cu cineva la care are să-ți fie bine, domnul Barbaz, din Vernamin.

Mi-a zis că este de acord să te primească, firește, cu condiția să fii harnic și docil. I-am replicat : „Asta ar mai lipsi !“

Unchiul nici nu se gîndise să vadă dacă planul lui îmi convenea. „Treaba s-a aranjat,“ zicea dînsul, și asta era cu atît mai bine pentru că tot n-aș fi știut ce să-i răspund. Să-l refuz, n-aș fi îndrăznit, să-l mint, n-aș fi putut ; dar la suferința mea se adăuga o nouă suferință. Nu mai plîngeam, acum : simțeam că mă înăbuș.

Trebuie să vă spun că am fost totdeauna primul la școală și că munca la cîmp nu mă prea încînta. Îmi plăcea să citesc, să scriu, să socotesc. Iar mama, văzîndu-mă pre-

gătind lecțiile seara, pe masa din bucătărie, în timp ce ea spăla vasele și aranja farfuriile în raft, era cu desăvîrșire fericită, fiindcă gîndea : „Băiatul ăsta are să ajungă mai departe decît noi". Eu, în ceea ce mă privește, mă obișnuisem cu gîndul acesta. Mă vedeam, eu însumi, ajungînd departe. Ce erau și unde aveau să mă ducă toate acestea, nu prea știam, dar totul semăna cu un drum lung care urca.

Și dintr-o dată apare unchiul. Adio drum. Mă văzu plecînd ochii însă, fără nici o îndoială, crezu că asta înseamna că sînt de acord cu el. Părea foarte mulțumit.

— Hai, vezi bine că nu e nimic înspăimîntător. Să te socoți norocos că ai pe cineva care-ți poartă de grijă. Dacă mai rămîn ceva bani, după ce datoriile vor fi plătite, îi vom depune la Casa de economii ; îi vei găsi acolo cînd vei deveni major.

Scoase apoi pipa din buzunar, o umplu cu grijă și-mi spuse :

— Trebuie să ne întoarcem.

Ceremonia luase sfîrșit. Oamenii nu-mi acordau nici o atenție. Bărbații strîngeau mîna unchiului, nevestele lor o îmbrățișau pe mătușa.

Pe la cinci, unchiul se duse și el din pricină că avea animale de îngrijit, iar mătușa pregăti o masă frugală pentru noi doi : brînză și cartofi fierți. Apoi mă ajută să-mi strîng într-o legăturică niște veșminte și ceva lenjerie ca totul să fie gata pentru a doua zi, în zori. Pachetul fu gata repede pentru că nu cuprindea multe lucruri.

II

Îl cunoșteam bine pe domnul Barbaz, pentru că Vernamin se afla doar la jumătate de ceas de Praz-Dessus, iar dînsul era cel mai bogat proprietar din comună.

Cu cîtva timp înainte se recăsătorise. Întîmplarea a făcut mare vîlvă prin împrejurimi. Îmi amintesc că o auzeam pe mama vorbind pe îndelete despre asta cu madame Cerez, în prăvălia ei. Pe cît înțelesesem, nici nu trecuse anul de cînd domnului Barbaz îi murise prima soție. Îl vorbeau de rău că n-a așteptat cît se cuvenea.

„Dar, ce vrei — spunea madame Cerez — se pare că era zor".

N-am prea înțeles la ce anume făcea aluzie : mi-a rămas numai vaga impresie că domnul Barbaz a făptuit ceva urît, ceea ce micșora oarecum respectul pe care ar fi trebuit să i-l port. Nu pînă într-a-colo încît să uit de cele douăzeci de vaci, cele șaptezeci și ceva de loturi, cei patru boi, cei trei cai ; se știe doar că pentru noi, țăranii, lucrurile acestea înseamnă totul.

Eram prin urmare destul de copleșit cînd a doua zi dimineață unchiul m-a dus la Maladière. Acesta este un conac mare, de formă pătrată, înconjurat din toate părțile de livezi și cîmpii. O mlaștină despărțea conacul de lac. Între conac și ferma propriu-zisă se întindea ograda ; doi tei înalți o umbreau, fiecare era înconjurat de o bancă de piatră, care încingea trunchiul precum un inel degetul.

Cînd am ajuns noi la conac, domnul Barbaz ieșise deja, cu toate că era încă devreme ; unchiul mă lăsă, spunîndu-mi că va reveni mîine. Am fost condus în odăița mea.

Am așezat pachetul cu haine pe pat și mă pregăteam să-mi schimb pantalonii (eram îmbrăcat cu hainele mele cele bune) cînd vechilul, pe nume Recordon, mă chemă la dînsul.

Era grăbit, vătaful ! Mi-era atît de teamă să nu întîrzii că, fără să mă mai schimb, am alergat la el. Ținea în mînă o greblă, mi-o întinse și arătîndu-mi pe cineva cu o pălărie mare de pai care ieșea din grajd :

— O să te duci cu dînsul ; îți va arăta ce ai de făcut. Numai că altă dată te sfătuiesc să fii mai prompt cînd ești chemat.

Povestesc despre cele întîmplate cum îmi vin la îndemînă, fără să aleg, poate că nu mi le amintesc deopotrivă de bine (unele mi le amintesc, altele deloc). Omul cu care mergeam la cîmp era un savoiard. Este tot ce știu despre el. Cît dură drumul, nu scoase o vorbă. Merserăm pînă la un luminiș, numit Devins, care fusese cosit în ajun ; acum trebuia doar să întoarcem iarba, fiindcă pe partea de deasupra se uscase, iar cea de dedesubt era încă umedă. Dar nici nu ajunserăm bine că omul pe care îl însoțeam, în loc să se apuce de treabă, se lungi la um-

bra unui tufiș cît să poată supraveghea drumul pe care venisem.

— Ai o oră la dispoziție ca să termini treaba. Descurcă-te. Dacă nu vei fi gata, am să te zvînt în bătaie.

Ce-aș fi putut răspunde ? Era un vlăjgan înalt de cel puțin șase picioare, cu o barbă pînă-n ochi. Eu îmi făceam ucenicia. Orice început este greu.

Am apucat să întorc otava, pe cînd celălalt mă privea. După un ceas isprăvisem, dar eram lac de sudoare.

Savoiardul își scoase tacticos ceasul și îmi spuse :

— Știam că nu merită să mă amestec. Atîta doar, să-ți ții gura...

Și pe cînd se ridica, îmi repetă :

— Am să te snopesc în bătaie.

Nu-mi amintesc ce s-a întîmplat în restul zilei ; trebuie să ajung la ce s-a petrecut către seară. Atunci a avut loc o scenă pe care mi-am întipărit-o în minte cu atît mai mult cu cît limpezea spusele doamnei Cerez în prezența mea.

Eram pe cale să mîncăm supa în bucătărie ; pe lîngă Recordon, nevastă-sa și savoiardul, mai stăteau doi servitori, o slujnică și cu mine ; cu alte cuvinte, eram șapte cînd, brusc, ușa se deschise și intră o doamnă corpolentă, roșie în obraji, plină de importanță, bine îmbrăcată, avînd la gît un ceas de aur, prins de un lanț petrecut de două ori după gît.

Nu mi-a fost greu să ghicesc cine era. De îndată ce a apărut, madame Recordon îi ieși înainte. Noi ne-am reluat masa. Numai bătrînul Juste zăbovea. Stătea chiar în fața mea. L-am remarcat de îndată. Pentru că nu semăna cu nimeni. Știam că e cineva peste care nu se trece ușor și pentru că lucrase mai bine de 40 de ani la Maladière ; era aici din vremea bătrînului Barbaz ; pe domnul Barbaz junior apucase să-l cunoască de cînd era copil.

Înalt, uscățiv, cu desăvîrșire pleșuv, cu un nas lung și ascuțit, buze și mai subțiri, ochi mici, cenușii, înfundați, de cînd doamna Léa intrase (am aflat mai tîrziu că acesta era prenumele noii doamne Barbaz) nu o scăpase din priviri. La început aceasta se întreținu cu doamna Recordon și nu-i dădu prea multă atenție. Dar de îndată ce isprăvi, se gîndi să fie drăguță nu noi ; se apropie de masă și ne

ură : „Poftă bună...“ I-am răspuns cu toții mulțumindu-i precum se cuvenea. Singurul care tăcu fu bătrînul Juste.

Încet, se ridică ; cînd a ajuns lîngă el, Juste era deja în picioare și o privea fără să clipească.

Ceilalți ne puneam întrebarea : „Ce-o fi avînd ?“ Răspunsul nu întîrzie prea mult. Fiindcă madame Léa, acum la rîndul ei îl iscodea, dar el îi întorsese spatele. Juste se îndreptă spre ușă ; ușa se deschise și apoi se închise : bătrînul ieșise din încăpere.

S-a lăsat o liniște grea vreme de două sau trei minute ; apoi o auzirăm pe doamna Léa care striga : „Ce înseamnă asta ? Nu îngădui așa ceva !“ Avea o voce țipătoare, puțin răgușită, vocea unuia care este pe punctul să fie gîtuit. Reîncepu : „Tare aș vrea să știu dacă aici sînt la mine acasă !“ Madame Recordon începu să zică : „Vă rog să ne iertați, însă, știți că Juste e bătrîn, are idei fixe, de 40 de ani...“ Doamna Léa o întrerupse : „Puțin îmi pasă !“ Și adăugă : „Dealtfel, o să mai vedem“. Și ieși, la rîndul ei.

Trecu o bucată de vreme pînă să ne liniștim. Recordon fu primul care începu să vorbească. Era roșu la față, bătu cu pumnul în masă :

— La dracu ! spuse, aș vrea să știu cu ce drept se bagă nebunu' ăsta bătrîn să facă morală oamenilor. O să-mi pierd pîinea din cauza lui...

— Stai, Louis, zise nevastă-sa, o să se rezolve. Îi vom explica doamnei...

Dar el se dezlănțuise :

— Ce să-i spui ? Și dacă doamna nu vrea să priceapă ? A fost sau nu cuviincios ? Așa se cuvine să te porți cu stăpînii ? Eu răspund de asta.

Și se iscă o discuție între Recordon și consoarta lui ; în cele din urmă conveniră ca ea să meargă la doamna Léa, „să-i explice“ cum zicea ea, iar el, Recordon, să se ducă la domnul David.

Pe o farfurie s-au adus cartofi fierți și slănină ; pofta ne-a revenit. Recordon însuși sfîrși prin a se potoli. Curînd ne ridicarăm de la masă. În ce mă privește, m-am îndreptat spre camera mea. Nu era o încăpere mare, cea în care aveam să stau : trei picioare în lungime și tot atîtea în lățime, iar dacă ridicam mîna, atingeam plafonul.

Un pat de brad, o masă de lemn de brad, un lavabou uzat, un scaun și cam asta era tot. Cînd ești obosit, nu prea acorzi atenție acestor amănunte, și, dealtfel, eu nu fusesem niciodată alintat. Mă dezbrac repede și mă întind în așternut. Dar cînd să adorm, aud din camera vecină un zgomot. Ascult, părea că cineva citește cu voce scăzută. Cineva care nu prea știa să citească, se poticnea de cîte două-trei ori la cuvintele prea lungi înainte de a le dibui ; apoi iarăși o lua de la capăt pînă se împotmolea din nou. Am recunoscut glasul bătrînului Juste. Iar acum, că se înstăpînise tăcerea, vorbele răzbăteau pînă la mine, nu chiar atît de limpede și nici chiar atît de numeroase ca să le pot aduna în fraze, suficiente însă ca să-mi pot da seama că erau cuvinte din Biblie. Mi se citiseră adesea versete la catehism. Eram curios să știu : „De ce citește astfel, cu voce tare ? S-ar fi cuvenit să aflu". Mă scol tiptil, peretele subțire care despărțea cele două încăperi era din scînduri date cu var ; ar fi fost prea greu să descoperi o crăpătură sau o gaură ; în adevăr, găsesc una, mă uit prin ea și-l zăresc pe bătrînul Juste șezînd la o masă la fel cu a mea, cu o carte deschisă în față. Era așezat cu spatele la mine însă distingeam cartea grație unei lămpi așezată lîngă el. Era într-adevăr o Biblie. O Biblie veche, cu încuietoare și cotor de piele închisă, dintre acelea ilustrate. Stătea aplecat asupra ei, aproape că o atingea cu nasul, pe cînd urmărea rîndurile cu degetul. Cu greutate rostea cuvintele ce se înșiruiau : „Blestemat să fii... Israel... fiindcă... femeile... adultere..." Rostea cu voce scăzută cuvintele și nu izbuteam întotdeauna să le înțeleg ; numai pe unele, mai importante, le pronunța mai tare și atunci era posibil să le înlătur și să le dau un tîlc.

Astfel am priceput că tot ce citea se lega de scena de adineauri și că el căuta în carte îmbărbătarea de care avea nevoie. Se înăsprea în hotărîrea lui. Se compara cu ilustre exemple. Iar acestea acționaseră, căci îl simțeam numai putere și siguranță de sine.

Nu făcea nici un fel de mișcări ; spatele lui părea un bloc negru, atîta doar că pe cap se ivi o pată albă, era părul luminat de lampă ; numai capul i se mișca încet, dar

nu și trupul, nu și pumnul, cum adăsta sprijinit de marginea mesei. Parcă erau niște pete de cerneală. O mînă bătrînă, descărnată de tot, numai noduri, însă plină de forță încă ; din cînd în cînd se contracta. Deodată, bătrînul Juste se îndreptă din șale și tăcu. Privea fix în față. Pesemne că terminase capitolul și reflecta la cele citite. Apoi izbi cu pumnul în masă și lemnul răsună sub lovitură. Și atunci l-am văzut pe bătrînul Juste cum se ridică încet (avea în mișcări o mare încetineală, dar și o mare autoritate) ; și, cum se ținea drept, atingea tavanul cu capul. Mi-era oarecum rușine că îl spionam. Nu eram mînat decît de curiozitate. Așa că nu mă clintii din loc. Continuam să-l urmăresc din priviri pe bătrînul Juste, în vreme ce se apropia de pat ; îmi închipuiam că se va culca. N-a fost așa. A îngenuncheat și, luîndu-și capul în mîini, sprijinindu-și fruntea de saltea, a început să se roage cu voce tare ; zicea : „Doamne, îți mulțumesc că mi-ai venit în ajutor, Ochiul tău le vede pe toate. Tu ai cîntărit lucrurile, Doamne. Mi-ai întins mîna de care am nevoie, fără de care aș fi un neputincios și un rătăcit".

Spunea : „Fă dar ca rușinea să fie izgonită din casa aceasta, ca nu cumva casa să dispară, iar pedeapsa Ta să cadă asupra ei. Doamne, aceasta e ruga ce o îndrept către tine".

Mai spunea altele asemănătoare, mîinile-i se împreunaseră, deodată întinse brațele și capul i se lăsă pe spate.

Cineva urca scara și-l întrerupse. Nu avu decît timpul să se ridice. Ciocăniturî la ușă, domnul David își făcu apariția.

După cum am spus, îl știam din vedere pentru că îl întîlnisem adesea cînd străbătea satul galopînd pe iapa sa roșie, însă niciodată nu avusesem prilejul să-l văd atît de aproape. Era un bărbat scund și gras, greoi dar încă robust, cu o pelerină scurtă și capul descoperit. Se vedea greu că e palid, din cauza obrazului bronzat ; însă mîinile îi tremurau.

Se apropie de bătrînul Juste. Acesta nici nu s-a clintit. Liniștit, deși respectuos, păstra un aer de perfectă siguranță de sine care contrasta cu agitația domnului David. Juste îl întrecea cu un cap. Acum erau față în față.

Domnul David i se adresă (vocea lui era puțin tremurătoare) :

— Ce s-a întîmplat, Juste ?

Celălalt voi să răspundă. Domnul David îl întrerupse :

— Stai să vorbesc eu mai întîi... Știi că țin la dumneata. Ești de prea mult timp la noi pentru ca să mă port cu dumneata ca și cum ai fi un străin. Dar nici nu-ți îngădui să-ți acorzi drepturi pe care nu le ai... Și, deși mi-este neplăcut, trebuie să-ți spun — ai uitat că aici există un stăpîn și că eu sînt acela...

Juste împietrise, numai ochii lui îl sfredeleau pe domnul David drept în ochi și la fel cum procedase cu doamna Léa, nu-l slăbi de fel. Domnul David fu cel care cedă. Totuși nu se opri.

— Oricui altcuiva i-aș fi arătat ușa. Cu dumneata este altceva. Știu prea bine ce îți datorez. Numai că va trebui, Juste, ca și dumneata, în ce te privește, să fii om de înțeles. Ai greșit, va trebui să recunoști, să îndrepți tot ce-ai stricat. După cum vezi, încerc să dreg lucrurile... Vei merge s-o cauți (șovăi asupra cuvîntului), vei merge s-o cauți pe... soția mea, și îi vei prezenta scuze. Ea binevoiește să nu ceară mai mult, cu condiția să nu se mai repete.

Și cum Juste tăcea chitic :

— Deci ne-am înțeles. Mîine dimineață vii la noi.

Bătrînul Juste lăsă un răgaz după vorbele celuilalt ; spuse :

— Nu voi veni.

Spuse asta cu tristețe, dar cu calm și fermitate. Avea un chip palid, pe care îl văd și acum. Și ochii lui îi văd, fiindcă îi sfredeleau pe cei ai stăpînului, dar toate astea le făcea parcă împotriva lui și în numele a ceva mai presus de el și de toate.

— Ce-ai zis ? strigă domnul David. Ce-s neroziile astea ?

— Nu voi veni, fiindcă nu pot veni. Vedeți, domnule David, v-ați abătut de la drumul drept. Nu eu vă spun toate acestea ; eu, ca să zic așa, sînt un nimic. Dar Cel-de-Sus vorbește prin mine, sau eu n-am dreptul să fac, fiindcă El mi-a cerut să vorbesc...

Domnul David îl întrerupse cu asprime :

— Taci !

Și cum Juste intenționa să continue :

— Taci ! Taci !... Auzi, îți spun să taci !

Juste tăcu, dar nu-și schimbă atitudinea. Poate asta îl înfuria pe domnul David. În orice caz îi era cu neputință să se mai controleze.

— Prost-crescut, strigă el, cine ți-a îngăduit... cine ?

Nu-și sfîrși propoziția. Reîncepu :

— E ultimul dumitale cuvînt ?

Juste tăcu.

— Atunci mîine te voi concedia.

Ușa trosni închizîndu-se. Toată scena fusese nespus de gălăgioasă. Cu siguranță că a fost auzită în toată casa. Dar de îndată ce domnul David se îndepărtă, o liniște de necuprins învălui totul. Era ca și cum n-aș fi văzut și auzit nimic ; îl priveam fără întrerupere pe bătrînul Juste și privindu-l, această impresie creștea. Nu părea deloc tulburat, nici o trăsătură nu i se alterase. O clipă încă stătu în nemișcare ; apoi îndoi din nou genunchii, își reluă rugăciunea, în cele din urmă se sculă în picioare și, liniștit ca întotdeauna, începu să se dezbrace.

În ce mă privește, m-am lungit pe pat. Nu-mi mai era somn. O ciudată răsturnare se petrecuse în mine.

O revedeam pe mama întinsă pe pat, culcată, cum n-o mai văzusem fiindcă oamenii vii nu dorm cu mîinile împreunate și nici nu sînt prea liniștiți cînd dorm.

Îmi spuneam că niciodată nu i-am simțit într-atît lipsa, ca acum, cînd întrezăream toate greutățile vieții. Eram singur, nu mai aveam pe nimeni.

În zadar încercam să mă consolez, ziceam că e în ceruri ; nu reușeam să-mi reprezint însă cerul.

Singurul lucru limpede pe care îl distingeam era cimitirul unde mama fusese îngropată și groapa în care fusese coborîtă.

Îmi aminteam cum oamenii care țineau frînghiile se aplecau cu picioarele depărtate și cum, lunecînd în palmele lor aspre, funiile făceau zgomot. Plouase toată noaptea și groapa mustea de apă. Au așezat-o pe mama în apăraie. Mi se făcea frig pentru ea și începui să am frisoane. Apoi începură să cadă bulgări.

Cum să mai vezi și să mai asculți cînd ești întins atît de adînc sub pămînt ?

Înțelegeam că sînt singur-singurel. Nimeni nu se gîndea la mine.

Mă suceam și mă zvîrcoleam pe salteaua de paie care fîșîia ; era singurul zgomot ce se lăsa deslușit. În camera de alături se făcuse liniște, ca și afară pe cîmp, sub cerul nemărginit, tivit cu stele.

III

Bătrînul Juste plecă a doua zi, dimineața.

Imediat după plecarea lui, sosi unchiul meu, care se întreținu cîteva clipe cu domnul David ; pe mine veni să mă caute la grajd, unde îl ajutam pe Ulysse, argatul de serviciu, să scoată bălegarul. „Domnul David te așteaptă, spuse unchiul, du-te în biroul lui". După care mă părăsi, nu înainte de a-mi ura noroc.

M-am dus să mă spăl pe mîini la fîntînă. Așa-zisul birou era o mică încăpere situată la parterul conacului. Domnul David era acolo.

Îmi spuse :

— Tocmai am stat de vorbă cu unchiul tău, de aceea te-am și chemat pentru ca să ne cunoaștem. Pentru început, vei primi 15 franci pe lună.

Mi se păru că arăta mai rău decît în ajun, gălbejit, cu trăsăturile obosite, de parcă avea aerul cuiva care n-a dormit. Scoase un carnet din sertarele pupitrului și mi se adresă din nou :

— Cum te cheamă ?

I-am spus cum mă numesc și anul în care m-am născut, trecu totul în carnet, cu ziua angajării mele la fermă, uscă cerneala cu un praf verde, după care încrucișă brațele pe piept.

— Este de prisos să-ți spun că trag nădejde să te porți cum se cuvine. Unchiul tău m-a asigurat că ești harnic, ceea ce vom vedea. În tot cazul, pari bine făcut pentru vîrsta ta. (Mă măsură din cap pînă-n picioare.) Cu atît mai bine, cu atît mai bine... Dacă sînt mulțumit de tine, îți voi mări simbria.

Tăcu ; mă pregăteam să ies din birou, cînd mă rechemă scurt :

— Ce făceai adineauri ?

Îi spusei :

— Îl ajutam pe Ulysse, cum mi s-a poruncit, să scoată bălegarul.

— Ai destulă putere să împingi roaba ?

I-am răspuns :

— Cred că aș putea, numai că n-am încercat încă.

— Va trebui să încerci.

Astfel, am început de-a binelea munca la fermă. Acum știam că voi cîștiga 15 franci pe lună. Mi se părea că e mult.

În scurt timp eram la curent cu toate muncile : seceratul, mulsul, înhămatul, cositul paielor, strîngerea furajelor ; munceam ca un bărbat. Ne sculam vara la patru dimineața ; cu o oră mai tîrziu iarna. Imediat începea mulsul. Cînd se isprăvea mulsul, laptele trebuia dus la lăptărie. Eram doi cei care duceam laptele, Ulysse și cu mine, fiindcă un singur om nu era de ajuns, cîteodată se obțineau pînă la o sută de litri. Dispuneam de două canistre de metal, care se numesc garnițe, una mică și alta mare. Ulysse, fiind mai vîrstnic, o ducea pe cea mare. Eu, însă, mă simțeam umilit, cu atît mai mult cu cît în sat se glumea pe seama mea. De aceea aveam grijă să nu plec în același timp cu Ulysse. Preferam să i-o iau înainte. Pînă în sat era cale de un sfert de ceas, iar garnița cîntărea vreo 40 de kilograme, ceea ce pentru un băiat de 16 ani e o greutate, dar amorul propriu îmi dădea puteri și, de altfel, învățasem să-mi potrivesc pasul cu balans, altminteri picături mari de lapte ar fi sărit cît colo deasupra capului meu. În lăptărie erau întotdeauna vreo cincisprezece băieți ce sporovăiau vesel ; mi-era puțin teamă, fiindcă erau mai mari decît mine ; îmi predam laptele și dispăream. Mă întorceam înaintea lui Ulysse : din cauza asta patronul mă aprecia.

Așa intram în miezul zilei, iar zilele treceau, una după alta, cu strîngerea păioaselor, secerișul, a doua coasă și, în sfîrșit, într-o mai mică măsură, culesul viilor, fiindcă domnul David avea și niște vii undeva, mai

spre dealuri. Ce este bine la fermele mari este că faci de toate, pînă și meseria de măcelar dacă vrei : în fiecare toamnă se tăiau cîte patru porci.

De altfel eram bine tratat. Poate puțin cam aspru, fiindcă Recordon nu era comod ; dealtfel domnul David era omniprezent, iar Recordon știa asta. Mîncarea era pe săturate și gustoasă.

Totul ar fi fost în regulă, dacă n-ar fi existat noua doamnă Barbaz, însă din clipa în care venise, totul mergea în casă de-a-ndoaselea. Niciodată, se spunea, domnul David nu l-ar fi izgonit pe bătrînul Juste dacă n-ar fi existat dînsa. Dealtfel, ideile lor nu se potriveau în nici o privință. De ce s-au căsătorit, zău dacă pricep. Măcar dacă doamna Léa ar fi fost frumoasă ; dar n-o găseam frumoasă. Era prea plină și apoi avea un fel de a te privi care, încă de pe atunci, îmi displăcea la femei. Prea bătătoare la ochi sau, într-un cuvînt, prea țipătoare, prea preocupată de ce se gîndea despre ea și dornică peste poate să fie admirată.

Se povestea că fusese multă vreme cameristă la hanul „Soarele de aur" din Roche și că acolo a cunoscut-o domnul David. Acesta a reușit s-o angajeze cu toată împotrivirea primei lui soții. Și se mai spunea că pînă la venirea ei doamna Barbaz n-a fost niciodată bolnavă ; de cum a venit noua menajeră, sănătatea doamnei a început să lase de dorit ; și s-a înrăutățit treptat, fără să se știe clar ce avea, deși au venit s-o consulte doi medici. În curînd, n-a mai putut părăsi patul ; un an mai tîrziu deceda. În mai puțin de douăsprezece luni, cum s-a văzut, domnul David se recăsătorea.

Toate acestea se petreceau cam în vremea intrării mele la fermă. Mă angajasem în iulie ; în octombrie, deja, doamna Léa năștea o fetiță. La început această naștere păru să aranjeze lucrurile. Domnul David era tare mîndru ; avea și de ce, fiindcă se apropia de 60 de ani.

Dar din prima căsnicie avea alți trei copii : o fată numită Julie, care era măritată cu un domn Raymond, reprezentant comercial la Roche, un băiat pe nume Robert, pe care nu-l vedeam mai deloc, fiindcă învăța la oraș ; în sfîrșit, o a doua fată, necăsătorită, căreia i se

spunea „domnișoara Rose". Datorită ei, situația începu din nou să se înrăutățească.

Era fata cea mai frumoasă pe care am văzut-o vreodată. Îmi amintesc foarte bine de o rochie albă pe care o purta în primăvara aceea, o rochie de muselină cu fusta numai volane, cum era moda pe-atunci. Cînd venea spre tine pe drum, îmbrăcată în rochia aceea și cu pelerina ei roză, simțeai că te trec fiori de emoție. Se spunea că este mîndră : cu mine n-a fost niciodată. Mi s-a părut mereu politicoasă : mi-a vorbit întotdeauna gentil și altora la fel. Ceea ce părea a fi mîndrie, era aerul ei distrat și absorbit ce o însoțea tot mai vizibil, dar asta era destul de firesc.

În scurt timp doamna Léa deveni geloasă pe ea. L-a stîrnit probabil împotriva fiicei lui căci în scurtă vreme domnul David s-a înstrăinat de ea. Cu atît mai mult cu cît o avea acum pe micuța Lucienne, chiar dacă nu era decît un prunc de cîteva luni.

Timpul trecea pe nesimțite. Un an întreg se duse așa. A fost anul zidarilor. Domnul David a reînnoit casa din temelii : a tencuit fațada care, din cenușie, a devenit trandafirie, era doar gustul doamnei Léa. O nouă fereastră a fost străpunsă în zidul dinspre lac, pentru a lumina salonașul ; cum nu era simetrică celorlalte, totul începu să fie supus revizuirilor. Se simțea în toate o voință căreia nimic nu-i putea rezista. Astfel, de îndată ce veni primăvara, sosi și un grădinar care întoarse grădina cu susul în jos. Și pentru a pune capac la toate, un tapițer plecă ducînd într-un car imens o grămadă de mobile. Fuseseră roșii, se întoarseră verzi.

Cu toate astea, am mai spus-o, nu eram nefericit. Dezordinea nu era într-atît de mare încît să sufăr prea mult. Cît privește micile inconveniente, îmi spuneam că oriunde ai merge dai de ele.

Ce m-a ajutat mult era faptul că îmi găsisem un prieten. Un prieten, nu știu dacă pot îndrăzni să-l numesc astfel, căci avea de trei ori vîrsta mea, însă simțeam pentru el un asemenea amestec de respect și încredere că nu găsesc alt cuvînt. Este vorba de un domn Loup, cîndva diriginte la colegiul comunal, pe care îl

știam ca om destoinic încă din epoca în care învățam la școala din Praz-Dessus. Într-o zi m-a întîlnit în împrejurimile de la Maladière. S-a oprit imediat.

— Ia te uită, ce cauți pe-aici, Samuel ?

I-am spus că mă angajasem la domnul Barbaz, fiindcă rămăsesem singur pe lume. M-a privit tare ciudat, mi-a pus mîna pe umăr și m-a întrebat :

— Și cum te descurci ?

I-am răspuns că m-am acomodat bine situației, însă a bănuit probabil că nu-i dezvălui întregul adevăr. M-a privit din nou și a adăugat :

— Caută-mă, Samuel, cînd timpul o să-ți prisoseaască.

M-am dus să-l văd într-o duminică. Locuia singur cu soția lui într-o căsuță mărginașă, pe care o înconjura o grădină bogată. Își îngrijea singur grădina. O parte întinsă era ocupată de o prisacă vopsită în albastru, cu trei rînduri de stupi făcuți din trestii (nu se cunoșteau încă stupii de lemn pe care acum îi găsești în tot locul). Obișnuia să spună : „N-am copii, dar am albinele mele". Dealtfel, se pricepea să strunjească și avea în pod un strung la care iarna confecționa tot soiul de mici obiecte ; mai am și acum un inel pentru șervete pe care mi l-a dăruit.

Mă primi în grădină ; adusese o sticlă cu hidromel (e un vin din miere) și am început să sporovăim.

De obicei nu prea sînt vorbăreț. Ce s-a întîmplat, nu știu. Cert este că la capătul unei jumătăți de ceas nu mai aveam nimic să-i ascund. Era ca și cum ceva din lăuntrul meu mă împingea să dau glas unui întreg univers de gînduri ce nu aștepta decît să se exprime ; de fapt mă destăinuiam pentru prima oară. Mă simțeam mai ușor.

Ridică spre lumină paharul cu hidromel și privindu-i frumoasa culoare pe care o căpăta grație transparenței :

— Vezi, îmi spuse, este limpede. Sînt mulțumit de el anul ăsta.

Reîncepu :

— Îți place ? Foarte bine. N-are gust rău.

Și imediat, ca din întîmplare :

— Pe la unchiul tău ai mai trecut ?

Pe cît se pare, mă lua pe departe. Îi răspunsei că am fost pe la dînsul în două rînduri, dar că prima dată nu l-am găsit, iar a doua oară avea oaspeți, așa că mi-am văzut de drum.

— Mai ai și alte rude ?

Nu aveam ; mama nu era din partea locului.

— Duminica ce faci ?

Mi-era rușine să mărturisesc. Duminica nu făceam nimic. Mă trînteam pe pat. Pe la patru dimineața trebuia să mă scol să mulg vacile ; odată laptele dus la lăptărie, mă culcam din nou. Cu atît mai greu mi-a fost să-i destăinui acest lucru cu cît unul din subiectele asupra cărora mă oprisem mai în amănunt fusese supărarea pricinuită de faptul că nu mai puteam să-mi continui studiile, cum mi-ar fi plăcut și cum mama nădăjduia că voi face. Aveam aerul că mă contrazic.

Cu toate acestea nu mă certă, îmi spuse :

— Te înțeleg, băiete. Știu cît de greu îți vine să perseverezi la vîrsta ta cînd n-ai pe nimeni care să aibă grijă de tine. Dar dacă ai avea pe cineva să te ajute...

— Oh, dacă aș avea pe cineva...

— Poate că s-ar găsi cineva...

Și cum îl priveam, cu gura căscată, luă un aer maliţios

— Hai mai bine s-o spunem din capul locului că eu voi fi acela. E tot ce pot să-ți ofer. Dar dacă te-ai mulţumi... Nu te descuraja, Samuel. Toate începuturile sînt grele. Ai duminicile la dispoziţie, vei avea din cînd în cînd și serile, n-ai decît să zici : „Vreau“.

Am convenit că îmi va împrumuta cărţile de care aveam nevoie și că din două în două săptămîni, duminica după-masă, voi veni să-i arăt ce am lucrat.

Aș fi vrut să-i spun cît îi eram de recunoscător pentru ce făcea pentru mine. N-a fost cu putință. Ochii mi se înceţoșară, și o clipă n-am mai văzut nimic.

Cînd mi-am revenit, mi-am dat seama că domnul Loup nu mai era lîngă mine. Aplecat asupra unei tufe de trandafiri, părea foarte ocupat să sucească și să răsucească între degete o frunză atacată de paraziți. În

cele din urmă se hotărî să o rupă şi lăsînd-o să cadă pe pămînt, o călcă apoi în picioare.

Numai cînd mă auzi apropiindu-mă se întoarse ; mă privea ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic : „Haide cu mine".

Îmi oferi o geografie, o carte de istorie, un carnet în care erau explicate şi regula de trei simplă şi fracţiile zecimale, în fine, ca desert, cum spunea, *Robinson elveţianul*.

Îmi mai împrumută tot ce trebuia pentru scris, căci eu nu aveam nici cerneală, nici hîrtie ; m-am despărţit de dînsul cu un pachet gros sub braţ.

Cu economiile mele (căci începeam să am economii) am cumpărat o cutie cu lumînări. Am aşezat una în gîtul unei sticle ; acum aveam lumină în cameră pînă seara tîrziu.

Trebuie să recunosc că, la început, *Robinson elveţianul* m-a atras mai mult decît cartea de istorie sau de geografie. Mă pasiona mai ales momentul cînd şarpele boa înghite măgarul ; mi se pare că Jack era cel care omora şarpele cu o împuşcătură. Însă el aştepta mai întîi ca reptila să-şi mistuie prada, ceea ce făcea ca două-trei pagini să asişti la prînzul ei : vedeai cum bestia transformă bietul măgar într-o pastă ; numai apoi începea să-l înfulece.

Am mai cumpărat, de asemenea, un ceas. Deodată mă uit la ceas ; sînt îngrozit cît e de tîrziu : a trecut de miezul nopţii.

S-a întîmplat totuşi ceva care m-a făcut să uit şi de *Robinson elveţianul ;* în primăvara asta m-am îndrăgostit. Mergeam pe optsprezece ani. Era şi vremea.

Se numea Mélanie ; era orfană de tată ca şi mine, numai că maică-sa, se zice, era tare bogată. Aşa este şi motivul pentru care n-aş fi îndrăznit niciodată să mă gîndesc la ea dacă n-ar fi început ea.

Dar începutul ea l-a făcut.

Am fost trimis într-o dimineaţă la moară cu un sac cu grîu în schimbul căruia trebuia să aduc unul cu făină. Cum drumul suie în pantă, am înhămat-o pe Blanchette, o iapă bătrînă pe care domnul David o ţinea de milă şi care nu mai mergea decît la pas. Era

folosită pentru muncile ușoare. Am încărcat sacul cu făină și mă întorceam liniștit, cînd în pădurice pe care trebuia s-o străbat zăresc, în fața mea, o fată așezată la marginea drumului. Un coș mare acoperit cu o basma era așezat lîngă ea.

M-am simțit stingherit, pentru că pe vremea aceea toate fetele mă înfricoșau, iar ideea de a trece prin fața acesteia mă tulbura. Dacă măcar aș fi putut duce calul la trap dar nu era chip de vreme ce eram cu Blanchette. Atunci am plecat capul cu aerul cuiva care n-a văzut nimic.

Îmi spuneam : „Cea mai bună metodă de a nu fi văzut este de a te preface că nu vezi nimic". Treaba păru că merge bine la început. În adevăr, o depășesc : ea nici nu se mișcase. Mă credeam izbăvit, cînd deodată mă strigă :

— Ei bine, știu că sînteți politicos !

Nu era chip să fac pe surdul ; am înălțat capul : fata de adineauri se ridicase. Cum se întorsese spre mine, am recunoscut pe una care se numea Mélanie, avînd în sat reputația de a fi cea mai ageră și mai ironică dintre fetele care, dealtfel, sînt de felul lor așa.

Faptul că era chiar ea mă făcu să-mi pierd cumpătul ; nici nu-mi trecuse prin cap s-o opresc pe Blanchette, care își vedea de drum. Iar fata mă mustra :

— Ia te uită ce lipsă de atenție ! Împovărată cum sînt ! Iar dumnealui, care are și cal, și căruță !

Înțelesesem, în fine ; trag de hățuri, ea zice :

— E cazul, și se apropie cu coșul sub braț. Probabil că era greu, fiindcă o încovoia. Se apropie și se oprește în dreptul meu. Stîngaci, o ajut să-l așeze în căruță (era un car de dus pietre, făcut din două scînduri așezate direct pe osie). Eu, ca să zic ceva :

— Ce ai în coș ?

— Ce te interesează ?

M-a pus la punct.

Totuși s-a așezat lîngă mine și Blanchette a pornit. Eram obligat, pentru a ține hățurile, să stau întors dinspre partea calului.

Am mers așa o bucată de drum, fără să ne vorbim. Eu desigur nu mai îndrăzneam să zic nimic.

Deodată, ea mă întreabă :

— Lucrezi la ferma din Maladière ?

Făcui un efort ca să răspund :

— Da, domnișoară.

— Mi se pare că te-am mai văzut.

Glasul îi era altul. Era parcă imposibil să am drept tovarăș aceeași persoană care cu o clipă mai înainte mă repezise. Ideea asta mă încurajă, mă întorc spre dînsa și văd lîngă mine o gură ca o rodie și doi ochi care îmi zîmbesc. Erau precum un chibrit într-o grămadă de paie, acești ochi care oricît ar fi fost de negri, păreau să aibă culoarea focului.

Am făcut o mișcare atît de bruscă încît puțin a lipsit să cad din căruță. Ea izbucni în rîs.

Așa a început totul, cu un hohot de rîs. Pădurea tocmai rămînea în urmă ; o ploaie de soare ne cădea de sus, printre crengile ce se răreau ; mai pe urmă intrarăm în lumină și sub noi se deslușea satul.

A continuat să rîdă în tot acest răstimp (astăzi rîsul ei mi se pare fals, dar pe-atunci nu puneam nimic la îndoială).

— Iată ce înseamnă să ai căruțe așa de incomode, spuse ea în sfîrșit. Totuși, nu te poți plînge de tăria spătarului.

Nu exista spătar și, bineînțeles, nici stinghie pentru rezemat picioarele. Acestea se balansau în gol. Spatele se mișca în ritmul hurducăturilor. Era doar un suport pentru șezut. Tocmai ajunseserăm într-un punct care fusese pietruit cu cîtva timp mai înainte ; nu știu ce-mi vine să-i zic : „Dacă vă este teamă, sprijiniți-vă de mine".

Nici una nici două, mă cuprinse pe după talie. Aveam impresia că visez. La fiecare smucitură a căruței îi simțeam umărul lipindu-se de al meu, șoldul ei mă atingea de asemenea. Mă înroșisem tot, apoi mă albisem.

Cu deplin temei, caii focoși nu sînt încredințați oamenilor tineri, mai ales cînd aceștia sînt și însoțiți. Coborîrea devenea tot mai abruptă, iar eu nu mă gîndisem să strîng frîna. Dacă Blanchette n-ar fi fost po-

tolită, Dumnezeu știe ce s-ar fi întîmplat. Dar ea mergea acum tot mai încet.

A fost pentru Mélanie un nou pretext de împunsături.

— Am impresia că nu prea inspiri încredere celor de la fermă. Ei și-or fi spus : „Iată un zărghit, să ne menajăm caii".

Și a început să rîdă din nou. Am făcut la fel. Cu toate că dificultățile traseului rămăseseră în urmă, ea nu-mi dădu drumul. Aș fi putut să-i răspund că întrucît nu mai risca nimic, prudența ei nu mai avea sens ; pe cît se poate bănui, n-am zis nimic, deși simțeam oarecare stinghereală. Continua să-mi vorbească de Blanchette și în fiece clipă izbucnea în rîs, în timp ce striga : „Hi, hi" dar asta nu folosea la nimic. Fapt care o făcea să rîdă tot mai tare.

Dintr-o dată redeveni serioasă : îmi spuse :

— Trebuie să cobor. Asta pentru că ne apropiam de sat. Ea adăugă : Îți dai seama, dacă voi fi văzută cu tine, îndată oamenii vor începe să bîrfească.

Pînă atunci nu mă gîndisem la nimic rău ; de cum mă prevenise (a făcut-o, fără îndoială, cu premeditare) am simțit oarecare vinovăție.

Ajutînd-o să coboare la marginea șoselei, i-am întins coșul. Mi-a mulțumit cu o înclinare a capului. M-a privit nostim, cu o urmă de zîmbet în colțul buzelor :

— Ascultă, îmi zise, nu te plimbi cîteodată pe malul lacului ?

Nu mergeam niciodată ; totuși n-am ezitat să-i răspund :

— Oh, mi se întîmplă.

— Atunci vrei să vii duminica viitoare ? Voi veni și eu acolo. Pe la unu, sub salcia cea mare.

Am crezut întîi că își bate joc de mine, dar a fost suficient s-o privesc pentru a vedea că nu era vorba de așa ceva. Atunci de ce mă invita cînd abia mă cunoscuse, și cînd era întîia dată cînd ne vorbeam ? Iată întrebarea căreia nu-i găseam o dezlegare, dar pe care mi-o puneam în vreme ce Blanchette se îndrepta spre fermă. Singura care îmi venea în minte nu aveam destulă încredere în mine să o iau în considerare. În cele

din urmă am renunțat să mai caut, gîndindu-mă numai la întîlnirea noastră.

În duminica aceea trebuia să mă duc la domnul Loup, dar am hotărît pur și simplu că nu voi merge. Poate că ar fi trebuit să-l previn, dar n-am făcut-o, spunîndu-mi că voi găsi data viitoare o scuză : nu-mi rămase decît să aștept duminica aceasta care se lăsa teribil de mult așteptată. În zadar am încercat seara să citesc : cum se vede ceața strecurîndu-se în pădure printre copaci, tot astfel, dintre rînduri, un chip vaporos mi se arăta, și către el îmi îndreptam privirea lăsînt baltă frazele. Numai că de îndată ce îmi fixam privirile asupra lui se și risipea. Adînc dezamăgit, reluam cititul ; deîndată se ivea din nou. Atunci închideam cartea.

În cele din urmă duminica veni și de dimineață începui pregătirile. Nu aveam decît un singur costum mai acătării. L-am periat cu atenție, ceea ce nu mi se mai întîmplase niciodată. Apoi l-am cercetat la lumină. Am descoperit că nasturii abia se țineau, iar pe piepții vestei, într-un loc vizibil, o pată mare. M-am împrumutat cu ac și ață la madame Recordon și așezîndu-mă la fereastră, mi-am întărit nasturii. Apoi am scos pata. Am avut grijă să îmbrac o cămașă curată, să mă spăl ca lumea, să mă pieptăn, am înnodat la gulerul cămășii o veche cravată neagră pe care o aveam de la tata ; de asemenea am împrumutat o oglindă, fiindcă n-aveam. Mă priveam cît eram de ferchezuit și de rozaliu, într-atît mă dichisisem.

Abia isprăvisem cînd sună de amiază. A trebuit să merg să mănînc. Toți îmi spuneau : „Cît de frumos te-ai gătit !“ Doream să par indiferent, dar ceilalți au observat că nu prea puteam să mănînc. Eu, care de obicei mîncam cît patru, abia dacă am golit o singură farfurie de supă. Pe urmă strecurîndu-mă printre copaci, am făcut un lung ocol, după care m-am îndreptat spre locul întîlnirii. Ea alesese bine locul, la malul lacului nu venea niciodată nimeni. Duminica lumea prefera să hoinărească pe pajiștile din jur. Malul nu e decît nisip și pietre. Și apoi ești ocrotit de baltă, pe care

n-o poți străbate decît printr-un singur loc. Altminteri ai mult de ocolit, cum a trebuit eu să procedez.

Șireata, dacă stai și te gîndești ! Văd salcia, dar, nu e nimeni... stătea ascunsă după un trunchi. Pe cînd mă apropiam, ea scoase capul afară, iar eu uimit abia m-am stăpînit să nu țip.

Îmi spuse :

— Da, e adevărat, am venit mai devreme, fiindcă azi am prînzit mai devreme.

Indicîndu-mi un loc lîngă ea :

— Așază-te aici, e bine.

În adevăr, era bine. Stăteam pe nisipul fin care se mula după voie. În față era lacul ; adia o boare ușoară care unduia spre larg ; ai fi zis că nici nu sînt valuri, deoarece le zăream doar partea în pantă lină însă ceva mai departe, spre larg, apăreau primele valuri cu spumă.

În nisip, în jurul nostru se vedeau bucăți de cărămidă cu colțurile rotunjite, care te duceau cu gîndul la săpunuri trandafirii și la funduri de sticlă cărora frecarea le-a luat luciul. La dreapta noastră rîul se arcuia, iar malul îi era tivit cu un șir de plopi înalți și zvelți, la fel de subțiri sus ca și jos, aidoma unor lumînări. Pe stînga, mai jos, la vărsarea apei numită Sorge (un rîu mic ce străbate mlaștina) se zărea casa lui moș Pinget pescarul.

A început numaidecît să converseze cu sobrietate, astfel că timiditatea mea s-a spulberat. Nu semănam deloc cu doi îndrăgostiți care tot șușotesc și se foiesc. Mi-a spus că își închipuie cît de mirat trebuie că am fost văzînd că ea face primii pași, în ciuda uzanțelor, dar m-a găsit pe gustul ei și dealtfel se plictisea să fie mereu singură în sat. Pe băieții din sat îi găsea grosolani și încrezuți, iar pe fete absorbite de rochiile și pălăriile lor. Nu avea pe nimeni cu care să schimbe o vorbă.

O ascultam ; mă simțeam acum în largul meu. Chiar dacă, fără s-o mărturisesc, regretam puțin că lucrurile luau această întorsătură. I-am răspuns că eu însumi mă simt singur la Maladière. Servitorii de la fermă mă țineau la distanță fiindcă eram prea tînăr, iar domnul David avea destule griji ca să-mi acorde mie atenție.

Odată discuția astfel orientată, se prelungi mult timp. Mélanie părea curioasă să știe ce se petrece la Maladière, iar eu, cum știți, nu prea eram la curent, dar i-am răspuns cum m-am priceput mai bine. Ceva o interesa cu deosebire : rochiile doamnei Léa, numărul și calitatea lor. Cu toate că eram surprins, ținînd seama și de ceea ce Mélanie tocmai îmi spusese despre cochetăria tinerelor țărănci, nu m-am gîndit decît să-i dovedesc bunăvoința mea.

— Iată, îi zic, are o rochie albă, de duminică cred, și una gri. De asemenea una bleu de fiecare zi.

— Din ce ?

— Din pînză.

— N-are și una de mătase ?

Nu băgasem de seamă.

— Așa-s băieții. Se gîndesc numai la ale lor. Reîncepu să mă întrebe despre doamna Léa ; apoi, sesizînd că nu mai era nimic de aflat de la mine atunci, numai atunci, trecu la persoana mea.

Și pentru că mă simțeam flatat și fiindcă doream să strălucesc prin ceva în ochii ei, am început să-i povestesc în amănunt ce făceam seara : cum studiam și ce anume studiam : geografia continentelor și istoria tuturor țărilor, regula de trei simplă, fracțiile și, de asemenea, „Robinson elvețianul".

Ea mă asculta cu atenție. Cînd am terminat, îmi spuse : „Ce-ai putea să faci după aceea ?" Eram dezlănțuit ; o întrebare ca aceasta nu putea să mă încurce. „După aceea ? Ei bine, domnul Loup mă va ajuta". „Ce anume te va ajuta să faci ?" N-am șovăit : „Să devin profesor".

Inventam, este de la sine înțeles. Poate că mă mai gîndisem la treburile astea, dar nu vorbisem cu nimeni despre ele, dealtfel nimic nu era încă bine precizat. Nu e mai puțin adevărat că, odată rostite, au prins contur ; acest viitor închipuit îl vedeam profilîndu-se aievea în fața mea ; m-ar fi mirat să mi se reproșeze cum că aș fi mințit.

Dealtfel, ea nici nu se gîndea la așa ceva ; iar eu îmi atinsesem scopul : crescusem în ochii ei.

— Este o profesiune frumoasă, îmi zise.

— Negreșit, i-am replicat, altminteri nici n-aș fi ales-o.

Ea chibzui o clipă.

— Vei avea nevoie de mult timp pentru a deveni profesor ?

— Oh ! asta depinde, dar dacă mă voi pune pe treabă (improvizam fără răgaz), peste patru-cinci ani...

— Ce vîrstă vei avea peste patru sau cinci ani ?

I-am răspuns falnic :

— N-am decît optsprezece, e ușor de socotit.

— Eu, spuse, am șaptesprezece.

Nu trebuie să ai încredere în ce spune o fată cînd își declară vîrsta, oricum ea arăta mult mai în vîrstă decît mine. Dar n-am avut curajul să insist.

Acum tăceam amîndoi și priveam în fața noastră. Dinspre lac venea o barcă pe care briza o înclina într-atît că dădea impresia că pînza i se va muia în apă. Brusc însă barca se redresa. Gîndeam la viitorul meu. Pe vremea aceea îmi apărea la fel de strălucitor ca soarele și apa, orbindu-mă în aceeași măsură. Fără îndoială că și ea medita la aceleași lucruri. Amîndoi aveam aceleași gînduri și de aceea ne înțelegeam fără să avem nevoie de cuvinte.

Vîntul îi răvășise puțin părul, borurile pălăriei de pai subțire tresăltau ușor, ca un fluture în repaus. Și mă simțeam încălzit de o bucurie calmă, dintre acelea care am dori să țină veșnic.

Dar sună de ora trei, era vremea să ne întoarcem.

M-a cuprins întristarea, nu îndrăzneam să-mi ridic privirea. Cu voce scăzută am întrebat-o :

— Nu s-ar putea să ne revedem ?

Nici nu mă privea. Își ținea mîinile încrucișate în poală, pe urmă le ridică.

— Să sperăm că ne vom revedea.

Am devenit și mai trist.

— Nu mai speri ?

Dar ea își schimbă din nou tonul.

— Oh, zise ea, ne vom descurca.

Și iat-o că își înalță capul, că-și întoarce spre mine chipul luminos. Pleoapele i se zbăteau. Deveni roșie, sînii palpitau ușor. Îmi spuse :

— Voi găsi un mijloc să te înștiințez. Dar, în așteptare, știi...

Atunci, cu o voce scăzută, care nu mai era decît o șoaptă :

— ... dă-mi un mic sărut.

Nu mai știu unde am sărutat-o, am întins buzele, ea și-a apropiat obrazul, am simțit doar ceva arzător. Apoi m-am depărtat, fără să mai privesc înapoi.

De-atunci și în tot cursul verii care veni, chiar dacă ne-am întîlnit rareori, ea a fost mereu alături de mine. Chipul ei mă însoțea pretutindeni. Sub pomii din livadă era iarba bună de cosit și fînul plin de lăcuste ; însă soarele fără de seamăn era ea ; iar susurul apei în șanțuri era vocea ei pe care o auzeam. Cînd vedeam o broască, doream s-o bag în buzunar ca să i-o fac cadou. Iar cu florile din gardurile vii făceam tot timpul buchete gîndindu-mă : „Ai să i le dai cînd o vei vedea", a doua zi însă erau ofilite.

Mă subjugase fără să-mi dau seama ; e cel mai bine așa. Deschisese ușa atît de încet că n-auzisem nici un zgomot ; apoi ușa se închisese după ea. Iar cînd seara eram atît de obosit că abia îmi țineam ochii deschiși, această prezență mă făcea să iau loc la masă și să mai lucrez zilnic cîte o oră-două. Trebuia să fac un mare efort, dar totul mi se părea ușor și plăcut cînd îmi spuneam : „O fac pentru ea".

Pe mama aproape că o uitasem. Cîștigam acum douăzeci de franci pe lună.

IV

Dar interveni un eveniment care, pentru mine, schimbă brusc mersul lucrurilor.

Se isprăvise secerișul ; eram în răstimpul dintre seceriș și a doua coasă ; adică tocmai intram în luna august ; în acel moment se răspîndi la fermă zvonul că domnișoara Rose avusese o discuție cu tatăl ei cu privire la un pretendent cu care ea voia să se mărite. Se rostea chiar numele craidonului. Era fiul unei modeste negustorese de mărunțișuri din Roche ; era privit oare-

cum drept smintit, fiindcă făcea versuri și publica articole în ziarul local. Ceea ce părea cert era că n-avea „situație", cum se zice, iar cît privește banii, și mai puțin. Din care cauză era lesne de înțeles că ideea acestei căsnicii îi displăcu domnului David. Soția lui, după cum se preciza, era și mai ostilă decît dînsul, încurajîndu-i împotrivirea.

Domnișoara Rose era încăpățînată, se știa. Nimeni n-o mai vedea. Pleca dis-de-dimineață, se întorcea seara. Se povestea că nu mai vorbea cu mama vitregă.

Îmi amintesc că era tare cald. Fîntîna aproape secase. Iarba care începuse să crească spornic, păli curînd ; pe cîmpii adăstau smocuri de firișoare cafenii.

Noi, ceștilalți, sufeream oleacă de sete, dar la o adică, nu ne lipsea vinul de ora zece, pe care îl gustam laolaltă, așezați în cerc sub cîte un copac, fiind cîteodată o duzină, inclusiv argații sezonieri. Necontenit ne săreau în obraz lăcuste mari cît degetul mic. Cînd Ulysse prindea vreuna, îi smulgea picioarele. O așeza alături de el și toată lumea rîdea văzînd insecta căzută pe o parte, încercînd inutil să se salte cu ajutorul aripilor. Eu întorceam capul. Nu voiam să par mai milos decît sînt, dar toate astea mă strîngeau la inimă.

Într-o sîmbătă, pe la ora șase, tocmai ce intrasem la domnul Barbaz, nu-mi amintesc de ce, așteptam în bucătărie ca Jenny să se întoarcă din grădină cînd, deodată, aud pe scară vocea domnișoarei Rose. Spunea :

— Aș dori să știu doar dacă acesta este ultimul tău cuvînt...

— Ți-am mai spus, nu văd de ce m-aș mai repeta...

— Care va să zică, e nu ?

— Nu.

Un glas uscat, răgușit, aspru și pe de altă parte cel al domnișoarei Rose, înalt, gîtuit ca atunci cînd ești cu răsuflarea tăiată.

S-a lăsat o scurtă tăcere ; se părea că Rose cugetă la ceva ; apoi reîncepu : „Bine". După care coborî în fugă scara ; o văd trecînd val-vîrtej prin ușa deschisă și traversînd curtea în goană, de-a curmezișul, ca și cum cineva ar fi urmărit-o, cu pălăria pe cap și umbrela în mînă.

Mă gîndeam : „Hotărît, treburile merg prost !“ Dar bucuria mă făcuse egoist, abia dacă o compătimeam.

Auzeam limpede de deasupra vocea domnului Barbaz răsunînd din nou și o ușă deschizîndu-se, prin care doamna Léa îi răspundea de astă dată ; n-am prea băgat de seamă ce-și spuneau. Bătrîna Jenny, cu care aveam treabă, tocmai sosind în clipa aceea, îi încredințai comisionul și îmi luai tălpășița.

Acestei Jenny i se spunea Jenny Guraliva, cu un cuvînt care pe la noi înseamnă : vorbăreața ; își merita porecla. Era ca Juste, de peste 30 de ani în serviciu aici.

Așteptam ora mesei.

Între timp a trebuit să schimb coada la mătură fiindcă cea veche putrezise ; în cele din urmă am auzit-o pe doamna Recordon chemîndu-mă să cinez.

Am mîncat în grabă și m-am întors la mine. Am aprins lumînarea apoi, deschizînd caietul de aritmetică, care pe jumătate era scris, m-am apucat să rezolv o problemă la care mă gîndisem toată ziua fără să găsesc o soluție. Îmi amintesc bine această problemă. Era vorba de un bazin căruia i se indicau dimensiunile și de un robinet cu debit dat ; problema era să stabilești în cît timp se umplea bazinul. Îmi dădeam seama că trebuia să încep prin a calcula volumul bazinului, însă după asta mă împotmoleam. Am refăcut calculele de trei ori fără să reușesc ; a patra oară, mergînd cu socoteala pînă la capăt, mi-am dat seama că rezolvarea era greșită. Mi-era de ajuns pentru asta să caut la ultima pagină a cărții unde erau indicate rezultatele.

Nu-mi rămînea altă cale decît s-o iau de la început. Mă gîndeam cu disperare la Mélanie și la ușurința cu care îi dezvăluisem planurile mele. Mi se părea că niciodată nu voi ajunge atît de pregătit încît să pot intra măcar la Școala normală. Și îmi mai spuneam de asemenea că ea își va bate joc de mine pe bună dreptate atunci cînd mă va vedea. Această părere a fost cea care mi-a redat puterea. Mă gîndeam : „Ei bine, demonstrează-i că greșește“. Și m-am pus cu burta pe carte.

Se făcuse tîrziu ; era probabil zece seara ; isprăveam primele înmulțiri între lungimea și lățimea bazinului

ori între suprafață și înălțime ; tocmai atunci cîinele începu să urle.

Se știe, cîinii nu suportă luna. Am strigat : „Léo !“ Ridică ochii și îl văzui agitîndu-și coada. Era un dulău negru și nu prea de soi : încrucișare de buldog cu dumnezeu mai știe ce ; dar era un bun păzitor și de aceea îl iubeam. Gîndeam : „Se va potoli acum dacă știe că cineva e pe aproape“. Da' de unde ; de-abia m-am reașezat la masă că a început din nou să schelălăie. Îmi spuneam : „Oare s-a întîmplat vreo nenorocire ?“ Nu știu de ce, dintr-o dată mi-am amintit că Léo era tare atașat de domnișoara Rose și că adesea ea îl lua cu dînsa cînd mergea să se plimbe. Or, se știe : animalele au un văz, un auz și un miros mai agere decît ale noastre și că adulmecă de la mai mare distanță decît noi. În orice caz, am devenit neliniștit iar cifrele mi se încurcau tot mai tare în cap. Realizez că nu voi mai putea face nimic cum trebuie. Mă hotărăsc să cobor pentru a-l băga pe Léo în cușcă și să încerc să-l liniștesc mîngîindu-l. „După care, îmi zic, voi merge să mă culc“. Dar, dintr-o dată, Léo își schimba tonalitatea și după felul în care latră îmi dau seama că cineva se apropie. Mă duc din nou la fereastră ; într-adevăr, văd venind un om pe care îl recunosc în lumina lunii ca fiind moș Pinget. Domnul și doamna Barbaz se culcaseră probabil, fiindcă în casa vecină nu se auzea nici o mișcare. La fermă, de asemenea, nimeni nu dădea vreun semn de viață.

Moș Pinget, în vremea asta, ajunsese pînă sub fereastra mea și, întorcînd capul spre mine, de sub pălăria lui de paie care, de mare ce era, îi cădea pe ceafă, zise :

— Trebuie să mergi cu mine.

Vorbea pe șoptite, cu o intonație ciudată, înăbușită : abia dacă înțelegeam ce spune.

— Unde trebuie să mă duc ?

Însă el repetă doar atît :

— Trebuie să mergi cu mine.

Înțeleg că orice-aș face, nu scot mai mult. Îmi iau pălăria, cobor scara în vîrful picioarelor. Dar cum îl ajung, iată-l că reîncepe :

— N-ai cumva un tovarăș care ar putea veni cu noi ?

Eram tot mai intrigat; îl întreb: „De ce?“ Dar el, cu același aer misterios: „Fiindcă la treaba care ne așteaptă ar trebui să fim cel puțin trei“. Nu e chip să aflu altceva. Îi spun: „Ar fi Ulysse, numai că el nu s-a întors încă și nu se știe cînd se va întoarce... Să mă duc să-l chem pe Recordon?“ El îmi zice: „Nu, nu pe Recordon“. Atunci îi spun: „S-ar putea să-l chemăm pe unul dintre muncitorii sezonieri“. „Da, de acord, du-te de-l caută“.

Ușa hambarului era închisă cu cheia. Din fericire, știam cum să mă descurc, trecînd prin șopron, în partea de sus a peretelui șopronului era un fel de gaură pe unde te puteai strecura. Este ceea ce am și făcut, iar odată ajuns la grămada de fîn în care dormea muncitorul, l-am scuturat. Acesta mîrîi, la început refuză să mă urmeze, însă eram cu totul răscolit; sînt lucruri care se simt. Sezonierul își dă seama, după intonația vocii mele, că probabil se petrece ceva grav și sfîrși prin a se ridica, astfel că ne alăturarăm lui moș Pinget.

Acesta ne zise: „Să ne grăbim!“ Și fără să mai adauge nimic, se îndreptă spre lac.

Am uitat să amintesc că Pinget era pescar și că locuința lui se afla chiar la malul apei, dacă se poate numi locuință acel soi de baracă făcută din scînduri și cărămidă și care, drept horn, avea o țeavă veche de zinc ce ieșea pe un ochi de geam.

Mergea repede, tot ce puteam face era să ne ținem după el.

Abia plecasem de la fermă, că Léo începu din nou să schiaune.

Iarba foșnea sub pașii noștri. În jur lumina lunii lucea în iarbă; din galbenă cum era ziua, otava devenise cenușiu-verzuie; deasupra se profilau negre tufișurile circulare și pîlcurile de copaci, însă era destulă lumină pentru a putea să deslușim drumul.

Moș Pinget tăcea mîlc. Deodată mă privi și zise:

— Oare e bine ce fac?

Și cum își dădea seama că nu pricep:

— Da, că nu le-am spus nimic, deși cîinele ăsta urlă așa.

Pe urmă, cum eu nu spuneam în continuare nimic:

— Sfinte Dumnezeule ! E cu putință ? E cu putință ?

Nu se oprise, ci continua să meargă înainte cu pași mari, dar acum mergeam alături de el. Ridică pumnul pînă la obraz, apoi îl lăsă să recadă. Își clătină capul ; ciudat, în umbra pălăriei, o umbră nu prea întunecată cum este cea din nopțile cu lună, îi zăream profilul, cu bătrîna lui barbă și nasul mare coroiat, arcuindu-și sprîncenele în timp ce colțurile buzelor se mișcau ușor.

Își dădea seama că trebuie să se explice. Făcu un efort și începu :

— Iată, tocmai eram pe cale să adorm ; mi s-a părut că aud un zgomot, ca și cum cineva ar fi desprins barca...

O mică oprire ; continua să meargă, noi de asemenea. Își mișcă din nou capul :

— Mi-am spus : „Cine are chef, la ora asta, să se plimbe pe lac ?“ Mă gîndesc că e clar de lună și îmi zic : „Sînt poate niște îndrăgostiți !“ S-au mai găsit, de două sau trei ori, perechi de îndrăgostiți, care să-mi ia noaptea barca ; au și ei obiceiul lor. Mă scol să văd. Într-adevăr, în barcă erau doi, un domn și o doamnă.

Reîncepu (vorbea cu goluri între fraze) :

— O doamnă, o doamnă tînără... Apoi, iată mi se pare că îi recunosc pălăria. Nu-i așa ? Luna abia se înălțase iar ei stăteau în bătaia lunii ! Nu mă mai puteau vedea fiindcă mă ascundeam după colțul casei, eu însă îi vedeam bine. O doamnă, o tînără doamnă în rochie albă... Pe domn nu-l știam. Nu vîsleau spre larg, ci mergeau de-a lungul malului. Se îndreptau spre partea bătrînei sălcii, unde e o scobitură. Doamna era așezată lîngă domn, nu pe banchetă ci pe fundul bărcii, rezemîndu-și umărul de genunchii lui, cu fața întoarsă spre a lui. Iar el, vîslind fără răgaz, se apleca spre ea. Apoi dădu drumul vîslelor : ajunsese în fața bătrînei sălcii, cam la vreo 50 de metri, chiar la locul potrivit. Atunci ea s-a ridicat, el stătea încă aplecat, după care a luat-o în brațe... A trecut o clipă, pe urmă am băgat de seamă că barca se înclină. Mi-am zis : „Ce năstrușnică idee au să stea la marginea banchetei, în loc să rămînă la mijloc !“ Nu mi-a trebuit prea mult să-mi dau seama. Barca se apleca tot mai mult. Și iată...

Mă strigă : „Samuel !“ Dar în același timp, muncitorul se oprise ; i-a spus :

— Eu unul nu merg mai departe.

Mașinal, mă opresc de asemenea ; mi se părea că nu pot să mai fac un singur pas. Moș Pinget se oprește la rîndul lui. Am ajuns foarte aproape de mal.

Pinget se oprește constrîns de faptul că noi am rămas locului ; ne privește. Însă muncitorul redeschide discuția :

— Va trebui să mă plătească gras.

Eu nu spuneam nimic, iar moș Pinget la fel. Numai că pentru puțină vreme : „Și atunci ce-ar trebui să fac ? Nu mai știu, e o încurcătură de tot dragul. Poate că nu e vorba de *ei*. Și-apoi există bacul, o să-l luăm ; să mergem să vedem“.

Muncitorul se mulțumi să facă un gest cu mîna. Stătea în picioare în fața lui moș Pinget, plin de aplomb, cu picioarele puțin depărtate.

Moș Pinget clătină din cap, suspină și zise :

— Cred că aș fi făcut mai bine dacă l-aș fi anunțat ; n-am avut curajul s-o fac... Și-acuma, iată-mă în bucluc ! Cu barca dusă, cu vîslele pierdute și naiba mai știe, am ajuns de poveste.

Nu-l las să isprăvească fiindcă mi s-a făcut rușine.

— Ei bine, merg eu cu dumneata.

Muncitorul izbucnește în rîs. Léo urla tot mai tare.

În momentul acela luna păru că face un salt pe cer ; apăru în vîrful unui plop.

— Cînd e atîta lumină, de parcă am fi în plină zi, ar fi totuși păcat, spuse muncitorul. Voi merge și eu.

Nici unul, nici altul nu prea știam bine ce să mai spunem. Și iată că astfel toți trei ne reluăm drumul ; într-o clipă am ajuns la moș Pinget acasă.

Ne zice :

— Să fac rost de lumină... Da, ne va trebui pentru mai tîrziu.

Vocea lui răsuna ciudat în liniștea nopții. Părea că se împiedică în găuri și crăpături, în unele momente se oprea de-a binelea.

Intră în casă și aprinse felinarul pe care îl puse pe masă, apoi se întoarse spre noi și împreună ne-am dus pînă la un mic debarcader făcut dintr-o scîndură bătută

în doi țăruși, unde era legată cea de-a doua ambarcațiune, o barcă veche cu fundul plat. Acum lacul lucea în fața noastră. Părea asemenea unui acoperiș umezit datorită înclinării sale, imitînd conturul olanelor, cu mii și mii de mici valuri. Moș Pinget după ce desfăcu barca, ne arătă cu degetul ceva care plutea în fața sălciei. Era cealaltă barcă, răsturnată. Se desprindea ca o pată neagră pe albul sclipitor al apei.

Spuse :

— Uitați-vă acolo.

— Se vede bine, răspunse muncitorul. Vorbeau în surdină. Erau două perechi de vîsle. Muncitorul luă loc în spate ; moș Pinget se așeză pe o bancă, eu pe alta și ne puserăm pe vîslit.

Cu bărcile cu fundul plat, te deplasezi ușor, necazul este că nu sînt stabile pe direcție ; o bătaie de vîslă neinspirată și iată-le că se învîrtesc pe loc. Noroc că Pinget era de față ca s-o manevreze. „Cu dreapta, așa, încă o dată, cu dreapta, e bine așa".

Clarul de lună ne învăluia. Strălucea net în fața noastră. În lumină se zărea doar forma neagră a celeilalte bărci. A noastră se îndrepta chiar spre ea. Ne apropiam de ea cu repeziciune.

Deodată, observ, alături de carcasa răsturnată, o altă pată, mai mică ; iscodim ce este : era o umbrelă.

Dau din cap. Moș Pinget mă privește. Clatină și el din cap, pe urmă-mi spune :

— Știam eu... Nu-i nimic, trebuie să mergem acolo.

De-acum orice urmă de frică ne trecuse și lui, ca și mie. În ce mă privește, nu mă gîndeam decît să execut bine manevra. Nu era prea ușor. Trebuia mai întîi să potrivim barca noastră de-a lungul celeilalte, după ce pe partea respectivă am tras ramele din apă ; apoi, lipindu-ne de bordul ei, am încercat s-o întoarcem cu fața în sus. Gîndeam că fiind trei, treaba nu va merge prea greu ; dar oricît ne-am silit, nu ne-am atins ținta. Ai fi zis că e de plumb barca asta ; părea că ceva foarte greu o trage în jos.

— Ah, știu care-i pricina ! exclamă moș Pinget, dezdoindu-se. Au rămas prinși sub banchete.

Înțelesesem. Simțeam cum mă trece un fior de ghiață pe spinare, simțeam cum mi se face părul măciucă sub șapcă.

Moș Pinget reîncepu :

— Va trebui să-i remorcăm pînă la mal, nu-i chip s-o scoatem altfel la capăt.

Avea un capăt de frînghie, a trebuit să mergem să căutăm inelul celeilalte bărci pentru a-l prinde cu frînghia.

Ușurel, am început să dau din vîsle. Vîsleam din răsputeri, totuși abia dacă înaintam. Priveam spinarea rotunjită a lui moș Pinget, așezat în fața mea, și-mi potriveam efortul după al lui.

Ajunserăm, în cele din urmă. Am tras barca pînă la mal. Toți trei am întors-o. Moș Pinget avea dreptate : rămăseseră așezați în barcă.

Erau înlănțuiți. Moartea nu-i despărțise și trupurile lor fără viață rămăseseră împreună. Am fost obligați să le desfacem mîinile pentru a-i separa.

Mai întîi am adus-o pe domnișoara Rose ; corsajul ei se lipise de brațele pline și de umeri ; și fiindcă părul ei ud îi trăgea capul pe spate, gîtul trasa o linie dreaptă între bărbie și despărțirea sînilor.

Am culcat-o pe o pătură adusă de moș Pinget. În clipa aceea, s-au auzit urlete înspăimîntătoare, în ciuda distanței : era Léo care, bineînțeles, ghicise totul.

Ne-am ocupat și de celălalt. Cum urca spre noi din fundul apei, ceea ce ne-a apărut mai întîi a fost chipul, astfel am văzut că are părul destul de lung. La fel ca și domnișoara Rose, capul i s-a răsturnat brusc pe spate.

L-am culcat și pe el pe cuvertură. Moș Pinget mi-a spus :

— Acum va trebui să mergi și să-l vestești...

După care, imediat reveni :

— Poate că ar fi mai bine să nu-i lăsăm împreună.

Eu însă, cuprins de milă, am avut o reacție de revoltă. De ce să ne gîndim la convenințe cînd alături zăceau cele două trupuri ? Au vrut să rămînă uniți în moarte, îmi spuneam, să rămînă cel puțin încă un moment, fiindcă pe veci tot nu va fi posibil.

Am spus :

— M-aș duce eu, cu condiția să-i lăsați împreună.

Moș Pinget n-a obiectat, iar eu m-am dus. N-a fost nevoie să merg prea departe. Nenorocirea e ca fumurile de toamnă. Subtil, prin aer, se presimt de departe : nici nu le-ai văzut venind, că te-au și înconjurat.

Am zărit trei oameni care veneau spre mine. Erau domnul David, Recordon și Ulysse. Domnul David mergea în frunte.

Falca îi căzuse, două mari cute îi zbîrceau obrajii. Mă privi îndelung, fără să zică ceva, apoi plecă în fugă.

Mai tîrziu, după miezul nopții, fu observată o trăsură cu banchete mergînd încet spre Maladière, o formă albă era culcată într-însa, pe o saltea.

Noi toți mergeam alături. Tocmai soseam, cînd doamna Léa s-a repezit spre noi. Ridicase brațele, strigînd :

— Te-am prevenit !... Te-am prevenit ! Te-ai jurat să ne ucizi pe toți ! Călău ce ești, părinte vitreg !

V

Trei zile mai tîrziu viața își reluase cursul. Însă pentru mine, nu mai era cu putință să rămîn la Maladière. Nu mă mai recunoșteam. Mă întrebam dacă nu eram bolnav, n-aveam poftă de nimic. Fiecare ființă, fiecare lucru îmi evocau cele petrecute. Nu mai îndrăzneam să privesc spre lac. Singura vindecare era să plec cît mai repede.

Mă hotărîsem să vorbesc mai întîi cu Mélanie. Ea a fost cu totul de părerea mea. Nu mi-am închipuit că se va declara atît de ușor de acord cu mine. „Nu prea știu dacă voi găsi de lucru în sat ; în caz că nu voi găsi de lucru, vom fi despărțiți". Ea mi-a răspuns : „N-are importanță, dacă tu vei răzbate".

M-am întristat nițel. Mi se părea că ea n-ar fi vorbit astfel dacă ar fi ținut într-adevăr la mine. Cum încercam să i-o spun, mi-a replicat : „Tare ești prost ! Crezi că sînt ca acele fete egoiste care nu se gîndesc decît la ele ? Ca și cum n-ai putea găsi mai bine decît aici ! Și apoi, vom putea oricînd să ne scriem..."

Era o fată cu simț practic și avea ambiție cît pentru doi. Totuși, tristețea mea stăruia și eram foarte emoționat

cînd duminica următoare mă îndreptam spre domnul Loup. Mă ascultă atent ; de două sau trei ori dădu din cap :

— Băiatule, n-am nici un sfat să-ți dau. Chestiile astea, vezi tu, le discuți numai cu tine însuți. Dar pricep că situația în care te găsești nu mai e cea de altădată.

I-am spus că mă hotărîsem.

— Atunci, continuă el, nu mai șovăi. Nu te împotrivi ție însuți. Și fii convins că voi continua să fac tot ce pot ca să te ajut.

L-am întrebat dacă știe vreun loc unde m-aș putea angaja.

— Numai că, i-am zis, mi-ar plăcea să găsesc ceva în sat.

— În sat ? De ce în sat ?

— Uite așa.

A început să zîmbească. Mi-a spus :

— În sat nu știu. Dar Roche nu e prea departe. Iar eu m-am gîndit pentru tine la Roche...

Continuă :

— Iată-te tare acum la ortografie și la socotit ; ai un scris caligrafic ; s-ar putea să-ți folosească... În fine, caută-mă pe săptămînile viitoare.

Tocmai în duminica aceea m-a întîmpinat cu o expresie de mulțumire pe față și mi-a spus pe dată : „Băiete, s-a rezolvat".

Îmi explică pe urmă că a fost să-l vadă pe un domn Gonin, care era notar la Roche și căruia i-a vorbit despre mine. Numitul Gonin tocmai avea nevoie de un ajutor. Era de acord să mă ia de probă.

— Nu vei cîștiga decît 60 de franci pe lună la început, dar așa este la început. Vei avea mult mai mult timp liber decît la Maladière. O bătrînă domnișoară, pe care o cunosc, are să-ți închirieze o cameră. Pe domnișoară o cheamă Grandjean. Camera și pensiunea te vor costa 45 de franci pe lună. Ți se pare convenabil ?

Nu puteam, desigur, să sper la ceva mai bun ; i-am mulțumit frumos, însă el văzu pe fața mea că ceva mă frămînta încă ; era un om subțire ; îmi zîmbi din nou. Și din nou îmi zise : „Roche nu e prea departe de Vernamin... Iar tu vei continua să vii să mă vezi duminica...

Haide, băiatule, curaj !“ Stăteam aproape de prisacă. Simțeam o mireasmă de prune strivite, prunul fusese scuturat iar soarele dogorea pe cer ca în miezul verii. Domnul Loup purta o pălărie de paie și umbla numai în cămașă, avînd la gît un guler fals înalt, între colțurile căruia bărbia i se odihnea pe o cravată cu trei falduri.

Avea un chip lunguieț și slab, un nas mare și puțin coroiat, buze subțiri ; favoriți scurți îi încadrau obrajii ; cînd își scotea pălăria, se vedea că este cu desăvîrșire cărunt. Dar părul și-l păstrase în întregime.

Luasem loc pe bancă lîngă el ; printr-o fereastră de la parter o zăream pe doamna Loup, șezînd într-un fotoliu din care nu se mai ridica. Părea mult mai bătrînă decît soțul ei și cu vîrsta, se îngrășase peste măsură.

O floare de dalie se scutura lîngă gard, se auzea clipocitul unei fîntîni, cineva trecea pe drum... Iar eu îmi priveam vîrful pantofilor în timp ce domnul Loup vorbea.

Așa s-a produs această cotitură din viața mea.

De îndată ce m-am întors la Maladière, l-am căutat pe domnul David. Casa părea părăsită ; a trebuit să bat de două ori la ușă pentru ca Jenny să vină să-mi deschidă. Iar cînd i-am spus că voiam să-l văd pe domnul Barbaz, ea m-a privit din cap pînă-n picioare cu un aer neîncrezător.

În cele din urmă domnul Barbaz veni. M-a uluit. Din domnul Barbaz de odinioară nu mai rămăsese nimic. În fața mea se înfățișa o ființă șleampătă, tare încovoiată, cu fața galbenă, două pungi mari sub ochi și care își trăgea picioarele încălțate în papuci cu tiv.

Fără să-mi spună un cuvînt, m-a poftit să intru în biroul lui. Ferestrele erau închise. Se simțea un miros de mucegai și de aer stătut. Se așeză la birou și mă întrebă ce m-a adus la el.

I-am spus. Îmi închipuiam că are să se supere. Nu s-a întîmplat așa. Nici măcar nu m-a privit. A luat micul carnet în care notase numele meu, ziua în care intrasem în slujbă și, deschizîndu-l la pagina potrivită :

— E-n regulă. Cînd vrei să pleci ?

I-am spus că intenționam să plec la sfîrșitul lunii.

— Bine, la sfîrșitul lunii n-ai decît să vii, îți voi plăti tot ce ți se cuvine.

Apoi trase o linie de-a curmezișul paginii și închise carnetul.

Nu mai aveam altceva de făcut decît să mă duc ; ceea ce am și făcut, salutîndu-l cît mai cuviincios cu putință ; nici măcar n-a răspuns la salutul meu. Și cum tocmai ieșeam pe ușă, m-am întors : nici nu se clintise.

Eu abia mă mai țineam pe picioare. „Iată, îmi spuneam, o lună a fost de ajuns ! Mai este oare om ?“ Vedeam cum nenorocirea este ca un acid care roade pe dinăuntru, pînă cînd nu mai rămîne din noi decît un fel de crustă ; se va întîmpla oare la fel, într-o bună zi și cu mine ? O mare descurajare mă cuprinse.

Acest septembrie, oricum am lua-o a fost o lună nenorocită. Din clipa în care Recordon a știut că voi părăsi ferma, a făcut tot ce-a putut ca să-mi facă viața neplăcută. Alții l-au imitat. Erau invidioși pe mine fiindcă „plecam la oraș“, ceea ce, în proprii lor ochi, îmi conferea o superioritate pe care se răzbunau.

Și-apoi erau lucrurile, obiectele pe care urma să le părăsesc. Nu am crezut vreodată că voi fi atît de legat de ele. Ele îmi solicitau nu numai privirea, ci și inima. Iar cînd încercam să mă depărtez de ele pentru a le smulge din mine, inima mea vibra la unison cu ele, precum pumnul de țărînă cu planta care-l cuprinde.

O singură nădejde mă susținea : dragostea mea pentru Mélanie. Mă hotărîsem să-i „vorbesc“ înainte de plecare. Doar ea putea să-mi trezească pofta de viață.

I-am cerut o întîlnire ; ne aflam pe la sfîrșitul lunii septembrie.

O dată mai mult ne regăseam sub salcie, numai că de astă dată era seară. Ea îi spusese mamei că merge la o prietenă ; eu îmi isprăvisem ziua de lucru : aveam tot timpul la dispoziție.

Soarele asfințea ; era roșu prin ceață ; pe Mélanie am poftit-o să se așeze lîngă mine.

Sau, mai degrabă, ea s-a așezat lîngă mine din proprie inițiativă, fiindcă era o fată care nu șovăia. A avut grijă să-și tragă fusta, nisipul fiind cam umed.

M-am întors spre ea și i-am prins mîna într-a mea. Ea nu se împotrivi. I-am spus :

— Mélanie !

Și-a ridicat privirea spre mine ; cît de frumoși îi erau ochii în seara aceea ! Întunecați, adînci, strălucitori, umezi, plini, inundați de lumină ; și m-a cuprins o amețeală încît mi-am lăsat privirea în jos și am mai spus încă o dată :

— Mélanie !

— Cît ești de ciudat ! mi-a spus. E nevoie oare să-mi rostești mereu numele înainte de a vorbi ?

Eu știam de ce. Nu fiindcă îmi lipseau cuvintele ci, mai degrabă, fiindcă erau prea multe ; iar pe unele cu siguranță nici nu îndrăzneam să le rostesc.

— Ascultă, Mélanie... înainte de a pleca... aș fi vrut să știu... nu știu dacă să îndrăznesc să ți-o cer... dar ar trebui ca să-mi spui...

— Ce-ar trebui să-ți spun ?

— Ar trebui să-mi spui... dacă pot... (și nemaigăsind nimic altceva) dacă pot conta pe tine.

— Tu cum crezi ? zise ea.

— Dacă aș putea să-mi spun... cînd voi fi departe... că aici e cineva care se gîndește la mine... și că voi putea să te revăd... căci altfel m-aș necăji cumplit.

— Desigur, zise, că ne vom putea vedea.

Mi-am dat seama că nu înaintasem prea mult în clarificarea mea ; am reînceput :

— Va trebui nu numai să ne revedem... sau dacă ne vom revedea, va trebui să fie altfel decît înainte, căci voi fi departe, înțelegi ; doar că nu-i același lucru. Ascultă, Mélanie, îmi promiți... să nu mă uiți ?... Fiindcă eu, vezi tu, nu te voi uita... Fiindcă eu...

Eram gata să rostesc cuvîntul potrivit, însă îmi rămase pe buze. În ce o privește, izbucni în rîs.

— Nimic nu se va schimba, desigur, spuse ea. Numai fiindcă tu pleci, există temei ca să nu mai fim ca înainte ? La urma urmelor, nici măcar nu te duci prea departe, ci doar pînă la Roche... Hai, sărută-mă !

Auzeam cum se sparg valurile de mal, două veniră cît timp dură sărutul nostru.

Era cel mai bun răspuns pe care mi-l putea da. Îi vedeam obrazul plăcut, iar deasupra ochii ale căror gene îmi atingeau fruntea. O cuprinsesem pe după umeri, îi

țineam umărul gingaș în căușul palmei : părea făcut pe măsura mîinii mele.

Dar era rîndul ei să vorbească. Îmi spuse :

— Trebuie să ne înțelegem. Nu mi-ar plăcea ca tu să te reîntorci prea des, de gura oamenilor și a mamei mele. Vezi tu, dacă ai avea un rost la oraș, maică-mea cred că n-ar zice nimic. Dar situația ta nu e încă sigură și încă nu cîștigi destul. Atunci, pînă una alta, să fim prudenți. Am putea să ne vedem duminica. Vrei să ne vedem duminica ? O dată la două săptămîni ?...

Mi se părea că e destul de puțin ; ea nu voia să priceapă asta.

— Există, urmă ea, în zidul cimitirului, o piatră care se poate scoate. La stînga intrării. Dacă nu poți veni la întîlnire, vei pune în spatele pietrei o scrisoare. Dacă nu voi putea veni, eu voi face la fel. Astfel ne vom preveni întotdeauna unul pe celălalt. Va fi ca o plimbare să vii pînă aici, seara.

O admiram pentru cît era de ingenioasă și de prevăzătoare. Într-adevăr, în felul acesta era imposibil să nu ne înțelegem perfect ; eram fericit la gîndul că între noi urma să aibă loc o întreagă corespondență și îmi spuneam că nimic nu mă va împiedica atunci, cînd voi avea chef, să-i scriu mai des, să-i scriu zilnic. Așa, regretul că plecam fu îndulcit ; și dintr-o dată mă cuprinse veselia, o nevoie bruscă, din inimă, să rîd în timp ce gîndeam : „Să profităm de ultima clipă".

Ea m-a întrebat : „E în regulă ?" I-am răspuns : „Se-nțelege !" Și iată că o apuc de urechi și o trag spre mine. Ea nu se aștepta, fu cu totul surprinsă ; mi-a spus : „Mă doare". Eu știam sigur că n-o doare și, ca atare, nu i-am dat drumul, lipindu-i obrazul de al meu. Încetul cu încetul chipul i s-a mărit, iar lacul, plaja, cerul, tot ce ne înconjura, s-au evaporat : nu mai exista decît fața ei. O față cu ochii precum două lacuri și gura ca o vale, și obrajii ca două coline la ceasul cînd soarele le încinge din înaltul cerului ; și totul, acoperit de un soi de pîclă — tenta ușor smeadă a tenului ei, ca și cum ar fi stăruit un praf subțire pe pielea ei pîrguită.

Am murmurat : „Ești grozav de frumoasă !" Ea a rîs.

Buzele i se întredeschiseră ; îi vedeam dinții și gingia. Am adăugat : „Aș vrea să ți le mușc".

— Cînd voi rătăci pe cărările lumii, vei mai rîde așa, Mélanie ?

— Nu voi mai ști să rîd, cînd tu vei bate cărările lumii.

— Dar cînd mă voi reîntoarce ?

— O ! atunci voi rîde cît să-mi scot pîrleala pentru răstimpul cînd vei fi fost departe.

— Mélanie, vezi, te țin de urechi, s-ar putea să nu-ți mai dau drumul. Înainte de a-ți da drumul din strînsoare, jură-mi ce trebuie să-mi juri.

— Ce trebuie să jur, îți jur.

Astfel, liniștindu-mă, n-a mai fost nevoie s-o țin lipită de mine și i-am dat drumul. Însă eu m-am lăsat să alunec înainte și mi-am rezemat capul de pieptul ei, și o priveam astfel de jos ; îi spuneam pe nume, ea își pleca capul și sărutul ce mi-l dărui veni de deasupra mea.

Soarele asfințise, ziua scăzuse mult și lacul deveni cenușiu, atît de neted de parcă s-ar fi preschimbat în nisip.

Mélanie s-a scuturat, și-a îndreptat pieptănătura răvășită cu vîrful degetelor, și mi-a zis :

— Atunci, peste două săptămîni.

Mi se părea că totul va merge lesne. Însă cînd a plecat prima și s-a topit în întuneric, desigur că am avut de trecut un moment greu, care însă n-a durat mult. Calea îmi era de-acum luminată.

Prin urmare, am părăsit Maladière cu pași îndrăzneți în ziua de 1 octombrie, cu bagajul atîrnat de capătul unui băț. În scurt timp am zărit Roche, ivindu-se printre plopii tremurători din Piața Armelor.

Trecînd pe lîngă cimitir, m-am dus să mă încredințez că piatra de care îmi vorbise Mélanie era la locul ei. Zidul era vechi, iar mortarul lui se măcinase datorită gerurilor și părului-fetei, care este o plantă ce pîndește cele mai mici crăpături în pietre pentru a-și înfige rădăcinile : piatra nu numai că se clătina, dar o puteai trage spre tine la fel de ușor precum un sertar. Iar în fundul

găurii, la adăpost de ploaie, era loc pentru scrisori oricît de multe și oricît de lungi ar fi fost.

Mi-am zis : „Am să-i fac o farsă". Pe o filă smulsă din carnetul meu, am scris cu creionul : „Te iubesc din toată inima" ; am îndoit foaia și am pus-o în ascunzătoare.

În preajmă, cîțiva soldați făceau instrucție. Erau tunari. Ei manevrau tunurile cu brațele. Purtau chipie înalte, fără cozoroc, cu o pană roșie care se ținea dreaptă ; erau îmbrăcați în mantale despicate la spate, cu pantaloni bazonați, aveau epoleți groși de lînă și de-a curmezișul trunchiului un centiron de piele albă, la capătul căruia atîrna sabia. Soldații deschiseră focul cu tunurile încărcate cu proiectile oarbe ; fetițele din preajmă își astupară urechile. Tunul bubui și de trei ori ecoul se lovi de zidurile arsenalului, în vreme ce în aer stăruia un inel alb de fum care se înălța, rotindu-se în jurul lui însuși.

Văd chipul masiv al domnului Gonin întorcîndu-se spre mine din spatele biroului. „Sînteți punctual, ceea ce și trebuie". Imediat apoi m-am prezentat la domnișoara Grandjean, pentru a mă elibera de bagaje. Domnișoara Grandjean era o ființă uscătivă, cu un nas proeminent deasupra căruia trona o bonetă albă ; ca vîrstă, pe la 50 sau 55 de ani ; un neg pe obrazul stîng, un gît lung și plat ca o scîndură de călcat rufe.

Domnișoara locuia pe străduța numită Cuptorului, într-o casă cu un cat, zugrăvită în albastru ; apartamentul nu avea decît două încăperi și dădea spre grădină.

Interiorul era tipic pentru o fată bătrînă. Pretutindeni velințe croșetate, pe pat, pe cuptor și chiar pe scaune ; pe perete, tipărituri cu versete din Biblie ; sub lampă, o broderie ; peste sticla lămpii, un abajur tricotat, însă peste tot domnea o ordine desăvîrșită și o mare curățenie ; perdele albe atîrnau la geamuri, lemnul patului strălucea, podeaua n-avea nici o pată, niciodată nu locuisem mai bine. Priveam la o mică etajeră împodobită cu funde roșii, care atîrna de zid, și îmi spuneam că voi avea unde pune cărțile ; mai exista o masă unde voi putea cel puțin lucra după voie, căci urma să am liber de acum

încolo, de la șase seara, și nu mai era Recordon care să mă deranjeze.

Un soi de tihnă de care n-avusesem încă parte pătrundea în viața mea și azi îmi amintesc cu plăcere primele luni pe care le-am petrecut la Roche. Domnul Gonin era un om dintr-o bucată și, deși cam exigent, pe deplin corect. Am învățat scrierea bastardă și rondă; mai mult nu-mi pretindea. Munca mea consta în a recopia pe hîrtie timbrată originalele contractelor și actelor pe care le întocmea el. Esențialul era ca pagina să fie fără ștersături, rîndurile drepte și paralele, caracterele de literă uniforme. Mîna mea, la început puțin crispată, n-a întîrziat să se mlădieze și dacă de două sau trei ori domnul Gonin a dat din cap cu aerul că ar vrea să-mi spună „se poate și mai bine" curînd el îmi păru mulțumit de-a binelea.

Trebuia să fiu la birou la ora opt, la amiază luam o pauză; mă întorceam la două și rămîneam pînă la șase. De patru ori pe zi, dus și întors, făceam același drum. Mergeam pînă la capătul străzii Cuptorului (nu era prea lungă); făceam la stînga, traversam piața în dreptul bisericii (între biserică și casele învecinate strălucea un colț de lac albastru), după care nu-mi mai rămîneau de făcut decît cîțiva pași. Străzi aproape totdeauna pustii, exceptînd zilele de miercuri și sîmbătă, care erau zile de tîrg și cînd se umpleau de coșuri, iar în fața celor două sau trei hanuri, un dublu șir de căruțe cu bănci, cu hulubele ridicate. După ceasurile două ori trei, totul reintra în normal: nu mai rămîneau decît porumbeii, care se plimbau gravi printre grămezile de bălegar deja uscat. Bătăile orologiului cădeau grele peste liniștea locului.

Ședeam la masa mea și scriam. Primul secretar se numea Perdriset și își avea pupitrul în aceeași cameră cu mine. Domnul Gonin ocupa singur o a doua încăpere. Se întîmpla adesea să fie plecat. Cîteodată, Perdriset, el însuși, ieșea. Atunci eu eram acela care avea sarcina să-i primească pe clienți.

Ceea ce nu mă scutea de obligația de a fi punctual la douăsprezece și un sfert și la șase și un sfert pentru prînz și cină, căci domnișoarei Grandjean nu-i plăcea să aștepte. Această punctualitate îmi plăcea; ea convenea stomacului. Al meu marca ora ca o pendulă. Ast-

fel mergeam grăbit pe stradă, fără a zăbovi să privesc în jurul meu, necunoscînd dealtfel pe nimeni. Numai pe spălătoreasa de la parter o salutam în trecere, fiindcă ea îmi spăla lenjeria : o cămașă pe săptămînă și din cînd în cînd o batistă.

Se mînca în bucătărie. La prînz se servea supă, carne și legume ; seara, unt și dulceață, o bucată de brînză și cafea cu lapte. Cîteodată, un desert, o cremă sau o omletă cu zahăr ars, feluri care îi plăceau mult domnișoarei Grandjean ; iar mie nu mai puțin ; în fine, o scoteam la capăt. Mesele astea răscumpărau lungul antrenament cu slănină, varză și cartofi fierți, și cu toată mîncarea indigestă de la fermă. Mă ridicam uneori de la masă fiindu-mi încă foame ; nu mă gîndeam să mă plîng, știind că domnișoara Grandjean s-ar fi necăjit și că în meniurile ei nu intra nici un calcul meschin.

Era o persoană tare cumsecade, deși cam mărginită, însă nici nu se putea să fie altfel. Mai bine de 30 de ani a lucrat cu ziua, apoi îmbătrînind, vederea i-a slăbit și a fost obligată să abandoneze profesia ei de lenjereasă. Cu prețul unor economii, a reușit să pună deoparte cîteva mii de franci, care îi permiteau să trăiască, dar foarte strîmtorat, încît a fost bucuroasă de-a binelea să găsească un „chiriaș“ deși chiriașul ăsta cu siguranță că n-o îmbogățea. Vorbea cu plăcere în zicători. Era foarte cucernică. Nu lipsea de la nici o predică.

Ieșea tare rar din casă, exceptînd duminica și din cînd în cînd, dacă avea vreun comision. Ducea o viață ștearsă, care se desfășura banal, trecînd dintr-o cameră într-alta, măturînd, frecînd, aprinzînd focul și croșetînd ; de îndată ce se lăsa seara, domnișoara Grandjean se culca. Însă ziua începea pentru ea devreme. Mult mai devreme pentru ea decît pentru mine. Nu mă deșteptam pe deplin că o și auzeam trebăluind. Cît era de mic apartamentul, ea avea mereu ceva de făcut ; avea mania ordinii, cel mai mic firicel de praf pe o mobilă o întrista. Nu e greu de văzut că ar fi trebuit să mă simt cam stingherit la domnișoara Grandjean, obișnuit cum eram cu altceva, cu mai mult spațiu și libertate, dar aș fi fost un ingrat să mă plîng. Cu atît mai mult

cu cît aveam impresia că urcasem o treaptă și că după această treaptă vor veni altele și le voi urca una cîte una, ridicîndu-mă încetul cu încetul. Și-apoi nu mai trăiam doar în prezent ; aveam mari speranțe în viitor ; atunci ce mai conta un pic de plictis, senzația că mă înăbuș care mă încerca adesea, tăcerea prea adîncă — domnișoara Grandjean vorbea puțin — lipsa de mișcare și de veselie, lucruri de care ai atîta nevoie cînd ești tînăr ? Îmi spuneam : „Îmi voi scoate pîrleala mai încolo". Și mă îndemnam să fac astfel ca preparativele să dureze cît mai puțin posibil.

Din acest motiv, seara nici nu mă ridicam de la masă. Terminînd istoria Elveției, am trecut la cea a antichității ; știam acum geografia celor cinci continente ; făceam compoziții ; știam aproape toate regulile de gramatică, inclusiv cele privitoare la participii ; mă apucasem de instrucția civică (de care domnul Loup mă încredința că s-ar putea să am nevoie) și apoi continuam cu lecturile mele, la care domnul Loup ținea de asemenea mult. La fiecare două săptămîni îmi împrumuta o carte nouă și îmi punea întrebări asupra celor citite, ca să se asigure că am înțeles bine. Am uitat titlurile acestor cărți : tot ce îmi amintesc este că nu erau totdeauna amuzante, dar pe vremea aceea eram cuprins de o asemenea sete de lectură încît înghițeam orice.

Dealtfel și mai presus de toate o aveam pe Mélanie și întîlnirile noastre de duminică după-masa, cînd mă întorceam de la domnul Loup. Nu mai mergeam pe malul lacului, asta m-ar fi silit la un ocol prea mare și dealtfel pășunile începură să se umezească. Însă în dosul cimitirului era o pădurice ; acolo mă aștepta Mélanie. În primele luni era foarte punctuală la întîlniri. O zăream de departe, pe jumătate ascunsă în spatele unui tufiș. Iarna sosise deja, se înnopta devreme ; o ceață ușoară plutea deasupra mlaștinei. Eram fericit că ceața și întunericul ne fereau de privirile indiscrete. Mă încredințam încă o dată că nimeni nu ne vede și alergam să-i ies în întîmpinare. Ea începea să rîdă și nu mai vedeam nimic, cu excepția ei și a albului dinților ei.

Îmi spunea :

— Știi, am venit tare greu. Mama mă întreabă întotdeauna unde mă duc. Nu pot de fiecare dată să-i zic că mă duc la o prietenă. Sînt silită să inventez tot felul de lucruri. Și apoi, ca să ies din sat trebuie de fiecare dată să apuc pe alt drum.

Era adevărat ? Nu-mi puneam întrebarea asta. Tot ce vedeam era că ea își dădea osteneala pentru mine și eu îi eram recunoscător pentru grija ce-o dovedea. Aș fi vrut să-i mărturisesc recunoștința mea, nu eram încă prea îndemînatic la treburi din acestea, limba mi se împleticea, nu-mi mai rămînea atunci decît să-i iau mîna și să i-o strîng.

Cu mîna ei într-a mea, mergeam pe drum ; în fața noastră se profila o ceață și mai deasă : era pădurea care ne ieșea înainte. Ajungeam repede, cînd era noapte. Nu se mai vedea drumul, dar îl știam atît de bine că l-am fi urmat cu ochii închiși.

Și pe urmă, mîna pe care o țineam valora ea însăși cît o certitudine. O strîngeam și mă cuprindea căldura ei. Simțeam în degete mișcarea și zvîcnetul pulsului și cum, din timp în timp, bătea mai repede sau mai încet. Oricît ar fi tăcut Mélanie, mi se părea că nici unul din gîndurile ei nu putea să-mi rămînă ascuns grație acestui limbaj al inimii. Te poți dispensa de cuvinte cînd există alte semne. Iar eu aș fi tăcut, anume ca să le aud mai bine, atît de mult îmi păreau mai frumoase decît cele rostite cu buzele, care sînt stîngace și mincinoase.

Oare de aceea tăcea și ea ? Se întîmpla adesea să ne despărțim fără să fi schimbat mai mult de două sau trei fraze. Cu cît era mai multă tăcere, cu atît eram mai fericit. Din cînd în cînd picura din crengi, cu un sunet sec, sau o pasăre își scutura aripile, sau jos valurile lacului se spărgeau de stînci.

Noi doi pășeam pe drum. Iar în jurul nostru cîmpia adormită, tristele întinderi negre ale iernii mi se păreau, în starea sufletească în care mă găseam, mai frumoase decît toate frumusețile lumii. Ea îmi spunea cîteodată :

— Ce păcat că nu e vară ; am fi putut să ne așezăm ! Știu locuri unde ne-am fi simțit bine, știi, locuri cu mușchi.

Îi răspundeam :

— Cum este nu ţi se pare bine ? Eu sînt mulţumit.

— Oh ! sigur, numai că e puţin obositor să mergi fără oprire.

Îi şopteam la ureche :

— Cînd sînt cu tine, nu obosesc niciodată.

Dimpotrivă, timpul pe care îl petreceam împreună mi se părea mereu prea scurt. Aşa şi era, în adevăr : trei sferturi de ceas, o oră cu totul. Ea nu îndrăznea să rămînă mai mult şi eu trebuia să plec, fiindcă domnişoara Grandjean mă aştepta la cină.

Din fericire, mă despăgubeam scriindu-i, iar cutia noastră poştală din zid era folositoare. Seara, simţeam că mă cuprinde plictiseala sau cînd obosisem să mai citesc, mă grăbeam să-i scriu. Simţeam deodată nevoia să-mi deschid inima în faţa ei şi pana mea cuteza ceea ce nu îndrăzneam să-i spun prin viu grai.

Totuşi, cum n-aveam încredere în mine însumi şi întrucît mi se părea că nici o frază nu era de ajuns de frumoasă pentru ea, întocmeam o ciornă (şi cîteodată două sau trei) pe care o recopiam pe urmă, alegînd pentru aceasta literele cele mai frumoase, cea mai îngrijită caligrafie şi hîrtia cea mai fină.

Am păstrat cîteva dintre ciorne : e tot ce mi-a rămas de la ea : trei sau patru foi de hîrtie, tăiate la îndoituri, cu cerneala ştearsă şi ca arse pe la margini, pe care le păstrez în carnet şi le recitesc uneori. Atunci rîd de mine : trebuie că fusesem tare naiv. Dar în acelaşi timp aş vrea să mai fiu cel de altădată, îl invidiez pe cel care fusesem pe atunci, fiindcă pe vremea aceea eram sincer şi încrezător. Îi scriam (recopiez una dintre scrisorile acelor zile) :

„Scumpa mea Mélanie,

Domnul Gonin m-a anunţat azi după-masă că mă păstrează fiindcă este mulţumit de mine. Mi s-a părut că e o ştire atît de bună pentru amîndoi, încît am vrut degrabă să ţi-o aduc la cunoştinţă. Mă cam frămîntam în ultimul timp întrebîndu-mă ce s-ar întîmpla dacă nu voi putea rămîne la Roche ; iată că voi rămîne. Am gîndit că tu te vei bucura, ca şi mine, fiindcă asta ne aran-

jează cum nu se poate mai bine. Așa, acum voi putea lucra. Vreau să-mi fac o situație înainte ca tu să vorbești cu mama ta. Trebuie negreșit să te fac fericită. Cînd voi fi profesor, sînt sigur că voi putea să te întrețin și să-ți dăruiesc rochiile pe care ți le dorești. Am vrut să-ți scriu neîntîrziat pentru ca să-ți fac o mică bucurie. Mîine voi pune scrisoarea în gaura din zid, caută să nu aștepți prea mult înainte de a merge s-o cauți. N-am altceva să-ți spun decît că mă voi strădui să servesc cît mai deplin interesele noastre. Învăț istoria Franței, sînt la Ludovic al XIV-lea, pe patru pagini e vorba de el și mai sînt 24 pînă să ajung la Revoluție. Domnișoara Grandjean se poartă frumos cu mine și își dă osteneala să fiu mulțumit; n-ar strica să fie ceva mai mult de mîncare; însă dorm bine și mă simt bine. Scumpa mea Mélanie, nădăjduiesc că și tu ești sănătoasă și fericită. Fără asta, n-aș fi mulțumit, fiindcă fericirea ta este și a mea. Draga mea Mélanie, te îmbrățișez mult. De ce n-ai vrut alaltăieri să te îmbrățișez încă o dată? O singură sărutare e cam puțin cînd iubești. Cu sărutările e ca și atunci cînd ți-e sete: cu cît bei mai mult, cu atît ai bea mai vîrtos. De ce ultima dată păreai supărată și n-ai rămas decît o clipă? Te-am necăjit cu ceva? Scumpa mea Mélanie, dacă vreodată te-am supărat, cel mai bine ar fi să-mi spui pe loc, fiindcă alaltăieri eram tare cătrănit pe cînd mă întorceam la Roche și tot drumul m-am întrebat ce-oi fi avînd să-mi reproșezi. Apoi mi-am zis că sînt nedrept și că n-aveam dreptul să-ți cer să fii totdeauna bine dispusă. În fine, a trecut. Iar acum îți cer iertare pentru aceste gînduri negre. Altă dată, însă, spune-mi totul. Dragă Mélanie, e tîrziu, trebuie să te las; și-apoi, nu mai am hîrtie. Adio, scumpă Mélanie, ne vom revedea peste zece zile. Ah, cum le mai număr!"

Am sărutat un colț al scrisorii, l-am încercuit pentru a marca locul și mi-am spus: „Îl va săruta și ea ca și cum ne-am săruta cu adevărat". Apoi, cu mare grijă, am îndoit hîrtia în patru, am strecurat-o în plic și am pus plicul sub pernă ca să adorm. Mi se părea firesc să procedez așa. Se cuvine să spun că îi scriam de cel

puțin două ori pe săptămînă, dar că ea nu-mi scria niciodată. Cînd o întrebam de ce, îmi răspundea că a avut mult de lucru sau că mama ei ar fi putut să intre peste ea și să descopere secretul nostru.

În vremea asta cerul era limpede, veniseră geruri seci, zăpada scrîșnea sub pașii noștri. Stelele pe cerul întunecat păreau de promoroacă, unele erau mari, altele micuțe de tot.

Trebuia să mergem repede ca să ne încălzim. Era înfofolită cu capișonul de lînă tricotat ce-i acoperea urechile. Nu i se mai vedea decît vîrful nasului.

Purta mănuși roșii, împodobite cu bobițe de metal și spuneam :

— Nu ți-e rece ?

— Oh, nu ! îmi răspundea.

— Ești sigură ?

— Dacă îți zic că nu !

Într-atita aveam grijă de ea că nu mă puteam opri să n-o întreb mereu același lucru ; asta o scotea din sărite. Bătea din picior :

— Din ce crezi că sînt făcută ?

Îmi țineam mîinile în buzunar. În răstimpuri se auzea cîte un copac trosnind sau o cracă scuturată de zăpadă zvîcnind brusc ca atunci cînd ridici brațul ; din gură ne ieșeau aburi.

Continuam să mă duc la domnul Loup. Îl găseam în camera cu strungul. Nu lucra duminica, însă lucrarea pe care o începuse era întinsă pe masă, gata să fie reluată a doua zi.

Domnul Loup îmi ieșea în întîmpinare, îmbrăcat într-o vestă groasă de vînătoare, din lînă cafenie cu o tichie de catifea pe cap. Mă invita să iau loc lîngă dînsul, aproape de sobă, și lecția începea imediat. Lumina albă care venea dinspre sobă ilumina tavanul, de unde un reflex viu cădea pe ridurile și pe fruntea sa boltită, pe care o mărea și mai mult cercul negru al tichiei ; din cînd în cînd ridica un deget sau așeza palma desfăcută pe pagina deschisă a cărții. Vorbind, își ținea ochii mici și cenușii ațintiți asupra mea. Se citea o mare bunătate în zbîrciturile feței lui căzute ; nu mai încercam să fug de privirea lui. Îl ascultam clătinînd din cap la una sau alta din reco-

mandările sale şi chiar ideea că o voi regăsi pe Mélanie nu izbutea să mă distragă, fiindcă simţeam că mă iubeşte şi că în toate, chiar şi în severităţi, care erau rare, el nu-mi voia decît binele.

Martie sosi în cele din urmă : primii muguri ţîşneau pe crengi. În duminica aceea sosisem ceva mai devreme ca de obicei Ca întotdeauna, el începea să mă pună să-i spun lecţiile, însă pe urmă, în loc să-şi deschidă cartea, pentru dictare mă întrebă :

— Băiatule, îmi spuse, ai vrea să stăm de vorbă ?

Apoi, după ce îşi întoarse scaunul ca să mă aibă în faţă :

— Ascultă-mă, Samuel, avem acum de discutat treburi serioase. Probabil că te-ai întrebat de ce te îmboldesc să înveţi atîta timp cît ai o slujbă, şi nu una prea rea, şi eşti mulţumit. Eu cred însă că fiecare om trebuie să valorifice ce are într-însul şi să profite de însuşirile pe care bunul Dumnezeu i le-a hărăzit. Nu vreau să te laud, nu-mi stă în obicei ; nu-i mai puţin adevărat că eşti în stare de mai mult decît cere serviciul pe care îl faci. Am planuri cu tine, a venit momentul să ţi le împărtăşesc.

Bănuiam unde vrea să ajungă, dar mă făcui că nu bag de seamă. Mă întrebă brusc :

— Ţi-ar place să fii învăţător ?

Am simţit că roşesc ; cu toate acestea i-am răspuns la privire, iar ochii, care îmi străluceau, vorbiră pentru mine.

— Oh ! continuă, asta nu înseamnă că vei fi bogat. Instalat, aprovizionat cu lemne şi 700 de franci pe an. Dar te vei putea face util celorlalţi ; nu trebuie mai mult pentru a fi fericit. Avem o singură raţiune de a trăi : să dăruim altora ce avem în noi. Să le consacrăm forţele ce sălăşluiesc în adîncul nostru ; căci altfel aceste forţe se întorc împotriva noastră şi ne macină ca o boală... Şi-apoi spuse : O dată aranjat (ajungînd aici, el începu să zîmbească, iar eu mă roşeam tot mai zdravăn) vei putea să te gîndeşti la însurătoare. Suficiente temeiuri ca să nu mai stai în cumpănă, nu-i aşa ?

Am încuviinţat, el tuşi oleacă, îşi dădu tichia pe ceafă, iar în faţa mea, pe strung, strălucea o unealtă din oţel.

Tuși din nou, el era vesel al naibii, în ziua aceea.

— Și acum, cît privește mijloacele, iată la ce m-am oprit. Mi se pare că ești destul de avansat ca să intri în clasa întîi la Școala normală ; acolo vei sta doar un an. Un an de școală înseamnă nouă sau zece luni. Vei rămîne la domnul Gonin pînă în septembrie ; atunci vei pleca la Lausanne ; la Lausanne, cu 70 de franci pe lună, poți să te descurci ușor. Asta înseamnă de nouă ori șaptezeci de franci, să zicem șapte pînă la opt sute de franci. Vezi că nu e cine știe ce, rămîne totuși să-i găsești. Cunosc pe unul dintre domnii din Consiliul de Stat ; voi merge în curînd să-l văd și-i voi vorbi de tine. Cum ducem lipsă de învățători, sînt sigur că va face ce este necesar. Vei primi o bursă. În cazul cel mai rău, vei putea face un împrumut. Îți va trebui un gir... (se opri pentru o clipă), sînt aici. Precum vezi, toate se vor aranja cu bine.

Ceea ce îmi sărea în ochi e că nu lăsase nimic deoparte : îmi dădea, cum se zice, mură-n gură. Viața mea, de-acum, era orînduită, ca și cum mi s-ar fi deschis o poartă, și calea strălucea albă în soare, celebra cale de altă dată.

I-am spus :

— Vă mulțumesc frumos !

Mi-a răspuns :

— Nu-mi mulțumi, băiatule. Cînd ești bătrîn cum sînt eu, nu există mulțumire mai mare decît să găsești prilejuri de a te agăța de viață... Tot ce-ți voi cere, cînd te vei fi stabilit undeva, în locuința ta de învățător, va fi să te gîndești la mine. Da, cînd nu voi mai fi aici și nu se va mai ști nici măcar de mormîntul meu, să te gîndești la mine din timp în timp și să-ți zici : „Moș Loup era om cumsecade".

Deodată a izbucnit soarele ; o rază a răzbit printre nori, a căzut în grădină, unde tufele înverzeau deja, s-a auzit ciripind o mierlă. Eu însă mă scrutam pe dinăuntru. Iar ceea ce vedeam era o casă. O frumoasă casă albă, cu acoperiș roșu, cu fronton, obloane verzi și un ornament pe acoperiș, încăpătoare și confortabilă — sala de curs la parter, două sau trei încăperi la etajul întîi, în curte aparate de gimnastică, iar eu în picioare, în dreptul ușii, supraveghind recreația, în vreme ce, la una din ferestre,

unde se zăreau atîrnate pe perete crătiți, un chip îmi surîdea...

Am alergat spre pădurice, n-am găsit-o pe Mélanie. Am așteptat-o pînă-n noapte tîrziu, dar zadarnic. Și trecînd pe lîngă cimitir, m-am dus să caut în gaura din zid : nu era nici o scrisoare.

VI

Poate că am întîrziat prea mult peste aceste amănunte care s-ar putea să nu intereseze pe nimeni, dar mi se pare că povestindu-le, mi le explic mai bine mie însumi.

Astfel îmi dau seama astăzi, că n-am înțeles-o deloc pe Mélanie. Cînd mă gîndesc la ea, încă și azi, în ceea ce privește exteriorul, detaliile trăsăturilor ei, totul este ca și cum ea s-ar afla vie în fața mea ; de îndată ce trec la chestiunile sufletești, totul devine confuz, totul se încîlcește.

Cînd îi turuia gura, cînd tăcea mîlc ; o bucată de vreme sta bosumflată, brusc izbucnea în rîs ; și nu era nici un temei, nici pentru îmbufnarea și nici pentru rîsetele ei, după cum la fel stăteau lucrurile cu tăcerile sau nevoile ei de a vorbi. Pentru mine, care eram constant în felul meu de a fi, aceste schimbări de dispoziție mă impresionară mult. Mă și mîhneau, silindu-mă să mă întreb tot timpul dacă nu aveam ceva să-mi reproșez. Și oricît n-aș fi găsit nimic, îmi pierdusem aplombul. O incertitudine totală mă cuprinsese.

Era o fată în același timp echilibrată și capricioasă, atentă și distrată ; o fată care vedea totul, dar care avea aerul că nu vede nimic. Ea dăruia numai pentru a avea ce lua îndărăt. Nu făcea un pas înainte decît pentru a se da cu doi înapoi. Și îmi părea că se interesează de mine, dar observ acum că nu se gîndea decît la ea. Fără îndoială că, la început, o ispitiră avantajele pe care situația mea i le putea oferi mai tîrziu și îi impusese încrederea pe care o aveam în mine însumi ; era în firea lucrurilor să mă părăsească de îndată ce ar fi găsit ceva mai bun.

Dealtfel, se poate vorbi de caracter cînd e vorba de fete ? Ele sînt ca apa, ca fumul și ca norii ; fumului îi

trebuie vînt, apei un vas care s-o cuprindă. Or, eu eram încă neîndemînatic în ale vieții și cu desăvîrșire lipsit de experiență. Cîteodată, totuși, îmi zic că un pic de veselie ar fi ajuns. În adîncul ființei mele eram vesel, fiindcă eram sănătos tun și cu poftă de viață. Numai împrejurările au făcut să mă aspresc ; de timpuriu ea îmi spusese că aveam un „aer serios", iar această seriozitate era imediat sesizată ; pentru rest, ar fi trebuit ca ea să colaboreze pentru a ieși la iveală.

Așteptam ca inițiativa să-i aparțină cînd ea ar fi trebuit să vină de la mine. În asta a constat greșeala mea. Ar fi trebuit să știu să îndrăznesc, nu știam să îndrăznesc. Poate că nici nu aștepta altceva de la mine și poate că văzîndu-și așteptarea zadarnică, ea și-a pierdut curajul în cele din urmă. O revăd în anumite ipostaze, mai ales una printre altele, cînd stăteam alături unul de altul, în golul dintr-un gard viu ; deodată ea și-a lăsat capul în jos pînă a atins umărul meu ; eu n-am schițat nici un gest. Acum știu ce-ar fi trebuit să fac ; era doar un apel la anumite lucruri : ar fi trebuit să iau acest cap, să-l sărut și să sting cu buzele mele focul obrajilor ei și să-i caut buzele ; ar fi trebuit eu dintîi să-i mușc buzele ; ar fi trebuit să țin în mîini această sarcină ușurică ce s-ar fi cuvenit apărată, pentru a evita să-mi scape ; n-am făcut-o și din cauza asta am fost pedepsit.

Dar mai e și teama care m-a cuprins de cînd moș Pinget m-a dus noaptea la lac. Dintr-o dată s-a deschis pentru mine ferestre spre lume și s-a dat la o parte o cortină. Mi-am dat seama că un act n-are finalitate în el însuși și nu e circumscris momentului propriu-zis în care îl săvîrșim, ci se prelungește și se repercutează ca un ecou peste stînci. Și unde puteau duce toate astea, am văzut de asemenea. Revedeam pătura și pe cei care erau întinși sub ea în vreme ce luna urca pe cer ; îmi spuneam : „Și ei au început prin a fi asemenea nouă ; și ei au început cu îmbrățișări și timide sărutări ; și ei au vorbit în șoaptă, și ei au avut întîlniri." Și cînd gîndeam asta, tot curajul meu se risipea.

Acum privesc altfel lucrurile ; cred că totdeauna trebuie să îndrăznești. Dar, încă o dată, eram pe atunci prea tînăr. Iar dragostea mă făcu să am față de ea numai res-

pect și tandrețe, fiindcă ea însemna pentru mine tot prezentul, trecutul și viitorul laolaltă.

Mă revăd revenind la Roche, după discuția cu domnul Loup și după întîlnirea ratată. Drumul era alb în noapte, păsările încălzite de sosirea primăverii ciripeau cu mare larmă pe garduri, iar eu, în sufletul meu, adăposteam doi oameni : unul era fericit, altul simțea nevoia să plîngă.

Cel fericit sfîrși prin a-l domina pe celălalt. Îi spunea acestuia : „Ceva a împiedicat-o să vină, nu mai scormoni atîta".

Atunci n-am mai avut decît un gînd și anume să mă întorc cît mai repede și să-i povestesc într-o scrisoare ce mi-a zis domnul Loup.

Marți, m-am dus să văd dacă e vreun răspuns la scrisoarea mea, dar ea era tot acolo, în gaura din zid. De-abia vineri seara am găsit un bilețel în care Mélanie îmi spunea că mă așteaptă a doua zi la ora 11, în Piața Bisericii ; trebuia să vină la Roche pentru cumpărături.

N-am putut veni la întîlnire. Degeaba i-am scris din nou, n-am știut nimic despre ea toată săptămîna pînă cînd sosi duminica rînduită să ne întîlnim, după cele stabilite la început. (Așa, duminicile se grupau pentru mine în două categorii : cele cînd o vedeam și cele cînd n-o vedeam.)

Mi-am dat seama că e supărată după felul în care mă întîmpină. Imediat după ce-mi întinse vîrful degetelor :

— Știi, sînt grăbită.

Am întrebat-o de ce. M-a privit :

— Ai curajul să mă întrebi de ce ? Sînt cumva la cheremul tău ? Sau poate că numai eu trebuie să mă deranjez, în vreme ce tu nu poți face nici doi pași ca să vii să mă vezi. Te-am așteptat o jumătate de ceas în fața bisericii iar oamenii își băteau joc de mine, zicîndu-mi : „Ce aștepți, Mélanie ?..." Vezi tu, Samuel, în chestii de-astea trebuie să fie egalitate, altminteri toate merg de-a-ndoaselea.

Zicînd acestea, tăcu. Rupse o creangă din gard, îi smulse frunzele și le frămîntă între degete.

Căutai să-i explic că mi-a fost imposibil să părăsesc biroul, că mi-a scris prea tîrziu, că domnul Gonin ieșise,

că mai mulți clienți așteptau : totul a fost inutil. Ea continua să se uite în jos, pășind mărunțel ; creanga de salcie fusese curățată de frunze, dar acum o lovea de fustă cu aerul că îmi zice : „Toate astea nu-s motive".

Ce argumente să-i mai găsesc ; nu era ea oare nedreaptă ? Dar teama de a-i displăcea m-a făcut să renunț la orice amor propriu : nu mă mai gîndeam decît cum să-i cer iertare. Deci, iată-mă implorînd-o, iată-mă căutînd să-i apuc mîna, și ea care și-o trăgea înapoi, și eu încăpățînîndu-mă să i-o țin cu orice preț ; iată-mă cu vorbe dulci, cu priviri umede, cu voce tremurătoare, în timp ce ea continua să tacă ; în tot acest timp pădurea în jurul nostru era plină de anemone albe și de cîntul păsărilor.

În sfîrșit, îmi zise :

— Va trebui să vedem.

N-am înțeles prea limpede, așa că am întrebat-o :

— Mélanie, ce va trebui să vedem ?

Mi-a replicat :

— Va trebui să vedem cum te vei purta în viitor. Pentru moment, mai așteaptă.

Și brusc, a continuat : „Pe data viitoare". Am vrut s-o rețin, era de-acum departe. Am strigat-o pe nume, numai ecoul mi-a răspuns. M-am așezat mîhnit pe o grămadă de frunze moarte și atunci mi-am dat seama că nu mi-a vorbit nimic despre marele eveniment pe care i l-am anunțat în scrisoare ; ceea ce pentru mine era un lucru esențial, părea să n-aibă nici o importanță în ochii ei.

Pe șosea treceau cîntînd un grup de băieți. Eu mă întrebam. „De ce mă chinuiește astfel ? Chinuindu-mă așa, se chinuiește pe ea însăși". Păstram, cum se vede, toate iluziile mele.

Trebuie să rezum, căci situația s-a prelungit toată primăvara. N-am să vă spun cîte întîlniri ratate au mai fost, cîte scrisori am mai scris la care ea n-a răspuns și de cîte ori m-am dus noaptea pentru a le pune în gaura din zid. Am ajuns pînă acolo încît să cer o cheie domnișoarei Grandjean, care sfîrși prin a fi intrigată de toate plecările mele.

A trebuit să mint : nu era decît începutul minciunilor mele. Căci, cum domnul Loup se mira văzînd că mă

las pe tînjeală l-am mințit și pe dînsul spunîndu-i că sînt bolnav, și l-am mințit și pe domnul Gonin, care, ca și domnul Loup, avea motive serioase să se plîngă de mine.

Lucrurile mergeau din ce în ce mai rău. La începutul lui iunie trecuseră peste patru săptămîni de cînd n-o mai văzusem pe Mélanie.

Era o duminică tare frumoasă, de care îmi amintesc ca fiind fără seamăn. Domnul Loup ședea în grădină, albinele erau în toiul activității lor, stupii zumzăiau ca un malaxor.

M-a întrebat de ce sînt așa de palid (în cele din urmă, și-a dat seama). I-am răspuns că mă doare capul.

— Fiindcă acum lucrezi la umbră. Ai paloarea unui om care stă la birou.

N-am avut puterea să surîd, în ciuda expresiei de bunătate care i se citea pe chip. Părea neliniștit.

— Băiatule, ești obosit ; pentru azi te scutesc de orice obligații. Mai rămîi o clipă cu mine, dacă vrei, apoi vei merge să vezi petrecerea. Ai nevoie de distracții.

Am uitat să vă zic că în ziua aceea era în sat sărbătoarea tineretului. I-am răspuns :

— Oh ! mulțumesc, nu merită.

Însă cum el stăruia, am sfîrșit prin a-i da ascultare. M-am gîndit că era foarte posibil s-o găsesc pe Mélanie la locul stabilit înainte de ora de întîlnire, ceea ce ar fi fost strașnic.

Deci ne-am mai plimbat puțin prin grădină ; el curăța perii de omizi și desprindea cu unghia frunzele veștejite și răsucite, mîncate de viermi, le desfăcea și-mi arăta în interiorul lor ouăle, adăpostite de un soi de înveliș pufos.

În răstimpuri, muzica călușeilor răzbătea pînă la noi, purtată pe aripile vîntului ; era o muzică produsă de orga Barbarie *, muzică cu întreruperi, poate fiindcă uneori mecanismul ei lucra în gol.

---

* Orga Barbarie (corect, Barberi, după numele fabricantului din Modena), este un soi de orgă ale cărei claviaturi și burdufuri sînt acționate de un cilindru pus în mișcare cu ajutorul unei manivele (n. t.).

— Insecta-mamă depune ouălele pe frunză ; ea conține un venin care atacă frunzele cu un acid și face să se răsucească.

În clipa aceea bătu de ora trei, trei lovituri ca o tuse groasă, iar muzica de la călușei se amestecă deodată cu cea a unei fanfare. Începea balul.

— Insecta-mascul este cu mult mai mare decît femela, numai că este mai greoaie și mai puțin îndemînatică. Există cel puțin o duzină de femele pentru un mascul... Sînt lucruri pe care trebuie să le știi, băiete. Căci dacă nu e rău să fii în stare să predai, mai tîrziu, elevilor tăi geografia Chinei sau istoria Statelor Unite, va fi cu atît mai de dorit ca tu să le poți explica ce se întîmplă sub ochii lor. Un țăran este cu precădere interesat de ogor și de modul cel mai eficient în care poate fi exploatat. În acest caz, toate aceste insecte sînt tot atîția dușmani. Pentru a-i combate trebuie să-i cunoști...

Dar nu mai puteam să mă stăpînesc ; abia l-am lăsat să-și încheie fraza :

— Cred că am să mă duc.

A fost bun pînă la capăt ; nu s-a supărat pe mine. Dimpotrivă, a început să zîmbească :

— Du-te și distrează-te. Toate la timpul lor.

Mi-a întins mîna ; și iată-mă fugind spre sat.

Ringul pentru dans fusese aranjat în fața hanului „Cele 22 de cantoane". Era un podium întocmit din scînduri frumoase și noi, împodobit cu crengi de brad bătute în cuie și cu trandifiri de hîrtie. Se urca spre podium pe trei trepte. Deasupra intrării era un fel de mic arc de triumf, cu o ghirlandă și o inscripție cu litere frumoase de culoare albastră imprimate pe un carton :

Salut amicilor de pretutindeni
Care vin să danseze cu noi.

Cînd am ajuns, orchestra era pe cale de a intona o polcă. Venise deja multă lume să danseze, atrasă de vremea bună ; la Vernamin erau prezenți oameni din toate satele învecinate. Fetele purtau rochii albe, băieții erau îmbrăcați în costume negre ; pete albe și negre se roteau învîrtindu-se puțin mai sus față de caldarîm, pe podium.

Mă uitam cum se perindau cuplurile de dansatori prin fața mea și îl urmăream neliniștit pe fiecare ce ieșea din mijloc pentru a se apropia de margine ; apoi treceam cu privirea spre alții.

După oarecare vreme muzica încetă și doi cîte doi, dansatorii, trecînd pe sub arcul de triumf, coborîră cele trei trepte și se răspîndiră prin piață ; am avut timpul să-i cîntăresc din ochi ; hotărît, *ea* nu era printre ei.

Dintr-o dată mi-am regăsit calmul și o bună dispoziție m-a cuprins, din care cauză în loc să mă țin deoparte, cum făcusem pînă atunci, m-am amestecat între băieții care înconjurau standul de tir cu bilele și chiar am tras într-un mecanism ce închipuia o ușă ce se deschidea cînd era atins un buton ; vedeai atunci apărînd o cameră în care o femeie bătea la fund un copil, iar proprietarul standului, ascuns după pînză, imita gemetele copilului care plînge.

Am fost repede recunoscut și băieții din sat s-au apropiat de mine curioși (din cauză că se știa că lucrez în oraș) zicîndu-mi : „Ia te uită ! cum îți mai merge de cînd nu te-am mai văzut ?“ Iar alții : „Salut, te descurci ?“ și îmi întindeau mîna.

Apoi, natural : „Bem un pahar ?“ Eram bine dispus, cum am spus, de aceea mă lăsai antrenat și intrăm cu toții, o gașcă, la „Cele 22 de cantoane“. Sala de mese era plină ochi ; pînă și pe coridor erau oameni care pîndeau un loc. Am intrat totuși ; unul, pe nume Larpin, ceru un litru de vin, iar Rouge, cocoțat pe un taburet, începuse, fiindcă era beat, un discurs, iar cînd se îmbăta, simțea neapărat nevoia să vorbească în public, lucru fără de care, spunea el, nu putea să adoarmă.

Îmi amintesc ce se mai rîdea și ce veselie era pretutindeni, provocată de Rouge și de Guillaume Nebunul, pe care nu știu cine l-a adus, ; era extrem de amuzant să-l faci să înghită muște. I le prindeau pe pereți, i le întindeau ținîndu-le de aripi, el le lua și le înghițea. A mîncat în ziua aceea pe săturate, se poate spune. În tot acest timp, Rouge și-a continuat discursul. Și între timp într-un colț, doi-trei bătrîni vorbeau politică. Unul dintre ei zicea :

— Puțin îmi pasă de acești tipi din Berna și de Parlamentul lor ! Nu sîntem atît de uituci încît să nu ne amintim cît ne-au făcut să suferim cîndva și toate necazurile pe care le-am îndurat de pe urma lor. Și acum, să le facem temenele... Niciodată !

În vecinătate, un oarecare Bailly ciocnea cu o fată numită Maria-Grasa. Îi trecuse un braț pe după talie și între două înghițituri de vin, o trăgea înspre dînsul și o săruta pe gît. Marie cea grasă se înroșise toată.

Noi, în timpul ăsta ne băuserăm litrul nostru de vin. Și în ciuda larmei și a distracțiilor, nu încetam să-mi spun că trebuia ca înainte de ora cinci să ajung în pădurice.

Astfel, pe cînd se făcu ora patru și jumătate, m-am ridicat ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat și chiar fără să-mi fi băut paharul, ca și cum urma să revin într-o clipă, am ieșit. De cum am ajuns în afara satului, am regăsit liniștea. Se auzea din nou bîzîitul muștelor și al tăunilor în jurul bălegarului de pe drum ; un soare generos lumina merii scunzi și groși ; ici și colo vîrful cîte unui cireș, întrecînd frunzișul celorlalți pomi, se profila întunecat pe cer.

Nu se zărea nici un om hăt, în depărtare. Dealtfel, eu părăsisem șoseaua și luînd-o peste cîmp, ajunsesem repede în pădure. Mă simțeam împăcat spunîndu-mi că dacă ea nu s-a dus să danseze asta se întîmpla, fără îndoială, din cauza întîlnirii noastre.

Totuși, nu venise acolo unde ne regăseam de cînd începuse timpul frumos și se însera tîrziu, dar pesemne că i-o luasem înainte.

M-am tolănit sub un stejar masiv s-o aștept. În jurul meu mișunau o grămadă de furnici în toate direcțiile. Era o asemenea liniște încît părea că se aude pînă și pîrîitul sau foșnetul pe care îl isca mersul lor peste frunzele moarte ; cărau resturi de orice fel. O pasăre frumoasă cu penajul brun încovoiase craca pe care se așezase de parcă era un fruct greu. Eu unul, tot învîrteam fraze, puneam ordine în cuvintele mele, alegîndu-le pe cele mai frumoase ca să le am la îndemînă cînd ea și-ar fi făcut apariția.

Dar ea nu venea ; nu știu cît timp trecuse, însă părea că o aștept de multe ceasuri.

Pe măsură ce se scurgea timpul, ceva nelămurit începuse să urce în mine, așa cum urcă nisipul de pe fundul apei cînd tragi năvodul ; și această tulburare dinlăuntrul meu creștea din ce în ce mai mult.

Iar ea tot nu venea. Acuși bătea de șase, domnișoara Grandjean mă aștepta. Puțin îmi păsa. Nu mă gîndeam decît la Mélanie. „Scumpă Mélanie !“ îmi ziceam. Ca să mă contrazic : „Nu ! este o fată rea !“.

Muzica de fanfară se făcea auzită în continuare, gîndurile mi se învălmășeau ca și cum dansau în mintea mea. Mai ales gînduri negre și cenușii, deși unul sau două erau încă luminoase. Cînd o detestam pe Mélanie, cînd o disprețuiam, dar mă și încerca o asemenea tandrețe pentru ea, încît brațele mi se deschideau fără voie.

Îmi spuneam : „Nu e cu putință să nu vină !“ Totuși soarele asfințea, iar acum se ascunsese în spatele unui nor. Se făcuse, înainte de înnoptat un fel de semiîntuneric care învălui cîmpia ; coborîse o mare umbră, acoperi satul, se apropie de locul în care eram, apoi mă cuprinse ; atunci se făcu întuneric și în mine și pe micul meu ring de dans.

M-am ridicat de jos fără să mai ezit. Mi-am spus : „Trebuie să-i vorbesc neapărat. Dacă nu e la petrecere, am s-o caut la ea acasă“. Ziceam asta și mă gîndeam la mama ei, însă nici mama ei nu mă mai speria. Iată-mă întorcîndu-mă în sat. Nu se mai dansa ; muzicanții plecară să mănînce. Niște oameni tocmai ieșeau din han cu felinare aprinse : le-au agățat de stîlpii ringului.

După o clipă, au reapărut și muzicanții : erau cinci la număr, printre ei și bătrînul Meillerat, care îi dirija și care cînta la clarinet.

S-au urcat pe estradă și cît ai clipi platforma s-a umplut de lume ; nici nu pricepeam de unde se adunase atîta popor.

Nori negri se perindau pe cer, împinși care-ncotro, se încălecau precum pietrele pe un zid ; curînd, dîndu-și mîna, ultimele petice de azur fură înghițite.

Însă bătrînul Meillerat se umflă în obraji, ceea ce dădu semnalul. O măsură sau două clarinetul lui cîntă singur,

indicînd cadența, pe urmă toată fanfara îl urmă. Cuplurile de dansatori intrau pe ring grămadă. Erau chiar mai numeroși decît după-amiază și era de văzut dacă marginile nu vor ceda în fața noilor sosiți.

În ce mă privește, mi-am ales locul sub un tei bătrîn, de unde puteam privi fără să fiu văzut. Din cînd în cînd, cineva mă atingea în treacăt, se întorcea spre mine încercînd să mă recunoască, însă dădea greș, căci stăteam în umbră. În rest, se întuneca, iar pe înnoptate luminile felinarelor se deschideau ca niște ochi. Curînd nu se mai distingeau decît aceste felinare și ochiurile de lumină ce cădeau pe pămînt. Semănau cu niște bălți în jurul ringului, în timp ce mijlocul rămînea prost luminat ; eu unul, reluînd manevra, fixam din priviri cel mai apropiat felinar, ca să nu-mi scape nimic. Vedeam capetele dansatorilor care lunecau ritmic, capete și iarăși capete. Unul singur mă interesa. Îmi ziceam : „Dacă trece, îl voi zări cu siguranță. Dacă nu trece, știu ce-mi rămîne de făcut".

Cînd, deodată, am zărit la lumina felinarelor chipul iubit. Era al treilea dans. Febrila vînzoleală din piață, beției care se certau lîngă mine, dansatorii în plin elan, larma de la trasul la țintă, lălăiala din han, totul s-a scufundat în liniște cînd *ea* a apărut.

Îmbrăcase o rochie cu care n-o mai văzusem, o rochie de muselină albă cu volănașe, strînsă pe talie cu un cordon albastru și decoltată la gît. Mai întîi, n-am recunoscut-o, atît de frumoasă era în rochia asta, mai cu seamă că se și coafase. Își spălase părul care, uscîndu-se se înfoiase, așa că era mai des ca de obicei. Purta un buchet la corsaj și mănuși albe.

Se oprise tocmai sub felinar, exact cu fața spre mine, încît îi vedeam limpede chipul. O vedeam surîzînd, cu mîna pe umărul însoțitorului ei. Au stat așa privindu-se, ea zîmbind ca la început. Apoi zîmbetul s-a șters, a roșit puțin, a coborît fruntea ; celălalt s-a aplecat spre ea și pentru un moment au rămas așa.

. . . . . .

A doua zi dimineața, ca întotdeauna la ora opt, m-am prezentat la lucru. M-am așezat la masa mea, normal. Cînd Perdriset și-a făcut apariția, m-a găsit scriind. Era un băiat tăcut ; nici nu m-a privit. S-a mulțumit să deschidă

un dulap unde își atîrna vesta de lustrină, ca să-și schimbe haina, după obicei.

Îmi spuneam : „Nimeni nu are ce să-ți reproșeze, nici măcar nu ai întîrziat".

Se mai foloseau pe atunci pene de gîscă ; a mea zgîria hîrtia ; Perdriset și le ascuțea pe ale lui. În brutăria de dedesupt se auzea cum frămîntau aluatul. Era un zgomot surd, regulat, care părea că vine din adîncul pămîntului, și, de fiecare dată cînd aluatul era izbit, se zguduia casa. Timpul trece și abia după cîteva minute aud de dincolo că domnul Gonin a venit la rîndu-i.

Umblă de colo pînă colo la el, pe urmă trece în odaia noastră și mi se adresează :

— Ai găsit pe birou cele două acte pe care ți le-am lăsat ?

— Da, domnule, chiar acum le copiez.

— Este în regulă, de îndată ce termini, să-mi aduci copiile.

Mă reapuc să scriu. Îmi trebuie curaj. Sorii roșii și albaștri se răsucesc și plutesc între mine și hîrtii ; pe deasupra niște muște negre îmi joacă în colțul ochilor ; ridic mîna să le gonesc. Totuși lucrez cu îndîrjire, mă încordez tot ca să-mi birui oboseala. Le duc domnului Gonin, cum îmi ceruse.

Dar n-apuc să mă așez din nou, la birou, că domnul Gonin bagă capul pe ușă.

— Belet, vrei să vii la mine ?

Nu are vocea lui de toate zilele. Am priceput ce mă așteaptă. Iar Perdriset, el însuși, cu tot aerul pe care și-l luase că nu mă bagă în seamă, a ridicat privirea din catastif.

Intru, văd casa de bani cu încuietorile ei ; domnul Gonin mă așteaptă, în dosul biroului său din lemn negru, își ridică mîna apoi o coboară peste cele două copii.

— Belet, zice, ce se întîmplă cu tine ?

Vorbește apăsat, cu vocea puțin mai țipătoare și mai uscată ca de obicei ; mîna stă peste hîrtii, culcată ; mă uit la mînă, ea mi-a atras privirile mai întîi, o mînă lată, cu degete scurte, cu unghii albe și acoperită de păr roșu.

Pe urmă întreaga lui făptură îmi sare în ochi, pătrată, solid instalată în fotoliul cu spătar jos, din care se înalță

țeasta lui cheală. Eu îmi simt picioarele înghețate, capul încins ; înțepături dublate de o durere intensă, ca de ac înroșit la foc, îmi spintecă fruntea de la o tîmplă la alta.

Zic :

— Nu știu domnule, n-am nimic...

Se întoarce spre mine, privindu-mă insistent.

— Mi se pare, Belet, că ai luat-o razna. Ești distrat, nu ai grijă de ce faci. Am șovăit îndelung să-ți atrag atenția. Însă nu mai e timp de pierdut...

A tăcut o secundă, pe urmă a luat una din cópii :

— Știi cît costă una din foile astea ?

— Da, domnule, sînt foi timbrate de un franc și jumătate.

— Un franc și cincizeci și cinci, și cum sînt două, asta revine la trei franci și zece centime. Ei bine, sînt trei franci și zece centime duse pe gîrlă.

S-a făcut liniște.

— Cum scrii tu : *sumă ?* a continuat.

I-am explicat.

— Păi (și lăsînd copia să alunece, și-a încrucișat brațele) nu cumva ești de rea-credință ? Nu cumva faci dinadins greșeli de ortografie ? Vrei să vezi ? (Și îmi întinde copia.) Ai scris *somme* cu un singur *m*.

Vreau să-i răspund (ce i-aș fi spus, nu prea știu, însă simțeam că trebuie să răspund) ; nu mi-a lăsat răgazul :

— Și *capital*, cu doi de *l*. Și *interese* la plural fără *e*. Și nu e totul, mai este caligrafia : caligrafia ta este oribilă, linii strîmbe, litere care se încalecă, ștersături, pete ! Belet, îmi pare rău că sînt silit să-ți zic, dar copiile tale sînt de o neglijență...

L-am ascultat răbdător pînă atunci ; eram însă la capătul răbdării. Într-un fel a fost greșeala lui. Nu eram de rea-credință. Putea să-mi spună calm : „Belet, copiile tale lasă de dorit, s-ar putea să nu fi în apele tale astăzi, nu rămîne decît să le refaci", și atunci aș fi fost gata să-i cer iertare. Însă m-a rănit tonul lui. Părea că nu vede nimic, că nu înțelege nimic, altfel nu mi-ar fi vorbit așa. Nici o urmă de milă, vocea aspră, privirea rea ; atunci ceva s-a rupt în mine, în inima și la rădăcina ființei mele ; mi-am sumețit fruntea :

— Atîta pagubă, domnule Gonin, luați-mă cum sînt.

Fu atît de surprins, că scăpă foaia in mînă. Dar uimirea lui nu era mai mică decît a mea. Vorbeam, și totuși mi se părea că vorbește altcineva.

În mine crescuse un om nou, pe care, chiar dacă aș fi vrut, n-aveam cum să-l reduc la tăcere.

— Cum ? Ce-ai zis ?

— Zic că, dacă nu vă mulțumesc, există un mijloc foarte simplu să aranjăm lucrurile...

— Cum îndrăznești ?

Însă mă înfierbîntasem din ce în ce mai mult :

— Știți, nu-mi sînteți de trebuință. Sînteți nedrept în reproșurile dumneavoastră... Ar fi cel mai simplu să plec... Dacă vreți, imediat... Imediat... Îmi datorați o săptămînă de salariu, renunț, n-am nevoie de banii dumneavoastră. Veți găsi ușor cu cine să mă înlocuiți. Cu unul care are talent caligrafic...

L-am salutat cu un gest exagerat, n-a spus nimic. M-am întors pe călcîie, am ajuns la ușă, mi-am luat pălăria care atîrna în cui și totul s-a sfîrșit.

În același fel, fără urmă de șovăială am dus la capăt toate celelalte lucruri care-mi rămîneau de făcut. O revăd pe sărmana domnișoară Grandjean (singura care era de plîns în toată această poveste) și cum își netezea șorțul de bucătărie cu degetele ostenite :

— Nu mai ești mulțumit de serviciile mele ?

Nu pricepea nimic, e clar ; cum să priceapă ? Eu care îi îndrugam : „Știți, sînt lucruri...“

— Atunci, e adevărat, mă părăsești ?

Obrajii i se scofîlciseră ; mă apucasem să-mi fac bagajele.

N-aveam mare lucru să strîng, cam cu ce venisem la Roche ; puteam lesne să le bag într-o boccea, prinsă-n băț.

I-am plătit domnișoarei Grandjean ce îi datoram ; la început n-a vrut să primească nimic, dintr-un scrupul, însă am obligat-o ; am pus pe masă doi galbeni. Nu i-a luat. Continua să-și răsucească șorțul.

Și-apoi a lăcrimat, iar buzele au început să-i tremure. Boneta albă, de dantelă, îi stătea pieziș.

Faci pe alții să sufere, cînd suferi tu însuți. Nici nu-mi trecea prin gînd să-i cer iertare că-i stricam rînduiala. Era rîndul meu să fiu dificil.

— Și eu care cumpărasem pentru prînz carne de vițel, s-o frig... Am s-o arunc.

Fură ultimele ei cuvinte, coboram scara... Și am mai zărit-o pe spălătoreasă în prăvălie, pe spălătoreasă și pe fiica ei roșcată, amîndouă aplecate peste fierul de călcat... Apoi mica uliță cu partea ei umbrită, la capătul ei, Piața Armelor.

M-am dus direct la Praz-Dessus, unde doream să-mi văd unchiul. În fața casei, fiii lui (care, amîndoi, erau verii mei buni) erau pe cale să înhame calul la un car cu scărițe ; mă priveau cum mă apropiam, fără să-și întrerupă lucrul, chiar fără să-mi zică bună ziua ; pesemne că nici nu m-au recunoscut.

Chiar în clipa aceea unchiul a ieșit în prag. (Trecuseră doi ani de cînd nu-l mai văzusem).

— Ce dorești ?

— Să-ți spun două vorbe.

Înțelese și el că Samuel Belet, cel care îi vorbea, era un alt Samuel Belet decît cel pe care îl cunoscuse ; de aceea fu nesigur în legătură cu atitudinea pe care s-o adopte.

— Cînd îți convine.

I-am spus :

— Peste o lună împlinesc douăzeci de ani, am venit, deci, să-ți cer banii pe care i-am moștenit de la mama.

Altădată s-ar fi supărat pe loc ; însă tonul cu care îi vorbisem și curiozitatea pe care i-o stîrnisem (mă vedea în fața lui, cu bocceaua în spinare) l-au făcut să mă abordeze în alt fel :

— Ce s-a întîmplat ? spuse. (Și luă un aer de om cumsecade). Auzisem că studiezi ca să ajungi profesor.

Însă eu :

— Ce te privește ?

Atunci și-a pus mîinile în șolduri și s-a îndreptat din șale :

— Ești neobrăzat ! Nu cumva mă socoți un hoț, de vii să-mi vorbești astfel ? Banii tăi sînt depuși la bancă,

înțelegi, la bancă ; și ai un tutore care n-are decît să-și facă datoria.

Striga cît putea, prin cămașa descheiată se vedea cum i se înroșește pielea gîtului.

— Pe de altă parte, cu ce ai, n-ai să ajungi departe, puturos cum ești... Dacă ai o sută de franci... O mizerie !...

I-am răspuns :

— Asta voiam să știu.

Fiii lui se urcaseră în căruță, unul chiar apucase hățurile, însă nu porniră. Așteptau să vadă cum decurg lucrurile. Nu-mi era frică de ei :

— De îndată ce devin major, vei primi în scris adresa mea ; și ai să te aranjezi cu tutorele să-mi parvină banii, altfel...

Mă întrebă amenințător :

— Altfel, ce ?

I-am întors spatele.

— Pungașule ! mi-a strigat unchiul.

Il și uitasem. Priveam în față, la un copac semeț ; în vîrful lui se învîrtea o morișcă de vînt din scînduri tăiate.

În fața ochilor, costișa pe care drumul aburca în serpentine. Îmi ziceam : „Asta e drumul tău, Samuel. Nu ești decît un țăran, Samuel ; vei rămîne țăran, va trebui să-ți faci un rost".

M-am pus în mișcare, cu pași repezi. Ieșind din sat, cum treceam pe lîngă cimitir, mi-am amintit de mama. Și am simțit nevoia să-i văd din nou mormîntul, pentru că era singurul lucru pe care îl mai aveam.

Mi-e rușine să recunosc, abia i-am găsit mormîntul. Lespedea era înconjurată de un strat subțire de merișori. Buruienile creșteau nestingherite, fiindcă nu venise nimeni să le smulgă ; crucea (era o cruce din lemn) se plecase într-o parte. Începea să putrezească ; cînd am vrut s-o îndrept, i s-a rupt coada.

Atunci mi-am scos vesta și am tras briceagul ; i-am tăiat o altă coadă, dînd deoparte ce se stricase, ca să o înfig. Am smuls buruienile, le-am strîns grămadă ; acum, că mormîntul fusese curățat, arăta parcă și mai trist ca înainte.

Așezat pe de lături, simțeam cum această tristețe mă cuprinde tot mai tare. Toate amintirile se întorceau la mine deodată, de la cele mai vechi pînă la cele din ajun : mama, domnul Loup, vremea cînd fusesem la Maladière, domnul Gonin, biroul, Roche, domnișoara Grandjean. Toate acestea la un loc constituiau o greutate sub care mă încovoiam.

Îmi ziceam că nu mai era nimeni pe pămînt care să se gîndească la mine, că mămuca era de cinci ani în pămînt. Îmi ziceam că Mélanie... Brusc, întîmplările din ajun, așteptarea în pădurice, balul, serbarea tinerilor, totul reînvia și totul ținea de trecut.

Nu mai rămase în mine decît un spațiu ars, ca cele pe care le vezi pe cîmp după ce sînt strînși mărăcinii smulși și li se dă foc.

Trebuie să mai adaug că nu dormisem toată noaptea. Un cintezoi chema din vîrful unui copac, iar femela lui, urcată pe o coloană de marmură, îi răspundea cu un țipăt scurt. Era perioada de împerechere, dar se apropia sfîrșitul ei. Satul era undeva, sub mine, cu acoperișurile lui mari strînse unul într-altul, iar pantele lor încrucișate aminteau de o tablă de șah, cu pătrățele albe și negre. Pe cer călătorea un nor.

Peste cîmp se lăsă o umbră, iar umbra asta venea după nor, cum vine năvodul după barcă.

Însă acum, n-o vedeam decît pe *ea ;* tiptil, se întorcea plină de fățărnicie și stătea în picioare privindu-mă. Îi vedeam buclele, conturul buzelor, culoarea rochiei (era o rochie albastră, ai fi zis un petic de cer). Și mai era rîsul ei și felul în care își ducea mîinile la ceafă și își potrivea cocul cu degetele.

M-am trîntit la pămînt și aș fi vrut să fiu din nou copil și să port pantaloni scurți, rupți în fund, ca pe vremea cînd mama mai exista încă pentru că pe atunci, odată, cînd căzusem și-mi făcusem un cucui, ea m-a strîns la pieptul ei și durerea mi-a trecut ca prin minune.

Căzusem din nou, doar că de astă dată nu era nimeni care să mă ia în brațe. Și pentru că amîndouă, și mama și Mélanie dispăruseră din viața mea umbrele lor se confundau în ochii mei ; împreună alcătuiau un abur care

se destrăma ; pe măsură ce ridicam capul, aburul se îndepărta, ca să se risipească de-a binelea.

Am simțit nevoia să-mi suflu nasul. Am clătinat din cap : „Samuel, mi-am zis, Samuel ! n-ai altceva de făcut decît să-ți plîngi de milă ?“ Mîndria m-a trezit. Eram un om în toată firea.

M-am ridicat de jos, am mai privit o dată mormîntul acesta, cu crucea înfiptă din nou, și am plecat spre platou.

Învățător n-am ajuns niciodată.

VII

Urcam coasta ; rînd pe rînd vii, Praz-Dessus, Vernamin, pe urmă lacul rămaseră în urmă ; o regiune neștiută mă întîmpina.

Platoul, cum i se zice. Un ținut de livezi, de ogoare, de păduriști, mănos și bine cultivat, cu sate peste care fumegă fuioare din gropile de gunoi, vreau să zic, bălegar. Cu cît este mai gros fumul, cu atît este satul mai avut ; ești întotdeauna mîndru de pînza fumului pe-aici.

Am ajuns pe înserate în apropiere de Echalens, deși mi se părea că nu mă depărtasem prea mult de punctul de plecare. Am închiriat o cameră la un han și a doua zi mi-am reluat drumul.

După-amiază, cum nu contenisem cu umblatul, mă depășì o căruță cu bănci, trasă de o frumoasă iapă albă. O mîna un bărbat în bluză albastră ; mă întrebă dacă vreau să mă ia.

Obosit cum eram, am acceptat.

— Unde mergi ? a vrut să afle bărbatul.

Văzuse bocceaua și era curios să știe cine eram.

— Nu prea știu unde merg.

— Ești de prin părțile astea ?

Era încredințat că da (după accent), însă nu se trădă.

— Desigur, de la malul lacului... Doar că pe-acolo nu prea este de lucru ; așa se explică de ce caut aiurea o bucată de pîine.

— Cam ce-ai vrea să faci ?

— Nu prea are vreo importanță.

Mă privi cu coada ochiului ; din cînd în cînd plesnea cu vîrful biciului crupa iepei, ca să o ia la galop. Era un animal suplu, cu picioare nervoase, cum au pe la noi măcelarii.

Într-adevăr, el era măcelar ; mi-a spus-o el însuși. Am tăcut ; apoi s-a întors către mine :

— Te-am întrebat pentru că am și la țară un fel de gospodărie. Mi-ar trebui pe cineva care să se îngrijească de fînețe. Fiindcă zici că vrei de lucru, ne-am putea înțelege.

Eram zdravăn, lat în umeri, tocmai ce căuta. Iar mie puțin îmi păsa, nu o mai aveam pe Mélanie.

Așa m-am angajat la el (unde s-au purtat bine cu mine) și am rămas pînă în septembrie. Dar după strînsul recoltei, n-am mai avut ce face. Am început din nou să caut.

Am intrat ca argat la primarul satului vecin, de unde se vedea un alt lac, cel de la Neuchâtel. Nu semăna deloc cu al nostru, dar eu eram fericit să văd apa. Pesemne asta m-a hotărît să rămîn acolo un an întreg.

Totuși, mă domina o nevoie de mișcare și la sfîrșitul anului, deși primarul era mulțumit de mine și m-ar fi păstrat bucuros, iar eu n-aveam motiv de plecare, mi-am strîns lucrușoarele.

N-am mers prea departe. Avantajul slujbei de argat este că găsești oriunde de lucru.

M-am dus spre Moudon ; a fost o nimica toată să găsesc două sau chiar trei angajamente.

Către luna ianuarie am intrat argat la o mare fermă, oarecum asemănătoare celei de la Maladière, deși mai puțin arătoasă ; am stat pînă în aprilie. Se împlineau doi ani de cînd plecasem din Vernamin.

Însă necazul meu nu mă părăsise. Se întîmplase că (cum să zic ? ar trebui să explic chestiile astea și nu prea mă pricep) cu cît amărăciunea cobora în mine, aidoma unui obiect greu ce cade la fund, cu atît se întărea.

În locul acelor înțepături care mă străpungeau altădată (și mă făceau să țip — atît erau de vii, deși cu intermitență) acum amărăciunea dura, avea o densitate din care ieșea totul, ca apoi să se întoarcă în ea. Degeaba îmi

repetam : „Întoarce pagina", nu izbuteam. Continuam să-mi propun : „Samuel, privește înainte", eu tot înapoi priveam.

Înapoi și numai la *ea*. Dar ca la ceva mort. Cîteodată îmi ziceam : „Cum tu trăiești clipa așa și ea" și asta mă umplea de uimire.

Asta mă tulbura, fiindcă Mélanie se dedubla, erau două Mélanii, una moartă, la care țineam încă, cealaltă vie și pe care o disprețuiam. Mi-era cu neputință să aleg ; o luptă se isca între ele două în gîndul meu, în timp ce mergeam la stînga boului, ținîndu-l de frîu.

Era vremea cînd mergeam la pădure să caut legături de vreascuri din care făuriseră grămezi prin luminișuri ; serveau la încălzitul cuptorului. Din copaci se scuturau pe mine mari bucăți de nea ; tălpicile saniei lăsau pe drum două dîre lucioase care aminteau de șinele drumului de fier.

Rosteam : „Hăis ! Albule" ; era o vită, calmă, cu ochii tulburi, culoarea apei săpunite. „Haide, bătrîne, încă puțin efort și am ajuns !".

Îi vorbeam așa, absolut mecanic, totul în mine fiind absorbit de alți doi ochi, aceia negri, sub care exista un năsuc drept și subțire și o guriță fragedă. Ca să aibă buzele mai roșii, *ea* și le freca tot timpul cu mîna și cînd îi ziceam : „Ce faci ?", îmi răspundea : „Nu vrei să fiu drăguță ?"

Trăiam solitar, nu discutam cu nimeni, unii afirmau că sînt îngîmfat. Prinsesem gustul băuturii.

Nu că nu-mi mai păsa de obligații ; n-am furat niciodată pîinea pe care o mîncam, de asta toată săptămîna nu mergeam nicăieri ; însă duminica mă cuprindea spaima de singurătate ; de aia mergeam la crîșmă.

Cel puțin acolo era larmă și lumină, aprindeau lampa de timpuriu. Intram, mă așezam într-un colț. Erau destui cei care mă priveau cu neîncredere, avînd aerul că zic : „Ce face aici zdrahonul ăsta ?"

Trebuie să spun că la noi nu prea se obișnuiește ca băieții de vîrsta mea să bea de unii singuri ; asta o fac bătrînii, oameni mai ciudați sau cei care nu și-au văzut de treabă și, ca urmare, sînt ținuți la distanță ; însă hanul este pentru toți ; nu degeaba atîrnă afară, de

o stinghie de metal, firma, ca să fie văzută din depărtare și nu întîmplător vezi că pe ea sînt două mîini ce se strîng una pe alta, în semn de prietenie.

Mă cuibăream în colțul meu și puțin îmi păsa. Dar ce uimea mai mult oamenii era că de cînd mă aflam acolo, să tot fie trei luni, nu-mi găsisem o prietenă și că nici nu păream dispus s-o caut. Pe la noi oamenii au temperament și dintre tineri (mă refer la bărbații necăsătoriți) toți aveau cîte o drăguță la care petreceau seara, toți mergeau duminica pe la balurile din împrejurimi.

Se glumea pe seama mea la han și pe la cămări că n-am ibovnică ; vedeam bine cum se uitau la mine fetele cînd le întîlneam. Dar nu-mi păsa.

Pînă la urmă, a venit primăvara, iar pe colinele de lîngă Fribourg, s-a topit zăpada. S-a făcut frumos, aerul mirosea a reavăn, a încolțit iarba pe cîmp și asta semăna cu o haină uzată proaspăt peticită.

Am fost trimis să împrăștii bălegarul.

S-a nimerit, deci, să muncesc într-o dimineață, pe un cîmp de la marginea șoselei. Îngrășămîntul era împărțit în grămezi mici de-a lungul tarlalei ; mergeam cu furca de la un loc la altul, răspîndindu-l.

Mă aflam pe o costișă intermediară, ce îngăduia privirii să coboare pînă în fundul văii, pe unde curgea un rîu ; pe versantul celălalt altă pantă : iar un șir de coline cu alte pajiști și cu pîlcuri de copaci iar deasupra colinelor în sfîrșit, aidoma unei dantele albe, se ridica lanțul munților din Fribourg.

Mă rezemasem în furcă să privesc, cînd fui strigat. Mă întorc și văd o fată, se numea Adèle, era ca și mine argat la fermă.

Era zdravănă, trupeșă, cu sîni mari, în același timp timidă și îndrăzneață. Camera ei se afla lipită de a mea.

Băgasem de seamă că la masă, unde stăteam față-n față, mă privea insistent. Ori de cîte ori ridicam capul, dădeam de privirea ei împungîndu-mă. Asta mă stingherea ; însă o uitam ușor. Dealtfel, încă nu-i vorbisem între patru ochi.

Totuși, așa nu mai mergea, era limpede. Proțăpită la zece pași de mine, pe drum, părea că avea să-mi zică :

„De data asta nu mai ai scăpare". Într-adevăr zîmbea și fără să-mi lase timp să replic, zise :

— Ei bine, tu nu prea pari bine dispus !

Am răspuns cum mi-a venit la îndemînă, convențional :

— Nu ne aflăm pe acest pămînt ca să ne veselim.

Vorbeam bătrînește, la altceva nu mă ducea capul. Dar ea, în loc să izbucnească în rîs, cum mă așteptam, cu obrajii ei rumeni și cu aerul ei sănătos, a dat din cap, a suspinat și apoi :

— Da, așa e, cum zici.

Privea undeva, în gol, buna ei dispoziție se evaporase, încă puțin și s-ar fi pus pe plîns. Eu însumi mă simțeam jenat. Și cum intuiam că tăcerea durează peste măsură :

— Așadar, te plimbi ? E un timp potrivit pentru asta.

Nu mi-a răspuns imediat ; a suspinat din nou, apoi fără să mă privească și cu aerul cel mai serios :

— M-am dus pînă la Lécherette să văd dacă ne dă taurul.

Despre asemenea chestii se vorbește la țară ; chiar și între băieți și fete (iar între noi era pe de-a-ntregul firesc, căci salahoream la aceeași fermă).

— Te-a trimis stăpînul ?

— Da, a încuviințat ea, pentru Bruna.

Și, din nou, conversația părea că bate pasul pe loc. Încercam să găsesc ceva, însă fără succes. Ea, la rîndu-i, nu era mai inspirată. Totuși nu se urnea din loc. Stătea înfiptă în drum, în fața mea, răsucindu-și șorțul între degete.

M-am ridicat, am apucat furca și am azvîrlit-o într-o grămadă de bălegar. Deodată, m-a strigat pentru a doua oară :

— Samuel !

Era tot acolo. Nu se mișcase. Doar expresia feței era alta, o cută în colțul gurii, privirea mai decisă, deși puțin tulburată :

— Samuel, zise, deoarece te plictisești, și eu la fel, n-ar strica să ne plimbăm împreună.

Mi se părea că n-am priceput bine ; am răspuns la întîmplare :

— Dacă socoți că asta schimbă ceva...
— Da, a întărit ea.
A început să rîdă, ca să adauge :
— Pe curînd !
Și s-a dus.

Umbla cu pași mari, legănîndu-și ușor șoldurile, iar mîinile îi apăreau și dispăreau în mers, pată roșie, cînd de o parte, cînd de alta a trupului ei.

Am continuat să împrăștii îngrășămintele, dar m-a cuprins o neliniște, nu mă dumiream de ce.

Seara, la cină, Adèle, ca de obicei, stătea în fața mea. Din cînd în cînd, ducînd lingura de supă la gură, privirea îmi aluneca spre ea pe de lături. Ea părea că nu mă vede. Nu era decît o fetișcană zdravănă, care mînca pofticioasă. Se mai ridica să pună apă pe foc sau să se îngrijească de gospodărie. Cînd ești servitoare la alții, nu-ți tihnește masa.

După cină, m-am dus la mine în cameră. Ca să-mi luminez drumul, aveam un mic felinar, însă era suficient, căci lăsasem baltă cărțile, odată pentru totdeauna (dealtfel majoritatea de care mă slujisem la Roche nu-mi aparțineau și o rugasem pe domnișoara Grandjean să le restituie domnului Loup).

M-am băgat imediat în pat, am stins felinarul, luna în primul pătrar, abia licărea. Îmi acoperisem și mîinile sub cuvertură, fiindcă era cam rece, m-am întors la perete cu învelitoarea pînă sub bărbie (cearșaful era aspru, cu pliuri tăioase și mi se schimba doar o dată la două luni sau trei luni), încercînd să adorm.

Nu reușeam. De cînd plecasem din Roche, nu-mi regăsisem somnul. Degeaba închideam ochii și căutam să nu mă gîndesc la nimic ; abia cînd îi închizi vezi lucrurile mai clar ; și cînd nu vrei să te mai gîndești la nimic abia atunci gîndurile îți dau ocol.

A sunat apoi de ora 9. În acel moment am auzit cum cineva urcă scara. După cină, Adèle spăla vasele, așa că se culca ultima. A trecut pe lîngă ușa mea, după care a fost o lungă pauză.

Brusc, mi s-a părut că disting un fîșîit ; zgomotul a încetat aproape instantaneu, înclinam să cred că mă păcălisem ; să fi fost un șoricel, era plin de ei în partea

asta de casă. Însă fîșîiala reîncepu și subit am avut impresia că e cineva dincolo de ușă și că acest cineva se uită prin gaura cheii.

M-am ridicat în capul oaselor :

— Cine e acolo ?

O voce răspunde :

— Oare te-ai culcat ?

— Bineînțeles că m-am culcat.

— N-aș putea intra totuși ?

Zic :

— Ce dorești de la mine ?

— Nimic, doar că sînt singură și mi-am spus că am putea să pălăvrăgim nițeluș...

Vă închipuiți că am rămas surprins, dar am fost de-a dreptul uimit cînd ușa s-a deschis și a intrat Adèle.

. . . . . .

Luna lumina fără vlagă, se auzea lanțul de la fîntînă. M-am întors spre ea ; am văzut că adormise. Pace și un pic de tristețe. La întrebarea : „Ce s-a întîmplat ?“ îmi răspundeam „Adèle doarme alături de mine“. Motiv s-o privesc mai atent, pleoapele ei destinse de somn, buza de jos ușor proeminentă, obrajii mai rotunzi și mai netezi ca de obicei. Însă ce m-a izbit cu adevărat era aerul de abandon, acest aer nevinovat, acest aer încrezător pe care îl respira ; parcă dormea un copil. Pieptul i se ridica la intervale lungi ; în răstimpuri, ofta și atunci capul se mișca imperceptibil, după care își regăsea liniștea. Cearșaful o acoperea pe jumătate, nu și brațele, dezgolite precum sînii ; subit m-a cuprins fericirea. Eram doar bărbat. M-am tras puțin ; cît să-mi zic : „Am s-o iau în brațe“. Dar chiar atunci ceva s-a rupt în mine ; întind mîna, îmi retrag mîna, simt cum mă cuprinde dezgustul. Pricep, îmi spun : „asta fiindcă nu e aici cea care s-ar fi cuvenit să fie“. Și ce vedeam nu mai era ea ; alți ochi, alți umeri, altă gură apăreau ; și ea dispăruse, iar de față era alta, singura, cea reală. Dumnezeule ! este oare posibil ? Atunci totul s-a sfîrșit ? Întind din nou mîna, o apuc pe Adèle de braț, o scutur : „Hei ! Adèle !“ ; ea deschide ochii, mă privește, schițează un gest tandru, însă eu mă feresc :

— Haide, Adèle, du-te.

Nu comentează, se dă jos din pat și cît se îmbracă, stau întors cu spatele. Totuși, o lună întreagă, aproape seară de seară, ea revine. Este îngăduitoare, docilă, ascultătoare, mereu gata la orice. Era limpede că mă iubește.

Neștiind cum să-mi fie pe plac scotocise în micul dulap de brad unde îmi țineam puțina lenjerie de corp și, văzînd în ce stare jalnică se afla, își manifestase, prin scurte exclamații, uimirea ; apoi o cîrpise pe toată de arăta ca nouă.

La fel cu hainele de duminică, la care îmi căzuseră nasturii. În ce privește camera, mi-a măturat-o și a spălat podeaua.

În fiecare dimineață îmi făcea patul. Adeseori, seara, venea ținînd în mînă un mic pachet învelit în hîrtie : o bucată de carne sau niște fructe sau prăjiturele pe care le furase pentru mine din bucătărie, zicînd :

— Să avem după...

În toate cele se arăta a fi aceeași fată bună, veselă, de încredere, bună la inimă. Dar degeaba îi eram recunoscător pentru tot ce făcea, tot nu izbuteam să mă obișnuiesc cu ea.

Da, nici măcar simpla obișnuință, simpla nevoie care apropie, elementarul acord de suprafață. Abia de izbuteam să-i ascund plictisul care mă năpădea de cum o vedeam, și un fel de dispreț ce mergea pînă la dezgust. Simțeam că trebuie să mă explic ; însă nu izbuteam defel.

Mă vedea tăcut, mă chestiona :

— Ce-i cu tine, Samuel ?

— Nimic.

— Ba da, se petrece ceva. Te-am supărat, cumva ?

Dădeam din cap.

— Mi se pare că uneori te plictisesc. Spune-mi dacă te plictisesc.

Nu aveam curajul să i-o declar, apoi eram mișcat, mi-era milă de ea, înțelegînd că ea nu merita să mă port urît ; totuși, nu aveam puterea să procedez altfel ; sînt lucruri care ne depășesc.

Cu cît trecea timpul, cu atît mi-era mai greu s-o mai suport. Așa s-au petrecut lucrurile pînă la prima duminică din luna mai. Dimineața ea s-a dus la biserică. După prînz m-a căutat. Ce să fac ? Bătu la ușă, eu unul nu închideam ușa cu cheia, așa că ea știa oricînd de sînt sau nu, după zgomotul pe care îl făceam în odaie, pășind de colo-colo. Eram prost dispus și cu osebire trist, în acea zi, duminicile redeșteptîndu-mi tot felul de amintiri, așa că atunci cînd a intrat, nici n-am întors capul.

Mi-a zis :

— Ascultă, dacă vrei am putea să ne ducem în crîngul de la Vaux, e frumos azi ; ar fi păcat să stăm în casă...

I-am luat vorba din gură :

— Du-te, dacă vrei, eu am altceva de făcut.

N-a stăruit. Pe urmă, după o clipă de ezitare :

— Aș fi vrut să-ți vorbesc.

— De ce să nu-mi zici pe loc ce ai de zis ?

— Pentru că... este o întreagă poveste... o poveste neplăcută... mi-e puțin frică pentru noi doi. Aș fi vrut să te pun în gardă...

Mă gîndeam la stăpîn ; mă gîndeam la vreun curtezan pe care îl făcuse gelos, fără îndoială ; dar stăpînul, curtezanii geloși, totul mi-era indiferent. Mă gîndeam doar cum să scap de ea.

— Ei bine, atunci pe deseară.

Plecă fruntea.

— Mai devreme nu se poate ?

— Nu e posibil, trebuie să merg undeva.

Mă hotărîsem să ies, nu prea știam unde să mă duc, cel mai important era să n-o mai văd. A înțeles, s-a resemnat, mi-a spus : „Bine, pe deseară". Apoi : „Încă o sărutare". I-am întins buzele, absolut mecanic.

Am coborît, precum îi spusesem. Era o vreme însorită în sat iar în livezi merii dăduseră floare ; cocoșul de vînt strălucea din vîrful clopotniței, dominînd acoperișurile. Gîndeam : „Așa nu mai merge. Îți închipui că mă vei vedea seara, te înșeli. Mă voi culca afară, dacă e nevoie". Și tot vorbind așa, plănuind de unul singur : „Îmi fac un zăvor de lemn și cît o să ciocănească, o să împingă

ușa un genunchiul, tot n-o să se deschidă". Știu bine, eram nedrept, dar nu aveam de ales.

Am hoinărit pînă spre ora patru ; a trebuit să revin la fermă pentru muls ; am muls vacile pînă la cinci și jumătate, căci — ca și la Maladière — eu duceam laptele la lăptărie ; pe urmă am ieșit din nou și am hălăduit la voia întîmplării.

Soarele era încă sus, cum se întîmplă în luna mai ; priveam în fața mea, dincolo de coline, la un soi de lucire mare ce tremura pe cer, spre sud. Acolo era lacul, pe care nu-l puteam zări de aici ; însă dincolo de linia neagră a pădurilor de brazi, pe deasupra crestelor, resfrîngerea lui răzbătea, inundînd tot orizontul.

Și mă gîndeam la lac, mai nerăbdător ca oricînd „*Ea* ce face ?" Vedeam satul, în drumul din vale, casele și pîlcuri de oameni adunați în fața caselor ; ea trecea îmbrăcată de duminică, dînd din cap la salutul băieților. Nu se oprea să stea de vorbă ; și despre ea se zicea că este trufașă ; dar mie îmi plăcea scurta ei mișcare din bărbie, modul în care abia își înclina gîtul.

„De ce sînt aici dacă ea este acolo, jos ? De ce între noi tot acest spațiu, cînd mi-ar fi de ajuns o singură zi de mers ca să fiu lîngă ea, ca mai înainte ? Te pomenești că mă așteaptă ? Dacă m-ar zări, te pomenești că ar zîmbi ; poate că regretă ce-a făcut ; poate se plictisește ca și mine ; poate că în seara asta, ca și mine, s-a dus să se plimbe ; poate că privește în jurul ei și trece prin aceleași frămîntări ca și mine ?"

Vedeți ce nebunie mă încerca, dar asta se întîmpla pentru că apăruse Adèle ; sărmana Adèle, nu pentru ea ostenise.

Am simțit o mare nevoie să mă îmbăt. Destul îmi bătusem capul ; dealtfel, căldura mă însetase. Din fericire exista hanul, la îndemînă pentru cei ce vor să uite ca și pentru cei însetați ; hanul satisface ambele feluri de sete.

Cînd am intrat, sala era plină ; ca atîtea dăți, m-am așezat într-un colț. Am comandat trei sferturi, numai bine cît să-ncapă în trei pahare pe care le-am golit la repezeală ; apoi izbind în masă, am cerut alt trei sferturi.

Asta nu m-a înveselit ; nici nu căutam să mă înveselesc ; tot ce voiam era să încetez să reflectez. Îmi doream o anumită învălmășeală în idei, care te împiedică să simți încotro bat ; aidoma norilor care stau nemișcați cînd vîntul suflă din mai multe direcții simultan.

Asta s-a și întîmplat și începusem să mă simt mai bine, cînd cineva mi-a pus mîna pe umăr ; era Lambelet, vînătorul de cîrtițe. Ciudat individ, Lambelet ăsta. Mic, smochinit, încovoiat, cu o bluză albastră zdrențuită, o pălărie căzîndu-i pe ochi, avea obrajii supți, acoperiți de o barbă cum e mușchiul ce crește pe pietre ; tușea fără încetare. Trăia într-o chițimie, deasupra potcovăriei ; nimeni nu-i purta de grijă. Dis-de-dimineață pleca să-și întindă capcanele, dar se întorcea înainte de amiază și se instala la han, de unde nu se mai urnea toată ziulica, bînd rachiu, singur ca și mine, într-un colț.

Altminteri un om fericit, fiindcă, precum zicea, „nu-i păsa de nimic", era mereu bine dispus, fiindu-i de trebuință pipa și păhărelul de rachiu, două lucruri ușor de procurat grație meșteșugului cu care se îndeletnicea.

Iată-l că trage un taburet de sub masă și-mi zice :

— Pot să mă așez ?

Fac semn că da, se așază în fața mea.

— Sînt unii care preferă să fie singuri. Bun înțeles, gustul, vezi mata, nu se discută.

Scoate din buzunar o pipă de lut ars, neagră de atîta întrebuințare, îi scoate căpăcelul, prins de un lănțug de alamă ; o umple cu tutun și după ce o umple, îmi arată cu degetul cana cu vin :

— Ești de-abia la început.

Apoi, fiindcă tac :

— Se cuvine să începi bine. Însă, știi, mai este și înclinația...

Scuipă pe jos și rîcîie cu talpa unde a scuipat ; gura lui fără dinți seamănă cu o gaură neagră în barba lui mică.

— Orice-ai face, ești însemnat, mai zise el.

Dau din cap. Sînt convins că are dreptate. Sînt adevăruri care țîșnesc cînd bei, iar eu sînt la a patra sticlă.

Pipa lui are o țeavă atît de scurtă, că ustensila îi atinge mustața iar fumul urcă prin mustață, pe cînd stă

cu gîtul întors spre mine. Numai bine ce scuipă din nou. Își potrivește apoi pipa în gură. Și mă fixează cu ochiul lui ager și amuzant.

Deodată îmi dau seama că s-a aprins lampa și că nu mai este nici un loc liber. Intrase un grup de băieți care s-au întors de la dans la Chesalles ; erau cu chef. Damon, băiatul lui Jules și Rubathel roșcatul, cîntau un duo vocal, dar în dezacord, fără să aibă aerul că le pasă.

Se făcuse ora nouă, nu m-am dus la cină ; nu mi-era foame, mi-era sete.

Și am băut, am băut mai departe. Nu mai știam ce-i cu mine. La un moment dat am auzit rîsete și ridicînd capul, am înțeles că toată lumea mă privește. În extremitatea opusă a sălii unul, pe nume Chuard, de meserie cizmar, care tocmai intrase, stătea în picioare și vorbea arătîndu-mă cu degetul :

— Priviți-l, striga, nu vă inspiră milă ? N-are nici măcar mustăți, face pe bărbatul, dați-vă cu părerea... Și dacă măcar ar sta la el, dar nici vorbă ; bate drumurile, își bagă nasul unde nu-i fierbe oala. Uite, își saltă pliscul... Mai bine l-ai ascunde...

Rîd cu toții ; pînă și Lambelet rîde. Iar dacă el nu rîde cu răutate, ceilalți, în schimb, da. Erau fericiți să mă vadă umilit ; în loc să-l rețină pe Chuard, îl stîrnesc. Toți sînt împotriva mea, pentru că nu eram din partea locului și, pe deasupra mă și țineam deoparte.

Cît despre motivele lui Chuard să fie furios, mi-a trebuit oleacă să le găsesc. Însă pe dată mi-am amintit ce-mi spusese Adèle ; îl băgasem de seamă pe Chuard dîndu-i tîrcoale, pesemne că era gelos.

Nu mai era tînăr, prin urmare totul devenea explicabil. Iar mie, se înțelege, mi-ar fi plăcut să-i strig : „Cucerește-o, nu eu îți stau în cale !“, doar că era orgoliul meu în joc. Și pe urmă mai era și tonul pe care îmi vorbiseră, mai erau și martorii ; destule rațiuni să-i înfrunt ; vinul mă stimula.

Totuși mi-am păstrat sîngele rece ; cum Chuard continua să mă insulte, i-am zis potolit.

— Dacă ai ceva de reclamat, vino mai aproape, nu te aud bine de la distanță.

A dat din umeri :

— Faci haz, tocmai tu care miroşi a peşte !...

Era o aluzie la faptul că veneam de lîngă lac. Cu asta a nimerit-o, vă daţi seama.

Am pălit. Ameţisem. M-am ridicat, îl mai aud pe Lambelet cum zice : „Hai, Samuel, lasă-l să vorbească, face pe grozavul ! Nu-s decît vorbe", pe cînd mă ţine de mînecă ca să mă înfrîneze ; cu un gest brusc mă degajez ; mi-a trebuit doar o clipă să stau faţă-n faţă cu Chuard.

Nu mai face pe fanfaronul. Instinctiv, văzînd că mă apropii, s-a dat înapoi cu un pas ; aerul meu nu prevesteşte nimic bun. S-ar putea să fi rămas la asta de eram singuri. Ghinionul a vrut să nu fim singuri. Toată lumea îl îmboldea : „Nu te lăsa, Chuard ! Nu te lăsa batjocorit..." Dealtfel, simţea că sînt cu toţii dispuşi să-i vină în ajutor la primul semn. Încrucişează braţele şi mă priveşte de sus.

— Încearcă să mă atingi, încearcă numai !

Nici n-a închis gura, că l-am şi plesnit. Încearcă să mă lovească, mă feresc.

Realizez că Chuard a căzut, tocmai cînd sînt atacat pe la spate ; mă smulg, dar sînt încercuit. Mă zbat, sînt copleşit de mulţime. O masă se răstoarnă cu mare zgomot de pahare şi sticle ; mai am vreme să-l văd pe patron sosind în fugă şi înjurînd, mă poftеşte afară ; uşa se deschide, sînt luat pe sus, cinci-şase braţe mă împing grămadă, alunec, cad, unul mă apucă de picioare, altul de gît şi aşa, tîrît pe coridor pînă la intrarea principală, sînt aruncat jos, pe scări.

Mă lovesc de o piatră, lovitura m-a zăpăcit. Cînd îmi revin în simţiri, banda de băieţi strigă de sus : „Te-ai săturat ?", închipuindu-şi că totul s-a sfîrşit.

Singurul meu gînd este să le arăt că, dimpotrivă, abia începe tevatura ; mă scutur, mă arunc asupra lor, îl prind pe unul la întîmplare, dau în el din toate puterile ; şi încă odată cad, celălalt peste mine. Însă îl dovedesc, îi pun genunchiul pe piept. „Care e mai tare, hai ?" Strigăte, ţipete străpung întunericul ; una după alta ferestrele se luminează şi se deschid ; voci întreabă : „Ce-i, ce se petrece ?" Şi se aud femei care răspund : „Ah, Doamne, se bat băieţii între ei !"

Acum, tot grupul mă ia la refec și plouă cu lovituri ; răspund cum pot, nu mai simt nimic, n-am habar ce-i cu mine, apucat ca de o nebunie. În loc să obosesc, simt chiar că forțele mele sporesc nemăsurat. Numai că degeaba mă zbat, ceilalți sînt prea mulți. Sînt silit să bat în retragere. Le țin piept, dar cu fiecare lovitură pierd teren și iată-mă lîngă fermă, la capătul satului.

Banda este pe urmele mele, satul a ieșit la geam. Așa că atunci cînd, în fine, dau de gardul fermei, găsesc poarta deschisă și pe stăpîn treaz. Brusc băieții se opresc. Patronul îmi iese în cale, cu un băț în mînă.

— S-a isprăvit, strigă el, ce dracu' ! N-o să ne culcăm odată ? De unde vii ?

Mie îmi zice, mă întorc spre el, îl văd bine, e lună plină, cu gura larg deschisă. Simt pe ceafă cum curge ceva cald în timp ce limba mi-e năclăită și abia pot să vorbesc.

Stăpîna sosește și ea (se ținuse prudent la distanță, dar nu într-atît încît să nu observe totul) :

— Dumnezeule, în ce hal ești !

Își ascunde fața în mîini.

Băieții explică :

— Nu din vina noastră. El a început, a găsit ce-a căutat ; a spart totul în vinărie, atunci noi, nu-i așa ? ne-am apărat, nimic altceva.

Stăpînul mă privește ; stă în cumpănă între băieți și mine. Îmi zic : „Să mă întorc la el, cu nici un preț !“ Și, deodată, izbucnește tot ce mă frămîntă de atîta vreme.

Acolo, dincolo de coline, nu este lacul ? Iar drumul chiar într-acolo duce.

Mă hotărăsc. Ideea explodează în mintea mea ca o mină. Zic : „Țipați cît vreți, la asta v-ați fi așteptat“. Las satul în urmă și plec spre sud.

Patronul nu înțelege pe dată ce se întîmplă, însă cînd mă vede că mă îndepărtez, mă cheamă din urmă, cu mîinile în buzunar.

Întețesc ritmul.

Chiar atunci o ușă se deschide și din înaltul scării de la dependințe apare o siluetă. O voce întreabă : „Ce se întîmplă ?“ Era Adèle.

Sărmana voce tremurătoare în noapte ! Cu siguranță că a urmărit totul de dincolo de geam ; n-a îndrăznit să iasă. Dar acum că plec îi este indiferent ce-o să spună oamenii, dacă își va pierde locul sau dacă o vor învinui. A ieșit și-i aud vocea :

— Samuel ! Samuel !

— Ce te-a apucat ? strigă stăpînul. Du-te și te culcă !

Dar pentru a treia oară vocea ei :

— Samuel ! Samuel !

Pe măsură ce mă îndepărtez, ea devine mai vibrantă, mai răgușită : „Samuel ! Samuel !“ Numai că distanța sporește între noi ; puțin cîte puțin vocea descrește, rămîne doar un murmur și cum drumul e în serpentină, curînd n-o mai aud deloc.

Însă ce văd este al naibii de frumos, drumul ăsta ce duce spre lac. Se zice despre cei care se înecă că atunci cînd ating fundul, îl lovesc instinctiv cu piciorul ca să se ridice la suprafață ; la fel fac și eu și simt că urc. Din chiar mizeria mea imensă în care mă scufundasem, se părea că ating din nou piscurile vieții ; o mare limpezime a speranței vine peste mine și mă inundă, asemenea lunii argintii spînzurată seara asta de cer și care cobora și ea spre lac.

Îmi zic : „Voi merge la domnul Loup. Este bun, mă va ierta“. Domnul Loup este pentru mine regăsita mea viață de altădată.

Îmi zic : „Pe urmă merg la *ea ;* va fi mișcată să constate că mă gîndesc la ea tot timpul, după doi ani“.

Mă aflam intr-unul din acele momente cînd credeam că sîntem atotputernici și nu ne încearcă nici o îndoială. De-aia călcam sigur, înaintam fără să șovăi, deși mă durea capul și ceafa și mă simțeam cotonogit.

Strîngeam în buzunar portofelul burdușit ; tutorele îmi expediase o sută de franci în anul cînd devenisem major.

VIII

M-am spălat pe îndelete într-un pîrîu. M-am îngrijit să-mi spăl și hainele, cît privește gulerul cămășii făcut

ferfeniță, nu mi-a rămas altă soluție decît să-l desfac și să-mi ridic gulerul de la haină.

Totuși, sosind la domnul Loup, știam că înfățișarea mea lasă de dorit. Asta se întîmpla pe la orele cinci pe înserat ; umblasem cît e ziulica de lungă.

De departe m-au surprins unele schimbări. Ușa casei, tot mereu dată de perete, era închisă acum, obloanele trase, grădina neîngrijită și năpădită de buruieni ; în toate, un aer de izbeliște care mă gîtuia.

Am sunat ; niciodată n-am acordat atenție sunetului pînă atunci ; însă, e drept că și liniștea n-a fost vreodată mai deplină.

Nu venea nimeni să-mi deschidă. O clipă mă gîndesc să plec. Dar domnul Loup mi-era indispensabil. Am sunat din nou.

În sfîrșit se aud pași ; ușa se întredeschide și un cap se ițește prin crăpătură.

— Ce doriți ?

Pe dată capul se ascunde ; îmi dau seama că domnul Loup nu mă recunoaște. Poate chiar că l-am speriat.

Pe de altă parte, eu însumi l-am recunoscut cu greu, atît arată de îmbătrînit. Era îmbrăcat în negru. Clipea des, deranjat de lumină ; și iată că încerca să închidă ușa ; încă puțin și ar fi închis-o de tot.

— Domnule Loup ! am strigat (nici că știam ce să zic), domnule Loup, sînt Samuel, sînt eu, Samuel, m-am reîntors !

Și-a revenit subit :

— Tu ?!

Am reînceput :

— Da, sînt eu, Samuel Belet care se întoarce.

Tot nu deschisese ușa.

— Tu, reîncepu el. În halul ăsta... după cîte s-au întîmplat, vai... cît am suferit... Și nici un cuvînt vreme de doi ani...

Nu-i venea să creadă sau pur și simplu era supărat. Dealtfel, nu mă poftea înăuntru.

Atunci ceva plesnește în mine și cuvintele pe care nu le găseam, cuvintele potrivite îmi vin pe buze fără dificultate :

— Oh ! știu că sînt vinovat... Am plecat fără să vă previn... fără să vă mulțumesc... știu bine... Și m-am purtat oribil, da... Dar eram nefericit... mi-a fost rușine... nu îndrăzneam să mă întorc. Vă cer umil iertare...

Acum poarta s-a deschis larg. Bătrînul lăcrima. M-a luat de mînă, mi-a strîns-o :

— Intră, băiatule. De vreme ce regreți ce-ai făcut, totul este dat uitării.

Intru. Coridorul era răcoros, cu o pardoseală roșie, nostimă. Pereții văruiți străluceau, iar la capătul coridorului, bucătăria își arăta polițele cu oale de lapte bine aliniate, lîngă un ceaun mare din alamă galbenă. Se vedeau și taburetele din pai în jurul mesei ; trase unul, mă pofti să șed. Se interesă :

— Nu ți-e foame ?

Nu mîncasem nimic de dimineață ; s-a dus să caute pe rastel o bucată de brînză și una de carne, mi-a turnat vin ; mi-a zis :

— Mănîncă și bea.

Și în timp ce înfulecam, s-a așezat lîngă mine. Ținea mîinile întinse pe masă.

— Vezi, aici s-au petrecut schimbări. Soția mea a murit.

Am înțeles imediat cauzele acelei delăsări pe care o respirau lucrurile din jurul lui, propriul lui chip, și am încetat să mai mănînc.

El a continuat :

— Ospătează-te, băiatule, trebuie să trăim... Eu unul exist datorită inerției, sînt ca o piatră care se rostogolește... Tu însă, ești tînăr, să nu-ți pese de noi.

Din nou liniște. În chiuvetă picură robinetul, pîcăturile produc un sunet sec.

— M-am întrebat adesea ce s-a întîmplat cu tine ; nimeni nu avea habar... M-am dus la domnul Gonin ; nu pricepuse de ce te-ai purtat cum te-ai purtat... La fel domnișoara Grandjean... În sfîrșit, vei fi avut motivele tale. Nu te întreb nimic... vom vorbi mai tîrziu de toate astea... Pentru moment, poți să rămîi aici. Este loc suficient. Am făcut rost de lemne pentru la iarnă ; vei avea ce face.

Îmi vorbea cu blîndețe ; a păstrat acest ton pînă la capăt, iar eu, mișcat, îl ascultam fără să replic, vocea lui însă mă ungea pe inimă. Am mîncat pe săturate și mi-am potolit setea. Cînd am isprăvit, m-a dus în odaia mea ; era camera de oaspeți. Gazdă îndatoritoare, mi-a încălzit apa, a schimbat lenjeria de pat, m-a îndemnat să mă culc gîndind că sînt obosit ; vai ! toată bunătatea asta n-a fost de nici un folos, cum veți vedea.

Mi-era dat să nu-mi găsesc ușor pacea, calea mea fiind încă plină de surprize.

Căci eram pînă în străfunduri cu gîndul la Mélanie ; eram nerăbdător s-o văd. Am cinat ; după cină, i-am spus domnului Loup că am treburi în sat. Mi-a spus că nu se culcă pînă la zece. Aveam, deci, destul timp la dispoziție. Am alergat în sat. Am intrat la „Cele 22 de cantoane". Și acolo l-am găsit chiar pe Larpin. M-am îndreptat spre el, cu mîna întinsă. A ridicat capul, m-a învăluit cu privirea, apoi a exclamat :

— A naibii treabă !... Samuel.. nu mă așteptam să te văd pe aici.

Și cum m-am așezat lîngă el, zise :

— Ei bine, de unde ai picat ?

— Am vrut să mai colind, să văd locuri noi... am peregrinat pe platou...

Clipi din ochi.

— Ei da, te-au garnisit pe cinste pe platou...

Ce îl intriga cel mai mult era mutra mea ; și pe drept. Totuși, am ocolit răspunsul.

— Și pe-aici ce alte noutăți...

— Noutăți n-aș prea zice... Totul merge ca melcul... Însă pe platou, cum zici tu, platoul tău...

— Și la Maladière ?

— Oh, la Maladière...

— Înțelegeți, abia sosit ; nu știu nimic.

— La Maladière nu e grozav...

Însă pe măsură ce ajungeam la chestiunea esențială, deveneam mai isistent ; l-am întrerupt încă o dată :

— Ulysse ?

— E departe.

— Și fetele ?

— Care fete ?... A ta...

— A mea ?...
— Și celelalte ?
Am făcut o pauză, pentru că respiram cu greu.
— Celelalte... Mélanie...
Numele căzu, se făcu liniște. A ridicat capul, ușor sîcîit de atîtea întrebări și de parcă mi-ar fi zis : „Azi este frig“ sau „O să plouă“, mi-a răspuns :
— S-a măritat.
Nu am mișcat : doar genunchii sub masă s-au clintit ; nu și-a dat seama.
Privea distrat înainte.
— Da, cu grăsanul Jordan de la Baumette ; totul s-a decis de sărbătoarea tinereții. Acum doi ani, în toamnă... Ce te-a apucat ? Unde te duci ?...
— Da, trebuie să plec.
— Păi, tocmai voiam să deschid o sticlă...
— N-are a face ; trebuie să mă duc.
— Tare ciudat mai ești... Samuel !
Eram deja departe.
Fugeam în noapte, rîzînd de mine însumi. Fiindcă odată și odată sosește vremea să vezi cum stau lucrurile și atunci e nostim... Un caraghios, un neisprăvit, asta eram ! Larpin nu se înșelase. Ca și cum mai era nevoie de această dovadă ! Dar oare voi ști vreodată să mă dumiresc ?
Rîdeam așadar de mine și totodată fugeam în noapte ; parcă mi se agățase de gît un clopoțel, numele pe care îl tot repetam : „Mélanie ! Mélanie !“
„Trebuie să plîngi, îmi ziceam. Ai nevoie să te ușurezi, ușurează-te“. Totuși, nu-mi era mai ușor, dimpotrivă : simțeam că ideile mele îmi fac capul baniță precum fasolea muiată în apă și că are să-mi crape țeasta. Mi-am luat capul în mîini, l-am strîns în palme. Aveam senzația că mi se umflă măduva. Unde mă duceam ? Deodată am priceput : „Ei sînt acolo, gîndeam, s-au culcat, cu atît mai bine. Voi sparge ușa, mă voi arunca peste ei. Pe el am să-l strîng de gît... Cît despre ea...“
Ei, vedeam bine ce urma să-i fac. Nu trebuia să mă grăbesc cu ea. Urma să-i dau răgaz suficient să simtă că suferă. De exemplu, s-o închid în cameră și să dau foc casei. Ferma Baumette fiind izolată, nimeni n-ar fi sesizat nimic. Ea va vedea flăcările cum se apropie, fără spe-

ranțe de scăpare, iar eu, ascuns în imediata apropiere, voi prinde țipetele ei, din ce în ce mai rare și mai răgușite ; și fiecare din ele va fi ca o picătură de balsam pe arsura mea, pînă cînd totul se va stinge.

Brusc, casa se ivi dintre copaci. Și iată, inima mi se despică precum o piatră din cauza gerului ; nu-mi mai rămîne decît dorința să bocesc.

„Nu mai ai nici un drept, îmi spun. Doar s-o chemi, va veni, ai să-i zici adio... N-ai să-i faci reproșuri... Ai să-i zici că te duci pentru totdeauna și că ai vrut s-o revezi... Dă-mi mîna, Mélanie, ca să ne despărțim prieteni".

Ajunsesem aproape de o grămadă de scînduri rezemate de zidul din spatele casei... De unde eram, nu se vedea fereastra ei ; de aceea m-am apropiat de gardul grădinii.

Mă țineam cu ambele mîini de gard, altfel aș fi căzut.

Și deschizînd buzele cu blîndețe, am spus aproape în șoaptă, dar înlăuntrul meu șoapta era țipăt.

— Mélanie ! Mélanie !

Îmi pierdusem mințile, o știu ; însă cine se poate lăuda că nu i s-a întîmplat la fel, cîndva ?

O chemam, nu răspundea.

Atunci mi-am forțat vocea, fiindcă, gîndeam : „Doarme desigur mai ușor decît bărbatul ei ; se va trezi prima și-mi va recunoaște glasul".

Și într-adevăr, scîrțîie mînerul geamului, un cap apare la o fereastră de la parter și întreabă :

— Ce este ?

Nu era ea. *Era celălalt.* Îmi țin răsuflarea, mă fac mic, nu puteam să fiu zărit, din fericire, fiind protejat de aracii de mazăre.

Ăla strigă cu putere :

— Cine e acolo ?

Tac în continuare ; așteptam ca ea să apară. Îmi ziceam : „Cînd va veni la geam, voi înainta și îi voi zice : Mélanie, sînt eu, Samuel, care a venit să-și ia rămas bun".

Dar ea n-a venit ; numai vocea i s-a auzit din fundul camerei ; o auzeam zicînd în liniștea nopții :

— Haide, François, nu e nimeni ; vino să te culci.

— Îți spun eu că e cineva. A strigat.

— Ai visat, François, dacă ar fi fost cineva, ți-ar fi răspuns.

Totuși cel care se numea François nu se mișca de la geam, privind roată în jurul lui. Și poate ușor neliniștită, deși mai degrabă amuzată, ea a reluat :

— Dacă nu vii, am să te aduc eu...

Am zărit-o cum se apropie în cămașa ei albă de noapte ; obrazul ei era albit de lună... Și-a trecut brațele pe lîngă gîtul bărbatului ei și, ca și el, se plecă ; privirea i se încrucișează cu a mea. N-a simțit, oare, nimic în clipa aceea ? Nu cred ; începe să rîdă :

— Prostuțule, vezi doar că nu este nimeni ! Grăbește-te să ne culcăm ; ai să răcești.

Apoi, cum el se încăpățîna : „Nu știu, nu sînt liniștit, ar trebui să dau ocol casei", iată că ea îl cuprinde pe după gît și-l trage spre ea.

— Haide repede, scumpule, în pat e mai plăcut decît aici.

Buzele lor se ating ; el o ia în brațe și o strînge la pieptul lui.

Uitasem de ce eram acolo ; cînd m-am dumerit obloanele erau din nou închise. Mă mai țineam cu ambele mîini de gard, așchii de lemn îmi pătrunseră în carne.

Am mai stat acolo ceva ; cerul de deasupra mea era spuzit de stele. Mi-am scos pălăria, am dat binețe casei ca și cum mă despărțeam de o persoană, apoi am plecat, coborînd panta și nu m-am oprit decît cînd am ajuns la lac. De ce revenisem ? Mă aflam din nou lîngă cabana lui Pinget și lîngă salcie.

Era acolo un gard dens de mărăcini primăvărateci și alături nisip ; m-am tolănit pe nisip, la adăpostul gardului. Mă durea capul, gura mi-era ca fierea.

M-am sculat și am băut din lac.

Pe semne că am adormit între timp ; cînd am deschis ochii, se făcuse de mult lumină. Soarele se înălțase. Se ridica de dincolo de lanțul Diableret pe care îl vedeam profilîndu-se, albastru, în lumina delicată, în timp ce norișori mici, trandafirii, îi însoțeau mersul pe cer. Pe frunze, în jurul meu, se depusese rouă, eram înțepenit de frig.

Dar o căldură dulce, blîndă se împrăştia deja prin aer, se deşteptaseră muştele şi la capătul fiecărui val dansa o limbă de foc.

M-am rezemat în coate cu capul în mîini ; vedeam cum în faţa casei lui Pinget se legăna o barcă. Era o barcă cu pînze ; nu o mai văzusem.

În barcă vedeam un bărbat cu o barbă neagră care tocmai ridica pînza pe care, peste noapte, o strînsese. Mai întîi a desfăşurat-o, apoi a prins-o de vergea, a tras frînghia şi vergeaua s-a înălţat scîrţiind dealungul catargului, în timp ce pînza atîrna cu creţuri.

Tocmai atunci bătrînul Pinget s-a apropiat cu barca lui.

— Ei bine, va fi timp frumos ; va sufla briza, a spus bărbatul.

Bătrînul Pinget :

— Oricum nu va sufla prea tare, se poate să se oprească spre prînz.

— Atunci, reluă bărbatul, n-are decît ; la prînz.

— Şi Cyprien, reluă Pinget, n-a venit încă ?

— Îl aştept. Ne-am înţeles să ne întîlnim la ora şase.

Pînza mare şi cîrma erau montate, nerăbdătoare, barca se smulgea din ancoră, gemînd.

Mi-am dat seama fără întîrziere că după accent, bărbatul din barcă era din Savoia. Fără îndoială venise să-şi caute tovarăşul, căci pe-atunci, în 1862, nu apăruseră vapoarele cu aburi ; exista doar unul sau două ; nu se opreau prea des la Roche.

Zăream Savoia strălucind, cu acoperişurile şi stîncile ei sticloase prin pînza subţire a aerului albăstriu ; ca să-mi zic : „Dincolo este altă ţară".

M-am sculat şi m-am apropiat ; bătrînul Pinget sosea la mal, tocmai se aplecase în fundul bărcii să apuce plasa plină cu peşti.

Cînd s-a îndreptat, i-am ieşit în cale ; în acelaşi timp, ajutorul lui şi bărbatul cu barbă neagră s-au întors spre mine.

M-am adresat bătrînului Pinget :

— Vreţi să mă primiţi în barcă, să trec lacul ?

Ca şi toţi ceilalţi întîlniţi după plecarea de la fermă, erau surprinşi şi bănuitori. Bătrînul Pinget mi-a zis :

— Mai întîi, cine ești ?

— Nu mă recunoașteți ?

M-a examinat, pe urmă :

— Ah ! Tu ești cel care...

S-a oprit. Eu i-am luat vorba din gură :

— Da, eu sînt...

N-am mai continuat nici eu.

Ca să se explice, Pinget a adăugat :

— Barca nu-mi aparține ; va trebui să ceri voie proprietarului.

Și mi l-a arătat pe bărbatul cu barbă neagră. Îi zic ăstuia

— Sînteți de acord să trec lacul cu voi ? Mi-ați face un mare serviciu... Voi plăti ce se cuvine...

Omul șovăia, ținînd seama de halul în care eram, un cucui în frunte, buza ruptă ; a fost nevoie să intervină bătrînul Pinget :

— Poți să-l iei, Joseph. Nu este scandalagiu, îl cunosc. A fost argat pe-aici, pe vremuri...

Atunci bărbatul cu barbă neagră spuse :

— Ei bine, ne-am înțeles, poți veni cu noi. Cît despre preț, ai să dai de băut.

Nu isprăvise de vorbit, că și-a făcut apariția un al patrulea personaj, tocmai cel așteptat, care dădu bună ziua, strînse mîna celorlalți trei, apoi întorcîndu-se spre mine, întrebă : „Cine este ?“

Cel pe nume Joseph i-a zis :

— E unul care trece lacul cu noi, îl știe Pinget.

Văd că noul venit are un ochi lipsă. El mă întrebă :

— Și unde ți-e bagajul ?

— N-am bagaj. Am două brațe, mi-e de ajuns. Mi-ar plăcea să văd cum este pe la voi...

— Crezi că viața este mai ieftină ?

Apoi, dînd din cap :

— N-are importanță, cu o mutră ca a ta, nu e prea plăcut să te întîlnești în pădure...

Și pe dată i-a binedispus pe toți ; a așteptat să vadă dacă mă hotărăsc la rîndul meu să rîd, pe urmă, a scos din buzunar o sticlă cu rachiu.

— În fine, iată ceva care te consolează. O vom bea în timpul traversării.

Insă Joseph era grăbit să plece. M-a așezat în fundul bărcii, el însuși s-a instalat în spate, a ridicat ancora, a desfăcut pînza, repede umflată de vînt. În timpul ăsta bătrînul Pinget și ajutorul lui strigau : „Călătorie plăcută !“ făcîndu-ne semne cu șepcile.

Partea a doua

I

În felul acesta am părăsit meleagurile natale. Și așa au început șapte ani din viața mea pe care i-am petrecut, toți șapte, în străinătate.

Cînd adun ce-mi mai rămîne de trăit, văd că la socoteală nu iese mare lucru. Am trăit, cam asta este totul. Sînt oameni care merg spre țel siguri pe ei, precum păstorii din Biblie, care se călăuzeau după stele ; fiecare gest este bine cumpănit ; fiecare cuvînt are acoperire ; și-au calculat dinainte drumul de străbătut și au programat popasurile.

Însă cred că asemenea oameni nu găsești decît în cărți, ca cititorul să fie flatat. Este necesar ca el să înțeleagă de îndată cu ce personaje are de-a face. Trebuie ca evenimentele din cărți să fie precum drumurile care se întrerup la un moment dat, trebuie să existe răspîntii unde toată lumea se regăsește. Se mai impune să nu fiți luați prin surprindere, altminteri vă veți simți pierduți.

Eu n-am știut încotro să mă îndrept. Totul s-a petrecut la voia întîmplării și nu cum mi-aș fi dorit. Trebuie să mănînci, la asta te gîndești înainte de toate. Iar timpul se scurge oră după oră, zi după zi, săptămînă după săptămînă ; trece, nici nu bagi de seamă.

Și cum să fie altfel ? Timpul trece pentru oamenii care trec. În rîndul lor nu sînt nici părinți, nici prieteni, nici nu-și dau seama de ești vesel sau trist.

Te zbați să exiști, n-ai altceva de făcut.

M-am urcat în barcă. Cel cu ochiul scos stătea lîngă mine. Malul rîului se depărta. Bătrînul Pinget și ajutorul lui se micșorau ; casa, la rîndul ei, devenea tot mai mică.

În jurul nostru, apa era adîncă, albastră, cu valuri scurte care se învălmășeau. Nu simțeam curentul fiindcă ne purta cu el ; pînza se umflase, iar barca se înclina vizibil.

Înaintam spornic. Din timp în timp Joseph lucra la parîmă și răsucind-o întorcea velele care vibrau ; brusc, pînza umflată de vînt cotea și din cauza asta se schimba direcția.

Joseph se pricepea la manevrare ; celui cu ochiul scos și mie nu ne rămînea altceva de făcut decît să plecăm din cînd în cînd capul, ca să lăsăm să se miște brațul parîmei.

Deodată cel cu ochiul scos m-a împins cu cotul :

— Ei, zise, tot prost dispus ?

Și îmi arătă sticla cu rachiu :

— Dacă ai să guști, totul va intra în normal.

A început să bea cu gîlgîieli ; a trecut sticla lui Joseph, care a tras și el o dușcă, pe urmă mi-a oferit-o, în vreme ce mă încuraja :

— E rîndul tău.

Eram cu burta goală, ceea ce explică rezerva mea.

— Vezi, reluă același, nu e deloc greu... Am priceput că ești încolțit de necazuri. N-ai decît să le îneci...

N-aș ști să spun, dar deja lucrurile și-au schimbat înfățișarea și o dată cu ea s-a schimbat și culoarea ideilor mele.

Sub mine balansa chila bărcii, acea mișcare de sus-jos continuă pe valuri, pe care le rupea în două, ceea ce semăna cu o legănare ; nu bănuiam c-o să-mi placă atît călătoria.

— Vezi, continuă Cyprien, se reface.

Mă privea într-un mod bizar, cu singurul lui ochi, celălalt nu mai era decît un fel de cheag între pleoapele lipite.

Puțin cîte puțin malul devenise o linie subțire, verde-gri, de-a lungul căreia plopii, în aerul transparent, semănau cu aburul ce suie drept ; și pe măsură ce malul se estompa, propriul meu trecut se depărta de mine.

Îmi spuneam : „Ești liber !“ Sticla cu rachiu ajunse din nou la mine.

— Vezi, zicea bărbatul, că aveam dreptate... N-am să te întreb ce-ai pățit ; sînt lucruri care te privesc. Cu siguranță că ai avut necazuri în dragoste ; dar să fii sigur că nu merită. Spune-ți că aidoma ție sînt sute și sute. Eu însumi, la vremea mea... Mi-am făcut destul sînge rău... Ei bine, toate au trecut... M-am imunizat...

Joseph clătina din cap slăbind parîma, barca vira ascultătoare. Gîndeam : „Cît de ciudat sîntem făcuți ! Cotim mai ușor decît bărcile, nici măcar nu avem cîrmă ; tot ce ne trebuie nu e decît o bătaie de vînt".

Pentru a patra oară sticla s-a întors la mine ; soarele urcase pe cer ; deodată, am zărit castelul din Thonon la mai puțin de trei sute de metri.

Era o incintă pătrată, cu ziduri văruite de mult, dar înnegrite de vreme și pătate de umezeală ; drept în spatele ei, costișa urca abrupt decupînd în vîrf o grămadă de acoperișuri.

O pantă abruptă desparte rîul de oraș ; un povîrniș pietros, cu grohotiș și cu tufe (pe cît îmi aduc aminte) ; și cu ochii cuprindeam aceste noutăți în aceste locuri noi pentru mine.

Se cuvine să adaug : tot restul zilei am petrecut-o bînd, cel cu ochiul vătămat și cu mine. Joseph ne-a ținut tovărășie puțin timp ; fiind căsătorit, era grăbit să se întoarcă la ai lui. Noi, însă, n-aveam pe nimeni.

Spre seară, chiorul a început să cînte ; mai țin minte titlul cîntecului ; e drept că se cîntă pretutindeni în Savoia : „Frumoasa Eugènie".

Cu coatele pe masă, cînta fără să mă privească ; cum cîntecul număra vreo douăzeci de cuplete, l-am învățat pe dinafară ; și l-am cîntat la rîndu-mi.

Însă de-a doua zi, am reînceput să caut de lucru. Am găsit la un dogar care își avea instalat atelierul în preajma unei piețe umbrite de copaci înalți și pe unde se plimbau seara notabilitățile orașului împreună cu nevestele.

I-am spus, fără să ascund, că n-am habar de meserie.

— Ai să înveți, m-a asigurat.

Într-adevăr, am învățat, și chiar mai repede decît crezusem. Eram destul de îndemînatic.

Aţiţam un foc cu rumeguş în fundul butoiului, iar cînd lemnul se muia datorită căldurii, îl băteam cu ciocanul peste doage.

Dar odată trecut culesul viilor, dogarul n-a mai avut nevoie de mine. A trebuit să-mi fac alt rost. Aşa că, în cei trei ani petrecuţi în Savoia, am locuit prin toate satele existente pe malul lacului, între Thonon şi cantonul genevez.

Eram privit cu curiozitate, tot fiindcă se ştia de unde vin şi pentru că, de regulă, savoiarzii veneau ei la noi să-şi caute de lucru, să-şi agonisească traiul şi nu invers. Este de mirare să vezi cît de prost ne cunoaştem, savoiarzii şi noi, cu toate că sîntem vecini ; nu ne desparte decît lacul, iar azi, cu mijloacele de transport puse la dispoziţie, traversarea nu durează decît o jumătate de ceas. Însă ne desparte ceva mai important decît distanţa : mă gîndesc la religie.

De asemenea, sînt mult mai săraci ca noi, iar nouă nu ne prea plac sărăcanii. Au rămas în urma noastră, iar nouă ne place grozav progresul. Cînd un podgorean de pe coastă vede via cum se caţără la ei pe trunchiuri de castani uscaţi, dă din umeri, asta-i, căci via lui în schimb este în fiecare an tăiată la baza butaşilor şi de îndată ce a crescut, o prinde pe araci.

Eu însumi m-am mirat cînd am văzut cît de multe case nelocuite sau în paragină există prin satele lor. Eu, obişnuit cu marile ferme de la noi, eram uimit, la început, de micimea caselor de-acolo ; nici urmă de porţile acelea înalte şi rotunde, clădite să permită trecerea carelor cu fîn încărcate pînă sus. Şi ogoarele îmi dădeau de gîndit, deoarece pe alocuri terenurile nu erau lucrate, lăsînd să crească în voie mărăcinişuri şi buruieni.

Totuşi, am îndrăgit Savoia ; încă şi astăzi mă gîndesc la ea cu plăcere. Am bătut-o în lung şi-n lat patru ani la rînd. În jurul meu se desfăşura viaţa satului ; o bătrînică cu scufă rotundă şezînd la poartă, pe cale să dezghioace mazărea ; bărbaţi întorcîndu-se de la cîmp, cu tîrnăcopul pe umăr ; împletitori cărînd cu spinarea coşuri şi panere ; o femeie aplecată peste un rezervor căruia i-a ridicat capacul, afundînd găleata în apa tulbure ; fetiţe plîn-

gînd, case din hornul cărora ieșea fum ; sau boii, cîte patru, înjugați, urcînd potolit costișa.

Sufeream mai puțin. Și asta pentru că știam deja cum merg lucrurile. Și îmi dădeam seama că oricît de departe ai merge și unde te-ai duce, pretutindeni există suferințe și plîngeri. Așa a fost pe unde am peregrinat. Fusesem la unul care își pierduse în același an soția și ambii copii. Altuia, pe cînd îl slujeam, i-a ars casa ; neavînd cu ce s-o refacă, și-a vîndut bruma de lucruri și a plecat în lume. Pe urmă, m-am angajat la o tînără familie, care avea totul să fie fericită, fiindcă aveau bani, se iubeau. Dar copilul ce veni pe lume în anul de după căsătorie, era sărac cu duhul. Nu-și pierdură curajul, avură un al doilea copil, acesta era cocoșat. La Excenevex, patronul își bătea soața ; o auzeam toată noaptea gemînd. Peste opt zile, îi păräseam ; sosit la Touques, bătrîna la care am intrat în slujbă suferea de nervi. Credea că dușmanii ei o urmăresc neîncetat. Avea două încuietori la ușă, ferestrele erau zăvorîte și cu toate astea, stătea la pîndă pînă în zori, cu o pușcă de vînătoare alături, în caz că *ei* vor veni, căci ea îi pomenea fără să-i numească. Cum ei nu veneau, a început să mă bănuie pe mine. Într-o seară, pe cînd veneam acasă, am găsit-o în fața porții. Mi-a strigat ceva ; fiind departe, n-am înțeles ce zicea, am continuat să mă apropii ; puțin a lipsit să nu-mi rămînă acolo oasele ; din fericire, nu știa să ochească, iar pulberea se trezise...

Ah ! da, pretutindeni mizerie, pretutindeni lacrimi și gemete. Atunci cercetîndu-mă, mi-am zis că aș fi laș dacă m-aș plînge, fiindcă sorții nu menajează pe nimeni și nefericirea multora o întrecea pe a mea. Eram sănătos, tînăr, aveam o viață întreagă în față, două brațe zdravene să mă ajut. Îmi încordam voința în ciuda golului care mă stăpînea, care mă bîntuia.

La început priveam adesea spre malul celălalt al lacului, de unde, în zile senine, distingeam petele pe care le închipuiau acoperișurile din Vernamin ; uneori mi se părea că văd lucind cocoșul de vînt din clopotniță.

Priveam tot mai rar spre Vernamin. Și nu mai zăream lucind cocoșul de vînt de pe clopotniță.

Spre sfîrșitul celui de-al treilea an de ședere în Savoia, am ajuns la Saint-Alban. Aici l-am cunoscut pe Louis Duborgel.

Saint-Alban este un cătun cu aproape 500 de locuitori, înălțat de o parte și de alta a drumului, puțin deasupra lacului.

Cum stăteam în piață, am văzut doi oameni discutînd ; unul avea obrajii roșii, celălalt era îmbrăcat precum dulgherii.

Intru la han ; abia luasem loc, că și cei doi mă urmează.

Fiindcă doream să mă angajez, l-am căutat pe hangiu. Nu mai eram sfios, mergeam drept la țintă, nu era altă cale.

Așadar, l-am căutat pe hangiu, a venit, era în picioare în fața mea, care mă așezasem la o masă după ce pusesem geamantanul sub bancă. Era o valiză pe care numai bine o cumpărasem la Thonon, pe cînd serveam la dogar ; cum urechile cedaseră, o legasem cu sfoară.

I-am spus patronului :

— Ați avea ceva de lucru ?

În clipa aia, dulgherul ridică privirea și mă examină.

— La ce te pricepi ? mă întrebă hangiul.

— N-are importanță, știu de toate.

— Păcat, nu-mi ești de trebuință. Momentul nu e prielnic. (Era încă în iarnă.) Și-apoi pe-aici, nu sînt ferme mari, oamenii se descurcă singuri.

Mă așteptam la acest răspuns ; nici n-am insistat.

— Nu face nimic, merg mai departe.

Omul cu fața rasă tocmai plecase după ce își golise paharul ; dulgherul rămase singur. Continua să mă fixeze. Numai că-l aud că tușește, ca atunci cînd te pregătești să zici ceva.

— Ascultă, s-ar putea găsi ceva ; tu cauți de lucru, eu îți ofer... Ți-ar conveni zidăria ?

Am răspuns :

— Am învățat să nu fac mofturi. La ce mi se propune, zic da. Zidărie sau altceva, este bun găsit.

Se ridică, își ia clondirul și se așează lîngă mine. Se părea că nu-i displăceam.

— Mi-ar plăcea să ne înțelegem, reluă vorba. L-ai văzut pe ăla care a plecat : este un fost valet. A lucrat la Geneva. Stăpînul lui a răposat anul trecut, lăsîndu-i treizeci de mii de franci... Cu ce a mai economisit, iată-l bogat. Își clădește o casă. Eu i-o înalț. Mă știa, mi-a zis : „Am încredere în dumneata". Cum nu e zorit, pentru moment nu am decît un ajutor. Dar treaba lîncezește. Așa că dacă ești de acord...

— Desigur, sînt de acord.

Mi-a strîns mîna.

— Nu rămîne decît să vorbesc cu Ravinet (ăsta era fostul valet). Înțelegi, el plătește. Însă nu văd de ce s-ar împotrivi. Așteaptă-mă...

S-a dus și s-a întors la repezeală.

— S-a aranjat treaba, mi-a zis.

A reînceput :

— Să ne învoim... Vei primi 2 franci și jumătate pe zi. Îți convine ?

Am încuviințat.

— Bine, a spus el. Cît despre masă, cu unul o iau aici. Se mănîncă bine, ai să vezi. Vei putea mînca cu mine.

Nici nu aveam alte pretenții ; el era satisfăcut. A comandat un litru de vin ; am ciocnit, după cum vedeți, treaba n-a tărăgănat.

Nu conta că iar schimbam meseria și deveneam, ca și el, zidar și dulgher. Trebuia și una și alta, eram numai doi să clădim casa, abstracție făcînd de ajutor, ăsta conta prea puțin, era un biet tembel, pe nume Jacquot.

Casa despre care vorbesc se înalța în afara satului, la marginea drumului, într-o livadă. Că se ridica, e un fel de-a spune căci abia ajunsese la fundație, cu o groapă săpată pentru zidurile pivniței. Încă se cobora, în loc să se urce. Însă încă de-a doua zi, toți trei ne-am apucat de lucru. Se muncea de la ora șase dimineața pînă la prînz și de la ora unu la șapte seara. Ziua de opt ore nu fusese încă pusă în practică.

Jacquot lipea mortarul, eu tăiam piatra, Duborgel o potrivea. Era piatră de calitate, extrasă din lac, pe care o aduceau bărci cu pînze de la Meillerie. O debarcau la Nernier și de acolo un țăran ne-o descărca făcînd pe căruașul.

Se strînsese o grămadă la marginea drumului. Sub ciocanul meu blocurile se desfăceau, dovedindu-și pînă una-alta rezistența.

Nu ne omoram cu munca, cum zicea Duborgel ; numai cînd apărea Ravinet ne apuca hărnicia.

Sosea zilnic la aceeași oră și, cu mîinile în buzunare, ne privea cum lucrăm. Corpolent, burtos, cu mîini albe, păros de-i ieșeau din nas firele negre, mă dezgusta nițeluș, însă îi datoram oricum ascultare, fiindcă el era cel care plătea.

Cît timp stătea acolo, cădeam în brînci ; cum se căra, ne scoteam pîrleala.

— Vii ? zicea Duborgel. (Ne-am tutuit de îndată.)

Ne culcam sub un măr, iarba încolțise, era plăcut. Cîteodată, o pasăre țîșnea spre înalt, în văzduh, țipînd, apoi cobora. Ciocîrlia ieșise din cuibul unde iernase, la fel fluturii galbeni. Se simțea miros de pîine caldă. Îmi întorceam privirile spre lac, redevenit albastru.

De îndată Duborgel reîncepea cu poveștile lui răspuse. Nimic nu-i plăcea mai mult ca pălăvrăgitul. Avea ochii limpezi, o mustață pe oală și părul blond, destul de lung, că-l dădea mereu pe spate.

Îl ascultam în tăcere ; asta aștepta. Puțin cîte puțin se însuflețea, ridica glasul, gesticula ; în vremea asta, pe drum, Jacquot arunca cu pietre după vrăbii.

— Repet, zicea Duborgel, lumea este prost făcută. Ar trebui să clădim una nouă. Va trebui să o dărîmăm pînă la temelie ca o casă infectată, altminteri cei care îi trec pragul, se îmbolnăvesc la rîndul lor. Nu vrei să mă crezi... Uite ce-am pățit.

Vorbea bine Duborgel, se fălea cu asta. Însă era pătruns de ceea ce zicea, aste se simțea din felul în care vorbea.

— ...Cînd a murit taică-meu, aveam 16 ani. Nu eram bogați, abia dacă ne descurcam : nu ceream prea mult. Ne spuneam : „Să punem osul ca să facem față". Eram doi, maică-mea și eu și aveam un sprijin unul în celălalt. Cîtva timp totul a mers, chiar am putut să cumpăr o capră. Dar într-o seară, pe cînd mă întorceam la cină, o văd pe maică-mea tristă, ea apucă oala cu cartofi, o pune pe

masă și dispare ; mă întorc, o văd plîngînd în mijlocul bucătăriei.

Zic :

— Ce ți s-a întîmplat ?

— Nimic, mă asigură ea.

— Vreau să știu ce ai. Vino. Uită-te la mine.

Mă duc spre ea, o cuprind pe după umeri. Atunci coborînd privirea :

— A venit domnul Delacrétaz.

— Și ce dorea de la tine ?

— A venit să ne ceară din nou banii pe care îi datoram. (Era o datorie moștenită de la tata).

— Dar nu-i plătim regulat dobînda ?

— N-are importanță, vrea banii. (A reînceput să plîngă). A zis că-i trebuie bani, iar eu i-am spus că n-avem cum să-i dăm înapoi, fiindcă nu-i avem : atunci a pretins că se poate aranja. Îl ispitea pajiștea noastră din Raie, vecină cu a lui ; dacă i-o cedam, ne stingea datoria.

Am țipat :

— Niciodată !

Să știți că pajiștea din Raie era pajiștea noastră cea mai bună, ba chiar singura bună ; pe deasupra merita pe puțin 3 000 de franci, iar noi îi datoram doar două mii.

Maică-mea plîngea de mi se rupea inima ; nici că mai putea vorbi.

— Am încercat să-l înduplec... Însă susținea, așa... că ne-a ajutat, împrumutîndu-ne... (Își ștergea nasul, tușea.) Atunci... dacă nu vrem de bună voie... va ști el să ne silească. A pretins că pune sechestru, dacă nu-i restituim banii... că dorea pajiștea și nimic altceva... și că numai el era în stare s-o ia...

I-am zis : „Așteaptă numai...“ Mi-a venit o idee.

Trăia în sat un bătrîn pastor la care țineam mult, pentru că fusese bun cu mine și al cărui copil de cor fusesem. Mi-am zis : „Noi, mama și cu mine, n-avem nici o putere contra hoțului, ăsta e mai tare decît noi, însă dacă domnul Lesage se bagă, celălalt are să cadă la înțelegere“.

Mă duc să-l găsesc pe pastor. Tocmai termina de mîncat. Era iarnă, era frig, însă în biroul lui ardea focul ; l-am găsit încălzindu-și picioarele la sobă, gata să-și

soarbă cafeaua. Mai era acolo un covor, fotolii și perdele mari la geam.

— Ia uite ! Louis, ce vînt bun te-aduce ?

Și înainte să-i răspund :

— Hai, vino, așază-te lîngă foc, copilul meu, și povestește-mi.

Mă privea zîmbitor, din spatele ochelarilor ; figura lui roșie, bucălată, părea să zică ; „Mă bucur că te văd".

Atunci, încurajat, m-am așezat. Am început :

— Să vedeți, domnule pastor, dacă am venit este pentru că vă cer un mare serviciu...

— Tot ce vrei, copilule... Știi doar că sînt bucuros să te pot ajuta.

Totul mergea strună, și-a încrucișat palmele pe pîntec, eu, căutîndu-mi vorbele, mai întîi cu greu, pe urmă cu tot mai multă siguranță, i-am istorisit întreaga pățanie.

Era cam lungă, însă m-a lăsat s-o isprăvesc. Nu m-a întrerupt nici măcar o dată. Nu-i vedeam ochii întredeschiși, apoi mai erau și ochelarii. Eu vorbeam, el nici nu clintea.

Așa am ajuns unde trebuia să ajung :

— Așadar, sper că veți fi de acord să vorbiți cu domnul Delacrétaz, și-i veți explica lucrurile. Asta ne va fi de ajutor mamei și mie. Sîntem prea săraci, el este prea bogat. Însă pe dumneavoastră (mă bîlbîiam puțin...) o să vă asculte... Are să priceapă că e nedrept...

M-am oprit ; fără să știu de ce, mă simțeam intimidat. A fost o lungă tăcere. Nu îndrăzneam să-l mai privesc pe domnul Lesage. A trebuit, totuși, fiindcă tăcea mîlc. Și sesizam că nu-și schimbase poziția, doar că pleca tot mai tare capul și că privirea lui mă ocolea.

Atunci mîinile lui durdulii au schițat un gest, și-a întins ușor piciorul ca să-și privească vîrful încălțărilor.

— Copilul meu, ai uitat cuvîntul Domnului, pe care l-ai învățat la catehism : „Dă-i Cezarului ce-i al Cezarului, și lui Dumnezeu ce-i al lui Dumnezeu.

Și cum tăceam, că vezi tu, eram gîtuit :

— Dacă ți-ai fi amintit, dragul meu, nu mai veneai la mine. Sînt trimisul Domnului, nu al lui Cezar.

Înțelegi, Belet, acest Delacrétaz era al naibii de bogat. Bogătanii se susțin unul pe celălalt.

Am vîndut pajiștea, Belet ; am vîndut-o cu 2000 de franci, deși valora trei mii ; și încă n-am văzut o para chioară, că ne-a înghițit totul datoria.

Am vîndut pajiștea ; eu a trebuit să plec, căci dînd cu chirie tot restul, mamei mele abia îi mai rămînea din ce să trăiască ; în schimb dacă aș fi rămas cu banii, nu ne-ar fi fost de ajuns.

Am hălăduit prin lume ; ea a murit cînd eram departe.

A murit noaptea, fără nimeni lîngă ea. A doua zi s-a observat că poarta este încuiată, însă nimeni nu s-a mirat, căci, din cauza nenorocirilor, se sălbăticise. Toată ziua așa a stat, încuiată. Seara oamenii, ca de obicei, s-au strîns în fața porții să pălăvrăgească, nimeni nu s-a neliniștit. Abia ziua următoare o vecină l-a alarmat pe jandarm. S-a forțat broasca. Camera era plină de muște...

Și ai vrea să cred că lumea e drept întocmită ? Crezi, cumva, Belet, că totul este în regulă ? Tu, unul, ești mulțumit de ceea ce vezi ?

A continuat să vorbească ; eu am continuat să privesc înspre lac. Tocmai trecea o barcă cu cărămizi ; ambele ei pînze umflate de vînt ; și Jacquot rîdea fiindcă nimerise ținta.

Ne-a trebuit un an întreg ca să ajungem cu casa la acoperiș ; atunci ne-am apucat de șarpantă, iar Duborgel și-a regăsit adevărata lui meserie, pentru mine încă nouă. Făcusem de toate, asta nu-mi spunea nimic care să mă intereseze.

La han eram răsfățați ; mîncarea ne convenea. O supă consistentă la prînz, alta seara ; carne cu legume și pîine la discreție. Patroana gătea ea însăși și se pricepea, că fusese bucătăreasă la oraș. Mîncam într-un colț din braserie. Patronul avea doi cîini de vînătoare care ședeau alături de noi. Mai erau două-trei pisici, căci în gospodăria asta, contrar proverbului cîinii și pisicile făceau casă bună. Faraud își rezema capul de coapsa mea și mă urmărea din ochi. În jurul nostru roiau viespi și muște pe care le alungam cu șervetele. Uneori Faraud, obosit să tot aștepte un os care nu pica se apuca să le vîneze, însă nu reușea să le prindă.

Servitoarea se numea Céline. Era o fată drăguță, zveltă, micuță, fină, cu ochi mari, negri, era foarte rezervată. Avea mîini și picioare mici. Duborgel glumea cu ea ; devenisem mai precaut. Însă îmi făcea plăcere s-o văd cum îmi zîmbește, cînd aducea un castron cu varză călită sau o farfurie cu cartofi copți, cum numai în Franța mai găsești.

Eram singurii clienți statornici. Afară de noi, nu erau decît mușterii de ocazie, negustori ambulanți și misiți care apăreau doar din cînd în cînd. Se pălăvrăgea după plac, Duborgel profita din plin.

Oricare ar fi fost subiectul în discuție el intra în vorbă. De partea cealaltă a pieței era o casă mai mare ca altele, mai îngrijită, mai nouă, vopsită în albastru, cu chenare albe la geamuri și la parter ; dar ce o deosebea mai ales era mînerul de la sonerie din alamă, strălucind în soare.

Mi-o arăta amenințînd cu pumnul. Acolo locuiau doi bătrîni, într-un fel Delacrétez-ii locului. Nu ieșeau mai deloc. Treceau drept foarte bogați. Aveau reputația că sînt cărpănoși cu săracii.

— La ce sînt buni ? zicea Duborgel. Crezi că sînt de vreun folos cuiva ? Crezi că dau din prea multul lor celor care nu au nici de unele ? Nici vorbă : își ascund aurul. Și-ai vrea să-i iubesc cînd toată existența și-o petrec numărîndu-și paralele pe care le clocesc ca niște găini ? Se culcă pe aur, îți zic, pînă vor crăpa, deși ei cred că ziua aia n-o veni repede.

M-a apucat de braț :

— Privește !

Era pe înserate, la ora cînd soarele asfințește. Bătrînul și bătrîna ieșeau din casă. Bătrînul ținea în mînă o vergea. A ridicat-o și a început s-o răsucească sub grinzile streașinii. La început n-am înțeles de ce. Dar au început să cadă cuiburi și o mulțime de vrăbii și de codobaturi și-au luat zborul țipînd în umbră prinprejurul casei.

— Porcii ! a exclamat Duborgel. Vezi, chiar și cu păsările... Pesemne că-i păgubesc !

Bătrîna, în tot acest timp, îl urmărea și cînd un cuib era sărit, ea i-l arăta cu degetul.

El, atunci, se sălta pe picioarele lui tremurătoare, pe care le purta în papuci, clătina din șapca ce-i acoperea țeasta, venea tiptil și cu vergeaua răscolea sub streașină.

De două sau trei ori pe săptămînă cît dura timpul bun, scena se repeta. Probabil se ferea de „murdării". De fiecare dată Duborgel se înfuria :

— Porcii, porcii ! mîrîia el înfundat.

Nu îndrăznea să exprime cu glas tare ce gîndea, fiindcă hanul gol mai toată ziua, se umplea de lume o dată cu înserarea. Iar Duborgel nu era bine văzut. Oamenii se temeau de „ideile" lui. Nu gîndea ca toată lumea, asta ar fi fost deajuns. Pe deasupra mai era și sever în judecățile despre localnici. „Sînt fermieri, le este gîndul numai la interesul lor, egoiști peste măsură. Dacă te-ar vedea crăpînd, n-ar mișca un deget".

Nu este de mirare că era ținut la distanță. Și pe mine mă ocoleau din simplul motiv că eram mereu văzut cu Duborgel, deși nu aveam, poate, aceleași motive să ne deteste.

Așa că nu rămîneam tîrziu la han ; mergeam la culcare devreme. Împărțeam o odaie încăpătoare, situată deasupra remizei. Acolo, Duborgel trăncănea după voie, în vreme ce din sala de jos se auzeau frînturi de glasuri și de rîsete. În remiză mieuna o pisică. Aprindeam lumînările și ne amuza să vedem pe peretele văruit umbrele proiectate cum se mișcă. Aveam căpățîni enorme, spinări cocîrjate, mîini boante.

Continuam să flecărim. La rîndu-mi, am sfîrșit prin a-i povesti lui Duborgel propria mea pățanie ; se făcea că semănau, asta ne-a apropiat și mai mult. Devenisem într-adevăr buni prieteni.

Pe la mijlocul verii am terminat casa și i-am pus un brad pe acoperiș, după obiceiul locului. Ne-am dus să-l tăiem în pădure, într-o duminică. Céline l-a împodobit cu trandafiri de hîrtie și bucăți de panglică ; arăta tare nostim cînd l-am urcat pe acoperiș ; Ravinet ne-a dat de băut.

Tocmai atunci au sosit șindrilarii, tîmplarul a adus ferestrele și ușile ; ne mai rămînea să tencuim fațada și să zugrăvim interioarele. Astea ne-a luat iarna întreagă.

Pe urmă, asprimea aerului s-a domolit ; încă o dată păsărelele au început să ciripească și am isprăvit cu zugrăvitul. Ravinet ne-a cerut atunci, să-l ajutăm să-și aranjeze grădina. L-am ajutat ; a trebuit să mergem în sat după pămînt de flori ; l-am dus cu roaba ; pe urmă a fost gunoiul ; era aprilie cînd totul a fost gata.

Într-o dimineață, Duborgel m-a întrebat :

— De acum încolo cu ce ne ocupăm ?

Mă gîndisem la același lucru, însă fără să hotărăsc ceva. Totuși trebuia să răspund. I-am spus :

— O să caut să mă angajez undeva.

Cum eram liberi cît e ziua de lungă, nici nu ne mai ridicaserăm de la masa la care prînziserăm. Hanul, dealtfel, era gol-goluț.

Priveam la cei ce treceau prin piață. Mergeau la cosit, căci crescuse frumos pe unde bătuse soarele. Am văzut-o venind pe călugărița care preda la școală cu uniforma ei albastră și o cornetă [1] albă pe cap. Umbla cu privirea plecată ; în parc era o capelă cu statuia Fecioarei pictată în întregime și îmbrăcată cu o rochie adevărată, în fața căreia se rugau fetițele cînd ieșeau în recreație.

Vedeam toate acestea. Vedeam cerul. Era vreme bună, îmi amintesc, cu acoperișurile cenușii pălind sub soare și piața albind de lumină ; un om își repara grapa, îndreptîndu-i dinții cu ciocanul.

— Și unde te duci să te angajezi ?

Tocmai atunci bătrînul iese din casa de vizavi. Are un aer neliniștit ; doar era vremea cînd păsările își clădesc cuibul...

— Nu prea știu.

Deodată Duborgel bate cu pumnul în masă :

— Ascultă, Belet...

Eram atent. Totuși, reluă : „Ascultă, Belet...“ și bătu a doua oară în masă cu pumnul.

— ...Nu ți-e silă că ești aici ?

Ar fi trebuit să răspund negativ. Am zis :

— Oh ! da, desigur.

---

[1] Tip special de bonetă pe care îl purtau călugărițele.

— Ah ! bine, mă temeam. Păreai atît de apatic... Însă, vezi tu, este de ajuns să privesc la tipul ăsta (mi l-a arătat pe bătrîn) ca să mi se strîngă inima. Mă sufoc aici ; am nevoie de aer. Ia ascultă, vrei să plecăm împreună ? Știi destulă meserie ca să te poți angaja oriunde. Ne angajăm amîndoi. Cînd sîntem doi, ne plictisim mai puțin.

— Și unde vrei să mergem ?

— Cît mai departe cu putință. Cu cît va fi mai departe, cu atît va fi mai bine.

— La Geneva ?

— Ești nebun ! Geneva este la două ore de-aici !

— Și atunci unde ?

A zis :

— Uite, am plănuit ceva. De mult timp mă gîndesc la asta. Am reușit să pun de o parte ceva parale în acești doi ani. Chiar dacă pe drum nu găsim de lucru, avem din ce trăi. Aș dori să mergem la Paris.

— La Paris ?!

Începusem să mă tem.

— Chiar așa, la Paris. Acolo viața este mai ușoară cînd ai o meserie. Și cel puțin acolo ești liber. Gîndești cum vrei. Am anumite idei, țin la ele ; ce-mi pasă că alții nu le împărtășesc ? Vreau să trăiesc după cum mă taie capul... Mergem domol, vremea ține cu noi... Ești de acord ?

Nici vorbă să mă învoiesc ; ideea să plec așa departe mă înspăimîntă.

— E peste mînă !

— Departe ? nu prea... Dacă-i dăm zor, douăzeci și cinci de zile de mers. Și dacă ne săturăm de umblat, cine ne împiedică să luăm trenul ?

Am îngăimat :

— Douăzeci și cinci de zile de drum...

Mi-a zis :

— Ce contează ? Te-ai gîndit vreodată cît de mare e lumea ? Păi dacă te-aș îmboldi să vii cu mine în America, aș mai înțelege, la o adică... însă pentru Paris ! Doar nu vrei să mucegăiești aici toată viața... Te reține ceva ?

— Oh ! nimic, i-am spus (mințeam nițel).

— Ei bine, atunci ?

Și a reînceput să-și bată gura, să-mi arate avantajele situației noastre la Paris : mai bine plătiți, ziua de lucru mai scurtă, tovarăși de ispravă ; a mai adăugat că, dat fiind că ne înțelegem, ar fi păcat să ne despărțim ; că el se pricepe la călătorii ; că a umblat ceva la viața lui ; că nimic nu pică mai bine ; atunci eu ascultîndu-l vorbind, am prins gust de aventură.

În același timp gîndeam că fiecare pas făcut mă depărta de atîtea lucruri dragi și că n-am să mai văd celălalt mal al lacului.

Iată de ce mai șovăiam ; Duborgel nu mai contenea cu argumentele.

S-a lăsat pe urmă liniștea, căci reflectam. Mi se părea că trag de o coardă slăbită, uzată ; s-a rupt brusc.

Am ridicat mîna la înălțimea obrazului ; cînd am lăsat-o să cadă a înțeles.

Mi-a zis :

— Ai dreptate, Belet.

Mi-a întins mîna.

— Să devenim prieteni, de acord ? N-am vorbit pînă acum de lucrurile astea. Dar odată ce mergem să ne încercăm norocul trebuie să simțim că ne sprijinim unul în celălalt. Tu, în special, că ești tînăr. Ei bine, să jurăm că nu ne vom despărți. Și că, indiferent de ce va fi, putem să contăm unul pe celălalt. S-a făcut ?

— S-a făcut !

Ne-am strîns din nou mîinile.

În clipa aia a apărut Céline cu un vraf de farfurii. Duborgel s-a întors spre ea :

— Nu cred că știi, Céline, noi plecăm.

— Cum așa ? Plecați ?

— Da, Céline, plecăm la Paris.

Săraca, o dureau dinții, așa că se legase cu o batistă peste bărbie ; un obraz era umflat. A așezat grămada de farfurii pe masă și a zis :

— Chiar așa ?

— Da, întocmai, a întărît Duborgel, du-te și spune-i stăpînului.

— E la arat.

— Nu-i nimic, du-te și caută-l.

II

Mărşăluiam şi cu fiecare pas de tălpile noastre se lipeşte o bucată de clisă. Din cînd în cînd cîntam ca să ne alungăm oboseala. Duborgel la muzicuţă ; peste capetele noastre adie vîntul.

Am înlocuit geamantanul cu o raniţă, mai uşor de purtat. Colindam meleaguri cărora nu le ştiam nici măcar numele.

După Geneva şi masivul Jura, negru de brădet, am coborît la cîmpie ; cerul s-a dezmărginit. Ne întîmpinau rîuri calme şi adînci, pline de peşti. Oamenii pescuiau la malul lor ; roţile de moară îşi vedeau de treabă. Apoi, din nou, numai întinderi imense de şes, cuprinzînd tot orizontul. Pămîntul avea altă culoare ca la noi.

Eşti trist, teribil de trist cît timp mai păstrezi în minte imaginea munţilor. La şes eşti nevoit să umbli cu ochii în pămînt altfel privirea ţi se pierde în gol ; şi cum să te obişnuieşti cînd odinioară puteai s-o înalţi în soare căci pretutindeni îşi găsea reazem. Simţi că natura e cu totul alta şi ai impresia că te înstrăinezi.

Am trecut prin Bourg-en-Bresse. Un pic mai departe de Bourg-en-Bresse, într-o seară, pe cînd se înnopta, am auzit nişte femei ţipînd. Ţipetele veneau dintr-o casă îndepărtată ; ne-am gîndit că le puteam fi de ajutor.

În faţa unei porţi, două femei care se agită cu braţele ridicate. Le întrebăm ce s-a întîmplat : din fericire, nimic grav. De unde n-au, la început, încredere în noi, se conving degrabă că le vrem binele ; atunci ne povestesc ce-i cu ele.

Ne duc la ele, în odaia lor, unde ce credeţi că găsim ? Un viţel. Nişte iubeţi le-au cerut să petreacă împreună, după obiceiul locului ; ele i-au respins, le-au închis uşa în nas. Atunci ăia au pus la cale o mică răzbunare. În timp ce mama şi fiica erau la bucătărie, crezîndu-i plecaţi, ei, fără zgomot, s-au dus în grajd, au dezlegat un viţel, l-au luat pe sus şi l-au băgat pe geam. În astă vreme femeile, fără să bănuiască ceva, coseau la lumina lumînării. Au rămas în bucătărie pînă cînd a venit vremea să se culce.

— Eu, spunea mama, am intrat prima și cînd am văzut viţelul, să leșin, nu alta. Am luat-o la fugă, fata și cu mine. Am crezut că și-a băgat dracul coada. Abia cînd v-am văzut venind, ne-am gîndit că e o farsă... Ah ! tîlharii, or să vadă ei !

Cu toţii am izbucnit în rîs. Le-am ajutat să scoată viţelul din cameră. Era mărișor și bine hrănit, vă asigur. Dar Duborgel l-a apucat de cap, eu l-am împins din spate și degeaba a încercat el să facă mofturi, nu i-a mers. Relativ repede l-am dus în grajd și l-am legat la loc. Drept recompensă, am băut vin. Și ne-am pus din nou pe rîs, căci vinul ne înveselise.

Ne-am despărţit tare tîrziu, cu toate că noi mai aveam destul de mers pînă în satul următor.

Să recunoaștem că buna noastră dispoziţie nu era sortită să dureze. Viaţa seamănă cu un colier de perle albe și negre, pe care le răsucești între degete. După cîteva zile de la povestea cu viţelul, m-am îmbolnăvit.

Ploua de trei zile și cu toate astea, era cald ; transpiram, sub hainele umezite ; au început să-mi clănţăne dinţii.

Din fericire, tocmai ajunsesem într-un sătuc, Duborgel mă susţinea, am reușit să dăm de-un han. Am închiriat unica odaie pe care o avea și ne-am instalat. Cădeam din picioare ; Duborgel m-a ajutat iarăși, căci el a fost cel care m-a dezbrăcat.

Imediat m-a luat febra, cu delir și halucinaţii, de una parcă îmi amintesc pînă azi.

Mélanie se întorsese. Pășeam alături de ea ; ţineam o potecă de-a curmezișul cîmpului. Purta petrecută pe braţ o coroană de perle. Pe ea scria : „Fostului meu logodnic". Am întrebat-o :

— Cui duci coroana asta ?

— Dar este pentru tine !

Era sezon de vînătoare ; chiar lîngă noi, un vînător trăgea cu pușca ; un iepure pitit după un tufiș, o ia la fugă ; i se vedea fundul alb săltînd prin iarba înaltă.

Eu însă nu eram cu gîndul decît la ea ; i-am zis din nou :

— Cum se face că-mi hărăzești această coroană, de vreme ce sînt încă în viaţă ?

Ea răspunde :

— Pentru mine, ai murit.

Doream să zic ceva, mi-a fost cu neputință. Mi-am trecut mîna peste frunte, era acoperită de sudoare. Deodată, ne-a ieșit în cale un cimitir. Era cumva mai sus de noi, urcam o pantă pînă în gardul lui. Am împins poarta, era ruginită. Mélanie a intrat prima.

Se găsea acolo o coloană de marmură, cu iederă cățărătoare și un grilaj de fier ; mi-a citit numele pe coloană ; *Samuel Belet.* Era înscrisă și data mea de naștere : *1840,* dar nu deslușeam anul morții.

Mélanie a înaintat și a rezemat coroana de soclu. Un nor negru trecea deasupra.

Vîntul a început să sufle și crengile sălciei plîngătoare din imediata vecinătate, s-au ridicat drepte în aer. Melanie stătea lîngă mine încordată, mormîntul ne despărțea. Și m-am întrebat neliniștit : „Sînt cu adevărat mort ? Nu sînt mort de vreme ce pot să fac mișcări, pot să vorbesc". Dar o spaimă groaznică mă paraliza. Și i-am șoptit Mélaniei : „Mélanie, ascultă, te iubesc ; spune-mi că n-am murit". Ea a izbucnit în rîs și mi-a spus : „Te asigur că ai murit". În același timp a început să se tragă înapoi. A adăugat : „Încearcă să fugi după mine". Am făcut un mare efort, dar parcă picioarele mele prinseseră rădăcini. Am vrut să întind brațele spre ea ; nici brațele nu mă ascultau. Ea rîdea strașnic, depărtîndu-se de mine. Am vrut s-o chem însă nu mai aveam glas.

Era limpede că murisem ; totuși mai țineam ochii deschiși ; abia dacă o mai zăream pe Mélanie printre copaci. A tras poarta și s-a dus.

M-a cuprins atunci un zvîcnet ; întreg corpul s-a răsucit, oasele trosneau, mușchii se încordau fără excepție ; corsetul în care intrasem plesnește ; vocea îmi revine ca și capacitatea de mișcare.

— Mélanie ! Mélanie !

Strig din toate puterile. O voce răspunde :

— Belet, eu sînt !

Deschid ochii și ca printr-o ceață sfîșiată, halucinația mea dispare ; întrezăresc odaia, cu perdelele murdare și masa căreia îi lipsea un picior.

Apoi un soi de oglindă pătată deasupra unui șemineu cu ramă din lemn și tavanul murdar. În sfîrșit, un chip aplecat peste patul meu. Nu-l recunosc încă. Îl simt doar acolo.

— Dumnezeule, spun, ce să fac ? ea a plecat.

Vocea se aude încă o dată :

— Haide, Belet, nu te mai frămînta... Ai visat. Nu mă recunoști ? Sînt Louis Duborgel. Mergem împreună la Paris.

Încetul cu încetul mi-am revenit ; însă m-a copleșit mîhnirea. Era ca și cum Mélanie se întorsese cu adevărat și, după o scurtă regăsire, mă părăsise din nou.

Atunci, nu-i așa ? cum să nu te zbuciumi. Și de ce toate astea după luni și ani ? Nu știu, ne suportăm destinul. Și chiar dacă ne scuturăm de chin, ca o pasăre udă cînd își vîntură aripile, încă nu e sigur că ne-am zvîntat.

N-am să uit cît de grijuliu s-a purtat Duborgel cu mine. Mi-era sete, mi-a dat să beau. Mă sufocam, îmi deschidea geamul ; mi-era frig, îl închidea. Ai fi zis că mîinile lui au devenit pentru mine delicate și mîngîietoare ; iar cu palmele mele într-ale lui, am sfîrșit prin a adormi.

Greul crizei trecuse ; de-a doua zi mi-a mers mai bine ; cinci sau șase zile mai tîrziu, am putut să reiau drumul.

Nu i-am zis nimic, însă simțeam că de-acum încolo oriunde s-ar duce, îl voi urma.

Și așa sfîrșitul drumeției noastre a fost mai bun decît începutul ei. Oboseala a fost dată uitării. Mai munceam ici și colo. Trebuia ; Duborgel că își epuizase economiile, iar eu nu mai aveam nici un bănuț.

Au veni apoi călduri mari, dormeam ziua, umblam noaptea. Pe cer, o puzderie de stele. Nu se auzea nici un zgomot. Din cînd în cînd doar, departe în cîmpie, cîte un cîine se punea pe lătrat ; sau țipătul vreunei păsări de noapte prin copaci. Mergeam fără să vorbim, țineam capul plecat ; dar, pe neașteptate, îl ridicam căutînd din ochi munții, mirat că nu-i găseam.

Însă în locul lor au apărut colinele ; căci traversam o regiune numită Coasta de Aur. Nu era frumoasă, mai degrabă stîncoasă și, pe alocuri, destul de sălbatică.

Se iviră din nou șesuri, dar parcă mai sărace și mai pustii. (Mi s-a spus că nu erau sărace, dar asta e impresia pe care o lăsau, datorită lipsei de varietate și goliciunii.) Lungi șiruri de plopi desenau pe cer arcuirea căilor nevăzute sau o luau drept înainte și se pierdeau, puțin cîte puțin în ceață și depărtare. Ici și colo turla unei catedrale indica de departe piața cîte unui oraș. Am dat, din nou, peste fluvii și, între ele peste canale și spații de remorcare unde caii trăgeau, de pe mal, vapoare cu fundul plat. Un bărbat îi supraveghea cu biciul petrecut pe după umeri.

O singură dată ne-am urcat în tren. Ne-a dus pînă aproape de Paris.

În sfîrșit, la capătul a patru luni, era începutul lui septembrie, am simțit după priveliști că ne găseam în vecinătatea unui mare oraș. Satele se înmulțiseră, iar de-a lungul șoselei, între sate, casele urmau una după alta. Se zăreau terenuri virane. În mijlocul peluzelor, răzuite de iarbă, se iteau bordeiele gunoierilor.

III

Duborgel îl știa pe unul din Nenier, care avea negoț cu vinuri lîngă teatrul Odéon. Grație ăstuia, am găsit fără prea multă bătaie de cap un loc de muncă. Ne-am angajat ca muncitori la domnul Lagardelle, antreprenor în construcții, care își avea sediul în strada Campagne-Première.

Era nu departe de linia fortificată de centură, într-un cartier puțin locuit pe atunci, avînd pe dreapta un mare cimitir și, mai pretutindeni, gropi între case. Ultimele clădiri ridicate erau și cele mai înalte ; semănau cu niște dinți în maxilarul unui bătrîn.

Străduțe treceau pe lîngă ziduri înalte și zăplazuri, în spatele cărora se zăreau chesoane cu hulubele în aer.

Însă noi, ceilalți, trăiam cu capul în nori. Sub noi, de necuprins, se întindea Parisul. Toate acoperișurile lui ne îndemnau să le comparăm nu cu obiecte izolate, ci cu un strat de pămînt suspendat deasupra altuia, strat negruroșcat, plesnit, crăpat, neproductiv ; un fel de lavă care nu se răcise, căci fumega încă din toate părțile.

Vaporii ăştia se amestecau şi alcătuiau, cînd timpul era frumos, un capac de nori artificiali ce ne ascundeau soarele. Sau cînd vîntul începea să bată, îi risipea culcîndu-i la nivelul acoperişurilor.

Clima la Paris este mai schimbătoare ca a noastră. Nu ştii niciodată dimineaţa ce timp va fi seara. Pe nepusămasă cade o aversă, ca apoi frumoasa pensulă solară să se plimbe din nou peste lucruri.

Cum mă minunam, mi s-a zis că e din cauza mării, şi nimic între ea şi noi care să împiedice înaintarea curenţilor de aer ; acelaşi vînt care sufla peste capetele noastre, în larg umfla pînzele şi purta bărcile spre bancurile de peşti.

Lucram cîte doisprezece sau cincisprezece împreună, toţi zdraveni şi arătoşi cum cere meseria, purtînd pantaloni largi de catifea reiată cu cingători din flanelă roşie. La ora 11 mergeam să prînzim la un cîrciumar (la Paris, seara se cinează). Ne întîlneam din nou la cîrciumar după-amiază, să bem, iar cînd ziua se încheia, luam un aperitiv, în picioare, la tejghea.

Casa nu avea decît un etaj ; era zugrăvită în roşu întunecat, culoarea sîngelui închegat ; coboram două trepte, nu era decît o masă lungă, la colţ, tot restul spaţiului era ocupat de tejgheaua de zinc, iar după ea, stătea cîrciumarul. Cu o mînă turna, cu cealaltă dădea restul.

Cînd se apropia Anul nou, expunea în vitrină găini şi iepuri atîrnaţi de sfori ; iar în ajunul Paştelui se rînduiau pe tejghea două mari farfurii pline cu ouă roşii.

Mai era şi un cîine danez, pe nume Dick, care păzea cîrciuma noaptea.

Se părea că nu era un cartier fără probleme ; patronul povestea bucuros nişte istorii cu geamuri tăiate cu diamantul şi broaşte forţate cu şperaclul. „Dar, zicea, arătîndu-ne cîinele, cu animalul ăsta dorm liniştit ; pe primul care ar pătrunde, l-ar înhăţa de piept, aşa a fost dresat".

Numitul cîrciumar ţinea la îndemînă o vînă de bou pentru cazul că ar izbucni vreo bătaie. Căci, la Paris, încăierările sînt la ordinea zilei. Mai întîi afli că tutunul e scump şi că chibriturile sînt proaste, însă dacă mergi mai în adînc, ceea ce te izbeşte în special este această stare fe-

brilă. Aici devii lesne nervos ; faptul că trăiești într-o mare aglomerație înfierbîntă iute. Vrei să înaintezi cît mai repede dar starea de spirit se resimte. Și pe urmă, toată lumea asta a venit la Paris să se îmbogățească, dar numai puțini au reușit ; de unde nemulțumiri, pizmă, dușmănii, acele speranțe prefăcute în deziluzii, excesul de fiere și amărăciunile, toate astea clocotesc în aceeași oală ; să nu ne mire că uneori dă în foc. Cu atît mai vîrtos cu cît și vinul dă o mînă de ajutor, fără să mai punem la socoteală absintul și alte băuturi.

Toate astea erau noi pentru mine. Savoia, drumurile Franței țineau de viața la țară ; acum apărea marele oraș, cu mișcarea metropolei și cu vuietul ei perpetuu. În micul meu cerc de prieteni, aceeași schimbare ; veniseră din toate direcțiile. Erau de prin nord și de prin sud ; vorbeau toate dialectele franțuzești, cu toate tipurile de accent, fiecare cu alte obiceiuri, fiecare cu gusturi diferite în privința bucatelor și vinurilor ; unii îndrăgeau usturoiul și mîncărurile gătite cu ulei ; alții foxtrott-ul și mezelurile ; iar eu la mijloc. Eu, taciturnul. Nesigur, mai ales la început. Eu care nu mă amestecam, și ei la mesele lor, întorcînd capul după mine și strigîndu-mă „Elveția-nul". Cum eram amabil și binevoitor, nu mă sîcîiau prea tare ; dealtfel Duborgel mi-ar fi luat apărarea ; dealtfel simțeam limpede pînă unde să merg dat fiind că pămîntul nu era mai mare decît bănuisem.

Oricum, devenisem sensibil la similitudini. În pofida diversității, pe măsură ce reflectam, vedeam mai ales asemănările. Și, după pămîntul mișcător găseam deodată un strat solid ; îmi spuneam : „N-are importanță, toți oamenii îmi seamănă".

Eram cazați la *Hotelul celor două lumi.* În ciuda numelui, era un hotel mititel. Cu doar 15 camere. Duborgel și cu mine eram vecini.

Odăile noastre dădeau amîndouă spre un fel de curte îngustă, cu un zid, mîncat de umezeală, chiar în fața noastră. Soarele nu ajungea niciodată pînă la ferestrele noastre. Așa că ne întorceam acasă doar pentru dormit. Întîrziam la birt. Duborgel își făcuse repede prieteni ; veneau uneori să ne țină tovărășie ; Duborgel discuta cu

ei. Sau, cînd timpul era frumos, hoinăream. Este plăcut să te plimbi prin Paris. La țară te plictisești repede ; nu vezi decît cerul și copacii. La Paris este mereu altceva nou de văzut. Și tot ce afli te distrează cu cît ești mai puțin obișnuit să le guști. Eu nu mă obișnuisem încă la Paris deși trecuse ceva timp de cînd mă aflam acolo.

Mă uimeau încă aceste străzi înțesate de lume și, pe timp de vară, cu oameni șezînd pe trotuar. Se scoteau bănci și scaune. Oamenii se strîngeau în grupuri și vorbeau tare ; negustori ambulanți de legume treceau cu cărucioarele lor, tapițerul sună din trompetă. Duminica, în loc să înceteze, zgomotul se întețea, mai ales în cursul dimineții. Mai mult decît oricînd, standuri cu flori și căruțe cu pește, tocilari acționînd piatra de tocilă, vînzători de haine făcîndu-și reclamă ; mai mult ca oricînd strigăte pătrunzătoare și clienți în magazine.

Treceau femei cu coșul pe braț, trăgînd după ele, de mînă, cîte o fetiță. Bărbați în papuci și fără vestă intrau la frizer. Mireasma de absint invada strada. Prin ferestrele deschise răzbăteau sunete de acordeon, de trîmbițe și de corn, iar pe trotuarele spălate abundent cu apă, bocăneau saboți, fiindcă la Paris asta poartă săracii.

La noi nu, sau mai degrabă sandale ; însă la Paris se purtau saboții adică încălțări fasonate dintr-o singură bucată de lemn. Mai erau sumedenie de alte deosebiri care îmi solicitau ochiul și mintea. Duminica, pentru cei care muncesc, este o zi în afara timpului. Te simți alt om. Capul ți-e gol de gînduri gata să recepționeze orice. Nu simți nevoia să te ostenești, te lași purtat de curent. Brațele fac ce vor, picioarele te duc fără să știi unde, iar ochii, ei bine, sînt ațintiți drept în față, căci au ce înregistra.

Nu mă mai săturam, în special de marile omnibuze care soseau clătinînd și săltînd pe roți, mereu piezișe, căci asfaltul e lunecos și sfîrșind prin a se depărta, profilîndu-se înalte și dreptunghiulare pe cer, cu marea de capete legănîndu-se la fiecare hop. Mă amuzau și automobilele cu șoferii lor îmbrăcați în pelerine cu guler mare și șepci de piele. Nu mai pun la socoteală înmormîntările și cochetele în trecere.

Nu mă mulțumeam doar cu hoinăreala ; am început să citesc. Era pe gustul meu, iar mediul mă favoriza. După

ce trecusem printr-o perioadă de ezitări, îmi regăseam echilibrul ; încercam să profit cît mai mult de timpul meu liber.

Nu apăruseră încă ziarele de un ban exemplarul ; costau trei, patru sau chiar cinci cenți, dar ni le treceam unul altuia. Cît privește pe Duborgel, el cumpăra zilnic unul intitulat „*Vocea poporului*". Se înscrisese la un club (așa se numea, cred) care avea o bibliotecă ; în fiecare sîmbătă lua cu împrumut două cărți, pe una mi-o dădea mie, iar el o citea pe cealaltă.

Mă lăsam atras de foile tipărite ca de o lume care mă cîștigase. Fiecare literă prindea viață. Se ciocneau între ele. se înnodau, iscau vîrtejuri. Gîndeam : „Așa e lumea".

Oricum, este destul de întinsă, destul de zgomotoasă și îndeajuns de predispusă să te rănească. Chiar nimeni să nu mai aibă parte de puțină liniște ? Așa se pare, după cum merg lucrurile. Și iarăși revenind la mine, mă învăluiau temerile, atît eram de neînsemnat. Nimic altceva decît un punct între toate celelalte, un grăunte de nisip în deșert, slab, de asemenea, slab mai ales, incapabil să rezist, prins în vîrtejul lucrurilor. Nu vedeam în jurul meu decît dezordine ; eu însumi eram haotic.

Nu același lucru era valabil pentru Duborgel. El nu părea că se îndoiește de ceva. Pentru că el avea ceea ce se numește „principii". Chiar îmi reproșa adesea că nu le împărtășesc. Începea să mă surprindă Duborgel, în pofida prieteniei pe care mi-o inspira.

Era tot mai neliniștit. Își încerca puterile în toate direcțiile, fără să se oprească la vreuna (fac abstracție de idei, mă refer la viața lui). O săptămînă întreagă nu ieșea din odaia sa. Următoarele opt zile umbla haihui. O vreme se ținea de beții ca apoi să refuze pînă și un pahar de vin.

Într-o zi, era sîmbătă seara, ne-am despărțit ca să meargă la una din adunările lui. Pe la ora unu noaptea îl aud că se întoarce : nu era singur.

Pentru prima oară aducea cu el o femeie. În privința asta se încheiase între noi un fel de înțelegere, fără cuvinte, ca să ne scutim de certuri. Convenisem să fim discreți în privința femeilor ; era cît se poate de înțelept.

Deci îl aud pe Duborgel întorcîndu-se ; o voce spunea : „Nu este prea încăpătoare odaia ta". El : „Pentru mine ajunge". Apoi nimic, drept care adorm din nou.

A doua zi dimineața n-a venit, ca de obicei, să luăm împreună micul dejun. Nici un zgomot de dincolo de peretele despărțitor. Am ieșit.

Pe la prînz, cînd am revenit, l-am găsit în fața ușii mele.

— Belet, sînt cu o prietenă ; vrei să ți-o prezint ? După-masă ne-am putea plimba cu toții.

Nu puteam să-l refuz.

Era o fată zdravănă, cu pielea unsuroasă și părul negru, adus pe frunte. O chema Zéphyrine. A rîs cînd mi-a întins mîna. M-a întrebat :

— Tu ești Elvețianul ?

Ne-am dus să mîncăm împreună, cum stabiliserăm ; apoi ne-am îndreptat spre pădure, căci se împrimăvărase. Ea a zis : „Oare vom întîlni lumea bună ?" N-avea pălărie, purta o fustă cu volane, iar în jurul gîtului o panglică de catifea neagră. Din cînd în cînd își muia degetul, ca să-și îndrepte buclele.

Am vizitat Arcul de Triumf, ne-am dus pînă în Bois de Boulogne. Ce lume ! Ce de lume ! Pretutindeni, sub copacii cu trunchiul verde, parcă pictați cu pensula, se instalaseră vizitatorii. Unii își aduseseră provizii, ca să rămînă întreaga duminică, se culcaseră în cerc, înconjurați de resturi de hîrtii și de coșurile deschise ; alții, veniți să respire aer curat, se așezaseră pe bănci la marginea aleelor ; în boschete, se îmbrățișau îndrăgostiții. Însă oriunde priveai, aceeași mulțime — nu rămăsese petic de iarbă neocupat.

Am înconjurat lacul și am trecut pe la localurile în aer liber, pe unde Zéphyrine socotea că vine lumea bună. Bărbații purtau pantaloni cu elasticul petrecut sub laba piciorului, femeile crinoline. Nimic nu era mai nostim ca aceste crinoline. Păreau niște enorme clopote din volane și panglici ; fiind apretate, ascundeau picioarele, așa că femeile mergeau ca pe patine cu rotile. Pe deasupra, rochiile erau atît de largi că pe aleele mai înguste trebuia să manevrezi, să manevrezi ingenios, ca să treacă două față-n față. Dar închipuiau frumoase pete luminoase pe

fondul arborilor și florilor din coșulețe și al reflexelor apei din lac. Mai erau și militari arătoși, cu pantaloni roșii și coifuri argintii. Pretutindeni cîntau fanfare.

Zéphyrine era încîntată ; Duborgel, în schimb, tăcea.

Ne-am reîntors pe același traseu. Arcul de Triumf se colorase în trandafiriu.

Am apucat pe bulevardul ce coboară blînd spre Tuileries. Acolo spectacolul era și mai atrăgător. Era ceasul cînd trăsurile se întorceau în oraș ; curgeau fără întrerupere pe toată lungimea șoselei. Strălucea pielea hamurilor, oțelul zăbalelor și al lănțugului de la căpăstru. Capetele vizitiilor, cu cizmele lor căptușite cu mătase roșie, se ridicau peste masa lunecătoare ; stăteau țepeni pe banchetele lor, în timp ce în spate, în fundul caleștilor, doamnele cu pălării cu pene se rezemau de perne. Caii mă atrăgeau cu osebire. Parcă dansau pe loc. Își ridicau picioarele mlădioase că ți-era teamă să nu și le rupă. Aveau gîtul ca de lebădă, mergeau la trap, clătinîndu-și capetele.

Totuși, înaintau repede și din această mișcare în sens dublu rezulta un fel de legănare egală și fără ciocniri. Totul respira ușurință, totul respira fericire. Nu te puteai gîndi decît la o plăcere mereu împrospătată în lumina soarelui care amurgea învăluind castanii în vaporoase pînze trandafirii. Nimic nu era ostenitor, tot ce vedeai evoca o realitate bine orînduită avînd ca unic scop să inspire satisfacția.

Priveam ; Zéphyrine de asemenea. Ea era cu gîndul numai la plăceri. Mă trăgea de braț : „Privește !“ îmi șoptea. Și arătîndu-mi un echipaj : „Cred că este cel mai reușit“. Nu o încerca invidia ; avea o inimă simplă, se lăsa pradă senzațiilor. Cînd trecea vreo trăsură închiriată sau șubrezită, printre cele aspectuoase ale celor cu stare, ea rîdea din toată inima. Rîsul ei mă contamina. Duborgel tăcea în continuare.

Mergea în fața noastră, prin mulțime, cu capul plecat ; cîteodată vîltoarea ne obliga să ne oprim ; el, unul, se degaja cu o mișcare a umerilor și mergea mai departe.

Deodată, ea m-a prins de cot :

— Ce are ?

Am răspuns :

— Habar n-am.

— Nu este prea vesel, amicul tău. E păcat! Ieșim să ne distrăm, iar el are o mutră de înmormîntare.

Să ne fi auzit? Cert este că s-a întors.

— Micuța mea Zéphyrine, nu pari să fii mulțumită de mine. Socoți că eu unul nu particip... Ai dreptate, micuța mea Zéphyrine... Tocmai la tine mă gîndeam...

— La mine?

— Da, mica mea Zéphyrine.

A prins-o de mînă; ea i-a spus: „Mă doare", și a încercat să scape; dar în loc s-o lase, a tras-o spre el și cu aceeași voce tandră:

— Mă gîndesc la toți bogătanii ăștia și la faptul că tu nu ești. Mă gîndesc la acești oameni fericiți și la tine, care ești nefericită...

L-a întrerupt:

— Nu sînt nefericită...

— Micuță Zéphyrine, vezi, nu știi. Nu te-ai gîndit niciodată la nimic. Nu ți-ai spus că ai fost jefuită. Vezi tu, Zéphyrine, chiar dacă acești oameni te-ar băga în seamă, ar face-o doar ca să te arate cu degetul. Iar eu știu că tu valorezi mai mult decît ei. Atunci nu te mai mira că sînt trist...

Ea nu prea înțelegea și îl privea surprinsă; o simțeam dezarmată. Dar se lăsa în voia lui. O ținea de braț strîns, apoi i-a vorbit de aproape, sprijinindu-i capul de umărul lui.

— Vezi, am să te învăț toate astea. Ca să mergi cu fruntea sus printre cei care te disprețuiesc. Ei te vor disprețui, dar și tu îi vei disprețui mai abitir. Să-ți repeți mereu: „Valorez mai mult decît ei". Și să-ți mai zici: „Vor veni alte timpuri". Căci timpurile alea vor veni, Zéphyrine, și tu trebuie să grăbești venirea lor... Toată lumea ar trebui să acționeze...

Acum vorbea din plin, înfierbîntat, spre înserat. L-am văzut oprindu-se brusc și apucînd capul Zéphyrinei o sărută de față cu toată lumea, în timp ce ei i se muiau genunchii.

Nu sînt sigur că ea a priceput ce i-a spus Duborgel, însă era femeie, acum uitînd totul, și pe mine; s-au îndepărtat cu brațele înlănțuite.

De ce m-am simtit deodată atît de singuri ? Şi de ce simţeam că Duborgel se depărtează de mine ?

Nu am vorbit încă de „ideile" lui, însă e uşor de bănuit unde a ajuns.

Totul s-a tras de la discuţiile politice pe care continua să le poarte la cîrciumă. Mă speriam să-l aud. Înfrăţirea popoarelor, josnicia politicienilor, lăşitatea autorităţilor, revoluţie, desfiinţarea graniţelor : nu existau vorbe care să-l sperie. Al dracului de umflate, căci retorica este cam găunoasă.

Regretam cele dintîi zile petrecute la Paris şi după calda prietenie de atunci. Îmi aminteam cît de mult m-a susţinut în imensul deşert al oraşului în care pătrunsesem brusc şi în care ai senzaţia de gol cînd vezi atîtia oameni în jur cu care n-ai nimic comun.

Dar pe-atunci eram doi.

Gîndurile îmi zburau înapoi, la cele două camere unde ne regăseam acasă. Era înainte ca el să se consacre politicii, înainte ca toanele să-l strice. Eram pe-atunci tovarăşi. Vorbeam uneori despre meleagurile noastre. Ne simţeam bine. Aprindeam lampa. Se auzea zgomot, căci se întorceau clienţii la hotel pe urmă liniştea se înstăpînea. Nu era nevoie să ridicăm vocea. Fumam. Noaptea nu e apăsătoare în odăi de felul acestora, căci nu se mai vede tapetul pătat şi nici cearşaful murdar. Cît dura iarna, aprindeam în sobă cărbunii, iar deasupra fierbea apa în ceainicul cositorit ; cu apa asta ne preparam puţină cafea, în timp ce el povestea cum trăise şi eu la fel, iar împreună despre tovarăşii de lucru şi cît cîştigam şi despre ce urma să lucrăm, căci ne schimbam adesea locul de muncă.

Astfel s-au scurs doi ani. Dar în al treilea an, ceva s-a stricat. Acum nu-l mai vedeam pe Duborgel. Seară de seară era ocupat cu adunările şi conferinţele. În pauzele din timpul zilei, fie la gustări, nu mai vorbea cu mine, ci cu toată lumea sau mai curînd pentru toată lumea. Avea nevoie de ascultători, aţi priceput.

Îl revăd pe Duborgel vorbind în cafenele, lovînd cu pumnul în masă. Dîndu-şi părul pe spate. Încrucişînd braţele.

Revăd fumul de ţigară, o masă sau două, oameni în jur, alţii în picioare la tejghea, şi toate capetele întoarse

spre Duborgel de îndată ce începea să vorbească. Afară trecea un camion tras de cinci cai scăpărînd pe pavaj din copitele proaspăt potcovite ; nu se mai auzea decît vocea lui Duborgel :

— Ce mai așteptăm ? Nu avem destulă putere ? Nu sîntem o mie contra unu ? Răspunsul este ușor de dat : nu cutezăm, asta e. Fiecare din gesturile noastre ne este potrivnic ; sîntem proprii noștrii dușmani. Așteptați puțin (atunci își punea mîna pe inimă și întindea brațul drept), va veni curînd ziua cînd fiecare dintre noi va fi chemat să arate de ce este capabil ; vom trece de la vorbe la fapte și atunci înfățișarea lumii se va schimba. Muncitori oprimați, gîndiți-vă la voi înșivă, încercați să luați cunoștință de drepturile voastre ; cînd veți izbuti, cu un simplu gest veți pune pe fugă exploatatorii.

Izbucneau aplauze. Aplauda toată lumea, chiar și cei care nu-i împărtășeau ideile. Așa e moda la Paris. Elocvența este agreată în sine. Conținutul frazelor nu contează, atît timp cît sînt bine făcute.

Nu mai accepta contrazicerea. Se mînia că nu-l urmam în raționamente, însă pentru mine erau prea complicate și le găseam cam găunoase. Mie îmi place ce este fundamentat. Cînd înalți un zid, îmi place să fie bine împlîntat în pămînt, bine clădit din temelie.

Simțea asta și mă întreba cîteodată :

— Așadar, Belet, nu ești de aceeași părere ?

Ziceam :

— Nu chiar.

Dădea din umeri. Dar pe măsură ce timpul trecea, sporeau între noi divergențele.

Într-o seară m-a tîrît la unul din mitingurile unde își petrecea de-acum tot timpul. Un celebru orator revoluționar, „unul dintre cei mai faimoși", cum mi-a zis Duborgel, trebuia să ia cuvîntul, motiv pentru care sala cu colonade și plafon de sticlă s-a umplut pînă la refuz, că abia ne-am găsit două locuri la o margine de bancă, înghesuindu-ne. A trebuit să ascultăm diferitele discursuri înaintea celui lăudat ; nimeni, dealtfel, nu era atent. Însă, deodată, s-a lăsat o mare liniște ; din spatele tribunei a apărut un om scund, în haine negre și cu părul

albit ; era *el*. „El este !“ a exclamat Duborgel, și m-a împins cu cotul. Nu era cazul ; cu toții ciuleam urechea, în vreme ce omulețul, cu mîna stîngă pe sub reverul hainei, cu dreapta rezemată pe masă și capul puțin lăsat pe spate, fără să se miște, fără un gest, a început să vorbească. Avea glasul potolit, aproape înfundat, egal dar net și distinct ; din ce spunea, nu se pierdea o vorbă. Și a vorbit îndelung ; nu s-a clintit. Apoi a tăcut ; tot fără să se miște. O liniște prelungită. A mai ținut încă o clipă. Cînd, deodată, întreaga sală a fost în picioare, toate gurile s-au deschis într-un strigăt ; și n-am mai știut ce se petrece. A fost ceva ca un val care mă acoperă, vîrtejul m-a luat și m-a răsucit, tot ce mi-a rămas de făcut a fost să stau în picioare și să nu-l pierd din ochi pe Duborgel.

Din fericire, cum nu participam la ea, imensa tălăzuire în cerc a mulțimii, ne-a zvîrlit departe de centru ; am fost încetul cu încetul împinși spre ușă ; acolo l-am regăsit pe Duborgel. Îl priveam : era palid de tot. Larma persista și cînd am ieșit în stradă. O grămadă de lume a pornit cîntînd în direcția opusă celei din care venisem ; mergeam la braț, escortați de poliție ; m-am temut pentru o clipă că Duborgel i se va alătura. Dar și el, la rîndu-i, m-a cercetat cu privirea și am văzut că renunță.

Mi-a zis :

— Vii, Belet ?

Ne-am pus în mișcare. Mergeam alături pe trotuarul îngust și slinos. Tăceam. El privea drept în fața. Din cînd în cînd treceam prin fața cîrciumilor încă deschise ; prin geamuri se vedeau clienți jucînd cărți. Pe urmă, iar noapte. O ciudată înlănțuire de ulițe prost pavate prin care dacă aș fi fost singur m-aș fi rătăcit cu siguranță, însă Duborgel cunoștea cartierul căci îl bătuse adesea.

Am ajuns curînd pe malul Senei, în vreme ce s-a boltit deasupra noastră imensul spațiu ceresc împînzit de stele. Se răsfrîngeau în apă. Cum se deschid ecluzele, Sena, noaptea, pare că doarme. Undele ei sînt întunecate, lucioase, grele, ca și cum deasupra lor ar pluti sticlă. Îl priveam în răstimpuri pe Duborgel, căci tăcerea lui mă neliniștea ; nu părea că-mi dă atenție.

A ales un moment să vorbească. Mergeam mai departe. Abia cînd am ajuns la mijlocul podului (era acolo un soi de refugiu cu o bancă), s-a oprit.

M-am oprit, la rîndul meu, automat. Eram față-n față ; privirea lui se ciocni de a mea, cum scapără două pietre. A dat din cap :

— A fost grozav !

Cu o clipă înainte, poate că i-aș fi dat dreptate ; însă aerul rece al nopții mi-a pus gîndurile în ordine. Mă regăsisem.

— Nu chiar așa de nemaipomenit !

M-a privit din nou ; a tăcut. Dar simțeam că în adîncul liniștii lui ceva fierbea. Ne aflam la mijlocul acestui pod de piatră, un pic mai încolo se vedea o cabină păzită de un soldat a cărui baionetă sclipea în lumina felinarului.

La început n-a ridicat vocea : mi-a zis stăpînit :

— Belet, cred că trebuie să ne explicăm. Ești cu mine sau contra mea ?

M-a surprins că, la rîndul meu, eram calm ; l-am întrebat :

— Ce înțelegi prin a fi cu tine ?

Mi-a răspuns (dar abia atunci a ridicat glasul) :

— Să fii cu mine înseamnă să fii cu poporul. Să fii cu mine înseamnă să-mi împărtășești ideile. Fără de care, Belet..

Am izbucnit, căci aveam atîtea să-i servesc :

— Ce importanță are ce gîndim, ia spune-mi ? Tu ai părerile tale, ești liber să le ai ; lasă-mă cu părerile mele, și eu am dreptul. Ce contează ideile noastre ? Oare tot ce ne leagă trece doar... prin creier ?... N-am jurat să fim prieteni, Duborgel ? Eu simt că de cîtva timp nu mai ești față de mine cel de altădată, deși eu sînt același... Cu toate astea îți rămîn prieten ; voi fi pe veci prietenul tău...

Am vrut să continui ; m-a întrerupt :

— Nu vreau să știu dacă îmi ești prieten, ci dacă-mi ești frate...

— Cînd ești prieten, ești frate.

Ne pierdeam în vorbărie ; nu-mi place flecăreala ; îmi plac lucrurile limpezi. Și am mers la țintă ; am reluat :

— Ascultă, Duborgel, ce motive ai să te plîngi de mine ? Ți-am făcut rău vreodată ? Te-am mințit ? Ți-am greșit cu ceva ca să pierd prietenia pe care ne-am jurat-o ? Ai pomenit de ideile tale, pe mine mă depășesc... Duborgel, nu-mi place fanatismul. Pe tine Parisul te-a stricat ; să revenim la ce-a fost.

Văd figura lui încruntată, cu o dungă la mijloc.

— Să vorbim pe șleau. L-ai auzit pe oratorul dinainte...

Zic :

— Nu am priceput nimic.

— Dar ceilalți ?

— Ceilalți, da.

— Ei bine, îți amintești ce-au strigat... ai semna lozincile lor ?

Am dat din cap.

— Adică, nu ?

Am spus :

— Chiar așa.

— Atunci nu-mi mai ești prieten.

S-a întors cu spatele. Nu-mi venea să cred. Parcă aveam gîtlejul blocat, nu ieșea un sunet ; o clipă am rămas așa, cu gura căscată. Cînd mi-a revenit glasul, era deja departe. L-am strigat, de cîteva ori : nici măcar n-a întors capul.

Tocmai ajunsese la capătul străzii, s-a oprit, a ridicat brațul strigînd : „Trăiască Revoluția socialistă !“ și a dispărut.

Totul n-a durat mai mult de două-trei minute. Rămăsesem singur. Am pornit haihui. Capul îmi vuia de gînduri.

Oh ! nici azi nu-l judec. Știu că era generos. N-am uitat timpurile de la Messery și cît de atent m-a îngrijit. A fost ca o mamă pentru mine. Și de-atunci încoace am făcut adesea apel la el ; niciodată n-a precupețit nimic ca să mă ajute. Nu uitasem toate astea. Dar, îmi ziceam de asemenea că dacă l-aș fi urmat unde ținea să mă împingă, m-aș fi mințit singur. „Nici Dumnezeu, nici stăpîn“, era vorba lui ; a mea nicidecum. Era fatal că firile noastre deosebite să se despartă. Avea altă educație și în el curgea alt sînge decît al meu. Totuși nu mă re-

semnam. Mă ardea pe dinăuntru. Parcă aveam în țeastă apă clocotită.

Nici nu aveam habar unde mă aflu. Cartierul era sărac și neluminat. Cu toate că fusese frumos și cald toată după-masa, pavajul se păstra umed ; din gurile de canal ieșea un miros insuportabil. Am alunecat, cît p-aci să cad ; deodată am zărit la picioarele mele un fel de ambalaj rezemat de colțul unei porți ; pachetul a prins să se miște : era o femeie bătrînă. Zgomotul pașilor mei a trezit-o : a ridicat capul bombănind.

Și am realizat latura oribilă a Parisului. Cum de-am putut pînă atunci s-o suport ? Mi-am zis : „Grație lui Duborgel... Fiind doi, eu unul n-am băgat-o în seamă". Și cu atît mai amarnic i-am simțit lipsa. Gîndeam : „Mai întîi Mélanie, pe urmă Duborgel. Nici urmă de Mélanie, nici urmă de Duborgel".

Am avut senzația că zidurile caselor se strîng, că cerul coboară și că de jos urcă un miros sufocant.

Am zărit o stradă cu un pîlc de bărbați și femei strînși sub un felinar. Bărbații purtau șepci, femeile aveau capul descoperit. Mă apropii de ei ; o femeie se desprinde de grup și vine la mine. Am recunoscut-o pe Zéphyrine. Ea mi s-a adresat :

— Cum se face că amicul tău nu e cu tine ?

— Uite-așa.

— Curios, doar erați mereu împreună... Doream să-i transmit ceva. Ai lua asupră-ți acest comision ?

— Nu prea știu cînd am să-l revăd.

Mergea alături de mine.

— Și tu, tu ce faci ?

— Cum vezi, merg spre casă...

— Te întorci...

O nouă pauză.

— Ascultă, vrei să te însoțesc ?

N-am zis nimic, ea m-a luat de braț.

— Ascultă, fiindcă Duborgel nu-i aici seara asta și eu n-am unde să mă culc...

Vorbise cu glas scăzut. Încercam să mă degaj. Dar ea se ținea scai de mine, pe cînd își apropia tot mai mult buzele și fața ei buhăită de chipul meu ; îi simțeam respirația pe obraz și în păr.

— Știi, seara asta, numai în seara asta... Ai să vezi, am să fiu drăguță... Cum te cheamă ?

Purtarea ei mă înfuriase. Cu un gest brusc am respins-o. Mai întîi a rămas mută de uimire. Pe urmă și-a regăsit glasul :

— Ah, care va să zică așa ! Ah, care va să zică așa... Umflatule, țărane, căzătură !...

Acum nu-i mai lipseau cuvintele. Cu o voce stridentă și răgușită, îmi adresa injurii, tot ce îi trecea prin minte ; cuvintele ei se rostogoleau de la un capăt la celălalt al străzii. Toți amicii ei i s-au alăturat și laolaltă s-au apucat să mă ocărască.

Eu, cu spinarea plecată, am iuțit pasul. Dar și ei, la rîndul lor, se grăbeau.

Și pînă la mine acasă m-au însoțit țipetele lor amestecate cu rîsete groase, căci fără îndoială că își băteau joc de mine.

IV

Încă de-a doua zi dimineață, Duborgel a părăsit hotelul. N-am aflat niciodată ce i s-a mai întîmplat.

Amintirea lui o îngrop acum ; sap groapa, zvîrl în ea bulgării ; mă reculeg o clipă, deasupra micului dîmb, cu gîndurile pătrunse de părere de rău.

Pentru mine începea perioada cea mai grea pe care am străbătut-o vreodată. Ați putea să mă întrebați de ce am rămas la Paris ; la drept vorbind, nu mai aveam nimic de făcut acolo. Însă ca să plec, îmi trebuia un efort și nu mai eram capabil de nimic.

Am rămas acolo, ca o piatră prea grea, ca o cracă căzută în pădure, ca o frunză înainte să vină vîntul s-o mătură ; chiar și apa cînd se adună în mici adînciturі, nu clintește.

M-a izgonit războiul. A izbucnit din senin, în iulie. A fost ca o sminteală. Revăd acele zile, mi se pare că am visat. Din toate părțile apăreau regimente în marș, în frunte cu comandantul și cu fanfara scînteind în soare. Din balcoanele pline de femei cădeau flori, trotu-

arele gemeau de lume. Apăreau ştafete, însă imediat mii de braţe întinse barau strada, încît omul călare saluta, saluta la nesfîrşit, absolut de prisos. Atunci îl vedeai cum îşi scoate casca, cum îşi smulge cocarda oferind-o mîinilor întinse. Se zăreau domni vîrstnici, cu pălării de mătase, braţ la braţ cu simpli cofetari ; ăştia mergeau la pas înaintea toboşarilor.

Ţineau gura larg deschisă, însă nu se auzea ce vorbeau. Se trăia în plină larmă. Observam, în picioare, la intrarea unei cafenele, o cîntăreaţă pe jumătate goală, învelită în dreptul şoldurilor cu un drapel tricolor ; pieptul îi sălta de emoţie, pe cînd clienţii, părăsindu-şi mesele, făceau cerc în jurul ei, reluînd refrenul „La Berlin !“ „La Berlin !“ Nimeni nu mai gîndea, totul era dus de curent. Iată-i sosind şi pe zuavi. Ciucurii chipiului taie fruntea la mijloc, cozorocul e săltat, ghetele albe, pantalonii bufanţi ; toată lumea plînge. Zuavii înaintează pe patru rînduri, în pas săltat ; se plînge vîrtos, unele femei leşină, pe trotuare se împrăştie cumpărăturile din piaţă. Sînt aduse în simţiri ; mai vine în ajutor o ambulanţă. Îmi plăcea fanionul ambulanţei, căci îmi amintea de cel al ţării mele. Alb şi roşu, îmi spuneam, sînge şi cearşaf de spital, asta e, ne vor bate. Este pînza întinsă a brancardei, exact proporţionată pe lungime şi lăţime cît corpul omenesc, nimic în plus. Dar, iată, că deodată tot ce era de sticlă, pînă şi paharele pe mese, a început să vibreze ; trecea o baterie : cu opt cai, oameni călări şi tunuri mari de bronz, avînd, precum fiarele turbate, gura ţevii prinsă în învelitori din piele...

Mi-am strîns bagajele la repezeală. Mai greu a fost la gară, căci armata le ocupase în toată regula. Din fericire, aveam acte în regulă.

Cu toate astea, m-au închis într-o sală de aşteptare, plină ochi ; în faţa uşii bătea pasul o santinelă, cu puşca încărcată.

Pe urmă, în mici grupe, şi sub escorta a doi soldaţi, călătorii au primit autorizaţia să meargă să-şi ia bilete. Am fost băgaţi într-o altă sală de aşteptare.

Din nou o santinelă ne păzea uşa ; a trebuit din nou să aşteptăm îndelung. În cele din urmă, s-a ivit şi trenul.

A tras la peron, s-a umplut vagon după vagon. Tot atîtea capete cîte locuri și încă ne mai înghesuiau.

Pe vremea aia compartimentele nu aveau culoar; funcționarul care perfora biletele era silit să se strecoare cît era trenul de lung pe o podișcă. Pe deasupra, ne-au încuiat portierele.

Ca și cum am fi fost la închisoare. Au mai trecut două sau trei ore încheiate înainte ca locomotiva să șuiere plecarea.

Eram opt în compartiment. Lent, pe cînd osiile prost unse scrîșneau, iar carcasele trepidau, trenul s-a pus în sfîrșit în mișcare; gara de mărfuri a defilat prin fața noastră, plină de cai, de oameni, de chesoane.

Apoi trecură fortificațiile, cu șanțul adînc ce domină întăriturile; au apărut suburbiile, însă tocmai atunci trenul și-a redus viteza, ca peste puțină vreme să se oprească de-a binelea.

Asta deoarece, din sens contrar, soseau alte garnituri. Am văzut un întreg convoi de tunuri. Apoi a fost rîndul unui convoi de cavalerie. Printre ferestrui se distingeau crupele cailor; doi dragoni cu bonete de polițiști și mînecile suflecate, așezați pe scările de acces, fumau țigări.

Am sfîrșit prin a pleca din nou. Am zărit albia marelui fluviu. Mi-am amintit că o străbătusem cu patru ani în urmă.

Între timp tovarășii mei de călătorie își desfăceau merindele. Am făcut la fel: aveam pîine, ouă tari și un salam. Am mîncat.

În fața mea era o femeie în etate însoțită de fata ei; ea nu mînca, ci plîngea. Alături ședea o altă femeie tînără, care ținea un copil pe genunchi; urma un bătrînel cu aspect destul de îngrijit care, cu șervetul la gît, ronțăia o pulpă de pui.

Am privit la bătrînica ce plîngea; își acoperise ochii cu palmele. Purta o pălărie din catifea violet, cu două bride ce se legau sub bărbie.

Din cînd în cînd fata ei se întorcea spre ea:

— Mămico, mămico, nu mai plînge!

Își lua mîinile de la ochi privea prin portieră cum defilează cîmpiile și arborii. Însă suspinele reîncepeau.

Pălăria, cu încetul, i-a alunecat pe o ureche ; lacrimile-i curgeau între degete.

— Mămico, te rog !

— Aș vrea... nu pot...

Fiul ei plecase la război, iar fiica, măritată în provincie, a venit s-o ia. Pînă atunci, femeia ce ținea copilul n-a zis nimic. Deodată și ea s-a pus pe plîns.

— Oh, doamnă, mie bărbatul mi-a plecat la oaste...

Iar copilul, văzînd-o că plînge, a început să țipe.

— Micuțule, micuțule, zicea ea, strîngîndu-l la piept, tu cel puțin, nu plînge ; numai tu mi-ai mai rămas... Zîmbește-i lui mămica...

Tocmai intram într-o gară ; zgomotul osiilor a încetat ; nu se mai auzea decît plînsul.

Pătrundeam cealaltă față a lucrurilor. Îmi repetam vorbele lui Lambelet, vînătorul de cîrțițe : „Sîntem manipulați, sîntem manipulați".

V

M-am dus pînă la Vevey, pentru că Duborgel îmi spusese că lucrase pe-aici și fiindcă credeam că o să găsesc cu ușurință de lucru.

M-am adresat unuia, domnul Guignard, proprietarul unui joagăr, unde brazii doborîți peste iarnă erau strînși cu ajutorul unor cabluri, iar unele trunchiuri, pe vremea aia, pluteau în apa Vevey-ului.

Oameni înarmați cu cîngi de oțel sînt postați pe mal ; se așteaptă ca zăpada să se topească pentru a deveni torent. Mi-ar fi convenit să muncesc aici. Aveam nevoie de aer curat.

Domnul Guignard m-a primit bine. Să adaug că lipsea forța de muncă întrucît aveau loc mobilizări pentru paza frontierelor.

M-a angajat însă ca muncitor dulgher. Și m-am întors pe acoperișuri.

În locul marelui oraș, aveam acum sub ochi de o parte versantul înverzit, de cealaltă lacul.

Nu mai era lacul meu de altădată ; de astă dată era mai încărcat și cumva mai umbrit de munți, însă era străbătut mereu de bărci, venind de la Meillerie și pe care le știam după nume.

Se construia mult prin partea locului. Cam pe vremea asta au început să sosească străinii pe-aici ; vechile hanuri făceau loc hotelurilor. Se săpa pretutindeni, se muta pământul, iar noi, dulgherii, urcați pe ziduri, foloseam troliul și roata de scripete pentru a ridica încet-încet grinzile pe care apoi le apucam de capete.

În vremea asta războiul nu contenea. Uneori, dacă ciuleam urechile, ni se părea că auzim, de dincolo de Jura, un fel de vuiet, surd ; acest zgomot, desigur, exista doar în închipuirea noastră, dar veți ghici în ce stare de spirit ne aflam. Să ne fi văzut cum ne repezeam, să citim știrile din gazete, privind războiul.

Veștile erau rele. După Woerth, veneau la rînd Wissemburg, iar după Wissemburg, Sedan, Metz capitulase, Napoleon căzuse prizonier.

Gazetele dădeau totalul morților ; erau atîția că nici nu îndrăzneam să ne gîndim. Iar cei răniți depășeau numărul morților.

Oameni care își țineau mațele cu ambele mîini ; alții aveau capul smuls sau brațul ciopîrțit de o explozie de obuz ; unii tușeau cu sînge, lungiți pe burtă, iar cînd voiau să respire, aerul intra prin plăgi.

Orori, ce mai ! Te lua cu fiori. Totuși țineam enorm să știu toate astea. Ți-era rușine că ești viu și mîndru totodată.

Dealtfel se părea că și la Paris situația lua o întorsătură proastă. Fusese proclamată republica, dar asta nu potolise spiritele. Cum se știe că veneam de-acolo, colegii îmi puneau mereu întrebări, nu prea știam ce să răspund. Dădeam din umeri ; spuneam : „Să așteptăm". Însă în sinea mea îmi ziceam : „Mă tem că Franța este pierdută".

Totul mergea din rău în mai rău ; o dată cu iarna, a ajuns la noi vestea că Parisul e asediat.

„Gazeta" anunța : „Oul costă un franc ; de curînd un pui s-a vîndut pe doi ludovici. Pisicile se plătesc între zece și doisprezece franci".

Citeam noutățile astea într-un mic restaurant din strada Pieței, unde mi-era pensiunea, împreună cu un funcționar de la poștă, pe nume Gringet, și cu un asistent-topograf. Restaurantul dădea în stradă, însă acolo se mînca doar, nu serveau băuturi. De mîncat se mînca satisfăcător. Patroana era văduvă. O chema doamna Chabloz ; era de prin Elveția de sus.

Eram cinci sau șase clienți permanenți care ne regăseam seară de seară la văduva Chabloz ; Gringet aducea ziarele. Așa am aflat că armata de est era pe cale să intre în Elveția.

Trei zile mai tîrziu, a fost semnalat primul pluton. Era frig ; se zicea că în Jura zăpada era de un metru. Femeile pregătiseră de mîncare, haine calde și lenjerie. Într-o biserică s-au așternut paie ca să-i cazeze pe degerați.

Niciodată nu s-a văzut ceva atît de îngrozitor ; caii nu mai aveau nici coamă și nici coadă ; și le mîncaseră între ei. Unii soldați purtau fuste femeiești, altfel ar fi umblat goi.

Doamna Chabloz, la rîndul ei, pregătise supă ; după ce am mîncat, Gringet și cu mine am transportat-o la biserică. Erau acolo două sute de ostași.

Ne-am întors pe la ora zece. Găleata era goală ; era o căldare mare cu care se aducea apa, pentru că nu exista încă apă curentă în case.

Am așezat găleata pe una din mese. Madame Chabloz tricota lîngă soba ce duduia. Auzindu-ne intrînd, a ridicat capul, pe urmă a reluat imediat numărătoarea ochiurilor, sărindu-le două cîte două, din vîrful degetelor, pe andrea.

Cum nu doream să rămînem, nu ne-am așezat. Am rămas în picioare, lîngă căldarea pusă pe masă.

A trecut o clipă, pe urmă Gringet a zis :

— Știți, căpitanul de cavalerie internat la spital, ei bine, a murit după-amiază. Avea picioarele degerate și un glonț în șold.

Am spus la rîndu-mi :

— I-au amputat picioarele, dar fără vreun folos.

Gringet reluă :

— Au murit și patru soldați. Nici măcar nu erau răniți, au murit de mizerie... Unul din ei încercase cu

orice preț să vorbească, dar nu mai avea putere. S-a găsit asupra lui o scrisoare pe care o scrisese mamei, numai adresa lipsea.

Ea continua să numere ochiurile ; pe urmă, deodată, și-a lăsat mîinile în poală.

Am spus :

— Așa arată războiul... Micuțul doarme ?

Ea nu mi-a răspuns. Pe stradă treceau oameni, deși la ora asta, de obicei, toată lumea s-a culcat. Se deschideau porți, altele, se închideau ; voci își răspundeau din depărtare. Pe acoperișurile potopite de zăpadă, clopotul vestind zece jumătate o răsunat cu zgomot înfundat.

Ne-am strecurat afară, Gringet și cu mine, fără să mai zicem ceva.

Curioasă femeie, această madame Chabloz. Nu știam despre ea mare lucru, afară de faptul că-i murise bărbatul și că era singură cu un băiețel de patru ani. Arăta mai în vîrstă la anii ei. Avea o fire temătoare. Mereu îi era frică să nu fim nemulțumiți.

Degeaba îi spuneam noi că sîntem satisfăcuți (era adevărat), ea tot nu ne credea.

Se speria de orice. Un singur lucru o consola : copilul. Dar și în ce-l privește totul o înspăimînta. Cum o lua la fugă, ea îi lua urma ; zicea : „Ai grijă, din cauza trăsurilor".

Așa că, noi, ceilalți, nu-i așa, încercam să fim atenți cu ea ; însă dacă accepta, era oarecum în pofida felului ei de a fi. S-ar fi zis că se teme chiar și de binele pe care i-l doream.

Cum nu putea să iasă în oraș, m-am oferit, într-o duminică, să-i plimb copilul.

— Oh, nu ! mi-a răspuns, n-aș putea sta singură.

Aș fi vrut să-i zic că cel mai potrivit mod să iubești copiii era să te gîndești la ei mai mult decît la tine însuți ; expresia ei m-a împiedicat.

M-a cuprins un sentiment ciudat, amestec de milă și de altceva, iar acest altceva mă silea să-i dau dreptate, în cele din urmă.

Cam pe-atunci, iarna atinsese punctul de vîrf ; la spital mureau bolnavii pe capete, cimitirul se umplea la repezeală. Izbucniră epidemii ; ele se răspîndiră și prin-

tre localnici. Păduchii făceau ravagii. Într-o zi, arsenalul din Morges explodă.

Dar în ciuda atîtor dezastre, mie îmi mergea din nou mai bine. Cel mai bine mă simțeam serile. Mă grăbeam să mănînc. Prin ușa de la bucătărie, care rămînea deschisă, o vedeam pe madame Chabloz, în fața mașinii de gătit. Întorcîndu-se spre mine, îmi făcea discret semn cu capul ; iar eu, instalat la masa mea, mă așezam în așa fel încît să o urmăresc cu privirea.

Masa era acoperită cu o mușama în carouri albastre și albe. Erau pregătite patru tacîmuri, cu patru farfurii, șervetul prins în cercul lui. Podeaua, spălată zdravăn, lucea, iar pereții, dați cu ulei, n-aveau nici o pată. Sub o pendulă din brad unsă cu rășină, o pictură reprezenta cele cinci vîrste ale vieții.

Cu coatele pe masă, ascultam sfîrîitul prăjelii pe foc. Madame Chabloz apuca tigaia cu ambele mîini și o agita. Se auzeau cum sfîrîie cartofii pe care îi arunca în uleiul încins.

Gesturile îi erau măsurate și nu destul de energice, dar pline de grijă. O priveam cum se apleacă pentru a băga o bucată de lemn prin ochiul plitei, reflexul focului îi colora chipul ; îi venea bine și deodată mă simțeam mulțumit, fără să știu de ce.

Soseau mușteriii, unul după altul. Acest Gringet, de care am mai vorbit, deși un pic ghebos și maniac, era un băiat de ispravă. Fiind funcționar, ar fi putut să mă disprețuiască. Dar n-a fost așa. Vorbeam prietenos ; după-masă, el și asistentul topograf jucau o partidă de cărți.

Eu rămîneam. Madame Chabloz spăla vesela ; micutul înainte să meargă la culcare, se juca în colțul odăii. L-am chemat ; șovăia să vină. A trebuit să-l chem din nou.

Spuneam :

— Salutare, Henri.

Iar mama, din bucătărie :

— Răspunde : „Bună ziua, domnule", Riquet !

Împlinise patru ani, dar era micuț pentru anișorii lui, palid, cu gitul subțire și timid. Îi semăna mamei.

— Ne jucăm de-a călăritul ?

Ochii îi străluceau ; răspundea : „Oh, desigur !“

Îl luam pe genunchi și ținîndu-l de ambele mîini : „Mai întîi la pas, îi spuneam... E calul morarului care duce făină la piață. Acum, la trap, că, la întoarcere, nu duce nimic... Și-apoi, uite că vede un cîine, face un ocol... Și iată că morarul îl atinge cu biciul ; de îndată pleacă la galop...“

Însă lui Henri i se făcea brusc frică ; pe cînd părul buclat îi sălta pe obraji, văd gura că i se lățește și că la colțul ochilor i se încrețește pielea : „Morarul a apucat calul de hățuri, merge din nou la pas.“ Micuțul, calmat, reîncepe să surîdă, iar maică-sa, din bucătărie, îmi mărturisește :

— Ia-l ușurel, că e slab de înger.

Isprăvise cu treaba în bucătărie ; venea să îl ia pe micuț și să-l ducă la culcare. În spatele locantei, avea o cameră care dădea în curte. Curînd se întorcea ; se așeza lîngă mine cu împletitura la care lucra.

Îi spuneam :

— Cer iertare dacă mai rămîn, însă mă simt bine la dumneata. Sper că nu deranjez.

— Dimpotrivă, răspundea ea, sînt chiar mulțumită să-mi țină cineva tovărășie...

Tăceam. Ochii ei fixau împletitura, în timp ce degetele, urîțite și asprite de spălat, mînuiau lungile andrele de os. Lucra pentru fiul ei la o cămașă de noapte. Zice : „Este o lucrare pretențioasă, mereu trebuie să scad.“

Nimic nu mă împiedica s-o privesc. Nu avea părul prea bogat.

Izbutisem să-i inspir încredere. Mai era și obișnuința care urmează mersul lucrurilor.

Într-o seară mi-a istorisit povestea ei.

Era din Rossinière, iar bărbatul ei din Moulins. El a cunoscut-o la Chateau-d'Oex, unde ea se angajase la un medic. Cum sănătatea lui lăsa de dorit și nu prea suporta asprele ierni de acolo, s-a hotărît să vîndă moștenirea lăsată de taică-său ; de cum s-a însurat (ea avea atunci 24, el 25), au venit la Vevey. Au dat de această micuță cîrciumioară. Ea era o bucătăreasă de ispravă, și-au făcut socoteala că vor găsi mușterii fără greutate. Dar, cu toate

că ea și-a dat toată osteneala, clienții nu s-au înghesuit sau ofereau prea puțin ca să rămînă în cîștig. Între timp s-a născut copilul ; bărbatul își făcea griji. Grijile îl rodeau pe dinăuntru. Lui îi lipsea aerul în străduța asta îngustă, din care nu ieșea mai deloc. Ea îi zicea : „Ar trebui să plecăm de aici." Dar el nici nu voia să audă ; băgase în afacerea asta toți banii de care dispunea. „Dacă plecăm, o să pierdem din capital". Într-o zi, n-a mai putut să respire ; a deschis de două sau de trei ori la rînd gura, pe urmă a înțepenit ; ea țipa strîngîndu-l în brațe...

Mîinile i s-au oprit, sculul așijderea ; nu se auzea decît tictacul pendulei ; a suspinat din greu.

Și, cu o voce schimbată, tremurătoare :

— S-a întîmplat acum doi ani și jumătate... Pe la începutul iernii.

Acum tăcea ; și îmi ziceam că dacă este singură pe lume și eu sînt singur.

Într-o duminică am urcat pînă la Blonay, să văd o casă care a ars. Sosea primăvara. Primprejurul copacilor crescuse un fel de muselină verde, frunzișoare încă nedesfăcute. Panta blîndă purta privirea pînă la lacul puțin agitat și care părea acoperit de solzi. Era atît de plăcut, că mi-am scos haina. Însă nu numai în aer plutea dulcea aromă, o simțeam cum îmi intră în suflet. Căci și inima mea reîncepuse parcă să bată ritmul vieții. Era ca și cum natura însăși mi-ar fi dat un sfat în timp ce priveam de după zidurile între care coboram lemnul încă dezgolit între aracii umeziți.

S-a nimerit că în seara aceea nici Gringet, nici ajutorul de topometrist n-au venit la masă ; aveau prieteni cu care cinau duminica.

Eram, deci, singur ; după-masă, odată băiețelul culcat, madame Chabloz, ca de obicei, s-a așezat lîngă mine ; doar că nu avea cu ea sulurile de lînă căci duminica este zi de odihnă.

Părea ușor jenată. Își ținea mîinile încrucișate în poală ; nu îndrăznea să mă privească.

Eu nu mai eram pe vremea întîlnirilor cu Mélanie ; eu îndrăzneam s-o privesc.

— A fost un foc zdravăn ; au salvat vitele, însă mobilierul a pierit în foc.

— N-au avut cum să-l stingă ?

— Da' de unde, apă, cîtă vrei, au venit pompe din toate părțile ; însă focul a izbucnit în grajd ; așa că totul era cuprins de flăcări cînd au chemat după ajutor.

— Erau cumva asigurați ?

— Cred că da, dealtfel erau oameni bogați ; totuși suferi să vezi asemenea dezastru.

Ea tăcea ; am reluat :

— Ce plăcut a fost azi după-masă ; de ce nu ai ieșit ?

— Nu pot.

— Ce te împiedică ?

— Cineva trebuie să păzească gospodăria.

Îi vedeam chipul palid ; mă gîndeam la ochii ei ce uitaseră de soare ; am făcut o scurtă pauză, după care am spus :

— S-ar putea găsi o soluție.

Pentru prima oară în cursul serii a ridicat privirea spre mine : și a zis cu un aer mirat :

— Cum așa ?

—Soluția ar fi ca dumneata să-l scoți la plimbare pe cel mic iar eu să păzesc casa.

Pesemne că nu pricepuse ; mi-a zis :

— Oh, vă mulțumesc, dar nu se cuvine !

— De ce nu se cuvine ?

— Ce vor gîndi oamenii ?

Mi-am dat seama că venise momentul ; mi-am apropiat scaunul de al ei și m-am aplecat nițel :

— Cred că nu m-ai înțeles. Uite, Louise...

Era pentru prima dată că o chemam pe numele mic ; s-a înroșit toată. Deodată, s-a ridicat :

— Dumnezeule, am uitat că am pus apa la fiert !

Oala-minune cînta în bucătărie ; a intrat grăbită, a ridicat-o de pe foc și pe urmă a așezat la loc cercurile peste ochiul plitei.

Însă după ce a isprăvit, n-a mai știut ce să facă. A trebuit să se întoarcă. Roșeața îi dispăruse de pe chip, era mai palidă decît oricînd. Mă făceam că nu bag de seamă. S-a așezat din nou lîngă mine.

— Nu cumva te-am supărat ?

A făcut semn că nu.

— Fiindcă, vezi, era serios... Chiar și acum, i-am zis, dacă vrei... dar nu-i așa că nu vrei ?

I-am pus mîna pe umăr ; a încercat din nou să se ridice, însă, de astă dată, nu i-am dat drumul.

— Nu, Louise, nu încerca să scapi... Cel mai bine este să ne explicăm cu sinceritate. Nu pot să-ți ascund ce simt... Dacă nu vrei, este dreptul tău, ei bine, în acest caz îmi iau valea ; m-am obișnuit cu peregrinările... Însă dacă îmi zici *da*, Louise, voi ști la ce mă angajez... Vezi, știu despre ce e vorba, nu mai am caș la gură... Gîndește-te, avem tot timpul...

A încercat, printr-un gest, să se depărteze, pe urmă s-a potolit ; însă îi simțeam umărul tremurînd sub degetele mele. Pe urmă și-a ascuns fața cu palmele. Am auzit un oftat ; i-am zis :

— Te-am necăjit ?... Nu cumva te-am jignit ?

A dat din cap.

— Atunci, am zis eu, nu mai plînge.

Gura mea era pe punctul să-i atingă fruntea ; nu trebuia decît să apropii buzele ; de astă dată n-a mai dat înapoi.

— Este cu putință ? am întrebat. Nu-mi vine să cred !

Părea că nu are puterea să vorbească.

Eu am continuat :

— Doresc atît de mult să fii fericită... Cred că aș putea... Nu-i așa ? mă descurc... Am 31 de ani, ne vom potrivi. Cum vezi, cumpănesc lucrurile...

Am cuprins-o pe după gît și am strîns-o încet. A tușit discret. N-a ridicat capul, împovărată :

— În fine, sigur... nu, nu e posibil...

— Din ce cauză ? m-am interesat.

— Din cauză că... din cauză că... (și a căutat îndelung cuvîntul), din pricina datoriilor...

I-am zis :

— Dacă-i doar asta, nici o problemă !

Și am lipit-o de mine.

— O să muncim amîndoi ca să le plătim... Înțeleg, te necăjești... Femeile văduve se descurcă greu. Datoriile sînt mari ?

A răspuns :

— Da ! da... mari, e vorba de cinci sute de franci !

— Prostii !

— Și-apoi nu e totul, a continuat. La copil te-ai gîndit ? Îl vei iubi cum îl iubesc eu ?... Nu cumva îți va fi o povară ?

— Crezi că nu m-am gîndit ?

— Într-adevăr ? s-a mirat ea.

Simțeam că mai este ceva despre care ar fi vrut să-mi vorbească ; părea că-și caută cuvintele, nu le găsea pe cele mai potrivite. Și cum am reluat discuția : „Am experiență, știu să cumpănesc lucrurile", s-a mulțumit să-mi zică, referindu-se încă o dată la copil :

— Îmi făgăduiești ?

Am răspuns :

— Îți făgăduiesc.

Două luni mai tîrziu, la 22 mai 1871, ne-am căsătorit.

Niciodată nu fusese vremea mai frumoasă. Dis-de-dimineață căzuse o ploicică, pe urmă a bătut un vînt rece.

Am străbătut cărarea cu trepte ; noi doi, în vreme ce prietenii ne așteptau în fața bisericii. I-am dat brațul ; își lucrase o rochie neagră pentru ocazia asta ; cum pămîntul era încă umed își ridicase rochia cu mîna.

Cînd am intrat, orga a intonat marșul nupțial ; apoi a urmat liturghia, pastorul a rostit o scurtă alocuțiune. Am ieșit afară și soarele ne-a învăluit.

Eram pe o colină, întregul oraș fumega la picioarele noastre. Am rămas o clipă orbiți ; dar apoi ochii ni s-au obișnuit cu lumina ; gîndeam : „Însăși viața noastră va fi scăldată de lumină, am ieșit la liman".

Prietenii ni s-au alăturat. I-am poftit la o gustare.

Am servit-o în birt. Ne-am așezat în jurul mesei la care mîncasem în calitate de mușteriu și care se mărise, căci am prelungit-o la un capăt. Veniseră domnul și doamna Guignard, Gringet, asistentul topometrist, doi dintre tovarășii de pe șantier, Louise și cu mine. Mai era și micuțul. Louise chiar dorise ca el să stea lîngă mine.

Cu două sau trei zile mai înainte ea îi spusese : „Știi, o să ai un alt tată". El a întrebat-o : „Cine e ?" „Este domnul Belet ; ești mulțumit ?" „Oh, da, a spus, fiindcă imită bine calul !"

Pentru prima oară nu Louise a gătit bucatele ; a înlocuit-o o vecină ; așa că a stat liniștită.

O mică petrecere foarte reușită ; am stat de vorbă ; s-au servit două feluri de carne. Domnul Guignard ne-a oferit șase sticle de vin.

Pe la mijlocul gustării, micuțul a adormit lîngă farfuria lui ; maică-sa l-a culcat în pătuț, după care s-a întors ; stăteam unul în fața celuilalt. Pentru că băuse și mîncase și pentru că era cald în odaie, era îmbujorată. Întinerise. O priveam tot timpul.

Și iată, la desert, am cerut permisiunea să rostesc cîteva cuvinte ; îmi venise ideea așa, nu mă pregătisem special. Era o ocazie să explic public temeiurile pentru care mă însuram cu Louise, m-am sculat deci :

— *Mulțumesc, pentru început, domnului și doamnei Guignard că au binevoit, în seara asta, să fie cu noi ; și voua, de asemenea, prieteni, vă sînt recunoscător că sînteți prezenți. Nu știam, sosind la Vevey, că viața mea va începe aici. Vă miră să auziți : începe și nu reîncepe, dar asta e, că începe cu adevărat. Am 31 de ani și am umblat destul. Însă descopăr că totul n-a fost decît o ucenicie pentru că trebuie să îți meriți fericirea. Trebuie să înveți să trăiești, înainte să trăiești propriu-zis. Așadar, ce ține de trecut n-a fost nimic ; m-au încercat multe nenorociri, dar nu vreau să mă plîng. Dimpotrivă, mă felicit. Oare ce ar fi splendoarea zilei fără bezna nopții ? Oare am mînca de plăcere dacă n-am simți foamea ? Am trăit pe pielea mea noaptea și foamea ca să ajung la soare și la hrană. Poate că această căsătorie vă surprinde, pe mine unul m-a surprins cel mai mult. Nu este simplu să mă conving că toate astea sînt adevărate, chiar dacă în fața mea Louise îmi zîmbește, dar simt că și ea se miră de toate cîte i se întîmplă. Nu-i așa, Louise ? (Ea a lăsat capul în jos.) Iat-o că se rușinează ! Asta pentru că, Louise, probabil că există cineva care s-a gîndit la noi. Iar acesta și-a zis : „Fiecare merge pe drumul lui ; este de preferat să-l parcurgă împreună". Am fost călăuzit spre strada Pieței ; am citit firma :* Restaurant ; *am împins ușa. M-am așezat într-un colț, ca unul care nu este la el acasă... Iar tu ai venit și n-ai spus*

nimic... La sfîrșitul mesei ți-am cerut inelul pentru strîns șervetul ; tu tăceai în continuare, mi-ai adus inelul iar eu am plecat. Mi-am zis : „N-am mîncat prost". Și am revenit. Uite așa se petrec toate, apuci pe un drum, nu știi unde duce, doar că eu am nimerit drumul bun. Îți datorez totul, Louise ; am vrut să-ți spun asta de față cu prietenii noștri. Și tot în prezența lor vreau să te asigur că nu voi uita asta niciodată...

Am îmbrățișat-o. Domnul Guignard s-a apropiat de mine cu paharul în mînă ; am ciocnit, mi-a zis : „Belet, ești un om dintr-o bucată". Doamna Guignard, la rîndul ei, a ciocnit cu mine. Toți au închinat în sănătatea noastră.

Dintre tovarășii mei de șantier, unul, pe nume Constant Montagnon, ne-a cîntat în dialect un cîntecel ; știa bine dialectul (eu îl cam uitasem).

Topometristul ne-a recitat o poezie. Ne-am despărțit abia la 11 noaptea.

Am luat-o pe Louise pe genunchi ; gîndeam : „Lambelet n-are dreptate ; nu sîntem duși de nas".

Am decis să păstrăm restaurantul, ca fiecare dintre noi să aibă o sursă de venit.

VI

Lucrurile au mers mai bine decît m-am așteptat. Acum, că restaurantul era condus de un bărbat, începuse să fie luat în serios. Mă străduiam să formez o clientelă.

Gringet ne părăsise ca să se căsătorească și el ; i-am zis Louisei :

— Vezi, va trebui să alegem între burghezi și muncitori. Cele două categorii nu merg împreună. Mie nu-mi plac birocrații, sînt cu nasul pe sus, au pretenții. Ce crezi, dacă ți-aș aduce pur și simplu tovarăși de-ai mei ? Mulți dintre ei sînt burlaci.

Ea a răspuns :

— Desigur, Samuel, fă cum vrei.

N-am pierdut timpul. Am ales cu grijă. Din luna iunie ne bizuiam pe șase clienți permanenți. Trebuie spus că Louise își dădea multă osteneală.

Între timp, s-a semnat pacea, nu înainte ca Parisul să trăiască, datorită Comunei, o experiență de foc și sînge ; căci, după ce s-au luptat cu dușmanul, francezii s-au bătut între ei. Cadavre zăceau mormane de-a lungul cheiurilor Senei ; frunzișul copacilor abia desprimăvărați fusese retezat de salve de mitralieră ca de niște foarfece.

Tinerii de azi nu se mai gîndesc la cele petrecute atunci iar cînd li se vorbește despre ele, se plictisesc. Însă pe noi, care le-am trăit direct, ce fior ne încearcă evocîndu-le ! Ardeau cărțile, dădeau foc tablourilor, stropeau casele cu petrol, le incendiau.

Totuși astea toate au fost repede date uitării ; morții dormeau liniștiți. Cît îi privește pe cei vii, erau fericiți să-și reia obișnuințele, în așteptarea momentului cînd iarăși li se va face silă de ele, căci totul este amăgire, totul în lume se repetă.

Ultimii internați plecară. Ordinea se restabilea. Mulțimea, care o clipă se clătinase, își regăsi echilibrul ; în micul nostru cămin simțeam de asemenea că lucrurile se așează.

Era momentul să demarăm cu și mai mult curaj. La drept vorbind, nu curajul îmi lipsea ; și privind cum totul mergea ca pe roate în această perioadă de început, curajul meu sporea din mers. Devenisem cunoscut în oraș ; îmi făcea plăcere să discut cu oamenii. Umblam mai țanțoș, eram mîndru. Totul în mine striga : „Uite unul care a reușit !

De bună seamă, cînd îți merge bine, simți nevoia să-ți împărtășești bucuria. Seara, cînd mă întorceam de la șantier, vedeam fetițe care se prindeau în hore. Gîndeam : „Da, ele știu să trăiască". Eu însumi aveam chef să mă prind în hora lor.

Louise era respectată, lumea știa că e muncitoare și plină de bunăvoință. Oamenii mă întrebau ce mai face. Răspundeam : „Îi merge bine".

În preajmă exista o fîntînă cu o columnă la mijloc și patru țîșnitori care trimiteau apă în patru bazine. În

jurul fîntînii, femeile așteptau să-și umple cofele. Mă opream să vorbesc cu ele. Nu mai sufeream de timiditatea care la Paris mă paraliza, nici de neîncrederea care provenea din faptul că nu-mi găsisem locul.

— N-o prea vedem pe soția dumitale.

— Asta fiindcă are mult de lucru.

— Dar și dumneata ești ocupat.

— Da ; chiar așa.

— Ei, afacerile merg bine ?

— Da, ca pe roate.

— În regulă.

Gălețile înaintau în timp ce căzînd pe fundul bazinului apa scotea un sunet cristalin ce se amesteca cu zumzetul vocilor.

Totuși trebuia să ajung acasă, Louise mă aștepta. Cum avea destule de făcut la bucătărie, eu eram cel care servea. Totul era ca într-o familie. Constant Montagnon mînca la noi și unul, Yersin, și unul Boverat, și unul Crisinel, toți salariați la domnul Guignard. Mai erau și alți abonați, printre care un tîmplar și un mărmurar, însă toți erau fără fasoane, așa că întotdeauna ne împăcam.

Odată cina isprăvită, mergeam la bucătărie s-o ajutăm pe Louise la spălatul veselei. Pe urmă ne întorceam în sala de mese, citeam ziare, discutam politică, la ora nouă toată lumea mergea la culcare.

Așa s-au scurs doi ani. Către sfîrșitul celui de-al doilea, puțin timp după culesul viilor, într-o seară domnul Guignard m-a chemat la el. Biroul lui se afla într-o casă arătoasă, clădită puțin deasupra joagărului ; era zugrăvită într-o culoare trandafirie și acoperită de glicină.

Mă întrebam oare ce avea să-mi spună. Chiar în dimineața acea un ucenic se accidentase ; ferăstrăul îi prinsese palma și îi tăiase două degete ; mă temeam ca patronul să nu mă facă responsabil pentru cele petrecute.

Mi-am scos șapca la intrare. Domnul Guignard m-a poftit să iau loc. Ținea în mînă un metru cu care se lovea peste pantaloni.

— M-am interesat de Perrotet, începu, nu-i grav, însă degetele sînt pierdute. Cum s-a produs accidentul ?

— Dumnezeule, nu prea știu. Eram prins în celălalt capăt al șantierului.

Răspunsul domnului Guignard m-a liniștit :

— De ajuns, a zis. Eram sigur că nu erai acolo.

A reluat :

— Dealtfel, nu pentru asta te-am chemat.

Asta m-a liniștit și mai mult. Însă de cum mi-a zis că unul dintre supraveghetori îl părăsește și că îmi oferă postul lui, liniștea mea s-a evaporat. Uite așa, bucuria are aceleași efecte ca și cele mai teribile necazuri.

Abia mi-am găsit cuvintele :

— Vă mulțumesc, domnule Guignard, am spus în cele din urmă, nu prea știu dacă merit slujba asta...

— Ba da, Belet, sînt mulțumit de dumneata, pui suflet în ce faci. Știu ce înseamnă : eu însumi am fost meseriaș ; ca și dumneata, nu mi-a mers totul pe roate, am destule motive să cred că ne vom înțelege.

— Da, voi face tot ce depinde de mine.

— Contez pe asta, a zis domnul Guignard, și mi-a strîns mîna.

M-am grăbit să ajung acasă, să-i dau Louisei vestea cea bună. Ca de obicei, am găsit-o în bucătărie ; se întîmplase că doi sau trei dintre abonați veniseră o dată cu mine și a trebuit să țin secretul pînă cînd am rămas singuri.

Se făcuse de ora zece ; tocmai trăsesem obloanele la birt ; cînd m-am întors, ea urcată pe un taburet, micșora filamentul lămpii.

— Un bob zăbavă, Louise, am ceva să-ți spun.

— Ai ceva să-mi spui ?

— Da, am ceva să-ți spun.

Am cuprins-o de talie și am așezat-o lîngă mine.

— Louise, am fost numit supraveghetor. Am să cîștig cinci franci pe zi.

Spre marea mea uimire, în loc să se bucure sau să-mi cadă în brațe, a rămas neclintită, iar ochii i s-au umplut de lacrimi.

— Louise, am întrebat-o, ce ai ?

A dat din cap.

— Prea multe bucurii deodată.

— Și dacă vin, să nu le acceptăm ?

— Da, dar mă sperie.

— Louise, ție ți-e teamă de fericire ?

— Oh, da ! Sînt așa de puțin obișnuită cu ea !

Acum chiar că mă întristasem.

— Și eu care credeam că vei fi mulțumită, eu care m-am grăbit să vin mai repede, că dacă nu dădeam peste ăștia, de mult ți-aș fi povestit totul...

Nu sufla o vorbă, privea fix înainte ; însă eu îmi regăsisem măsura.

— Haide, Louise, curaj ! Crezi că eu sînt mai obișnuit cu fericirea ? Să nu ne complicăm... Fericirea este ca o vizită. Trebuie să-l primești bine pe vizitator. Altfel nu-ți mai trece pragul... Uite, Louise, am continuat (și i-am luat mîna) crezi că ar fi mare păcat dacă am trăi mai înlesnit ? Eu nu cred... Am chiar niște proiecte. Cel dintîi, să-ți iei o fată care să te ajute, ai să găsești una de pe la tine, convenabilă. Pentru zece franci, vei găsi... Asta n-are să ne ruineze... Pe urmă, vom închiria apartamentul de deasupra birtului, fiindcă odaia din spate este neîncăpătoare pentru noi trei... Ai să poți să te plimbi cînd vei avea chef... Nu spune nu (ea dădea din cap, însă eu îmi luasem avînt), cînd trebuie, sînt căpățînos. Dacă îmi pui bețe-n roate, riști să-ți rupi nasul. Tot ce plănuiesc, seamănă cu un zid. Ne-am achitat datoriile și sîntem cu conștiința curată, a sosit deci vremea să mai și lenevești... Nu vreau să mai văd la tîmpla ta pata asta albastră (am atins-o cu degetul). Nu accept să-ți văd obrajii scofîlciți, nu-mi face plăcere. Nu ești atît de bătrînă ca să nu-ți pese de impresia pe care o faci. Voioșia e sănătate... Să devii o fată robustă care cîntă tot timpul... Îți vei comanda o rochie nouă... Louise, cînd te strîng în brațe, te găsesc firavă ca o mielușea ; nu-mi place, mie îmi plac dolofanele.

Nu izbutisem să o înveselesc ; am continuat cu glumele ; dar dacă o pornisem, treaba mergea.

Și-a plecat capul pe umărul meu, am stat așa nemișcați. Se lăsase liniștea, am auzit vîntul, deodată casa s-a cutremurat.

Afară cineva cînta la acordeon.

Deasupra, la etaj, un copil plîngea ; și se auzea cum bărbatul spune femeii : „Potolește-l. Altfel nu mai e chip să dormim".

La 1 noiembrie mi-am luat în primire postul de supraveghetor ; răspundeam de 6 lucrători. Alcătuiam o echipă care muncea la joagăr.

Revăd fabrica, grămezile albe de rumeguș, atelierele. Se înălța rezemată de o pantă ; a trebuit să fie nivelată colina ca să se obțină o paltformă. Spre stînga, într-o adîncitură, curgea pîrîul Veveyse, aproape secat vara, însă canalul din amonte era alimentat de un helești, așa că nu-i lipsea apa chiar și în perioadele foarte secetoase. Nu se inventaseră turbinele ; motoarele erau acționate de o simplă roată de lemn ; era un ferăstrău cu panglică, un altul care se mișca înainte și înapoi și decupa marile trunchiuri și, în fine, o roată dințată. Comenzile curgeau ; în fiecare an era mai mult de lucru. Domnul Guignard era om priceput și foarte muncitor.

Era întotdeauna la fabrică înaintea noastră, pleca ultimul. Pe deasupra, tenace, loial, mai degrabă perseverent decît maleabil, însă stăruitor peste poate. Așa a făcut avere, în 25 de ani. Avea doi băieți care învățau la liceu. În ce-l privește, nu-și uitase originea și o pomenea adesea. Avea deprinderi de muncitor, era simplu pînă și în felul de a vorbi. Nimeni nu-l putea învinui că vrea să ia ochii.

Ceea ce îi plăcuse, pesemne, în purtarea mea era că nici eu nu încercam să fac impresie. Nu-i plăceau oamenii care vorbesc mult ; pe Duborgel l-ar fi concediat repede. Însă eu, nu mă laud, știam să stau în banca mea. Dacă au fost cîteva piedici, nu eu le-am creat. Vina este a naturii omenești, căci ea este aceeași pretutindeni ; ranchiunile, adversitățile, invidiile, sînt dintre cele care ne dau mereu de furcă.

Las deoparte micile sîcîieli care au fost ca : pironul pe care unul, Barbezat, l-a bătut într-un trunchi numai fiindcă umbla să-mi ia locul ; într-o bună zi cuiul a rupt ferăstrăul. Intenționa să provoace izgonirea mea, chiar cu riscul unei nenorociri. Numai că și-a greșit socotelile. Am depistat ușor vinovatul, iar domnul Guignard nu

mi-a reproșat nimic, dimpotrivă, Barbezat a fost cel concediat. Dealtfel, trebuie să spun că micile frecușuri sînt prevăzute și acceptate cînd esențialul e în regulă ; iar esențialul mergea bine.

Ne-am instalat în apartamentul de deasupra restaurantului. Avea două camere, cu două ferestre spre stradă. O încăpere ne servea drept dormitor, mie și Louisei, cealaltă am dat-o micuțului care creștea.

În cea de jos am cazat-o pe fata angajată de Louise. Avea șaptesprezece ani, însă părea mai matură. Louise bucătărea în continuare ; servitoarei îi lăsa muncile mai grele, ca spălatul veselei sau curățatul podelelor.

Acum puteam uneori să ieșim împreună. Duminica după-amiaza, cînd era frumos, mergeam să ne plimbăm, ajungînd pînă la Clarens, la Tour sau Saint-Légier.

Îi dădeam Louisei brațul ; mi se părea că atunci cînd se rezema de mine, se odihnește mai bine. Lui Henri îi spuneam să meargă înaintea noastră ; însă lui îi plăcea să se țină de fustele mamei. Curînd se întorcea la noi ; ne privea cu ochi ciudați. Îi ziceam :

— Te-ai săturat să te joci cu cercul ?

Răspundea :

— Nu se rostogolește bine.

Găsea mereu pretexte ca să nu ne părăsească ; și cînd spun noi, văd acum că mă înșelam fără să-mi dau seama. Gîndeam : „Ține tovărășie oamenilor mari. E un copil înțelept, ca toți cei care sînt crescuți singuri".

Maică-sa îl apuca de mînă ; mergea în soare și la umbră, iar umbra drumului semăna cu niște cercuri umezite.

Apoi micuțul începea să se vaiete. Louise mă ruga :

— Ce-ar fi, Samuel, să-l luăm între noi ?

Îi spuneam :

— Nu-l alinta prea mult ; tu ai mai multă nevoie să fii ajutată.

— Oh ! eu, știi, mă descurc.

Nu stăruiam, ca să n-o necăjesc ; îmi eliberam brațul și micuțul Henri mergea la mijloc.

Atunci el înceta să mai bombăne și, cuminte, pășea tăcut, doar în răstimpuri privindu-și mama, pe cînd eu îi duceam cercul.

— Cît e ceasul ? întreba Louise.

Îmi scoteam ceasul.

— În curînd va fi patru.

— Haide să ne întoarcem.

— Să mai mergem nițel, ziceam. Ai mei sînt pe punctul să înalțe, în apropiere, șarpanta unei case, aș vrea să văd unde au ajuns.

Ea era de acord ; ne duceam pînă acolo. Ne întorceam apoi pe malul lacului.

Din cînd în cînd Henri striga :

— Un vapor !

În depărtare se zărea o barcă cu pînze.

— Oh, mămico, nu-i așa că seamănă cu un fluture ?

— Da, încuviința mama lui, doar că e un fluture care nu mișcă.

— Păi da, cînd se așază pe o floare, nu se clintește, întocmai ca acum ; și, ca să vezi, cînd se așază, își ține aripile ridicate !

— Adevărat, convenea Louise, însă mă întreb ce găsește să mănînce pe apă ?

— Nu mănîncă, măicuță, doar bea.

— Tu crezi că fluturii beau ?

— Da sînt o groază în jurul fîntînilor.

Gîndeam : „E un copil deștept. Știe să observe natura". Dealtfel, se apropia ziua cînd îl vom da la școală ; îmi făcea plăcere impresia că se va descurca lesne.

L-am înscris la școală și trei ani au trecut ; trei ani de liniște, trei ani de prosperitate. La fabrică s-au obișnuit cu mine ; acasă, aveam acum între zece și doisprezece abonați ; în fiecare an puneam bani deoparte.

Am zugrăvit din nou pereții sufrageriei ; am înlocuit scaunele de paie cu jilțuri din lemn de nuc strunjit. S-a ivit ocazia după o vînzare la licitație ; la etaj, unde era „cuibul nostru", cum îmi plăcea să zic, am înlocuit tapetul. Pe masă aveam o cuvertură nouă.

Se vedea fotografia primului soț al Louisei. Multă vreme a ținut-o ascunsă ; într-o zi ea m-a întrebat :

— Să îndrăznesc ?

— De ce nu ?

— Mă temeam să nu te nemulțumesc.

— S-ar cere cumva să te sărut mai întîi ?

— Da, sărută-mă.

A scos fotografia din cufărul unde o ținea, a șters-o cu o cîrpă de praf și a așezat-o pe masă, la vedere.

Dispărutul fusese un bărbat scund și slab, cu obrajii supți ; ținea în mînă o carte.

— Nu se simțea bine pe-atunci, a adăugat, dorise să-mi facă o surpriză.

Și, cu voce scăzută în timp ce își mișca scurt gîtul :

— De el mă temeam mai mult decît de tine... Chiar în seara cînd m-ai cerut de nevastă, îți mai amintești, Samuel... Căutam scuze, nu-ți vorbisem de el, însă la el mă gîndeam. Poate că ar fi fost gelos... Și chiar după aceea, Samuel... A trebuit să treacă timp... Acum cred că am curaj. Cred că nu-mi poartă pică.

I-am zis :

— Desigur, nu are necaz pe tine.

Atunci ea a spus :

— Haide, mai sărută-mă odată de față cu el !

Eram fericit, cum se vede. Cum de s-a întîmplat deci că în iarna ce bătea la ușă am simțit deodată că dispoziția mea se întunecă ? Ce s-a petrecut ? Nu îndrăznesc s-o spun. Și dealtfel, nici că am priceput eu însumi de la bun început. Abia după o vizită pe care i-am făcut-o într-o duminică, lui Gringet, totul mi-a apărut limpede.

Poate vă amintiți că Gringet s-a căsătorit aproape concomitent cu mine. S-a instalat la La Tour. Cînd am intrat în grădină, copiii lui ne-au ieșit în întîmpinare ; avea de-acum trei. Cel mare, în vîrstă de patru ani, cel mic abia de doi ; și cînd a apărut și doamna Gringet, n-a fost greu să vedem că al patrulea este pe drum. Am privit-o pe Louise ; mi s-a părut că pleacă privirea.

După-masa era cenușie, cu cerul întunecat. Am luat loc în sufragerie, unde am fost serviți cu vin și pateuri ; însă în pofida bunei primiri, în pofida faptului că Gringet și nevasta lui și-au dat osteneală să întrețină conversația, nu izbuteam să fiu drăguț ; îmi găseam cu greu cuvintele.

Singurul lucru care însuflețea tăcerile noastre era zgomotul copiilor ce se învîrteau în jurul nostru fără încetare ; cînd ridicam privirea, zăream trecînd la nive-

lul mesei cîte un cap buclat, deasupra căruia două braţe se agitau caraghios.

Asta mă făcea să mă simt şi mai împovărat, în vreme ce Louise tăcea şi ea. Oare ce vor fi gîndit despre noi ?

Ne-am despărţit mai devreme decît ar fi trebuit. Familia Gringet era niţel surprinsă. Ne-au însoţit pînă la poartă. Am rămas singuri. Louise şi cu mine n-am schimbat o vorbă.

Era o seară cînd zăpada se topea ; mîzga cenuşie ne ajungea pînă la glezne ; zgribulită în şalul ei subţirel, biata Louise tremura. Dar n-o băgam în seamă, deoarece eram prea supărat pe ea.

Alergînd la birt, primul lucru pe care l-am auzit a fost că micul Henri plîngea. Ea a vrut să fugă imediat spre bucătărie ; am prins-o de braţ.

— Ascultă, Louise, nu te du. Prea îl răsfeţi pe copilul ăsta...

— Nu e obişnuit să rămînă singur...

— Ei bine, e cazul să se obişnuiască... Şi nu e o soluţie să-i cauţi în coarne.

Nu părea să priceapă. Micuţul tocmai o chema. Nu îndrăznea să vină el, ştiindu-mă cu ea.

— Samuel, lasă-mă să merg !

Pentru întîiaşi dată de cînd eram împreună, i-am poruncit :

— Îţi interzic !

— Samuel !

— Urcă la tine... Cînd se va calma, vei coborî.

Ea n-a răspuns nimic, a plecat capul şi, după ce-a deschis o uşă care dădea în alee, a urcat scările.

Micuţul a tăcut, fără doar şi poate căuta să-şi dea seama ce se întîmplă ; însă cînd a auzit paşii maică-si la etaj, a reînceput să ţipe :

— Mamă ! Mamă ! o striga şi hohotea.

— N-ai de gînd să încetezi ? i-am spus.

Nu s-a potolit, dimpotrivă ; de astă dată mi-am pierdut răbdarea. Am mers la bucătărie, l-am apucat de braţ şi l-am scuturat :

— N-ai înțeles ce ți-am cerut mai înainte, sau vrei să te pedepsesc ?

El se zvîrcolea la picioarele mele :

— Nu, nu ! Nu tu, nu tu...

M-am aplecat, l-am ridicat, am încercat să-l pun pe picioare, picioarele lui erau moi, de cum îl lăsam, cădea ; iar țipetele lui se înmulțiseră, în vreme ce între două sughițuri repeta :

— Nu pe tine te vreau... nu pe tine...

Atunci am ridicat mîna și l-am plesnit de două ori. A fost ceva îngrozitor. Țipetele lui s-au oprit brusc, ca și cum l-aș fi decapitat ; și căzut la pămînt, la picioarele mele, cu gura larg deschisă, fără o mișcare, fără un gest mă privea stăruitor.

Nici eu nu făceam vreo mișcare ; mîna îmi recăzuse. Am vrut să zic ceva, ca, de pildă : „Te-ai potolit ?“ N-am spus nimic. Asta preț de cîteva minute. Tocmai atunci a apărut Louise. Deodată s-a deschis ușa, dar părea că o împinge o umbră, căci la început n-am văzut-o venind. Cînd a intrat, a intrat tiptil. Părea că nu mă vedea nici pe mine, nici pe Elise, nici nimic din ce o înconjura ; nu avea ochi decît pentru copilul ei. A făcut doi-trei pași spre el, s-a oprit ; era împietrită.

Le-a trebuit amîndurora o clipă să comunice ; pe urmă Henri a întins brațele spre ea.

Atunci ea a scos un țipăt și s-a aruncat spre el :

— Doamne ! Dumnezeule ! ce ai, Dumnezeule, ce e cu tine ?

L-a strîns lîngă ea și suflecîndu-și poalele, l-a acoperit, ca și cum ar fi vrut să pună stavilă celor ce ar fi încercat să i-l fure. L-a ghemuit la pieptul ei, legănîndu-l cu mișcări egale ; aplecîndu-și mult capul peste al lui, cu buzele întredeschise și respirația spre el îndreptată :

— Mititelule ! Micuțule ! repeta.

El îi zicea :

— Mămico ! Mămico !

Atunci ea încercă un surîs timid și tot fără să mă privească :

— Să mergem, zise ea și îl duse cu sine.

Atunci am intrat în sufragerie ; am luat un ziar încercînd să-l frunzăresc ; literele se mişcau sub ochii mei ca nişte furnici.

Dealtfel abonaţii tocmai soseau. Montagnon, Boverat şi ceilalţi ; veneau unul după altul să-mi strîngă mîna, cum făceau de obicei, apoi se aşeza fiecare la locul lui, căci era ora mesei.

Eu, l-a rîndu-mi, îmi ocupasem locul. De regulă, Louise se aşeza în faţa mea. În seara aia n-a apărut.

Ceilalţi m-au întrebat :

— Nevastă-ta e bolnavă ?

— Nu, însă micuţului nu-i este bine. A trebuit să-l culce şi a rămas să-l vegheze.

— Ah ! aşa, spuseră şi ridicînd lingurile, nu s-a mai auzit decît larma lor.

Încercam şi eu să mănînc, dar supa îmi stătea în gît. Montagnon, care îmi era vecin de masă, constată :

— Nu prea s-ar zice că ţi-e foame.

— Nu, nu prea.

— De vină este umezeala din atmosferă. Asta seacă energiile.

Într-adevăr, afară se dezgheţa, auzeam streaşinile cum cîntă şi, în răstimpuri, zăpada căzînd în bucăţi mari de pe acoperiş.

— Mergem spre primăvară, comentă cineva.

Unul altul :

— Ce-a fost mai greu a trecut.

Altcineva :

— În curînd o să apară păpădiile. Ce zici, Samuel, taman bine ca nevastă-ta să ne facă nişte salată ; nimic nu-i mai bun pentru sănătate.

Am răspuns :

— De acord.

Eram silit să zic ceva ; şi cum începuseră să glumească cu mai multă libertate ca de obicei, fiindcă Louise nu era de faţă, a trebuit să iau parte, altfel i-ar fi surprins purtarea mea. Important era ca ei să nu-şi dea seama de nimic. Aşa că am glumit cu jumătate de gură, strîngînd buzele, de-aia fiecare cuvînt ieşea cu greu.

În același timp, trăgeam cu urechea la zgomotele din camera de la etaj. Însă nu răzbea nimic, nici pași măcar. Parcă deasupra nu locuia nimeni. Oare ea se culcase?

— Pîine, pretinse Boverat.

— Ascultă, Samuel, continuă Montagnon, nu știu ce se petrece cu mine, însă mi-e al naibii de sete ; mai dă-mi o jumătate de litru.

Am coborît în pivniță ; eram bucuros că pot să le scap. Acolo, în liniștea ce mă înconjura, am ascultat din nou, dar nu răzbea nici un zgomot.

Am revenit, dar a trebuit să mă așez. Montagnon m-a întîmpinat rîzînd cu toată gura :

— La drept vorbind, puteai să aduci tot litrul... N-are importanță, vino să ciocnim.

Degeaba l-am refuzat, mi-a umplut paharul.

Toată lumea se amuza din plin ; aș paria că nimeni nu observase cît mă prefăceam ; tot timpul s-au amuzat pe seama mea.

Asta a durat pînă aproape de ora zece ; atunci am ieșit să trag obloanele. Elisa s-a dus să se culce.

Simțeam cum sîngele îmi pulsează în tîmple și în vena de la gît ; nimic nu mișca, nici în casă, nici pe stradă ; am rămas o clipă nemișcat, fără să știu ce să fac, în mijlocul odăii ; deodată a bătut pendula.

S-a declanșat în mine ceva ca un mecanism ; m-am dus la bucătărie, mi-am încălțat papucii puși lîngă cuptor, la cald.

Am urcat scara. Am bătut la ușă, deși nu mai făcusem așa. N-a răspuns nimeni. Am împins ușa ; nu era nimeni. M-am gîndit : „Îi ține tovărășie copilului". Însă căzîndu-mi privirea pe masă, am văzut că fotografia nu mai este acolo.

Această acuzație tăcută a fost primul lucru pe care l-am observat ; Dumnezeu știe, dacă mi-era necesară ! Am început să mă dezbrac ; odată haina scoasă, n-am mai avut curajul să lepăd și vesta. M-am întins pe pat în așteptare.

N-a durat prea mult. A apărut, ținînd veșmintele copilului împăturite cu grijă ; le-a așezat pe un scaun, lîngă geam. Se purta ca și cum nu eram acolo ; poate că nici nu mă văzuse.

A trecut pe lîngă mine, foarte aproape; apoi s-a oprit în dreptul măsuței de toaletă pe care i-o dăruisem și a început să-și scoată acele de păr din coc, punîndu-le unul cît unul în sertar.

M-am ridicat, m-am dus spre ea, nu s-a întors.

— Louise, te-ai supărat ?

A dat din cap.

— Atunci de ce taci ?

— Pentru că nu am nimic de zis.

— Vezi, Louise, am avut o pasă proastă. Naiba știe de ce...

A dat din cap a doua oară :

— Știam bine...

— Ce știai ?

Mi-a răspuns :

— Greșeala este a mea.

— Despre ce greșeală vorbești ?

— Asta.

Am întins mîna și i-am pus-o pe umăr.

— Louise, te rog explică-te. Dacă ai ști cît sînt de necăjit !

S-a încovoiat și a tăcut din nou. Dar eu m-am întors spre ea :

— Louise, ce mai este ?

Ca și cum continua o frază începută în mintea ei, a adăugat :

— De asta m-am temut atîta... Fiindcă copilul nu-i al tău... Și... și... (aici ea șovăi) și fiindcă cu tine n-am rămas gravidă...

— Mai este vreme încă.

— Oh, nu, a zis, e prea tîrziu !

Din nenorocire, avea dreptate. Ca să-i răspund, trebuia să mint. Și nu-mi rămînea decît să găsesc un mijloc s-o liniștesc, să-i mărturisesc afecțiunea mea renăscută. Am sărutat-o.

Și-a lăsat capul pe spate și o secundă s-a zbătut, dar o și trăgeam spre pat, în vreme ce buzele mele îi striveau buzele și vorbele.

I-am sărutat ochii și i-am muiat cu salivă genele, de parcă trebuia să sting un foc care îi ardea în obraji și să îndepărtez rugul de pe chipul ei.

O întrebasem :

— Gata, ți-a trecut ?

Ea încerca să-mi salte bărbia, nu cu destulă tenacitate, în fapt ceda.

Simțeam că fața de pernă e bine apretată. Carii dintr-o grindă lucrau ca tictacul ceasului...

Mai încolo, am stat de vorbă liniștiți.

— Totuși îl vei iubi ?... Căci așa mi-ai promis. Îl vei iubi cu mai înainte ?

— Chiar mai mult, de va fi posibil, cu condiția să pui fotografia la loc.

— Îl vei iubi atît cît se poate, ca și cum ar fi al tău ?

Am spus : „Da, da, desigur". Poate că o minteam puțin. Dar în sinea mea gîndeam : „Voi face un efort. Cînd vrei, poți. Și nu era lucrul cel mai greu cît timp îmi iubeam soția". Doar ea conta acum pentru mine...

VII

A doua zi Louise l-a adus pe micuț să-mi ceară iertare.

— Henri, uite, te roagă să-l ierți că n-a fost cuminte ieri. Mi-a promis să nu mai greșească.

— Este adevărat ? zic și îi întind mîna lui Henri

Atunci, de parcă spunea o lecție :

— Tăicuțule, (mi se adresa cu tăicuțule) vreau să-ți cer scuze căci ieri n-am fost cuminte și să-ți promit că n-am să mai fac...

— Este în regulă, i-am spus. Și am zîmbit, dar el, unul, nu zîmbea.

Ținea capul plecat ; de-abia după o clipă și-a învins reținerea ; asta a fost tot. Maică-sa a conchis :

— Acum, Henri, poți pleca.

La școală suna clopoțelul ; ghiozdanul era gata pe masă ; o bucată de pîine și una de ciocolată, învelite în hîrtie, alături

A băgat pachețelul în buzunar, pe urmă s-a lipit de maică-sa și a îmbrățișat-o.

Era gata de plecare.

— Și pe tăticu nu-l îmbrățișezi ? l-a întrebat Louise.

S-a apropiat de mine și mi-a oferit fruntea.

Viața noastră a reînceput ca și cum nu se petrecuse nimic ; chiar părea că totul trebuie să meargă mai bine ca oricînd căci regretele mele mă făceau și mai atent față de Louise.

Cînd îi cuprindeam mîna, simțeam verigheta ei un pic unsuroasă din cauza apei în care spăla zilnic vesela ; îmi ziceam atunci că nimic nu este mai de preț pe lume decît o femeie devotată și credincioasă.

O undă de căldură mă făcea să vibrez ; eram gata să mă depășesc ; simțeam că adoptîndu-i felul de a fi, o merit pe de-a-ntregul.

Totuși ea nu avea o mină bună, nu punea carne pe ea. Mica pată albastră de la tîmplă se întindea. Din pricina scofîlcelii, obrajii îi erau din ce în ce mai supți, gura se contura tot mai apăsat. Se cocîrjea văzînd cu ochii.

Singurul semn de sănătate pe care îl dădea erau pometii trandafirii ; dar poate că asta nu era un semn de sănătate.

Îi spuneam adeseori : „Trebuie să te odihnești.“ Nu mă asculta.

Era o întrecere între noi în cele ce privește eforturile pe care le făceam ca menajul nostru să meargă bine ; ai fi zis că dorea să-mi demonstreze că nu eram eu cel mai tare în privința asta.

Orice servicii i se cereau, era gata să le îndeplinească. Aveam dovezi sumedenie, n-am aici loc să le înșir. Așa s-a întîmplat cînd Montagnon și-a rupt brațul ; așa s-a întîmplat cu bunul prieten al Elisei, pe care l-a invitat la noi duminică de duminică, ca să n-o lase să umble pe drumuri ; așa s-a întîmplat și cu Zazie.

Asta era o bătrînă în vîrstă de 80 de ani ; speria pe unii cu nasul ei de vrăjitoare, cu capul înfundat între umeri și cu vocea subțire, ascuțită de care se slujea ca să-i bîrfească pe unii și pe alții. Locuia la noi în imobil într-o cămăruță, pentru patru franci pe lună chirie.

Trăia doar din pomeni, însă fiind rea de gură, fusese alungată de toți.

Căzuse în neagră mizerie ; totodată, pentru că se îmbolnăvise, nu se mai dădea jos din pat.

Ce s-ar fi ales de ea dacă n-ar fi fost Louise ? Căci de cum aflase de la vecini că Zazie e bolnavă, s-a dus s-o vadă.

Am însoțit-o pe Louise. Trebuia să te cațeri pe o frînghie, la capătul unei scări de lemn, dreaptă și strîmtă ca o scară de incendiu. Într-o nișă din pod, pe un mindir întins direct pe jos, am găsit-o culcată pe Zazie.

A ridicat capul dintr-o grămadă de zdrențe care îi slujeau drept pernă.

Ne-am apropiat de ea ; ne-a privit fără să sufle o vorbă.

Era iarnă ; în pod era un frig zdravăn ; a tușit de două ori, o tuse care părea că-i vine din rărunchi, atît de tare o scutura.

— Ascultă, a zis Louise, care se plecase peste ea, aș vrea să-ți fac patul, căci stai tare incomod.

Cealaltă nu părea s-o audă ; și cum era limpede că ori o lasă în plata Domnului, ori nu ținea seama de tăcerea ei, Louise, cu toate precauțiile posibile, a luat-o în brațe ca s-o mute din loc.

Imediat Zazie a început să geamă. Iar gemetele au devenit adevărate strigăte cînd m-am apropiat s-o ajut pe Louise.

— Te supără că te ajutăm ?

Nici un răspuns ; zăream în umbră lucind răutăcios micul ochi cenușiu al lui Zazie, îndreptat cînd spre mine, cînd spre Louise.

Deodată a izbucnit :

— Îmi vreți moartea, striga, v-ați înțeles să mă chinuiți ?... Ce rău v-am făcut ?... Ai, ai !... ce rău, spuneți ? Sau v-a cășunat să nu mă lăsați în pace...

Totuși Louise nu s-a descurajat. După ce a făcut patul și a potolit-o pe Zazie, a coborît să-i caute de mîncare. A urcat cu o farfurie plină cu supă și niște ouă fierte. Din acea zi, cu toate că avea destule pe cap, a avut grijă ca lui Zazie să nu-i lipsească nimic.

S-a ocupat singură de bătrînă pînă la capăt, după ce toată lumea o abandonase.

În sfîrșit, bătrîna a murit. Într-o seară, pe cînd mă pregăteam de culcare, Louise mi-a zis :

— Nu fi neliniștit că mai zăbovesc. Lui Zazie îi merge rău. Cineva trebuie să fie lîngă ea.

Am întrebat-o :

— Ești singură ?

— Nu, mai e și nepoata ei, am trimis după ea. Însă vrea să-i țin tovărășie.

Am lăsat-o să urce, nu era chip s-o împiedic. Am așteptat-o multă vreme, pînă la urmă am adormit.

S-ar putea să fi fost ora trei cînd ușa s-a deschis ușor, eu dormeam iepurește. Lăsasem lampa aprinsă, am văzut-o pe Louise intrînd.

Pe umeri și pe cap se înfășurase cu un șal gros, de lînă neagră ; pesemne că paloarea ei contrasta cu negrul șalului, fapt e că în seara aceea m-am speriat cît de alb îi era obrazul.

Cum se îndrepta spre pat, mi-am ațintit privirile asupra ei ; părea că ea mă evită. Și-a scos șalul pe care l-a agățat de spătarul scaunului ; cînd a terminat, cu capul plecat, a rămas nemișcată. O clipă mi s-a părut că nu știe ce să facă. Apoi și-a ridicat încet mîinile și și-a acoperit obrazul cu ele ; ca și cum picioarele n-o mai țineau, a căzut pe scaun.

— Ce ai, Louise ?

N-a răspuns.

— Ți s-a întîmplat ceva, Louise ?

— Oh, a sfîrșit ea, este oribil... Dacă ai fi văzut...

A trebuit să-i smulg cuvintele cu cleștele, dar am aflat totul. Zazie murise. Accesele de tuse sfîrșiseră prin a-i curma și ultimul rest de viață. Din adîncul ființei ei împuținate, ieșise ultimul suflu ; dar ea se zbătuse pînă la capăt, căci dorea să trăiască. Am spus : „Așadar...“ Louise mi-a răspuns : „Oh, să vezi, se agăța de cearșaf, mușca perna... Vai, Samuel, nu știi... Susținea că eu eram de vină.“ „Cum din vina ta ?“... „Da“ între două sughițuri, și ori de cîte ori putea să vorbească, spunea : „Voi, voi m-ați omorît... Cu otrava voastră...“ „O bătrînă nebună !“... „Oh, nu, mă privea... Ea știa ce zice... „Supă otrăvită, zicea, special mi-ați servit-o într-o ceașcă, să nu văd ce e pe fund...“ Îmi spunea : „Canalie ! Șerpoaică, lepădătură...“

Nu m-a cruțat, pînă la ultima răsuflare... A răposat insultîndu-mă."

Am dat din umeri.

— Și ce-ți pasă ?

Însă nu izbuteam s-o liniștesc.

— Iar cînd a murit, n-am reușit să-i închid ochii. Îi ținea ațintiți asupra mea. Cînd am încercat să-i închid pleoapele, pleoapele se ridicau la loc... M-am gîndit că nu i-am fost de ajuns de devotată, că n-am știut să am față de ea destule menajamente... Asta mi-am reproșat... Și încă îmi reproșez...

De astă dată m-am supărat :

— Haide, Louise, nu spune prostii ! Doar ai făcut tot ce ai putut... Știi doar că era răutăcioasă, nu trebuie să pui la inimă ce-a zis. Și-apoi, acum e moartă. Nu e mai bine pentru ea ca și pentru toată lumea ?

Totuși Louise repeta :

— Imaginea ei mă urmărește neîncetat.

Am coborît din pat, am ajutat-o să se dezbrace. Pe urmă, s-a întins lîngă mine (a durat pînă să se încălzească și multă vreme au scuturat-o frisoanele).

— Louise, așa nu mai merge...

Mi-am petrecut brațul pe după gîtul ei și i-am rezemat capul de umărul meu.

— Te obosești prea mult, Louise... Îți ruinezi sănătatea. Te frămînți pentru orice, ai destule pe cap, cum să nu te răzbească pînă la urmă ? Ce-ar fi să te gîndești la asta ?

Mă asculta ținînd ochii închiși.

— Știi ce vom face ? Eu cîștig șapte franci ; avem economiile, vom încredința restaurantul cuiva... Ne vom instala undeva, în afara orașului. Vei putea să te odihnești.

Pînă atunci nu m-a întrerupt ; cînd am ajuns aici, a dat din cap.

— Nu ești de acord ?

Din nou a clătinat capul.

— De ce nu vrei ?

— Ce-am să fac ?

— Ți-am spus, te vei odihni.

— Nu voi fi de nici un folos.

— Nu ai fost suficient de folos? Nu grație ție avem tot ce-am dobîndit? Nu îți acord o favoare, ai cîștigat acest drept. Și nu pricepi că, văzîndu-te cum te chinuiești, mă frămînt la rîndu-mi? Ar fi mai bine și pentru unul și pentru celălalt.

— Nu, spuse, vezi, în ziua cînd n-am să mă mai simt utilă cuiva, n-am să mai pot trăi. În loc să-mi facă bine, inactivitatea are să mă ucidă.

Orice-aș fi spus, oricîte vorbe frumoase aș fi invocat, vorbe dulci, convingătoare, chiar implorînd-o, certînd-o, ridicînd glasul, mă loveam de încăpățînarea ei. Și cu cît insistam mai mult, cu atît o necăjeam mai tare. Încît în cele din urmă am renunțat. I-am zis: „Ei bine, haide, am închis discuția!"

Încetul cu încetul a cuprins-o somnul. Era trecut de ora patru dimineața. Am adormit cu greu la loc.

Mă întrebam de ce se încăpățînează așa; explicațiile mă înspăimîntau.

Căci nu era greu să-mi amintesc cum într-o seară, după scena din bucătărie și tot ce ne-am spus atunci, ea a adăugat: „Este greșeala mea", după care s-a explicat: „N-am copii cu tine".

Aveam acum explicația comportării ei. Din moment ce nu-mi dăruise nimic, nu voia să primească nimic.

Rămînea mititelul. Mă ținusem de cuvînt. Încercasem să-l iubesc. Din seara aceea nu l-am mai certat; niciodată nu i-am dat de înțeles că nu este copilul meu. Puneam în toate o mare bunăvoință și multă prietenie (dacă ăsta e cuvîntul, căci iubire nu merge) și imensa gratitudine pe care mi-o inspira mama lui.

Doar că nu puneam suflet. Inimii nu-i poți dicta; și totuși nimic nu se poate fără ea.

Cît îl privește pe Henri (mă gîndesc la el, încă) se schimbase cu desăvîrșire. Nici o clipă nu arăta a fi prost dispus, bombănelile de copil răzgîiat parcă nici nu fuseseră, dimpotrivă, se arăta prea docil, prea ascultător, prea înțelept de parcă era neînsuflețit; prea tăcut, controlîndu-se peste măsură. Cînd îi vorbeam, răspundea; nu mi se adresa primul niciodată. La școală era premiant; serile învăța. Nu-l vedeam jucîndu-se cu ceilalți copii de vîrsta lui, pe uliță. Se înălțase brusc și pretimpuriu. Cio-

rapii cădeau de pe picioarele lui slăbănoage. Mi-era milă de el, de pulpele lui descărnate.

Îi spuneam Louisei :

— Aș fi preferat să fie ultimul în clasă, dar mai zdravăn.

Ea răspundea :

— S-ar putea să ai dreptate.

Însă simțeam că se mîndrește cu el. Succesele lui o consolau. Îi făcea plăcere să-i frunzărească maculatoarele fără greșeli, toate acele foi în josul cărora era înscris un 10 cu cerneală roșie. Cînd Henri venea de la școală, ea îl urma degrabă în camera lui, unde își avea masa, cu o călimară la îndemînă, și acolo îl punea să-i povestească pe îndelete, ce se mai petrecuse la școală, dacă fusese ascultat și ce note căpătase.

Se întorcea de sus, cu privirea strălucitoare, cu obrajii îmbujorați.

Eram gelos. Henri apărea doar cînd luam masa. Se oprea în dreptul meu, pleca fruntea și îmi zicea : „Bună ziua, tată". Dar era cu gîndul aiurea.

VIII

Eram nepăsător, o știu bine. S-ar fi cuvenit să iau mai repede o hotărîre. Dar asta s-a întîmplat și pentru că momentele mele de descurajare durau puțin, căci totul mergea ca pe roate, în ce mă privește, pe șantier ca și acasă.

Pe de altă parte, eram sănătos, asta mă dispunea la optimism, privind sănătatea celorlalți. Îmi spuneam : „Exagerezi, Louise este obosită ; și caracterul ei contribuie, înclină să vadă totul în negru".

Mă scuturam de tot ce mi-ar fi stingherit pofta de viață, sîngele meu robust circula prin vene gonind orice griji. Îmi plăcea să rîd, să fiu vesel. S-ar putea ca, citindu-mă, să nu rezulte suficient toate astea. Dar eu aici notez numai esențialul. În realitatea de fiecare zi eram altul.

Simțeam nevoie de bună dispoziție în jurul meu. O cuprindeam pe Louise de umeri ; îi ziceam : „Hai ! fii veselă ! Nimic nu e mai de preț !“

Se silea ca să-mi facă plăcere. Nu bănuiam că se străduia. Așa, seara, rămîneam adesea să conversăm cu abonații noștri pînă tîrziu, uitînd că ea trudea încă din zorii zilei

Nu o făceam cu rea intenție, se înțelege ; chiar dacă am fost aspru cu ea n-am făcut-o expres. Nu este mai puțin adevărat că se obosea din ce în ce mai mult.

În acel moment sosi iarna lui '80. Iarnă grea, straniе. Mai întîi zăpadă, apoi ploi ; înghețuri cumplite, urmate de încălzire ; în plin decembrie a căzut grindină, iar vîntul, care bătea de jos, izbea boabe de gheață de streșini. Louise a răcit, a început să tușească.

Într-o seară am găsit-o în pat, avea temperatură mare.

Medicul a diagnosticat o bronșită. Și pe cînd îl însoțeam :

— Vedeți, mi-a zis, n-aș vrea să vă ascund. Va trebui să aveți multă grijă, să fiți foarte precaut cu soția. Nu este o femeie rezistentă, s-a obosit mult cu munca ; este expusă oricărui risc.

L-am întrebat ce să fac.

— Nimic pentru moment, mi-a replicat ; boala să-și urmeze cursul, însă de îndată ce se restabilește...

La căpătîiul ei am plasat o măsuță ; pe masă, lîngă lampă, aburea o cană cu ceai ; micuțul Henri, care nu-și mai părăsea mama, se instalase lîngă ea, cu cărțile și caietele lui.

Reflectam. Realitatea mă chema la ordine. Cîteodată purtăm ochelari de cal.

Cum nu îndrăzneam să comentez nimic, mă mulțumeam să iau loc lîngă băiat și să cuprind palmele Louisei într-ale mele.

— Te simți mai bine ?

Dădea din cap ; nu-i plăcea să fie suferindă. Chiar îmi făcea reproșuri că adusesem medicul, căci vizitele lui costau mult.

Nu intram în detalii, însă eram hotărît.

Doctorul mă sfătuise :

— Îi trebuie aer curat și odihnă. Aici nu e soare de ajuns și lipsește spațiul, pe urmă ea muncește prea mult. Schimbînd mediul, îi veți schimba și deprinderile.

I-am vorbit de proiectul meu domnului Guignard, căci aveam încredere în el ; m-a aprobat pe de-a-ntregul. M-a trimis la unul din amicii lui, un domn Bron, administrator de imobile, care să-mi găsească ce căutam.

Îmi făcusem socotelile. În cei nouă ani și jumătate, am izbutit să economisim 15 000 de franci. Pe restaurant socoteam să obțin alți trei mii ; în total 18 000 aproximativ ; aveam mai mult decît necesar.

Domnul Bron mă ascultă, luă note și promise să-mi scrie. Peste opt zile primeam scrisoarea lui. Cînd am deschis-o Louise a dorit să afle despre ce este vorba. I-am răspuns că este o convocare, în legătură cu o afacere în care îi țin locul domnului Guignard.

Domnul Bron mă informă :

— Am găsit o livadă de 1 400 metri pătrați cu grădină. Casa are două camere la parter, alte două la etaj. Vă convine locul ?

— Ei, Dumnezeule, i-am zis, pentru noi este chiar prea mult.

— Prețul, 12 000 de franci. Ce ziceți de preț ?

Am răspuns că va trebui să merg la fața locului.

Era la douăzeci de minute de oraș, într-o zonă cu aer curat. Casa nu era locuită, ne puteam instala de îndată. Nu eram grăbit ; am revenit să văd proprietatea de trei ori ; pentru anumite reparații am cerut un deviz unui antreprenor ; dar odată toate bine cumpănite, n-am lăsat lucrurile să bată pasul pe loc ; cîteva zile mai tîrziu, semnam actul de cumpărare.

Pentru birt, tot domnul Bron m-a ajutat să găsesc un cumpărător. Cum birtul era prosper, a trebuit doar să aleg între feluriții ofertanți.

Singura greutate apăru cînd ofertanții cereau să „vadă" ; Louise ar fi putut să se întrebe ce se întîmplă. I-am îndrugat o nouă poveste. Nici nu i-a trecut prin cap să pună la îndoială vorbele mele.

Am aranjat ca totul să fie gata în martie, căci se împlineau zece ani, la sfîrșitul lunii, de cînd ne logodisem. A sosit și duminica și i-am propus Louisei să ieșim amîndoi. A fost de acord, în mod excepțional, căci nu era o duminică obișnuită ; l-am lăsat pe Henri acasă, deși el avea chef să ne însoțească.

— Plimbarea o să ne întinerească, i-am spus Louisei. Cum au trecut zece ani ! Devenim mai bătrîni fără să ne dăm seama. S-ar cuveni să mai scuturăm ceva din anii de prisos ; seamănă cu o haină prea strîmtă la umeri.

În adîncul meu, eram fericit ; și cu toate că încercam să nu se vadă, căci doream să-i fac o surpriză, totuși ceva mă trăda. Gîndeam : „Să tac, altfel va ghici totul".

Urcam prin vii, printre ziduri ; cum plouase în ajun, apa se scurgea prin crăpături. Pretutindeni, mici cascade de apă se adunau la rigolă ; deveneau laolaltă un adevărat pîrîiaș care curgea alături, rostogolind grohotiș și pietre.

Curînd am ieșit din vii și am ajuns la livezi. Am străbătut un cătun cu cîteva case numit Bernex ; mai aveam doar cîțiva pași de făcut.

Mergeam încet. Se zărea cătunul, cu hornurile lui. Am zis : „Iată Bernex". Mi-a răspuns : „Iată Bernex".

Am pășit înainte ; deodată, la răspîntie, deasupra merilor, încă posomorîți, dar pe punctul să înflorească, se zărește un acoperiș și patru ziduri albe, proaspăt văruite.

Ea mi-a spus :

— Uite ce nostim, casa asta nici n-am băgat-o de seamă !

— Ba da, ai mai văzut-o, însă acum arată ca nouă.

— E atrăgătoare.

— Da, așa este ; au reparat-o bine.

— Probabil că e confortabilă. De ce nu e locuită ?

— Poate că noii proprietari nu s-au instalat încă.

— Noii proprietari ?!

— Da, cel vechi a plecat în America. Atunci a vîndut casa.., înțelegi... Apropo, am continuat, ca și cum amintirile mă înlănțuiau, îi cunoști pe noii proprietari...

A părut foarte mirată ; în adevăr nu avea prea multe cunoștințe.

— Cine sînt ?

— Ghicește, să te văd !

— N-am habar.

— Încearcă...

— Domnul Guignard ?

Am izbucnit în rîs.

— Domnul Guignard ! Păi el are încă trei sau patru case. Mai lasă-le și ălora care nu au nici una. Sînt în măsură să precizez că aparține cuiva care nu are alta... În prezent, acest cineva are o casă.

Încercam s-o ajut, dar era inutil. Toți pe care îi știam erau săraci sau dispuneau de casă ; și cum se chinuia să găsească ceva :

— Nu are importanță ; am să-ți spun mai încolo, să mergem.

Am poftit-o în grădină.

Era o portiță de lemn care se închidea cu un zăvor ; am tras zăvorul.

— Să cutezăm ?

— Bineînțeles... Doar ți-am spus că îi cunoaștem pe proprietari...

Avea o expresie amuzată și arăta nostim, cum nu o văzusem ; ne-am plimbat prin grădină ; încă nesemănată, neplantată, doar cu cîțiva copaci bătrîni. De acolo se zărea livada.

Am făcut înconjurul ei ; se vedeau primele părăluțe, crescînd în tufe, favorizate de umezeală ; Louise a făcut un buchet.

Aveam cheile în buzunar ; le strîngeam în podul palmei, arzînd de nerăbdare să le scot la momentul potrivit.

Am zis :

— Ar trebui să vedem cum să intrăm.

— Ești nebun !

— De ce ? Casa are o vedere frumoasă.

Apăs clanța.

— Păcat, ușa e închisă.

— Păi te cred, ce zici, lași o casă descuiată, așa, pe marginea drumului ?

Aveam aerul că stau pe gînduri.

— Nu-i nimic ! Sînt încăpățînat cînd doresc ceva. Am în buzunar niște chei de la șantier. S-ar putea să se potrivească.

Am scos legătura de chei. Se-nțelege, erau cele bune. Am început cu cheia de la pivniță, apoi cu cea de la pod, pe urmă cu cea de la o ușă interioară și am dat din cap, ca și cum mă descurajasem.

M-a prins de braț :

— Samuel, dacă te-ai putea vedea !

— Și la ce mi-ar ajuta ?

Ajunsesem la cheia cu care urma să deschid ; s-a auzit broasca cedînd. Și ca și cum asta mă uimise :

— Ei, drăcie, am strigat, merge !

Am întrezărit coridorul, vopsit în galben, al cărui ulei mai mirosea. Ușa s-a deschis încet pînă a atins peretele. Este larg deschisă. Ridic brațul și spun : „Cu neputință !“

Apoi, ca și cum șovăiam :

— Haide, să încercăm, totuși.

S-a dat înapoi, dar am împins-o blînd, pe urmele ei înaintînd la rîndul meu ; închid ușa și fiindcă nu mai ne vedea nimeni :

— Ah, scumpă Louise, tu ești aceeași, ai inima prea încrezătoare, tu crezi tot ce ți se spune ! Te-am mințit, vezi, dragă Louise ! Intră fără nici o reținere.

A făcut un gest, a deschis gura ; dar era limpede că nu pricepuse încă ; atunci am adăugat :

— Noi sîntem noii proprietari.

A trebuit să se spriijne de zid. Primul ei sentiment fu de frică ; prevăzusem bine lucrurile, așa că o pregătisem din timp, însă nu era chip cu ea ; orice aș fi făcut surpriza ar fi fost la fel de neașteptată pentru ea.

Ținea ochii închiși ; cînd îi deschise, pleoapele i se zbăteau de parcă nu-și reveneau din uimire.

I-am trecut mîna pe sub coc și o sprijineam de ceafă ; aplecîndu-mă blînd spre ea : „Louise, Louise, nu te teme, destinde-te ; ți-am pregătit o mică surpriză ; iartă-mă !“

Nu se mai ferea.

Își îndreptase privirea spre mine ; citeam în ea un fel de încredere, căci, nu-i așa, îi dădusem o dovadă de dragoste, mă gîndisem doar la ea ; avusesem grijă de tot.

Mi-a mulțumit din ochi. Am reluat :

— Ai să te simți bine aici. Te vei odihni, nu e altă cale să te vindeci. Ai să te întremezi. Și micuțul are să respire aer curat.

Mi-a mulțumit a doua oară cu privirea, că mă gîndisem și la el ; și cum tăceam, mi-a întins buzele.

Am trecut dintr-o cameră în alta ; totul a fost trecut în revistă. Obloanele fiind date de perete, soarele pătrundea nestingherit peste pereții vopsiți și plafoanele albite proaspăt. Am constatat că bucătăria e plăcută, dat fiind că e luminoasă și de formă pătrată, cu plăci de ceramică pe pardoseala nouă și un cuptor de gătit pe care eu îl instalasem. Lîngă bucătărie era o cămară. Dispuneam de două pivnițe. Sub acoperiș era o mansardă. În grădină am dat peste o magazie numai bună pentru unelte ; loc era destul. Iar camerele de la etaj, ca și cele de la parter, aveau fiecare cîte două ferestre.

Ne-am înțeles ca noi să dormim la etaj și ca micul Henri să stea în camera alăturată.

Pe urmă ne-am gîndit cum să plasăm mobila, am rezolvat repede problema, neavînd cine știe ce mobilier.

Pe seară am plecat. Am închis ușa cu grijă. Eram mîndru de noua proprietate.

Cînd am ajuns în cătun, o femeie corpolentă ne-a ieșit în întîmpinare :

— V-am văzut prin geam chiar acum. Mi-am închipuit că sînteți noii proprietari. Sînteți mulțumiți ?

— Pentru moment totul este în regulă, i-am spus. Numai să dureze !...

A izbucnit în rîs :

— Și de ce, mă rog, nu ar dura ?

Avea o față roșie, un aer de bună dispoziție, dinții albi sclipitori ; a reluat :

— Mi-am zis că trebuie să facem cunoștință ; s-ar putea să avem nevoie unii de alții, ca vecini.

Ne-a poftit la ea. Nu țineam prea mult, însă a insistat atît de tare încît am fost nevoit să accept.

Se numea Amaudruz. Se nimerise că soțul ei lucrase cîndva la joagăr. Am găsit astfel un subiect de conversație.

Bărbatul a dorit să ciocnim un păhărel, în timp ce doamna Amaudruz a servit-o pe Louise cu cafea. Cînd ne-am despărțit, soarele se pregătea de asfințit.

Am coborît drumeagul liniștiți. Copiii se jucau de-a baba-oarba în jurul caselor ; pe la porți bărbații, cu mîinile în buzunare, fumau pipă. Priveau spre sud, de unde veneau vînturile aducătoare de ploi. Ziceau : „Viile au nevoie de umezeală, doar că ploaia nu pare să-și facă apariția".

Eu îi spuneam Louisei :

— Te simți bine ?

Încuviința din cap. Totul era în regulă. Aș fi dorit să grăbesc apariția ploilor pe crengile merilor. Aș fi vrut ca soarele să strălucească mai tare deasupra noastră și a întregii firi. Nespus de mult doream ca în jurul nostru să fie sărbătoare, cum era în inima mea.

Micul Henri ne aștepta. I-am spus și lui noutățile. Nu părea, în prima clipă, că ia aminte ; de-abia dacă a părut surprins. Însă cînd a descifrat privirea maică-si și cînd ea s-a plecat să-l sărute, spunîndu-i : „Ei, Henri, nu ești mulțumit, acum vei avea unde să te joci, să alergi ?" și-a schimbat înfățișarea.

A șovăit, a părut că stă pe gînduri, pe urmă a întrebat :

— Măicuță, ascultă, în noua casă aș putea să cresc iepuri ?

— De bună seamă, i-am zis, cîți ai poftă.

Și-a întors spre mine privirea, mirat că-i răspundeam eu în locul mamei lui ; a mărturisit :

— Mi-ar plăcea să fie albi.

Abonații noștri au fost singurii nemulțumiți de schimbare ; din fericire, succesorii erau oameni de ispravă și care se bucurau de considerație. Vreme de cîteva zile le-am ținut tovărășie ca să-i punem la curent cu treburile birtului.

Ne-am mutat la 15 aprilie. Am făcut două drumuri, căci nu era ușor să transporți totul la deal. Am închiriat o căruță cu bănci de la „Lebăda" și chiar Ferdinand de la „Lebăda" a făcut pe vizitiul. Un ciudat, nu glumă, acest Ferdinand. Înalt, subțirel, deșălat, nespălat, șchiop pe deasupra, cu resturi de fîn și paie în păr, n-aș fi crezut vreodată să mă atașez de el atît de profund. Brusc, mi-am dat seama că-mi va lipsi. Cînd ultimele mobile au fost încărcate (și eu și Ferdinand le-am prins cu frînghii, în vreme ce canapeaua roșie, răsturnată cu picioarele în sus, se clătina deasupra grămezii), senzația s-a accentuat. Ne părăseam vechiul cartier. Ferdinand îl întruchipa oarecum în ochii mei, cu zece ani pe care îi petrecusem aici. Ca o pisicuță care jucîndu-se se încurcă în gheme, așa și inima noastră se atașează de toate ; mii de fire ne înlănțuie. Priveam încă odată la strada cu pavajul ei din pietre mari și cu acoperișurile ei înclinate ; în imobilul din față, unde locuiau două bătrîne domnișoare, perdelele s-au depărtat puțin și am zărit un cap ; se auzea de la potcovar zgomotul barosului ; toate astea țineau deja parcă de trecut, eu unul mă simțeam plutind deasupra unui gol. Cît e de ciudat că și bucuriile noastre se întrepătrund cu mici triști !

Căruța a pornit, Ferdinand alerga pe lîngă cal. Eu priveam la hornuri și la fumul urcînd blînd spre înalt ca un scul albăstrui ; țineam mîna pe frîu, dar capul scruta din cînd în cînd strada, uimit să văd cum ferestrele trec una după alta ca niște pleoape ce se închid.

Louise era la fel de tristă și din aceleași motive : însă tot ce ne rămînea de făcut ne-a schimbat starea de spirit. Doar aveam de lucru, nu glumă.

Ei îi rămînea să pună casa la punct ; mie, grădina ; ne-am apucat de treabă fără zăbavă.

Am săpat pămîntul, am răsturnat brazda, am dat țărîna prin ciur, căci era plină de pietre, am trasat răzoare, am adus bălegar. Am grăpat și am semănat, sperînd ca, în curînd, la vară, să culeg mazăre. Am semănat fasole și lăptuci, a venit la rînd varza, care se cere stropită cu apă fără de care se usucă ; însă dacă a prins să crească, e mai rezistentă decît orice altă plantă. Trasam liniile cu firul de sfoară ca să iasă drepte. Unele

semințe se cer să fie bine înfundate, altele vor să fie doar împrăștiate la suprafață ; de orice m-aș fi apucat, aveam grijă să iasă bine. Grădinăritul cere pasiune.

Seara, întors de pe șantier, mă grăbeam să dezbrac vestonul și schimbînd pantofii cu cizme, cu talpă trainică, apucam săpăliga. Prin geam o vedeam pe Louise umblînd prin casă ; cînd și cînd scutura cîrpa de praf pe fereastră. Îi făceam semn cu mîna.

Îl auzeam pe Henri exclamînd :

— Măicuță, știi, ei mănîncă...

Ea îi răspundea :

— Ei bine, splendid, dar ai grijă să nu le dai iarbă umezită ; asta le face rău.

Eu, cu mîinile pe săpăligă, îmi trăgeam sufletul. Florile de cireș se scuturau ; ieșiseră frunzele, iar gardul viu devenise atît de des încît îmi astupa vederea drumului.

Însă dincolo de gard și de drum, deslușeam clar munții ; îi vedeam pe toți din grădină. În față creasta d'Oche, mai în spate cele șapte vîrfuri ale „Dinților Sudului", apoi „Gemenii" și Grammont-ul. În dreptul lui, lanțul era întrerupt de crestătura adîncă pe care o făcea valea Rhonului. Pe urmă, întorcîndu-se către noi, într-o dispoziție circulară, ordonată, cu ghețari care luceau în soare, veneau Alpii vaudoazi, piscurile Morcles, Muveran, Diablerets, iar în fund Becca d'Audon ; în sfîrșit, mărginind iarăși lacul, apăreau crestele din imediata vecinătate, stîncile de la Naye și Jaman, cenușii și verzui ; aveau culoarea lor reală și nu pe cea pe care o dă veșmîntul des de aer piscurilor din depărtări.

Toate astea erau doar ce se distingea la o primă ochire ; mai în spate se înșiruiau pînă în zare, tot mai șterse pe măsură ce se îndepărtau, înălțimi pe care le puteai vedea doar la asfințit, cînd soarele le lumina o clipă înainte de a dispare cu totul. În timp ce crestele din față erau deja învăluite în umbră, acolo, departe, se mai zărea încă multă vreme, deși nici prea înalt și nici prea gros, cîte un pisc ce strălucea singuratic ; l-ai fi asemuit, în aerul încețoșat și sub cerul bîntuit de neguri, cu o mică lampă trandafirie.

Încă două-trei lovituri de tîrnăcop ; era vremea să revin acasă. Mă aștepta supa în camera de jos. Nu mai aveam fată în casă ; Elisa se măritase, iar Louise pretindea că se descurcă singură. Nu eram decît noi trei, la masă. Ne miram noi primii la început cît de mică era supiera și că în coșul cu pîine era doar un singur coltuc... Aduseserăm din strada Pieței lampa noastră cu gaz pe care o agățam de tavan, cu toate că era prea puternică pentru încăperea asta, însă, așa ne obișnuiserăm. Tăifăsuiam ; timpul trecea pe nesimțite. Louise nu mai tușea.

Îi spuneam :

— Vezi, te simți bine ?

Îmi răspundea :

— Perfect.

— Prin urmare, n-am greșit !

Ea nu mai zicea nimic ; își mișca mîinile în poala șorțului, împreunîndu-le ; pe urmă, ridicînd privirea, mă fixa.

După cină, ieșeam în grădină, căci primăvara intrase în drepturile ei. Uneori mîncam afară. Era un castan. Puneam masa sub castan. După ce îl culca pe micuț, Louise mi se alătura. Merele creșteau în pomii din livadă ; unele erau de acum coapte, doar clarul de lună le albea pielița. Era destulă lumină ca să le disting formele rotunde la capătul crengilor ; semănau cu niște mici lanterne pe care cineva uitase să le aprindă. Un roi de musculițe se învîrteau în jurul lămpii. Mai veneau și fluturi de noapte. Aveau o nuanță cenușie, corpul gros și capul mare cu doi ochi mici negri, strălucitori ; palpitau stîngaci din aripi, stîrnind praful. Sfîrșeau mereu prin a arde la flacăra lămpii și cădeau la buza feștilei unde se zbăteau îndelung. Îi striveam cu degetul ca să nu se mai chinuiască.

Louise întorcea capul.

— La ce-ar sluji să-i las să sufere, din moment ce nu mai au scăpare ?

— Așa este, zicea ea, dar mă impresionează să-i văd chinuindu-se.

Auzeam pendula bătînd de ora nouă. Toate zgomotele se potoleau. Numai clopotul vestind stingerea se mai bălăngănea o clipă în aer, cu un glas chemător ; apoi

și el, la rîndu-i, înceta. Mai stăruia doar vuietul surd al unui tren peste viaductul metalic, cu o larmă dintre acelea pe care le face rindeaua cînd mușcă din lemnul noduros.

Asta sfîșia noaptea; însă zgomotul se depărta și liniștea redevenea mai adîncă. Părea că din masa compactă a cerului se desprinde ceva și cade peste noi; ne acoperea ca o stofă cu falduri grele. Ce clipe dulci și frumoase! Nu vorbeam nici unul, nici celălalt; totuși ne înțelegeam. Ziua se încheiase, iar în noi sălășluia, deopotrivă, mulțumirea că trecuse și satisfacția că deslușeam pe cea care începe.

Nu se petrecea nimic aparte, erau zilele unor oameni de rînd. Mănînci, muncești, mănînci din nou, din cînd în cînd îți aprinzi pipa, ridici capul și privești în jur, scuipi în palme și reîncepi lucrul; dar contează ceea ce nu se vede; inima e cea care înnobilează totul.

Puneam în toate suflet. Mă bizuiam pe adevărul lui. Minutele trec. Deodată Louise mi-arată ceva cu mîna:

— Privește la steaua asta mare, de deasupra piscului d'Oche.

— Nu este o stea.

— Dar ce este?

— O planetă.

— Și care e deosebirea?

Îi zic:

— Deosebirea vine de acolo că stelele se mișcă și planetele nu. Stelele sînt ca și sorii, atît de îndepărtate că par mici, însă totul este foc; suflă văpăi, de-aia se și mișcă. Planetele, dimpotrivă; sînt aștri cum e pămîntul; aștri care s-au răcit; dacă dau lumină, este doar un reflex.

Făceam puțină astronomie; asta ca s-o lămuresc. În ce-o privea, ea se minuna cîte știu; îmi spunea:

— Chiar așa?

— Păi da, universul este imens: iar noi atît de neînsemnați.

— Nu-i niimc, cît timp sîntem împreună!

Uneori primeam vizite. Era familia Amaudruz cu care ne împrietenisem; soseau pe seară, ca vecinii, neavînd

decît livada de trecut. Duminică apărea familia Gringet. Prieteni. Doamna și domnul Guignard ne-au călcat și ei pragul, într-o bună zi.

I-am tratat cu cafea în grădină. Louise pregătise prăjituri în ulei de nucă ; le-am servit unt, dulceață, smîntînă proaspătă ; eram în august, era tare cald.

I-am cerut domnului Guignard permisiunea să-mi scot vesta ; ca să-mi arate că mă considera prieten, și-a scos și el vesta.

Discutam pe îndelete. Rîul se zărea în întregime. Debarcaderele semănau cu streșinile caselor.

Jos, pe întinderea albastră a apei, se contura un fum în formă de sferă și sub el un punct negru își schimba locul. Era un vapor.

Se apropia încetul cu încetul, pe măsură ce fumul se îngroșa ; descria o curbă oprind la toate debarcaderele. Aburi albi urcau ; pe urmă se auzea șuierul sirenei.

Asta se petrecea între frazele noastre, măsurînd trecerea timpului. Urmăream din ochi vaporul, comentam : „Iată-l, a ajuns la Montreux". Astfel se scurgea după-amiaza...

Dar totul fremăta încă de soare și de viață. Îmi închipuiam bordul vaporului *Bonivard* plin de doamne în toalete elegante și domni îmbrăcați cu grijă ; lumea adunată pe aceeași parte înclina, în unele momente, ambarcațiunea. Ca și atunci cînd se execută manevra de marșarier. Roata bate pe loc, ridică din fundul apei ciorchini de bule albe ; două lebede supărate își umflă aripile și își sumețesc gîtul, după care, fiind păsări pline de mîndrie, se depărtează demne. În vremea asta se aduce pasarela ; la bordul vasului lumea se agită ; unii pasageri coboară, alții se îmbarcă ; jandarmul poartă uniforma de duminică — o tunică cu pieptarul albastru, un frumos chipiu nou, mănuși albe.

— Trebuie să ne așteptăm la o scumpire a bradului pînă-n iarnă ; asta fiindcă s-a tot tăiat anii din urmă și a devenit rar...

Dădeam din cap ; mă simțeam plin de viață. Unde întorceam capul, tot soiul de lucruri îmi umpleau privirile. Mă simțeam implicat. Astea sînt momentele de plenitudine.

Vaporul își continua ruta ; pe mal, de-a lungul viilor, potecile suiau ; peste tot se vedeau oameni.

Din oraș urca fumul hornurilor. Soarele era încă sus pe cer.

Se auzeau țipetele copiilor, voci de bărbați și de femei în livezile din jur. Domnul Guignard scutura scrumul țigării cu vîrful degetului, pe a mea o reaprindeam, îmi observam vîrful pantofilor bine lustruiți și comozi ; tăifăsuiam la rîndu-mi ; Louise se ridica.

— Doamnă Guignard, nu mai doriți un strop de cafea ?

— Doar un strop.

Henri avea de-acum o duzină de iepuri.

IX

Fac un salt pînă în octombrie.

Mai erau mere de strîns. Se făcuse frig. Într-o dimineață, îi spun Louisei :

— Ascultă, mi-e teamă să nu dea înghețul în noaptea asta. Fac așa să fiu înapoi devreme ; dacă vrei, mergem să strîngem merele.

Aduc scara la baza copacului și după ce urc, ținînd picioarele depărtate la bifurcarea trunchiului, desprind una cîte una poamele roșii de pe crengi, zvîrlindu-le în șorțul ei.

Curînd coșul este plin ; este un coș mare, pentru transportul rufelor spălate.

Cobor din măr, apucăm amîndoi coșul de cîte un mîner, ne îndreptăm spre beci. Merg înainte, coșul este greu, la fiecare pas răchita se mlădiază cu un mic geamăt, dar, slavă Domnului, nu avem mult de mers.

Deodată mi se pare că aud un oftat ; în aceeași clipă, coșul se înclină, greutatea se lasă înspre mine ; și în timp ce merele se rostogolesc pe iarbă, la picioarele mele, iată că celălalt mîner e scăpat din mînă.

Mă întorc. O văd pe Louise, albă ca peretele, cu gura căscată, apăsîndu-și pieptul cu mîinile, de parcă s-ar sufoca.

Imediat îi sar în ajutor :

— Louise, Louise, ce-i cu tine ?

Face un efort, buzele îi sînt albe cu desăvîrșire.

— Nu știu, am amețeli...

În acest moment ochii i se dau peste cap, este gata să cadă ; o iau în brațe și purtînd-o așa, ajung în casă.

O întind pe pat. Merg să moi un șervet în apă : o spăl la tîmple și pe frunte. Am dezbrăcat-o pe jumătate, am deschis larg ferestrele ; poate că mai trebuia niște oțet, îl aduc ; mă aplec peste ea :

— Louise, zic, Louise, nu mă vezi, sînt aici !

În cele din urmă suspină ; ceva pare că se destinde în mușchii ei, pe sub piele ; mai întîi mișcă mîinile, pe urmă colțul buzelor, pe urmă ridurile din jurul ochilor.

— Tu ești, Samuel ?

— Bineînțels, Louise, eu sînt.

— Nu e nimic grav, spune ea.

Gîndesc că i se întîmplă ceva, cum mai pățesc femeile. Îi este sete, îmi cere un pahar cu apă. Cobor pînă în bucătărie. Tocmai băgam cana în căldare, cînd apare Henri în pragul ușii.

Fusese cu un comision în oraș și ținea în mînă un pachet. Primul lucru pe care îl spuse : „Unde este mama ?“ I-am făcut semn să nu se agite și m-am apropiat de el :

— Lasă pachetul pe masă și du-te pe-afară puțin, să te joci ; mamei tale nu i-e bine.

M-a privit ca și cum îi furasem mama. Deodată a lăsat capul în jos, cu o expresie ciudată ; mi s-a părut că e gata să plîngă.

Trecuse de 14 ani și îmi ziceam că e vremea să devină om de înțeles.

— Henri, ai înțeles ce ți-am zis ? Mama nu se simte bine, eu mă îngrijesc de ea, tu m-ai încurca dacă ai rămîne aici. Îți promit că de îndată ce-și revine, te voi chema.

Mă lovesc ca de un zid. Simt că din trecut tot ce a fost revine, în ciuda hotărîrilor luate între timp. Ridic glasul și fără să mă mai gîndesc că Louise m-ar putea auzi :

— Țin să mă asculți, ai priceput ?

Părea că nu mă înțelege, iar eu mă ambalasem :

— Ai de gînd să te supui, da sau nu ?

Și-a revenit :

— Nu, țipă, nu sînt obligat să-ți dau ascultare, tu nu ești tatăl meu !

Stătea în pragul bucătăriei, vocea lui răsuna pe scară ; lăsasem ușa camerei noastre deschisă.

Brusc mi-am amintit, dar era prea tîrziu. Am auzit un urlet ; mi-a străbătut trupul, din creștet pînă în vîrful picioarelor. Am urcat scările sărind treptele patru cîte patru.

Zăcea pe pat, întinsă ; ținea cu ambele mîini o batistă în dreptul gurii. Părțile albe ale pînzei contrastau ciudat cu celelalte, mai închise ; trei picături mici căzuseră pe cuvertura de lînă, o a patra căzu chiar atunci.

Am vrut să strig : „Tu ai ucis-o !", însă strigătul s-a răsucit în mine, așa că nu-mi ieși din gîtlej, iar ascuțișul lui mă răni. O imploram cu voce slabă și tremurătoare, singura ce îmi rămăsese ; însă nu-mi putea răspunde ; continua să vomite sînge.

Alergam prin odaie zăpăcit că nu găsesc le ierie și nimic din ce îmi trebuia, atît îmi erau mîinile de nesigure.

M-am întors la ea. Căzuse pe spate. Chipul ei îmi apărea din penumbră. Ai fi zis că avea obrazul de porțelan. Ochii îi străluceau straniu, fixînd tavanul. Pe măsură ce se întuneca, chipul căpăta albeața pernei, nu mai avea contur, trăsăturile, ele însele, dispăreau ; doar ochii continuau să ardă.

Stăteam la căpătîiul ei ; nu mai îndrăzneam să mă mișc, nu mai cutezam să vorbesc ; abia respira. Am auzit un clopot bătînd ; pe urmă nimic, se întunecase de-a binelea.

Nu mai știu cîtă vreme s-a scurs ; deodată, am auzit foșnetul mîinii ei pe cearșaf ; mi-am dat seama că mîna ei mă căuta.

Eu i-am întins-o pe a mea și cele două mîini s-au întîlnit. Și pentru început asta a fost tot. Era, oare, un mod de a-mi acorda iertarea sau dimpotrivă, în felul ei de a fi, îmi cerea ea iertare ?

Nu aveam cum să știu ; nu îndrăzneam să spun nimic. Ea a vorbit prima ; avea un firicel de voce. Ca atunci cînd stă vîntul și doar o biată adiere mai stăruie printre frunze, așa și cu vocea ei sugrumată, abia îngînînd :

— Samuel, vrei să-mi faci o mare plăcere ?... Ei bine, adu-l pe băiețel.

Am alergat la bucătărie. Nu l-am găsit pe Henri. Totul era cufundat în beznă. Nici o lampă nu era aprinsă, iar cuptorul se stinsese încetișor, pe cînd un rest de apă mai fierbea în ibric pe cenușa caldă încă.

Am căutat în toate cotloanele : nimeni. Am strigat, mereu nici un răspuns. Am trecut dintr-o cameră într-alta ; a fost zadarnic. Și gîndind că Louise mă așteaptă, m-a cuprins spaima ; nu mai știam prea bine ce fac.

O bună bucată de vreme a trecut fără să-mi dau seama că ușa de la intrare era deschisă.

Am ieșit în grădină. Într-un colț era depozitul de unelte ; acolo montasem și cușca iepurilor. Mi-am dat seama că acolo s-ar fi cuvenit să-l caut de la bun început.

L-am găsit pe micuț acolo, culcat pe o mînă de paie, lîngă ușă, în colț ; ghemuit, cu genunchii la gură, cu capul între mîini, părea că doarme.

L-am chemat, nu s-a clintit. M-am aplecat și l-am scuturat :

— Henri ! Henri...

Însă pe cînd încercam să-i desfac palmele, el, dimpotrivă, le apropia cu nervozitate ; a început să plîngă cu sughițuri.

Iar hohotele de plîns nu mai erau ale unui copil, cum să vă spun ? Am realizat deodată că trecuse timpul. Simțeam că viața lui era în afara vieții mele ; că se va desfășura paralel cu ea și că voința lui nu ascultă de voința mea.

— Henri, i-am zis, am greșit. Nu aveam dreptul să te împiedic să-ți vezi mama, dar, uite, am venit...

Fără să-mi dau seama, îmi schimbasem tonul.

— Ea m-a trimis să te caut. Te cheamă...

Am adăugat :

— Îi merge mai bine.

Am continuat :

— Dar este încă foarte slăbită. Să te porți cu multe menajamente.

S-a ridicat în picioare, a dat din cap; și fără să-mi lase timp să termin fraza, a plecat alergînd.

În ce mă privește, am început să mă ocup de gospodărie. Doream să mă fac util. Am aprins lampa, am pus lemne pe foc. După ce am umplut ibricul, am rîșnit cafeaua ținînd rîșnița între genunchi.

Am luat din raft ibricul de cafea. Focul își luase avînt. Într-un borcan am găsit flori de tei; am făcut un ceai de tei, în vreme ce la cafea se ridicase caimacul.

Louise zăcea în aceeași poziție în care o lăsasem, cu capul pe o parte, cu mîinile întinse pe cearșaf. Henri stătea lîngă ea. Nu-și vorbeau.

Auzindu-mă intrînd, ea mi-a zis: „Samuel, tu ești?"

I-am zis: „Sînt eu, ți-am adus niței ceai de tei. M-am gîndit că asta are să-ți facă bine."

— Oh, îți mulțumesc. (Vorbea greu și după cîteva cuvinte simțea nevoia să se oprească.) Lasă ceașca pe noptieră... Henri, adăugă Louise, ajută-l pe tata.

După care a continuat:

— Am auzit că ai pregătit cina... Îți mulțumesc, s-ar fi cuvenit să o fac eu însămi...

— Asta ar mai lipsi!

— Ei bine, zise ea, ce-ar fi să luați masa de seară aici? În felul ăsta vom fi împreună.

Așa s-a încheiat povestea asta. Părea că nu se întîmplase nimic. Adevăratele schimbări în viață nu sînt cele care reținîntotdeauna atenția.

X

Încă de-a doua zi Louise a vrut să se dea jos din pat; a trebuit s-o împiedic cu forța. Am chemat doctorul, a venit în cursul dimineții.

Consultația a durat mult; a examinat-o pulmonar, i-a luat temperatura și pulsul, și-a scos carnetul și a

notat într-însul ; cînd a isprăvit, mi-a făcut semn să-l urmez, așa că am coborît în grădină.

Vorbea încet ; ne-am oprit la gard, stăteam unul în fața celuilalt ; în tot acest timp mi-a vorbit.

Mi-a spus :

— În fond, ce s-a petrecut ?

I-am povestit istoria cu merele și despre coșul încărcat din greu.

— A pălit și n-a mai putut să respire.

— Astat e tot ?

— Pe urmă (șovăiam)... pe urmă, nu mai știu limpede... A venit băiețelul și a vrut să-și vadă mama. Nu i-am dat voie. Poate că asta a necăjit-o... Cert e că în acea clipă a început să scuipe sînge...

— Nu și înainte ?

Am zis :

— Înainte nu.

— Vedeți (și m-a privit fix) în starea în care e trebuie scutită de orice supărare. Cel mai mult contează moralul. Căci, continuă el...

Priveam spre lac ; era alb sub cerul tomnatic din care se scutura o brumă subțire, fină, aidoma unei pudre argintii.

— Starea ei este gravă, chiar foarte gravă.

Deodată, lacul s-a înnegrit. În locul pudrei de argint parcă lumea s-a umplut cu funingine. Sub pleoape m-au încercat pișcături, pe cînd din umeri mă scuturam, încercînd să înghit ceva ce-mi stătea în gît și nu vroia să treacă.

— Haide, domnule Belet, curaj. Am exagerat, se înțelege. Nu e un caz desperat. Și-apoi, spuneți-vă că lumea se mai înșală... Însă nu uitați, are nevoie de multă îngrijire.

Se și despărțise de mine, îmi strînsese mîna ; îl priveam mînios cum se depărtează.

Dar supărarea mea nu dură. Mă și gîndeam că trebuie să mă întorc la Louise și ce oare aveam să-i spun ei cînd mă va întreba.

Simțeam o cută cum se sapă între ochi ; am dat cu degetul peste ea, s-o șterg. Mi se părea că pălisem, îmi

frecam obrajii ca să-i colorez. Îmi spuneam : „Încearcă să te arăți mulțumit".

Fără să mă mișc din loc, am început să zîmbesc. Făceam o repetiție.

În brazda de lîngă mine crizantemele pe care le plantasem începeau să-și deschidă bobocii încă cruzi ; prin despicăturile membranelor se puteau distinge culorile de mai tîrziu. Erau unele în roșu închis și unele galbene. Îmi spuneam : „N-ai decît să-ți încrețești buza de sus și s-o înalți ca și cum ai mușca din pîine ; chiar ai avea aerul că ai ceva grabnic de făcut. Și, pe deasupra, ți-ar mai rămîne să-ți alegi cu grijă vorbele ; să nu insiști excesiv..."

Mai surîd încă. Dar mi-a rămas între degete un boboc de crizantemă.

Ea purta boneta de noapte și o pelerină de pichet. Am întredeschis ușa încetișor ; a fost prima mea greșeală. De cum am intrat, i-am zărit ochii fixîndu-mă. Dar nu mă întreba nimic.

Firește, aștepta să vorbesc eu cel dintîi, așa se cuvenea. Totuși n-am zis nimic, asta a fost cea de-a doua greșeală a mea. M-am întors cu spatele, pretextînd că trebuie să fac ordine pe masă. Abia mai încolo, cum strîngeam farfuriile în care servisem dejunul, mi-a venit inima la loc.

— Cum te mai simți ?

— Foarte bine. Dacă aș putea să mă dau jos din pat !

— Doctorul nu-ți dă voie. El susține că trebuie să fim prudenți.

S-a lăsat liniște.

— N-a zis cînd voi putea să umblu ?

— Nu, dar e sigur că asta va fi curînd... Este o durere care va trece repede... Îți prinde bine să stai cîteva zile în pat... Vezi, tu ești prea curajoasă, așa că atunci cînd se mai întîmplă de-alde astea, nu strică să faci ce altfel nu ți-ai permite... Și-apoi, ai ales bine momentul, drumurile sînt mocirloase ; tu ți-ai zis : „Haide să mă odihnesc puțin". N-aș fi bănuit că ești atît de șireată !

Continuam să glumesc, dar mă miram eu însumi de propriul meu glas, într-atît suna de fals ; în loc să spulbere tăcerea, glasul meu o sporea. Am mai făcut o încer-

care, dar n-a fost chip să mai zic un cuvințel. Și am stat așa, cu toate că între timp făcusem ordine pe masă.

Louise nu-și ieșise din mutenie. Se auzea vîntul lovind crengile prunului desfrunzit ; iar singurul zgomot care s-a mai auzit apoi a fost tusea discretă ce o încerca.

Mi-am zis : „Am să duc farfuriile la bucătărie, pică numai bine".

Dar am auzit-o chemîndu-mă :

— Samuel !

— Ai nevoie de ceva ?

— Vino lîngă mine.

M-am apropiat de pat, fără s-o privesc.

— Samuel, nu încerca să mă păcălești ; știu bine că minți, cu mine nu-ți merge.

M-am apărat : „Ce vrei să spui ?..." încercînd să par surprins, însă glasul mi-era gîtuit ; ea a replicat :

— Las' că știi !

A adăugat :

— Nu aveam nevoie de medic ca să știu totul ; atunci este fără sens să-mi ascunzi adevărul ; este mai bine să vorbim cinstit de chestiile astea, cît mai este timp...

Dar și vocea ei slăbea, glasul i se topea ca o lumînare sub flacără și cum simțeam că-mi dau lacrimile, am închis ochii.

— Samuel !

Oare și ea va începe să plîngă ? Dar tuși din nou, îmi ceru : „Ia-ți un scaun".

Am zis :

— Doctorul a zis că trebuie să te ferești de emoții ; vezi doar că tușești...

— Samuel, ia un scaun... Așază-te lîngă mine, așa ca să putem vorbi... Trebuie să vorbim, Samuel.

Am zis :

— De ce ? Dumnezeule, la ce bun ?

— Eh, vezi, eu nu mai contez. La tine mă gîndesc și la cel mic. Ce veți face cînd... cînd nu voi mai fi aici ?...

De astă dată nu mai era destul de tare ; lacrimile, mult timp stăpînite, ca atunci cînd o țeavă se desface, izbucniră deodată ; abia dacă a putut să ridice mîna și să-și acopere ochii.

Eu îmi țineam ochii deschiși, privind-o. Și mie îmi veniră lacrimile, le simțeam curgînd pe bărbie, una cîte una...

— Louise, Louise, te rog...

Dar ea se încăpățîna în ideea ei :

— Ce veți face, fără mine ? Ție îți vor reveni toate grijile. Și ce se va întîmpla cu cel mic, fără mine ?

Șovăi ; pe urmă spuse ceva care nu putea fi trecut sub tăcere :

— Dacă măcar v-ați înțelege, însă voi nu vă înțelegeți !

— Louise, am strigat, te implor, îmi sfîșii inima...

Atunci ea a tăcut ; și m-a privit. Mi s-a părut că era surprinsă să mă vadă atît de aproape de ea, a întins brațele și m-a cuprins pe după gît. Se agăța de mine cum te agăți de o cracă atunci cînd simți că te înec. Și deoarece simțea că mă țin tare, o clipă doar, ea însăși păru să se liniștească. Dar imediat gîndul amar reveni, iar eu eram dezarmat, în pofida bunăvoinței mele.

Acest gînd o rodea mai mult decît boala propriu-zisă. Totuși, după opt zile de stat în pat părea să-i meargă mai bine. După orele de școală, Henri n-o părăsea deloc. De cum pleca, îl înlocuiam. Unul din noi eram, pe rînd, la patul ei. Ne venise în ajutor, din prima zi, și madame Amaudruz ; era bine îngrijită, chiar răsfățată. Toată lumea o iubea și ținea să i-o arate. Între noi n-a mai fost nici o dispută. Poate și pentru că ea a înțeles cîtă nevoie aveam de puterile mele. Era blîndă, răbdătoare, foarte ascultătoare, se supunea cu docilitate la medicație, căci avea multe de luat. Medicul dorea ca ea să mănînce ; ea se silea să fie veselă ; iar noi, ceilalți, în jurul ei, ne străduiam să-i arătăm chipuri bine dispuse. Întreținеam o aparență. Pentru un moment dată deoparte, ea revenea ca de la sine ; s-ar fi zis că pricepuse ea însăși cît este de trebuincioasă.

Doar voioșia doamnei Amaudruz era sinceră, fiindcă provenea din propriul ei temperament.

De îndată ce punea la punct lucrurile în gospodăria ei, doamna Amaudruz își făcea apariția ; chipul ei îmbujorat parcă aducea lumină cînd deschidea ușa. Îi auzeam rîsul de departe. Mereu în mișcare, nimic nu-i scăpa.

Și de îndată ce surprindea la unul din noi puțină oboseală :

— Haide ! exclama ea, la ce bun să ne facem griji ? Asta vă ajută la ceva ?

Desigur că nu ajuta la nimic ; ea triumfa.

— Ei bine, atunci de ce vă întristați ? Nu trebuie !

Și iat-o cum o cuprindea pe Louise în brațele ei zdravene și dezgolite, cum îi umfla pernele, îndrepta cearșaful, netezea păturile ; într-o clipită punea rînduială în odaie.

Nu pot îndeajuns să-i mulțumesc aici pentru ajutorul pe care ni l-a dat, chiar dacă cu firea ei robustă spulbera acel calm pe care aș fi dorit să-l instaurez în jurul bolnavei. Însă nu e îndoială că nu realiza pe deplin gravitatea cazului ; în fond, doctorul îmi vorbise numai mie.

Henri, nici el, nu știa nimic. El vedea că maică-sa se întremează. Acum obrazul ei era bucălat. El zicea : „Mamă, tu n-ai fost niciînd așa de bine !“

De altfel doctorul, la rîndul lui, era mulțumit. Nu se aștepta, îmi spusese, să o vadă pe Louise refăcîndu-se atît de repede. Încît începusem să sper.

Notez aici o nouă vicisitudine ; spre mijlocul lui noiembrie ajunsesem să-mi spun că prea le luasem pe toate în tragic.

Peste cîteva zile ea începu să coboare din pat. Singurul lucru pe care i-l cerusem era să nu se miște din fotoliul pe care i-l instalasem la geam, de unde vedea lacul. Din cînd în cînd, cuprinzînd-o de braț, făceam înconjurul grădinii.

Doamna Amaudruz ne adusese o fată în casă, pe care o instruia ; în casă totul mergea strună. Eu îmi reluasem lucrul.

După ploile căzute vremea se încălzise. O adevărată vară a sfîntului Martin.

Într-o zi, ea mi-a spus :

— Ascultă, Samuel, am o dorință. M-aș duce încă o dată la biserică unde ne-am căsătorit. Să o facem cît se mai poate.

Credeam că se referă la iarna care vine ; am întrebat-o :

— Te simți în stare ?

— Oh, da, și mi-ar face atîta plăcere !

Am cerut părerea doctorului, care n-a obiectat, cu condiția să nu se obosească ; am plecat într-o duminică dimineața. Era, în continuare, frumos, pretutindeni pe unde treceam, muștele ce se încălzeau la soare își luau zborul. O țineam pe după umeri, ca să nu se sprijine prea tare pe picioare, și pășind în ritmul ei, o reținem ori de cîte ori încerca să mărească pasul ; încet-încet ne apropiam de țintă.

Aerul îi făcea bine, așa zicea. Curînd au început să bată clopotele, iar armonia lor ajungea la noi prin aerul prăfuit, de parcă vroia să ne dea curaj.

S-a auzit doar clopotul cel mai mic, ca o voce limpede de copil ; apoi un al doilea, urmat de un al treilea ; și deodată am auzit sosind notele înfundate ale clopotului mare. Cu sunetele lui distanțate care veneau de dedesubt, lovea aerul scuturîndu-l ca un tîrnăcop cînd se înfundă într-un zid.

Noi coboram și astfel biserica se înfățișa, cumva, sub noi ; nu era nevoie să trecem prin oraș. Zăream clopotnița ascuțită și cele patru turnulețe de la colțuri decupîndu-se negre pe fundalul lacului cenușiu. Orologiul vestea ora zece fără un sfert. Am părăsit drumul apucînd o cărare îngustă ce șerpuia între două garduri de mărăcini. Începusem să întîlnim oameni. Femei în paltoane cu pelerină și glugă își țineau la piept cărțile de rugăciune, mergînd cu pași mărunți. Pe urmă a fost marea boltă întunecată din care se desprindea de cum intrai, ceva umed, ce cădea pe umeri. Din fericire luasem un șal cu mine ; cu el am învelit-o pe Louise și așa am mers, să ne așezăm la capătul unei bănci.

Eram priviți ; asta fiindcă multă lume ne cunoștea din vedere și știa că Louise fusese bolnavă. Ea s-a simțit intimidată ; a plecat capul și nu l-a mai ridicat.

Pastorul a rostit o predică despre una din Stările de extaz : „Fericiți cei săraci cu duhul, căci a lor este împărăția cerului". Era un om foarte tînăr, venit nu mai știu de unde ; de bună seamă un auxiliar înlocuindu-l în ziua aceea pe pastorul parohiei. Arăta uscățiv, palid, cu barba neagră și rară, cu brațe lungi și ochii înfundați

în orbite. Ne-a explicat că săraci cu duhul nu sînt doar cei lipsiți de inteligență, dar și cei care, desprinși de cele lumești și de impulsul rațiunii, și-au pus în Dumnezeu toată nădejdea.

Ne-a mai vorbit de crudele despărțiri la care sîntem expuși cu toții. Spunea : „Plasați-vă motivele de afecțiune mai sus ; lepădați-vă de tot ce este pieritor ; nu puneți preț pe servituțile cărnii. Căci frunza uscată o ia vîntul ; iarba crudă este cosită de timpuriu."

Pînă atunci vorbise pe un ton liniștit, însă brusc a ridicat glasul și ca și cum l-ar fi cuprins mînia, a început să ne dojenească pentru îngăduința pe care o aveam pentru cele pămîntești. „Luați aminte, striga el, veșnicia vă pîndește ! Grăbiți-vă să vă pocăiți !" Ne-a descris iadul cu flăcările lui ; multe femei plîngeau, părea că nu le vede. Apoi, tot atît de brusc pe cît țișnise, vocea i se frînse, se potoli ; tăcu suspinînd ; începu să se roage. S-a rugat îndelung lui Dumnezeu pentru noi, să „ne lumineze pe noi înșine și să ne fie dat să-l vedem".

Urmă o tăcere grea peste care căzu o ultimă cîntare bisericească. Oamenii începură să se ridice. Dacă ar fi fost după mine, aș fi plecat de mult. Însă cum nu eram singur, eram silit să aștept ca asistența să înceapă să plece. Abia atunci m-am întors către Louise.

Am văzut că nu-și schimbase poziția. I-am spus :

— Vii, Louise ?

Nu părea să mă audă ; cînd i-am pus mîna pe umăr, a tresărit.

— Ah ! e adevărat, a îngînat, de parcă se smulgea dintr-un vis.

Am ajutat-o să se ridice ; ne-am îndreptat împreună spre portic. Îl zăream deslușit sub galerie. O lumină limpede tremura în deschizătura lui rotundă ; simțeam cum, încetul cu încetul, mă întorc la viață. Și, deodată, lumina de afară ne-a învăluit ; fusese întuneric și se făcea lumină ; fusese frig, se făcea din nou cald ; auzeam țipătul păsărilor și, sub noi, se zări lacul unduind de valuri mici ca pielea încrețită a unui măr de iarnă.

Eram grăbit să ajung acasă ; simțeam nevoia de mișcare.

Chiar coteam spre dreapta să apuc poteca pe unde venisem, cînd Louise mă reținu. Mărturisea că i-ar plăcea să facă un ocol prin cimitir. N-am îndrăznit s-o refuz.

N-aveam decît să împingem gardul. De o parte, coloanele de marmură un pic înnegrite, ridicîndu-se printre tisă ; de cealaltă parte se întindea un loc acoperit cu iarbă unde se aflau mormintele proaspăt săpate ; la mijloc trecea aleea străjuită de platani galbeni ca mierea : „Este în fundul cimitirului", mi-a spus Louise.

Ce voia să spună? Am urmat-o totuși docil. Dar m-am oprit ca fulgerat.

— Este oare prudent ce facem? Mai bine haidem acasă.

Ea mi-a zis :

— Doar pentru asta am venit, în primul rînd.

Am ghicit, dar nu mai era timp s-o împiedic. A apucat-o la stînga, printre morminte ; în curînd ne-am oprit în dreptul unuia din ele, acoperit pe de-a-ntregul cu brebenoc, cu o simplă cruce de piatră pe un soclu înclinat.

Am citit numele : era al lui.

— Te rog să mă ierți că nu te-am prevenit din vreme ; țineam să-l revăd.

Eu reciteam numele : *Siméon Chabloz.*

— N-am mai fost aici de tare mult timp, îi datoram vizita asta... Să tot fie vreo 13 ani.

Mi-a lăsat brațul și a pășit înainte, unul sau doi pași. S-a înclinat nițel ; tăcea.

Priveam frunzele de brebenoc ; se atingeau încălecîndu-se ; negre pe alocuri, luceau în răstimpuri și păreau alteori albastre din cauza cerului care se răsfrîngea în masa lor.

Și-a împreunat mîinile, s-a încovoiat și mai mult ; mi se părea că mă uitase. Și deodată o idee cumplită mi-a trecut prin minte (căci pînă unde nu ne duce nebunia dacă inima ne este pradă chinurilor ?) ; brusc m-a străfulgerat gîndul că ea nu m-a iubit defel. Totuși, am avut grijă să n-o întrerup ; și am așteptat răbdător să-și

încheie rugăciunea ; asta presupunînd că, într-adevăr, se rugase.

A păşit înainte, ca şi cum nu mă vedea ; am urmat-o. Abia cînd a ajuns pe alee, s-a oprit şi am ajuns-o din urmă. Dar arăta aşa de rău că m-a cuprins mila.

M-a luat de braţ. M-am întrebat : „Oare n-am putea să ne aşezăm o clipă ?"

Erau pe-acolo bănci de piatră acoperite de muşchi şi cu spătare joase ; ne-am aşezat pe cea mai apropiată. Am luat loc unul lîngă celălalt ; o bucată de vreme am păstrat tăcerea amîndoi.

Dar ea a clătinat capul, după care s-a întors către mine :

— Ai ascultat, Samuel ?

Şi cum o întrebam din priviri :

— Ce-a spus pastorul. Are dreptate, ştii. Am fost prea legaţi unul de celălalt, iată de ce am fost pedepsiţi. Mi-am spus-o adesea, dar mă luam cu treburile şi iată, toate astea cît sînt de fragile ! Noi, Samuel, nu sîntem nimic.

Nu-i împărtăşeam părerea ; dar pricepusem că era de prisos s-o contrazic. Nici n-am încercat s-o reduc la tăcere, deşi fiecare din vorbele ei îmi sfîrtecau inima cu cruzime.

A continuat :

— Îţi aminteşti de ziua nunţii noastre ? Era frumos ca azi, făceam planuri, mă ţineai de braţ. Totuşi aceşti zece ani vezi tu, au trecut parcă nici n-ar fi existat. La toate ne-am gîndit, exceptînd singurul lucru adevărat... Da, singurul lucru adevărat ; şi nu ne-am plîns de asta... Nu e vina întîmplării, a noastră e vina...

S-a corectat :

— Vina mea, căci trebuia să văd mai bine... Ascultă, Samuel (vocea îi devenea din ce în ce mai slabă), vreau să-ţi cer ceva... Toate amintirile mele sînt aici. Aş vrea... aş vrea mult... să mă înmormîntezi aici.

Am luat-o de braţ.

— Te rog, Louise, de dragul meu...

Dar ea, blînd, încăpăţînată :

— Trebuie, Samuel, înţelege-mă. Şi e o rugăminte, ultima. Mai este încă loc, am văzut. Voi fi foarte aproape

de portic... Îți amintești, era frumos, ne-am oprit, fiindcă eram puțin orbiți...

Aș fu vrut să-i astup gura cu mîna, însă m-a împiedicat un soi de respect; pentru prima oară mă simțeam dominat de ea, ca și cum ea ar fi crescut brusc... M-am mulțumit să dau din cap în semn de consimțire.

Atunci n-a mai spus nimic. Cum stăteam locului, tot felul de păsărele coborau în jurul nostru din copaci; veneau de pe lături sau din față. Liniile văzduhului tremurau, cum se întîmplă vara. Între frunzele căzute, creștea iarba. O tufă de trandafiri înfrunzise din nou. Și o aromă de țărînă și otavă urca de pretutindeni, tare că stîrnea tusea.

Cîte ne frămîntau, dar simțeam toate astea. Cum să nu-ți ridici ochii spre lucrurile din jur cînd lucrurile sînt atît de fermecătoare; și dintr-una într-alta privirea ne era mereu atrasă de ceva. Ochii mei uitaseră de morminte; după cavouri, orașul, culcat la poalele colinei, îmi fura privirile, apoi lacul le ispiti; și, fără să vreau, deschideam gura ca și cînd aerul mi-ar fi lipsit pînă atunci.

Louise privea mai departe pămîntul din fața ei. Dar la o mișcare de-a mea, și-a ridicat și ea privirea și, la rîndul ei, a descoperit natura. Atunci, cu un oftat greu, a ridicat mîinile, pe urmă le-a lăsat să cadă; în ea se dădea o luptă; pe urmă puterile au părăsit-o din nou.

Am simțit-o cum cedează, cum i se frînge trupul. Capul i s-a lăsat pe o parte ca și cum cîntărea prea greu pentru un gît atît de delicat; l-am adăpostit la pieptul meu.

Un cintezoi, înșelat de soare, cînta de parcă abia se împrimăvăra.

La întoarcere a fost greu. La căderea serii Louise a făcut febră mare. Spre ora zece a avut o nouă hemoptizie. Pe urmă temperatura a scăzut, însă au apărut niște sudori reci ce au umezit toată lenjeria de pat.

M-am instalat lîngă ea. Nu-mi acorda atenție. Din cînd în cînd îi scăpa un geamăt. Mă ridicam: „Louise, Louise!" Nici măcar nu mă privea.

— Spune-mi, Louise, unde te doare ?

Nu primeam nici un răspuns, doar gemetele şi, în răstimpuri, cîte un cuvînt indistinct. Neputinţa mea îmi făcea rău. Mă ţineam de cap, rezemat în coate. Îmi tot spuneam : „Nu mai e nimic de făcut". Din cînd în cînd, departe, suna o pendulă ; sunetele ajungeau pînă la mine la intervale mari ; le număram, parcă nu se mai isprăveau. Cînd a fost miezul nopţii, s-a pornit vîntul ; l-am auzit multă vreme suflînd ; mi se părea că trebuie să se lumineze de ziuă cînd am auzit bătînd ora unu.

Puţin cîte puţin s-a liniştit. Ochii i s-au închis, respiraţia a devenit mai regulată, în cele din urmă a adormit.

Eu moţăiam pe scaun ; acolo m-au găsit zorii. Ea dormea mai departe ; eram fericit că se odihneşte. S-a deşteptat în clipa cînd Henri urma să plece la şcoală. Chiar atunci el i-a bătut în uşă, aşa cum se întîmpla în fiecare dimineaţă. Ea îi surîse şi m-a mirat aerul ei destins. I-a întins obrazul, ca de obicei.

— Ai dormit bine ?

— Da, mamă.

— Vezi, eu fac pe leneşa ; ce lecţii ai astăzi ?

— Geografie, aritmetică, gramatică şi germană.

— Să fii silitor.

Henri coborî scara în fugă. Ea se întoarse spre mine şi-mi spuse :

— Caută să nu afle nimic.

Ameliorarea nu întîrzie. Către sfîrşitul lui noiembrie, ea putu din nou să se dea jos din pat. Căzuse zăpada, apoi dădu soarele peste nea. În casă domnea o atmosferă de bună dispoziţie. Căminul bine umplut sforăia, cu acel sunet plăcut ce ţine tovărăşie ; într-o jardinieră erau ghivece cu lalele, potirul lor înmiresmat avea să se deschidă în curînd.

De Anul nou am făcut o mică petrecere. Henri a primit o trusă cu unelte de traforaj.

O dată cu ianuarie, a venit ceaţa ; vremea era umedă, aerul jilav. Louise s-a resimţit imediat. Nu mai putea să stea culcată, căci avea greutăţi la respirat. Şezînd, obosea repede. Slăbiciunea spori, începu să tuşească mai des, nu mai avea poftă de mîncare. Se descărna atît de

repede, că aveam impresia că mîinile ei deveniseră transparente ; niciodată n-aș fi crezut că un trup are atîtea oase.

Deasupra mîinilor, cînd le întindea, erau două șanțuri adînci, încheieturile palmei erau perfect pătrate și la pipăit semănau cu niște pietre. Cel mai adesea eu eram acela care o ajutam să coboare din pat și apoi o așezam la loc ; mă speriam cînd îi simțeam coastele ; întorceam privirea ca să nu-i văd picioarele slăbănoage, mai groase la genunchi decît la pulpe. Genunchiul semăna cu o sferă, iar mai jos pulpele se îngustau din ce în ce pînă la gleznă, unde era o altă umflătură, încît picioarele ei păreau de două ori mai lungi ca altădată.

Maxilarul i se lungise ; lîngă tîmple se săpau două goluri ; pielea uscată și gălbejită era întinsă deasupra lor. Singurul lucru care mai vădea la ea viață era obrazul, cele două pete trandafirii stăruind pe pomeți, însă știam bine ce înseamnă asta. De departe dădea senzația de sănătate ; de aproape, însă, păreau două cercuri de fard, ca și cum cineva ar fi machiat-o în bătaie de joc ; aș fi vrut să-mi ud batista și să-i frec obrajii ca să le șterg urma.

Și totuși nici acum nu se gîndea la ea ; singura ei grijă era să nu mă neliniștească. Se străduia, cînd eram de față, să ia un aer liniștit. Ea chiar avea această expresie liniștită, ca o mască pe chip ; pînă și în momentele cele mai rele, își înăbușea accesele de tuse, se întorcea cu fața la perete de cum paloarea o cuprindea ; a mers pînă acolo că a continuat, seară de seară, să verifice dacă Henri își învățase lecțiile.

Îi spunea :

— Scumpul meu, mama ta e mai altfel ; dar iart-o, căci e tare ostenită.

Mă întrebam adesea dacă nu cumva își dădea seama ce se întîmplă ; unele din privirile ei mă nedumereau.

A fost curajoasă pînă în ultima clipă. Pe la începutul lunii februarie n-a mai putut să bea decît lapte, și asta doar cîte o înghițitură din cînd în cînd, amestecată cu apă sau cu o lingură de coniac. Mă și întreb cum a rezistat atît. Căci și stomacul fusese atins. Organele depind unele de altele și cînd unul nu mai funcționează, restul

fatalmente își face de cap. Și sîngele se împuținează și se rărește. Voința, la rîndul ei, cedează. Dispare dorința de a trăi.

Pe data de 18, mi-a cerut să-i aduc pastorul. A venit. S-a întors apoi peste cîteva zile. Avea cu el Biblia și o carte.

Pe 25 ea mi-a zis :

— Sărmanul meu prieten, n-am să te mai sîcîi multă vreme. Nu mai dormi, te epuizezi. Ce face bunul Dumnezeu este bine rostuit.

Era bizar de resemnată în ziua aceea.

— Vezi tu, ne vom revedea. Vom sfîrși prin a fi din nou împreună și atunci va fi pentru totdeauna.

Mi-a recomandat doar, încă o dată, să am grijă de Henri ; eu îi strîngeam palmele.

— Dar tu știi, scumpo, ți-am făgăduit...

— Atunci, spuse, totul e în regulă.

Părea că vrea să doarmă, continuam s-o țin de mînă ; își păstra calmul, eu, însă, disperat, simțeam cum pulsul ei bate tot mai slab.

La începutul lui martie i-a fost, iarăși, un pic mai bine, însă n-a durat. Să n-o lungesc. Ameliorarea a durat două-trei zile, ceea ce m-a păcălit, dar pe urmă am priceput că mă înșelasem. Au reapărut crizele de sufocare. Ca lemnul verde, pus pe foc, trupul ei se încovoia și se răsucea pe măsură ce încerca să-și regăsească suflul. Urma o mare slăbiciune care dura ceasuri bune ; nu mai făcea nici o mișcare ; abia dacă pieptul mai palpita ușor, ai fi zis că e deja moartă.

Ultima dimineață l-a chemat pe micul Henri și l-a sărutat. Era pe cale să plece, cînd ea l-a rechemat : l-a îmbrățișat încă o dată. A treia oară băiatul a vrut să plece ; ea nu se mai putea despărți de dînsul. Mi-a făcut semn, a trebuit să i-l aduc încă o dată și cu vîrful degetelor i-a pipăit obrazul ca și cînd ar fi vrut să se asigure, cumva, că era chiar el.

Lui Henri i s-a făcut frică ; am încercat să-l îndepărtez, era doar vremea să plece la școală, oare pricepuse, în cele din urmă ? Se încăpățîna să rămînă pe loc. Iar mîinile ei îl căutau, mîinile îl căutau iarăși și iarăși.

S-a apropiat și mai mult, mîinile i-au mîngîiat umerii, mîinile l-au cuprins, mîinile l-au tras spre ea.

— Louise, am zis eu, plecîndu-mă deasupra ei, Louise...

Ea l-a eliberat, i-am văzut privirea deschizîndu-se într-a mea, ca un fel de gaură neagră ; pe urmă vorbi :

— Henri, trebuie să te duci...

Propoziția i-a fost secerată de un fel de suspin, pe urmă totul a fost tăcere, micuțul o privea. Și-a atîrnat ghiozdanul pe spate și a rostit, ca întotdeauna : „La revedere, măicuță", îndreptîndu-se spre ușă. Cînd ajunse în dreptul ei, s-a întors încă o dată.

Era ora opt. Micuța slujnică mătura pe coridor. Se auzea mătura mișcîndu-se regulat pe podea și lovind pereții ; ca în fiecare dimineață, se făcea curățenie ; o ceață fumurie atîrna de arborii livezii.

Ea și-a aruncat brațele înainte, le rotunji de parcă ținea să strîngă ceva ; a clătinat capul de două sau trei ori ; am văzut o lacrimă curgîndu-i pe obraz. Am îngenuncheat, i-am băut lacrima. Am simțit sub buze o piele uscată și caldă ca nisipul de pe malul lacului. Buzele ei aveau o culoare albăstruie, ciudată. Ochii i s-au albit, căci se dăduseră peste cap ; apoi pupila a apărut din nou ; dar nu mai lucea ; era acoperită de un fel de pieliță subțire. A tras de cearșaful patului ; credeam că-i este frig. Am zis : „Ți-e frig, Louise ?" Ea nu m-a mai auzit. Și a tras din nou de cearșaf...

Pe cînd ne întorceam de la cimitir, două zile mai tîrziu (îl țineam pe Henri de mînă, în timpul slujbei nu spusese nimic și nici pe drum, nici măcar nu plînsese), urcînd încetișor panta, singuri de astă dată, singuri pentru totdeauna, m-a întrebat deodată :

— Oare mama este în ceruri ?

N-am răspuns imediat.

— Da, este în ceruri.

— Dacă voi muri, și eu am să merg în cer ?

Mi-a pierit graiul ; n-am putut decît să dau din cap.

— Atunci am s-o găsesc acolo ?

— Da, dacă vei fi cuminte.

— Atunci, zise el, vreau să fiu cuminte.

În adevăr, şi-a potrivit ascultător pasul după al meu, fără să-l rog, cu toată oboseala care îl stăpînea ; căci eu însumi nu mai eram în stare să mă ţin în picioare.

XI

Băiatul a murit exact şase luni mai tîrziu, în octombrie '82. A continuat să meargă la şcoală o bucată de vreme, dar nu mai învăţa. El, altădată atît de silitor, nu mai arăta interes pentru nimic, nici pentru istorie, nici pentru geografie, nici pentru zoologie, cartea cu coperţi roşii în care planşele ilustrau toate speciile de animale. În carnet aduna note proaste. La rubrica „Observaţii" citeam : *Devine neatent, visează în loc să asculte.*

Odată m-a vizitat învăţătorul lui. Mi-a declarat :

— Ţineam să vă văd în legătură cu fiul dumneavoastră. Mă îngrijorează acest băiat. Este uimitor cum s-a schimbat. Îl macină ceva...

Am clătinat din cap ; i-am zis : „Supărarea".

Celălalt a dat din cap ca şi mine. Ne înţelegeam. A continuat :

— Ar avea nevoie de vacanţă...

Venea primăvara, mă gîndisem : „I-ar face bine să stea la aer curat". Ne-am înţeles ca Henri să revină la şcoală abia după ce totul va reintra în normal.

Perii şi merii tocmai dăduseră în floare, iarba crescuse înaltă ; lucram la grădină. Mă prefăceam vesel ca să-l chem :

— Henri ! Ce fac iepurii tăi ?

Şedea pe un scaun lîngă uşa bucătăriei ; abia dacă îşi înalţă capul.

— Nu ştiu.

— Le-ai dat să mănînce de dimineaţă ?

— Nu ştiu.

— Cum ? Chiar nu ştii ?

Adevărul este că nu se mai ocupa de ei. I-ar fi lăsat să crape de foame, dacă n-aş fi avut eu grijă de ei. Ar fi trebuit să-l cert ; n-aveam curajul s-o fac.

Și nu asta conta atît dacă el însuși ar fi mîncat, dar nu se mai hrănea. Cînd veneam la masă, îl găseam chincit în colțul lui din bucătărie ; îl chemam, se așeza la masă, dar nu se atingea de farfuria lui.

Nici un fel de vorbe nu-mi erau de folos ; nici cele mîngîietoare, nici cele de reproș nu-l puteau îndupleca. Oare mă vedea măcar ? Mă auzea ? Mă înțelegea ? Asta mă întrebam ; și de cîte ori îmi puneam întrebarea, mă încerca o mare durere.

Fiindcă îl iubeam acum cum nu mai iubisem pe nimeni. Toată afecțiunea mea disponibilă se revărsa asupra lui. Îl iubeam de două ori, o dată în lumina amintirilor, apoi în lumina prezenței ; îl iubeam pentru el însuși și pentru cea care nu mai era.

Vedeți cît de dureros a fost pentru mine șocul cînd m-am lovit de acest cap încăpățînat și de acest chip blocat.

Chinul cel mai mare a fost să simt că micuțul îmi scapă, întors pe de-a-ntregul spre ceva din afara existenței, cu trupul încă aici, dar cu nimic altceva decît cu trupul.

Și devenise atît de firav ! Din zi în zi tot mai firav ! Un cap mare pe un trup slab și prea lung. Încercam să-l înveselesc cu glume prostești, cu un rîs forțat ziceam : „S-a întîmplat ceva ? Nu ne mai place supa ? Ne dorim cumva canari ?“ Încercam să-l înșel și să mă înșel și pe mine însumi totodată.

În vremea bolii Louisei, îmi luasem de cîteva ori concediu. M-am dus încă o dată la domnul Guignard și i-am mărturisit că nu mă lasă inima să nu-l ajut pe băiat în starea în care se afla. M-a aprobat : „Mergi, mi-a zis, vom încerca să ne descurcăm singuri“. Simțise că nu-mi era gîndul la lucru ; grinzi, scînduri, mașini și restul, totul îmi devenise indiferent.

Cum nu mai cîștigam, împrumutam pe seama casei. Banii se duceau repede, dar și asta mi-era perfect indiferent.

Ce valoare au grămezile de monede și teancurile de hîrtii de bancă și toate actele de proprietate, care tot niște hîrtii sînt, cînd cineva pe care l-ai iubit te-a părăsit pen-

tru totdeauna, iar acel cineva, care ți-a rămas, parcă nici el nu-ți mai este alături ?

Aș fi dat tot ce aveam pentru un surîs al lui Henri ; părea că uitase pentru vecie să zîmbească. Singurele momente cînd învia erau cele două zile pe săptămînă cînd mergeam la cimitir. Îi cumpărasem o mică stropitoare. Smulgeam din grădină cele mai frumoase flori cu mușuroi cu tot, le strîngeam într-un coș. Alcătuiam buchete. Niciodată nu aveam destule flori. Cînd nu găseam destule la noi, trimiteam pe cineva să cumpere de la un florar în oraș, așa că aveam nu numai coșul plin, ci și panerul lui Henri.

Mormîntul era lîngă gard. Mai întîi rămîneam nemișcați. Priveam la dreptunghiul de pămînt, înconjurat de curînd de o margine de merișori care abia prindeau rădăcină ; tăceam îndelung ; apoi ne puneam pe treabă.

Nu suportam să vedem cea mai neînsemnată petală ofilită sau frunză îngălbenită. Micuțul umplea stropitoarea la fîntînă și apoi stropea ; eu pliveam și plantam. Trandafirii aveau nevoie să fie curățați, iedera să fie fixată. Am plantat o salcie. Ceva mai tîrziu proiectasem să instalăm un gard de fier. Iedera urma să se cațăre pe gard iar pe trunchiul salciei, trandafirii. Deocamdată tot mormîntul era acoperit cu flori.

Asta ne consola în această primăvară prea frenetică, cu prea multe păsări și țipete, cu mătasea cerului prea strălucitoare chiar și atunci cînd uneori o mai străbăteau nori, dar și aceștia luceau ca aurul sau ca vinul porfiriu sau ca argintul în plină zi. Îmi feream ochii cu mîna, încercînd să nu mai privesc, cufundîndu-mă în imaginea pe care o aveam înlăuntrul meu. Îmi desfăceam mîinile, era o vreme minunată. Întrebam : „Henri, de cîte ori ai stropit ?“ El răspundea : „De cincisprezece ori“. La rîndul meu : „Este destul“. Dar el lăsa capul în jos întristat și eu, ca să-l mulțumesc : „Ei bine, mai stropește o dată“. Părea din nou vesel ; dar recădea în tristețea lui.

Mai ales cînd plecam și închideam încetișor poarta cimitirului. De fiecare dată ni se părea că moarta se cufundă și mai adînc în moarte. Mergeam mecanic spre casă, însă nimic nu ne chema într-acolo, dimpotrivă : ne era frică să ajungem, căci nimeni nu ne aștepta. Se întu-

neca, iar în loc să ne întîmpine vocea iubită cu care ne obișnuisem, am auzit doar tusea lui Henri.

Mi-am zis : „Trebuie neapărat să-l amuz.“ I-am făcut rost de toate jucăriile care am fost în stare să le procur. I-am cumpărat un joc de crochet ; nici nu l-a băgat în seamă. M-am gîndit că vor avea mai mult succes cărțile ; abia dacă le-a deschis. Am încercat să i le citesc cu voce tare ; mi-am dat seama că îl plictisesc. Cum medicul mi-a recomandat să-l țin cît pot de mult la aer curat, m-am instalat cu el în umbrarul grădinii. În prezent era tot acoperit cu viță canadiană, avînd pe o parte o ferestruie și la mijloc o masă confecționată dintr-un țăruș înfipt în pămînt, pe care așezasem două scînduri bătute în cuie.

Începeam jocul Gîștii. Îmi ziceam : „Fii tu primul, să se vadă că ești bine dispus, poate că te va imita.“ Îi arătam figurile din jocul cu gîsca. Îi spuneam : „Acolo este Fîntîna, cazi înăuntru. Acolo este Labirintul, nu știi cum să ieși... Acolo unde gîsca întoarce capul înapoi, te retragi în loc să avansezi... Tu începi... Aruncă zarurile...“ Era docil. Arunca zarurile : „Șapte. Numeri șapte căsuțe.“

Aruncam zarurile, la rîndul meu : „Numai trei... Ei, asta-i ; ai avans față de mine.“ Dar el nici măcar nu zîmbea. Dimpotrivă, chipul lui, cînd număra punctele, lua o expresie de încordare și oboseală ; adesea număra greșit.

Mă îngrijeam să-l las să cîștige (cu recompense normale pentru cîștigător : ciocolată sau smochine) ; nu arăta nici o bucurie, nici o atracție pentru ciocolata sau smochinele cîștigate.

— Ei, da, Henri, ai cîștigat.

— Da, zicea, am cîștigat.

Am chemat doctorul.

— Slăbește din ce în ce mai tare. Ce e de făcut ?

Medicul răspundea :

— Trebuie să mănînce.

Asta era tot ce zicea. Eu mă înverșunam de parcă îmi ascundea niște secrete. Ziceam „Are el o noimă a lui“ și vorbele mele semănau cu niște mîini care chemau.

Își lua un aer plictisit... Îmi spunea... : „Înțelegi... (da, dar eu nu pricepeam...) înțelegi, în starea asta... în sfîrșit, am putea să mai încercăm... Există un alt tratament ; mi-e doar teamă că este cam costisitor...“

— Ce importanță are ?

— Ei bine, să-l încercăm...

Părea că reflectează. Scotea din buzunar un carnet ; răsucea cu vîrful degetelor un creion de argint.

Vai, cîte medicamente am cumpărat ! I-am adus nici nu mai știu cîte sticluțe ! Gîndeam că aceste flacoane conțin viața ! Apă de ploaie.

Totul a fost zadarnic. Am încercat cu alintul, așa că pînă în iunie Henri a avut struguri proaspeți care se vindeau în cutioare aduse tare de departe. I-am gătit porumbei la cuptor, ca la bogătani, l-am servit cu vinuri scumpe, toate trufandalele.

Părea că îi place să ciugulească din ciorchinele început ; de îndată mă bucuram ; apoi, iată, îl lăsa de o parte ; zicea : „Nu mai pot !“

Era teribil de capricios ; făcea mofturi chiar și la cele mai scumpe mîncăruri. Și după ce îmi băteam capul să i le pregătesc, mă încerca necazul să constat că nici nu le gustă. Uneori îmi ziceam că îl răsfăț prea mult ; reflectam : „S-ar cuveni să-l certi nițel“, dar era suficient să-l privesc ca să renunț.

Mă simțeam tot mai intimidat în raporturile cu el. Stătea tăcut, privind în gol :

— La ce te gîndești ? îl întrebam.

Îmi răspundea :

— La nimic.

Știam bine la ce se gîndește. Totuși nu-mi vorbea niciodată despre *ea ;* fără îndoială nu dorea s-o împartă cu mine. Atunci înfundam în mine tandrețea, blocat de aerul lui necomunicativ.

Între timp venise vara ; trandafirii splendizi, de culoarea obrajilor proaspeți, înfloreau la capătul tijelor pe care le aplecau din cauza greutății ; îmi sfîșiau inima, privindu-i.

Asta era timpul cînd albinele au picioruşele îngreunate de pudra galbenă a polenului pe care îl culeg din flori ; cireşele se coceau, iată-le, aproape începeau să se usuce ; celelalte fructe urmau, iar apa ce se răspîndea pe țărîna încinsă făcea zgomotul untului în tigaia încinsă.

Stătea cît e ziua de lungă, întins într-un şezlong din rafie pe care i-l aduceam dimineața în grădină. Și pe

măsură ce soarele călătorea pe boltă, schimbam poziția șezlongului pe alee.

M-am gîndit că l-ar distra să primească vizite. Avea la școală un prieten ; i l-am adus ; nici nu s-a uitat la el. La fel și cu copiii familiei Amaudruz sau cu copiii familiei Guignard.

Hotărît, nu mai era nimic de făcut ; iar eu, seara, singur în camera mea, îmi frămîntam, disperat, mîinile. Lăsam ușa mea deschisă, a lui la fel. Mai întîi îl auzeam tușind ; apoi nimic. Îmi scoteam pantofii și în picioarele goale mă plimbam prin cameră în lung și în lat. Încercam să-mi abat gîndurile. Treceau un ceas, două, apoi îmi ziceam : „Doarme". Cu pași ușori, ținîndu-mi respirația, mă strecuram pînă la patul lui. Era întuneric, nu zăream decît albeața așternutului în umbră ; dar înainte să-l disting simțeam cum ochii lui mă fixează. Și simțeam că mă clatin, ca și cum m-ar fi lovit cu latul palmei la încheietura piciorului.

— Nu dormi ?

— Nu pot.

Se lăsa liniștea.

— Trebuie să încerci să dormi.

Îmi spunea :

— Voi încerca.

Oare o fi priceput vreodată că îl iubesc (căci eu unul n-am îndrăznit să i-o spun) ? Asta ar fi trebuit să-i fie evident din toate actele și gesturile mele ; nu părea să-și dea seama. O nouă frămîntare pentru mine, o durere alăturîndu-se altor dureri. Și schițînd o mișcare din bărbie, încercam să mai zic ceva, dar nu mai izbuteam să rostesc o vorbă. Plecam. Mă întorceam în camera mea. Mă dezbrăcam pe jumătate. Mă întindeam în pat.

Dar nici eu nu dormeam. Doar în zori, cîteodată, mă cuprindea un soi de ațipeală, plină cu vise, iar în confuzia de imagini în care mă aflam, departe ca într-o ceață, apărea brusc Louise. Ea chema pe cineva. Eram eu cel pe care îl chema ? Poate că da. Eram fericit. Dar în aceeași clipă îl auzeam pe Henri că-i răspunde ; era lîngă mine. Îl apucam de haine, încercînd să-l reții, însă el îmi scăpa. Cît te-ai șterge la ochi, se lipea de maică-sa, care

își deschidea brațele. Și abia îl îmbrățișase la pieptul ei, că amîndoi dispăreau.

Rămîneam singur.

Simțeam că visul nu minte și că *asta* se va întîmpla.

Într-adevăr așa a fost. S-a întîmplat extrem de repede. În septembrie boala lui s-a înrăutățit. Ca o cazma tusea îi găurea pieptul ; plămînii lui sunau a gol. Sub coastele lui nu mai era nimic. Aspira aerul din vîrful buzelor, însă hrana asta n-o mai digera. Într-un fel era ca și cum ar fi murit de foame. Îl vedeam cum se învinețește și pe cînd strîngea din dinți, ochii îi ieșeau din orbite. Capul îi cădea pe spate. Întocmai ca și mama lui. Asemănarea dintre ei creștea tot mai mult.

Dar uimitor și cel mai dureros pentru mine era faptul că pe măsură ce boala se înrăutățea, părea tot mai fericit. Abia atunci a reînceput să surîdă. Însă nu mie îmi surîdea ; surîdea în gol, aerului, anumitor lucruri. Privea tavanul de parcă se aștepta ca acolo să se deschidă o poartă, pe unde să evadeze ; s-ar zice că el chema cu zîmbetul lui această clipă. Eu, unul, nici că existam.

Ca să-i amintesc de existența mea, îmi suflam nasul sau mergeam să închid fereastra, dar totul era inutil, certe este că nu însemnam nimic pentru el. Abia rezistam să nu-i zic : „Henri, tu nu te gîndești la mine ?“ Căci asta striga inima mea și gura ar fi vrut să dea ascultare inimii, dacă nu m-ar fi reținut rușinea, o falsă rușine.

Îmi mușcam marginea buzelor, dezamăgit ; înnăbușeam suspinul gata să țîșnească ; îmi frîngeam degetele în podul palmei ; fusesem un bun infirmier ; făcusem totul pentru el ; în ultima lună pe care o petrecuse la pat în întregime, nu-l părăsisem defel. Dar într-o dimineață a zîmbit cu toată gura și atunci am înțeles că totul se sfîrșise.

A fost multă lume la înmormîntare. Rudele noastre și eu (mai erau doi sau trei veri ai Louisei care veniseră) ne-am așezat pe un rînd ; oamenii treceau, fiecare strîngîndu-mi mîna.

Mă țineam drept ; aveam pantofii lustruiți, hainele îngrijite. Cînd totul s-a sfîrșit, ni s-a spus : „Puteți pleca“. Ceilalți au rămas să sfîrșească treaba. Plouase puțin ; se-

aluneca pe pămîntul argilos, dar aleea era pietruită, pe ea păşeam acum.

S-a nimerit să rămîn singur. La un moment dat s-a apropiat de mine pastorul.

Am dat din cap ; i-am spus : „Ştiu, domnule pastor..."

A fost îngăduitor ; n-a stăruit. Dar la ieşire l-am găsit pe domnul Guignard, care mă aştepta.

— Am ţinut să-ţi strîng mîna încă o dată... Şi ca să-ţi spun că e de la sine înţeles că dacă doreşti să te întorci la lucru, vei găsi în mine un prieten...

Am spus :

— Vă mulţumesc, dar nu mă mai întorc la dumneavoastră, domnule Guignard.

Nu părea să înţeleagă ; gîndea, probabil, că doresc să rămîn singur. M-a lăsat.

M-am întors acasă. A doua zi m-am dus la agentul prin mijlocirea căruia am cumpărat casa şi i-am zis că vreau s-o vînd. Mi-a răspuns că nu ştie vreun amator.

I-am zis următoarele : „Vreau s-o vînd imediat. Valorează cincisprezece mii de franci ; mai datorez pe deasupra unsprezece mii ; rămîn patru mii, dacă-mi dai o mie, casa îţi aparţine".

Vorbeam calm, pe cînd el mă privea holbînd ochii ; am continuat :

— Vreau să plec cît mai curînd posibil.

— Unde veţi merge ?

— Vreau să plec.

Mi-a dat mia de franci. M-am reîntors acasă ; dintre lucrurile intime ce aparţinuseră Louisei, am păstrat doar o mică broşă de aur pe care i-o dăruisem cînd m-am logodit. Restul l-am ars, între altele şi o fotografie...

XII

Am încuiat uşa ; am pitit cheia sub streaşină, după cum fusese înţelegerea între mine şi domnul Bron.

N-am luat-o de-a curmezişul cîmpului ; am mers ca toată lumea pe drum. Nu aveam de ce să mă ascund.

Se gîndea : „Iată, Belet își ia valea, a înnebunit". Însă nimeni nu cuteza să-mi zică ceva, dealtfel nu priveam nici la dreapta, nici la stînga.

Așa am trecut prin Vevey și am ajuns la Ulița Mare ; de unde am ieșit în drumul care merge de-a lungul lacului.

Sub pașii mei strada era bătucită ; o aveam sub ochi, strălucitoare și prăfoasă. Adia încă o boare, rotunjind în răstimpuri, în fața ochilor, un nor alb transparent. Treceam pe lîngă ziduri de unde viile coborau în pantă abruptă, în mici trepte pietroase și întîlneau mai încolo coasta muntelui, ale cărui piscuri verzi se conturau vederii. Tocmai se încheiase culesul viilor.

Datorită brizei, lacul era albastru, atît de albastru pe alocuri că bolta cerească părea lipsită de culoare. Pe celălalt mal se zăreau marile creste pătrate ale Alpilor Savoiei ; vîrful Oche își scuturase căciula. Totul era de o mare limpezime, excepție făcînd o pîclă ușoară întinsă între cele două maluri ca o perdea prea lungă, ale cărei poale se încrețesc. Adierea era rece, dar în văzduh era cald. Îmi scosesem vesta și o țineam pe braț.

Dar nu numai vesta mă incomoda ; mă incomoda și pălăria ; am dat-o pe spate. Simțeam nevoia să-mi descopăr fruntea. Mi se părea că se umflase și că se umfla în continuare, ca și cum înăuntru era un abces ; totodată, îmi bătea tîmplele. Pulsația lor vibra surd în țeastă, împiedicîndu-mă să mă aud gîndind.

Dar respiram fără reținere. Aș fi zis că și atunci era ca și cînd două tampoane de vată îmi cădeau din urechi și zgomotele de afară le înlocuiau pe cele dinăuntru. Auzeam zgomotul valurilor ; sau cînd întîlneam cîte un plop care se înălța la marginea drumului, percepeam însuși freamătul produs de adierea care îl străbătea de jos în sus ascuțindu-i vîrful și. apoi, înclinîndu-l brusc. Dar toate astea dispăreau din nou ; și nu mai rămînea decît șocul regulat al celeilalte bătăi care venea în țeastă dinspre inima mea.

Căci o dată cu mine pășea și ea ; tot călătoare. Îmi ziceam : „Sînt împreună. Fiul este lîngă mama lui, s-au regăsit, le este bine". Și mi-am dat seama de ce alergam

așa : îmi urmăream inima care ieșindu-mi din piept, mi-o luase înainte, dacă pot să zic așa.

Ei erau trei ; eu singur. Ei nu aveau nevoie de mine, dispăream din calea lor. Nu este chiar exact să zic că plecam ; mai degrabă mă izgoniseră. Atunci, lacul, cerul, zidurile viilor cu struguri, vița de vie deasupra zidurilor, păsările săgetînd văzduhul, oamenii pe care îi întîlneam, tot ce era frumos, tot ce trăia, aș fi vrut ca tot ce mă înconjura să dispară. Din moment ce mie nu-mi rămînea nimic, nimic nu trebuia să mai rămînă celorlalți.

Totuși soarele continua să strălucească și plopii înalți, care fremătau blînd păreau, cu creștetul lor ascuțit, că scriu ceva pe cer.

Lacul își reflecta albăstrimea, muntele licărea cu micile lui reflexe argintii generate de muchiile stîncoase.

M-am oprit la Saint-Saphorin să beau ; după ce am băut, mi s-a făcut foame și am mîncat. Am cerut pîine și brînză. Aveam la mine mia de franci încasată pentru casă ; eram bogat ; îmi spuneam : „Profită măcar de ultima plăcere ce-ți rămîne, mănîncă și bea".

Orele treceau ; am auzit bătînd de prînz la primărie ; pe urmă după-amiaza și-a făcut apariția, iar eu, la masă, continuam să beau. Nu eram oare la crîșma cu cel mai bun vin din tot cantonul ? Îl sorbeam încetișor, plescăind din limbă, precum cunoscătorii, sugîndu-mi mustața după fiecare înghițitură.

Mi-am văzut de drum pe la ora două, însă mă simțeam obosit. Iată de ce, abia ieșit din sat, cum am zărit un copac, m-am culcat la umbra lui. Era o salcie, am dormit pe nisip.

Pînă la ora cinci, sau aproape. Mi-am scuturat pantalonii și cum pantofii mi-erau prăfuiți, i-am șters cu batista. Capul mi-era gol de gînduri. Însă mă temeam să arăt neîngrijit. Îmi spuneam : „Ține-te bine, Samuel". Am pornit din nou, voinicește. Cully se zărea de cealaltă parte a golfului, cu malurile rotunjite pe care drumul le urmează îndeaproape ; un pîlc de copaci negri pe fundalul cerului luminat puternic, marcau locul debarcaderului la intrarea în oraș.

Nu se zărea țipenie de om ; din cînd în cînd treceam pe lîngă un teasc ce degaja o aromă înțepătoare ; cele mai multe păreau goale.

Cînd am ajuns aproape de Cully (și am zărit deschizîndu-se în fața mea Strada Mare, cotită, parcă sugrumată în diverse puncte de casele prost aliniate), m-a izbit o melodie de fanfară. M-am adresat unei femei în etate care stătea în poarta casei sale. Ea mi-a explicat :

— Chiar nu știți ? Nu sînteți din partea locului ? Este un bal mascat.

Într-adevăr, pe la geamuri se iteau capete ; l-am văzut pe brutar cu cei doi ucenici ai lui ieșind din magazin și toți trei, albi de făină, privind, la rîndul lor. Stăteau la colțul străzii, tocmai în punctul pe care eu îl atingeam chiar atunci. Deodată am văzut în Piața Primăriei cortegiul pe cale să se închege. Era Bachus călare pe butoiul lui ; erau culegătorii și culegătoarele de struguri în costumele lor de sărbătoare ; mai erau acrobați și corporația meseriașilor cu steagurile ei.

Dar un domn cu bicorn și perucă ridică bastonul ; cortegiul se puse în mișcare. Apucînd la stînga, pe străzile în pantă, face turul orașului înainte să revină în punctul de plecare. Cum se știa că nu va întîrzia să revină, oamenii nu-și părăsesc locurile. Eu, mecanic, m-am oprit în fața primăriei, desigur tot în așteptare. În dreptul primăriei e multă lume. Se aud rîsete din toate părțile ; grupuri de copii, băieți și fete, aleargă în jurul pieței țipînd ; casele se golesc și se umplu străzile ; oamenii intră în vorbă cu glume și se cheamă unii pe alții de departe ; în cafenele se bea vîrtos ; vînzoleală în toată regula. Și dinspre acoperișurile înghesuite larma urcă spre cerul calm și trandafiriu pe care soarele scapătă în faptul înserării.

Tocmai acum, pe deasupra caselor lunecă o mare lumină, învăluind streșinile, de la o casă la alta, potrivit cu sensul străzilor, pe care înainta cortegiul ; totodată, muzica, ce pentru o clipă își pierduse din intensitate, își recapătă forța ; exact în dreptul meu, coborînd pe ulicioară, căreia îi vedeam bine întreaga lungime, reapare cortegiul.

Cu fanfara în frunte ; apoi breslele cu steagurile lor ; pe urmă Bachus cu bacantele, de fapt, acrobați costumați ; în sfîrșit, podgorenii și podgorencele braț la braț.

Reflexul roșietic al torțelor pîlpîie deasupra mulțimii, trecînd de la un grup la altul, pălind brusc, ca să izbucnească imediat apoi ; un fum gros se înalță cu boltă ; iar pe fundalul bolții de fum și al fațadelor se clatină mari umbre. Un braț ridicat seamănă cu un trunchi de copac ; un cap omenesc, cu un copac întreg. Muzica produce o gălăgie nemaipomenită ; toba mare și țimbalul găuresc aerul cu fiecare notă, în timp ce trompetele îl sfîșie în jurul nostru.

Din toate părțile izbucnesc aplauze ; produce o mișcare în rîndurile mulțimii, lumea înaintează lăsînd loc atît cît să permită cortegiului să treacă ; sînt luat de val și mă trezesc în față.

Sosește fanfara ; mă arunc înaintea ei cu brațele desfăcute :

— Opriți-vă, strig, bandă de nebuni !

Ei înaintează ; eu, sînt silit să dau înapoi căci altfel risc să fiu răsturnat ; mă retrag însă încet, pas cu pas, stingherindu-i pe muzicanți, dintre care unii au încetat să cînte. Toate capetele s-au întors spre mine, există bănuiala că m-am îmbătat. Unora le vine să rîdă, alții, dimpotrivă, s-au supărat. „Dați-l încolo ! se strigă. Uite unul neobrăzat ! Cocoșați-l dacă nu vrea să se care !“

Rămîn totuși în mijlocul străzii și țip mai departe :

— Cine știe mai bine ce se întîmplă, voi sau eu ? Cine e mai beat dintre noi ? Habar n-aveți de ce sînteți veseli ; eu, în schimb, știu de ce plîng. Așa că vă ies în cale și vă poruncesc : Potoliți-vă, dacă nu vă potolesc eu, naiba să vă ia !

Sînt huiduit. N-are importanță ; fanfara este silită să-și încetinească mersul și, implicit, întreg cortegiul. Rezultă o imensă dezordine ; grupurile se amestecă ; caii, speriați, se cabrează.

Urmează o agitație puternică ; văd vreo douăzeci de indivizi cum se aruncă asupra mea, sătui de zarva pe care am iscat-o. Mă simt apucat de umeri, trîntit la pămînt, tîrît pe trotuar ; și cum se formase un nou loc de trecere, fanfara se pune în mișcare ; cîntă un marș, în timp ce

asupra mea plouă cu pumni. În fond, nimeni nu avea ceva cu mine ; doar ca mă socoteau vreun beţivan, iar cu beţivii n-ai ce împărţi ; de cum strada s-a degajat, m-au lăsat în pace ; iar cînd m-am ridicat, m-au întîmpinat rîsete copioase.

Glume, jocuri de cuvinte, ironii şi întrebări cu subînţeles. Unul mi-a înfundat pălăria peste ochi ; mi-am smuls-o cu ambele mîini. Asta a stîrnit alte rîsete. Între timp fanfara trecuse şi după ea breslele. Acum era rîndul lui Bachus să treacă, urcat pe butoiul lui, cu picioarele depărtate ; ne domina pe toţi, numai pe el îl vedeam. Era un băietan cam de şaisprezece ani, îmbrăcat cu un maiou trandafiriu mulat pe corp. O coroană din foi de viţă îi cuprindea părul negru ; cu o cupă în mînă, zîmbea oamenilor, cu trupul pe de-a-ntregul trandafiriu. Oamenii îl salutau ridicîndu-şi pălăriile, în timp ce femeile îi trimiteau bezele.

Pe mine mînia m-a aprins din nou ; m-am smuls cu o mişcare grăbită ; mi-am croit drum prin mulţime şi l-am ajuns pe Bachus din urmă ; mai-mai să ating roţile carului (împodobite şi ele cu ghirlande de viţă de vie şi cu trandafiri din hîrtie).

— Dezbrăcatule, aşteaptă numai, să te răstorn de pe carul tău !

În acelaşi timp îl ameninţam cu pumnul, căci furia mea sporise văzînd ce spectacol oferă ; cînd mie îmi sîngera inima, el umbla aproape gol cu coroniţa pe cap. Gestul însoţi cuvintele mele. Cu riscul să fiu strivit, m-am agăţat de lanţul ce menţinea butoiul pe car şi, căţărîndu-mă cu braţele, pe cînd căutam sprijin pentru picioare, mă apropiam de el.

El surîdea netulburat. Şi ca şi cum dorea să bea în sănătatea cuiva, a întins cupa spre mine şi s-a prefăcut că o goleşte. A fost salvarea mea acest gest, căci numai Dumnezeu ştie ce s-ar fi putut întîmpla altfel. Văzîndu-l atît de liniştit, toţi credeau că eu glumesc. Iar ideea că sînt beat a contribuit şi ea. Totul lăsa impresia unei păcăleli. Am fost, la rîndu-mi, aplaudat. Unul chiar a strigat : „Urcaţi-l în şa ; vom avea doi Bachus în loc de unul". Abia isprăvise, că a izbucnit vacarmul. O grămadă de persoane s-a îndreptat spre mine şi m-a înhăţat de

jos împingîndu-mă în sus. Bacantele amuzate se ajutau una pe alta, podgorenii și podgorencele și ceilalți privitori de asemenea ; nu mi-a mai rămas decît să-i las să se cocoațe.

M-au întîmpinat țipete din toate părțile ; doar se distrau, nu ? se veseleau. La ferestre femeile aplaudau. Dar eu mă zvîrcoleam de pomană, adresîndu-mă celor din jur : „Păgînilor, le ziceam, bețivanilor, grozav vă șade ; dacă măcar ați ști cine sînt și prin cîte am trecut pînă să ajung aici !“ Dar totul era inutil, ei rîdeau cu și mai mare poftă. S-a întîmplat că inima mea a cedat. I-am zărit cealaltă față. M-a încercat un hohot de plîns ; l-am înăbușit ; imediat apoi am izbucnit în rîs.

Cortegiul a ajuns la malul lacului. La intrarea spre debarcader fusese aprins un mare foc bengal, iluminînd copacii bătrîni și monumentul maiorului Davel ; piața ieșea din umbră cu peluza ei de iarbă ce părea muiată în sînge ; cum tot orașul se ținea după noi, într-o clipită spațiul liber a fost invadat, atît aleea de sub copaci cît și cheiul la care erau amarate vaporașele.

După atîta neastîmpăr, carul s-a oprit. Ne-au ajutat să coborîm mai întîi pe mine, pe urmă pe Bachus. În jurul nostru izbucneau alte focuri bengale. L-am văzut pe Bachus cu obrajii lui roșii, cărnoși. Tot chipul îi era îmbujorat. S-a apropiat de mine : „Salut, Bachus II“, mi-a zis. Mi-a strîns mîna. „Nu e Bachus, a zis unul, este Silen“. „Lipsește măgarul, a spus altul. Să-i găsim unul“.

Fanfara s-a dispus în cerc ca să cînte un dans. Au fost aduse pahare și sticle ; am băut, mi-a făcut bine. Am dat pe gît un pahar după altul. În fața mea, încă o dată, apăru printre arbori maiestuoși lacul, pe fondul căruia se zăreau trecînd diverse chipuri ; pe urmă parcă a trecut vîntul și a stins luminile ; m-a înhățat, lacomă, noaptea...

A doua zi m-am deșteptat într-o cameră de han. Nu-mi aminteam de nimic.

Patroana afirma că am fost adus acolo fiindcă nu se știa unde locuiesc ; cum eram criță, nu puteam să dau nici o adresă. Am întrebat-o ce îi datoram ; am plătit socoteala, care se ridica la doi franci, inclusiv ceașca de cafea pe care am bătut-o înainte să plec ; și din nou am

avut în față drumul strălucitor, iar deasupra, pe cer, norii mici.

Am închis nițel ochii, mă supărau. Din cînd în cînd o pasăre își lua zborul și urcînd, se așeza pe firele de telegraf. Zburau sturzi însă nu prea numeroși, căci strugurii fuseseră culeși. Drumul se depărta de malul lacului. La dreapta mea, unde era povîrnișul, viile se cățărau nestingherit ; dar pe stînga, cedau locul, din ce în ce mai mult, pășunilor și livezilor.

Am trecut prin Lutry, apoi prin Pandex, Pully ; am traversat un mic podeț deasupra unui pîriu ; deodată, pe toată întinderea, s-au ivit case ; eram la Lausanne.

Nu m-am oprit acolo ; era prea multă lume pentru mine. Bătea de prînz cînd am sosit ; la ora asta copiii ieșeau de la școală, piața Saint-François era plină de elevi cu șepci verzi și albe ; mergeam cu pași mari, cu capul plecat, de parcă mi-era frică să nu fiu recunoscut. Nu riscam nimic, aveam și eu maniile mele.

Am luat-o peste marele pod ; curînd ieșeam din oraș. La Montètan drumul se bifurcă ; m-am îndreptat spre lac.

Știam bine unde merg, dar nu îndrăzneam să o recunosc mie însumi. Aveam și eu același instinct ca și animalele care se duc să moară unde au văzut lumina zilei. Simți nevoia să închei un ciclu. De aceea nici nu am șovăit cînd mi-a ieșit în cale un stîlp vestind pe două tăblițe în unghi ascuțit, două localități.

După ce urcase, drumul începu să coboare ; mi se părea că o face înadins. Asta îmi dădea curaj să merg mai departe, deși mă durea tot mai rău capul, iar picioarele mi se împleticeau. Dar mă lăsam în voia povîrnisului.

Am poposit la Prilly să mănînc. Puțin după Prilly, am părăsit drumul și am tăiat peste cîmp, înspre Renens. După Renens veni Saint-Sulpice ; din nou lacul începu să lucească în fața mea, în vreme ce mica biserică, cu turnul pătrat, înălța spre cer acoperișul ei de țigle și vechile ziduri vămuite.

Mi-am dat seama că nu eram departe de locul pe care îl știam ; nu era încă vizibil, dar deja începuse să retrăiască în mine. Cînd țineam ochii deschiși, nu vedeam decît pajiști și șesuri care se pierdeau pînă în depărtare ;

de cum îi închideam, locul acela îmi apărea ; de astă dată era altă bisericuță cu clopotnița ascuțită, acoperită cu olane roșii, cu cocoșul de vînt întors spre direcția curentului de aer.

Atunci întreg trecutul uitat urcă în mine, împînzind golul minții. Îmi repetam : „A fost acum douăzeci de ani". Pentru prima dată sesizam net ce mă desparte de cel ce fusesem atunci. Cînd mă gîndeam la acei ani, evocîndu-i, cîntărindu-i, îmi ziceam că nu mi-a mai rămas nimic. O brumă de detalii, cum am spus. Ea stingherea mecanismul sufletesc. Mi-era tot mai greu să umblu. A sosit un moment cînd m-am oprit de-a binelea.

Era pe creasta unei culmi. Și-apoi, puțin cîte puțin, am deschis ochii și am văzut că cele visate se întrupaseră aievea.

O scară se rezema de trunchiul unui măr, dar fructele fuseseră culese deja, nu mai erau pe crăci. În pom nu era nimeni. Ceva mai departe era o mică pădure. Acolo, cîndva, am dus un sac de grîu și m-am întors cu unul plin de făină. Picioarele îmi atîrnau afară din căruță. În pădure era umbră. *Ea* stătea la marginea drumului, cu un coș mare la îndemînă.

„E adevărat, am reflectat, totul este adevărat. Și cu toate astea..." Am dat din cap, ca și calul cînd îl supără muștele. Mă sileam să privesc lucrurile în față, dînd la o parte ideile care mă năpădeau.

Un om revenea de la arat, pășind alături de plugul lui. Se întoarse și mă văzu, dar nu-mi dădu atenție. La intrarea în oraș, în fața unei case, fetițe se jucau cu păpușile ; nici ele nu-mi dădură atenție. Pe străzi, mai nimeni : era ora mulsului. Curînd am ajuns în fața celor *Douăzeci și două de cantoane.* Firma fusese revopsită și cele douăzeci și două de steme înconjurau crucea federală ; în rest, totul era neschimbat. La una din ieslele din lemn fixate de pereți, de fiecare parte a intrării, un cal înhămat la o căruță aștepta.

În bodegă nu era decît un singur client. M-am așezat cît am putut mai departe de el. Mi-am scos rucsacul și l-am așezat sub bancă, mi-am încrucișat picioarele și mi-am proptit mîinile pe masă așteptînd să fiu servit.

A venit o fetișcană. Cred că se născuse după ce plecasem de pe aici.

— Ce doriți ?

I-am zis : „Să beau. Și să fie vin bun, știi, din cel mai bun".

Auzeam calul cum izbește cu copitele caldarîmul ; mici perdelușe albe, prinse de șnururi roșii, atîrnau la geamuri ; afișe ale armatei erau expuse pe pereți. Pe unul se putea citi lista „stagiilor" din anul respectiv ; mai era un portret la lui Victor Ruffy, consilier federal.

Din cauza fumului de pipă tavanul era mai negru ca altădată, iar podeaua din scînduri de brad, tocită de tocurile pantofilor, își dezvăluia proeminențele. Mesele cafenii erau aliniate de-a lungul pereților ; în mijloc stătea una mai mare ca celelalte.

Priveam insistent toate astea, încercînd să mă obișnuiesc cu ele, dar fără să izbutesc.

Deodată, privirea mea a întîlnit privirea celuilalt client. Atunci s-a petrecut cu mine ceva curios ; n-am înțeles imediat ce se întîmplă. Am continuat să-l privesc pe omul acela ; el nu mă mai cerceta. Își îndreptase privirea în fața lui, spre pardoseală. Nu-mi mai acorda nici un fel de atenție.

Însă eu, ca și cum plecam la pădure cu nu băț bun de scormonit prin vizuini, îl studiam. Era un bărbat de vreo cincizeci de ani, dar care încărunțise deja. Purta o bluză albastră decolorată ; gulerul de la cămașă, cu butoniera ruptă, îi dezgolea gîtul încrețit. Avea o barbă nerasă de cel puțin opt zile și o mustață mare ce îi cădea pe buza de sus. Bea rachiu, în timp ce fuma dintr-o pipă de pămînt ars. Obrajii îi erau scofîlciți ; tușea din cînd în cînd.

Nu eram încă sigur ; apoi brusc, ca atunci cînd aprinzi un chibrit în pivniță, s-a făcut lumină în mine ; și adunîndu-mi picioarele sub bancă, iar coatele pe masă, am clătinat puțin din cap.

— Jordan !... Jordan de la Baumette ?

S-a îndreptat din șale.

— Jordan, fiindcă ne-a ajutat întîmplarea să ne întîlnim, aș vrea să-ți zic ceva... Iată adevărul ; nu mai am nimic cu tine...

Nu m-a recunoscut ; doar a întredeschis gura.

— Totuși mi-ai făcut destul rău altădată... Dar, iată, m-am lămurit că n-a fost vina ta... Și mai văd că acum sîntem chit. Atunci de ce să ne mai dușmănim ? Acum sîntem frați.

Mă cerceta.

— Cine ești ?

— Cine sînt ? Te interesează ?... Unul care într-o noapte a venit la tine, a stat la gard și a chemat pe cineva... Ai venit tu. Ai privit pe geam... Ea, cea pe care o chemam n-a venit decît pe urmă. Și a spus : „Nu e nimeni. Închide geamul, ai să răcești..." Bineînțeles, tu nu îți mai amintești ; povestea asta nu te privea. Însă cînd vei reveni acasă la tine, să-i spui femeii tale că ai întîlnit pe unul care ți-a vorbit despre ea, pe unul care a iubit-o fierbinte, cîndva...

A dat din umeri ; mi-a zis :

— Oh ! ea...

Am întrebat :

— Ce e cu ea ?

A continuat :

— Da, ea...

Și, iată, așa, deodată, m-am simțit fericit.

Mi-a trecut mîhnirea, i-am declarat : „Trebuie să ne înțelegem" ; am adăugat :

— Mă numesc Samuel Belet. Pe vremuri am fost îndrăgostit de soția ta. Apoi am plecat spre alte meleaguri.

Mi-a zis :

— Să știi că ai făcut bine.

Mă simțeam și mai înveselit ; și am simțit nevoia să-mi afirm superioritatea.

— Spune, primești să ciocnim un păhărel ? Am putea să mai schimbăm o vorbă.

— Mi-e indiferent ! a răspuns.

Mi-am luat sticla și paharul și m-am așezat la masa lui. Stăteam față-n față ; cînd mă aplecam înainte, aproape că îi atingeam obrazul. Îi descifram toate crestăturile pielii, vedeam și cum alcătuiau un fel de rețea de fire negre. Îi zăream ochii înroșiți. Și că nu mai avea

în față decît doi dinți mari, de culoare cafenie, precum pipa ; cînd închidea gura, dinții încîrligau buza de jos.

Am bătut în masă cu sticla, fetișcana a reapărut.

— Mai adu un rînd, i-am cerut.

Apoi, întorcîndu-mă spre el :

— Așadar, nu v-a mers prea bine ?

Mi-a întors-o :

— Și ție ?

— Oh, mie nu mi-a mers rău.

Nu mi se părea că mint ; dimpotrivă, eram convins că așa fusese.

— Te miră că m-am întors. Așa se întîmplă cînd îmbătrînești. Ți-ajunge cu hoinăreala.

— Ah ! Asta e ! Ce vîrstă ai ?

— Patruzeci și doi de ani și trei luni.

A dat din cap.

— Eu am cincizeci și unu. Dar parcă am optzeci. Eu, vezi doar, sînt un moș. Dacă vrei să stăm de vorbă, sînt de acord ; doar că va trebui să-mi vorbești respectuos, fiindcă ești un om tînăr, iar eu sînt bătrîn...

A dat din cap, a tras din pipă ; pe urmă, parcă n-ar fi zis nimic, vorbele s-au topit în aer ; eu, unul, mă simțeam tot mai sigur pe mine.

I-am umplut paharul.

— Știi, cînd te întorci acasă, vrei să afli ce s-a mai petrecut. Dumneata ești la curent cu noutățile.

— La ce noutăți te referi ?

— La noutăți de acum douăzeci de ani, de bună seamă. Pentru mine rămîn noutăți.

— Cu atît mai bine, zise, pe alea le știu.

Am reluat :

— Cîndva am servît la David Barbaz ; ce este cu el ?

Începu să rîdă, lăsîndu-și capul pe spate, cît să-i văd gaura neagră a gurii și cei doi dinți.

— David Barbaz ! O întreagă istorie !

Vedeam că este grozav de mulțumit, la rîndu-i. Ca să-l încurajez :

— Pricepi, nu am habar.

S-a ridicat, s-a dus pînă la fereastră.

— Știi, nu prea am vreme, mă așteaptă iapa...

S-a întors, a golit paharul dintr-o înghițitură. Și, făcîndu-mi cu ochiul, ca atunci cînd încredințezi un secret, a început să vorbească pe șoptite :

— Ai știut cumva (fără să-și dea seama începuse să mă tutuiască) că mezina lui s-a înecat ?

— Da, am aflat, i-am spus ; pe atunci mai lucram pentru el.

— Și fiul lui, ai știut ?

— Nu.

Mi-a spus :

— Ei bine, fiul lui s-a spînzurat.

Mi-a explicat că fiul falsificase acte, că a fost închis și că la ieșirea din închisoare tatăl a refuzat să-l primească ; atunci, după ce a dat tîrcoale două-trei zile casei, l-au găsit spînzurat în șură.

— Și încă ! continuă Jordan.

Am început să rîd. M-a întrebat :

— De ce rîzi ?

Am răspuns :

— Rîd, fiindcă este drept.

Fără îndoială, i-a plăcut cum gîndesc, căci a început să rîdă și el.

— Desigur că este drept. Se întîmplă numai ce este drept. Toarnă-mi să beau, mi-e sete.

A băut pe îndelete, eu la fel. Apoi și-a trecut mîna peste mustăți ; și a reluat :

— Aproape în același timp, cealaltă fiică a lui, Julie, cea care s-a măritat la Roche, s-a întors plîngînd. Soțul ei dăduse faliment. Cum vezi, degringoladă pe toată linia. Familiile sînt ca și casele : cînd cedează o bîrnă, totul se năruie. Fiica înecată, fiul spînzurat, ginerele dînd faliment, nevasta împotrivindu-i-se ce-i mai rămînea nefericitului ? A trebuit să vîndă viile de pe înălțimi și o parte din terenul de la malul lacului ; se mai spunea că și casa era aproape complet ipotecată. Totuși rezista încă. Numai mîndria îl mai ținea pe picioare. Și apoi se consola cu micuța Lucienne, poate că o mai ții minte, s-a născut pe cînd lucrai la Maladière, a picat la țanc. Ei bine, da, ce crezi că a făcut mama fetiței ? Ascultă bine, Belet. L-a anunțat că își ia tălpășița. I-a îndrugat

că are o soră la Paris și că se duce pentru cîtva timp la ea cu copilul. El n-a zis nimic. A întrebat-o doar : „Cînd te vei întoarce ?“ „Nu știu, am să-ți scriu“. „Și ești hotărîtă să iei cu tine fetița ?“ „Bineînțeles“, i-a replicat. El a rămas singur cuc. Nu mai știa ce să facă. Oamenii îl vedeau dînd roată prin grădină. Nu mai răspundea cînd îl salutai. Se comenta : „Așteaptă scrisoarea făgăduită“. A așteptat-o îndelung. Și într-o bună zi, a sosit. Era prin vară : i-a fost adusă. A urcat în odaia lui s-o citească. Deodată s-a auzit un țipăt. În același timp un zgomot ca și cum s-ar fi prăbușit tavanul ; oamenii au urcat la el, l-au găsit căzut pe jos, cu masa răsturnată peste el... S-au lămurit citind scrisoarea ; femeia lui îl anunța că nu se mai întoarce...

Am dat cu pumnul în masă, încîntat : „E în regulă !“ și constatarea m-a bine dispus. Sesizam că există o lege ; și că cu cît era mai dură această lege, cu atît mă mulțumea mai mult.

— E aspră legea, zic, așa-i ? Ce crezi ?

Mi-a răspuns :

— Legea este necruțătoare.

El și-a mai turnat, eu așijderea. Băusem trei litri. Și-a mîngîiat mustața ; mi-a spus :

— Știi, cu asta nu s-au încheiat toate.

Am început și eu să-l tutuiesc :

— Ei bine, dă-i înainte.

Nu ne mai preocupa altceva. Dar tocmai atunci fetișcana care servea a intrat și i-a zis lui Jordan :

— Haida-de, iapa matale și-a pierdut răbdarea.

Într-adevăr, o auzeam dînd din copite afară și trăgînd de ham. Jordan a luat biciul și a ieșit.

Cînd s-a întors, mi-a zis :

— Am potolit-o... Înțelegi, începuse să se nelinîștească. Cît e ora ?

I-am zis : „E ora șase“.

— Drace ! sînt aici de pe la prînz.

S-a așezat la loc.

— Nu face nimic, continuă, am vreme ; unde am rămas cu povestitul ?

— A căzut.

— Da, chiar așa, zise... Ei bine, l-au ridicat. Și s-au grăbit să-l cheme pe fratele său doctorul (poate că l-ai cunoscut) care l-a readus în simțiri. A zis că a făcut apoplexie, dar că își va reveni. În adevăr, și-a revenit; mai bine nu și-ar fi revenit. S-a observat fără întîrziere că nu mai era întreg la minte. Nu mai recunoștea pe nimeni, nici măcar pe fratele lui. Un singur lucru îl obseda, că fiica lui se va întoarce. „Doar că, zicea, ar trebui să se grăbească". Căci, vezi tu, cu atîția morți, pretindea că noaptea dau tîrcoale casei și că dacă ea nu se grăbește, au să-l ia cu ei... „Vor veni să mă caute, spunea, știu sigur; dar încă n-au curajul să se apropie". Era întrebat: „Care morți?" Răspundea: „Cei din cimitir. Sînt trei: prima mea nevastă, Rose, pe urmă Robert. S-au înțeles contra mea. Vor să se răzbune". Cît era lumină, mai mergea; se plimba prin curte sau ședea pe o bancă, cu mîinile încrucișate pe măciulia bastonului, mulțumindu-se să privească mereu spre drumul pe unde *ea* trebuia să sosească, înțelegi ce vreau să zic..., dar de cum cădea înserarea, se neliniștea. Se ridica; arăta trunchiul copacilor spunînd: „Sînt în spatele lor... Iată-l pe unul, iată-l și pe celălalt!" Degeaba îl calmau, cuvintele nu erau de nici un folos. Au adus mai întîi, ca să-l supravegheze, o infirmieră, dar n-a vrut să rămînă; i se făcuse frică. Atunci au căutat oameni săritori prin sat... Veneau cîte doi să-l vegheze. Se vorbea de internarea lui Barbaz într-un azil... Pînă una-alta, l-au închis în odaia lui. Dar ar fi trebuit zidită fereastra, căci toată noaptea stătea în dreptul ei. Înțelegi, fereastra dădea exact spre cimitir, pe care îl zărea în depărtare, pricepi... Atunci li s-a făcut frică și oamenilor. Nu i-a mai rămas decît fiica lui Julie, cea al cărei soț dăduse faliment; s-au dus să stea la Lausanne, unde bărbatul ei intrase funcționar. Cu acel prilej tatăl se purtase urît cu ea; dealtfel, o disprețuise dintotdeauna și o ținuse la distanță. Cu toate astea Julie a venit de îndată; și s-a devotat tatălui ei pînă la capăt. Era pe la sfîrșitul lui septembrie; domeniul urma să fie vîndut la mijlocul lui octombrie; s-au afișat anunțurile, însă Barbaz nici că se sinchisea. Era cu gîndul doar la morții lui și la Lucienne. Pe măsură ce trecea timpul, o chema tot mai

nerăbdător ; trebuia ca Julie să găsească zilnic un pretext la întîrzierea lui Lucienne, dar bunătatea o ajuta să-l găsească. Barbaz n-a recunoscut-o pe Julie, nici ea nu l-a mai recunoscut ; dar a sfîrșit prin a se obișnui cu ea ; ea singură știa cum să-l ia. Îi zicea : „Am citit în ziare că trenurile de la Paris nu mai circulă deoarece s-a prăbușit un pod. Să așteptăm să fie refăcut podul.“ În felul acesta cîștiga două-trei zile... Progresele demenței lui Barbaz marcau o scurtă pauză ; în fapt, demența se agrava. Îl auzeau strigînd de la fermă încît uneori Julie era nevoită să ceară ajutor, căci bolnavul se potolea greu. Trei sau patru bărbați abia dacă îl smulgeau de la geam și izbuteau să-l culce.

El zicea : „Știu bine, dau ocol casei. Am văzut unul în dosul stupului, altul se ascunde pe după magazie ; cu fiecare noapte vin mai aproape... Ah ! Dumnezeule, totul se va sfîrși curînd...“ Tăcea ca să reînceapă : „Măcar dacă ar veni ea ! Totul e gata ; ar rămîne să plecăm ; oare nu va veni mai curînd ?“

Julie se apleca peste el : „Tată, spunea ea, știi doar că a fost urît afară toate zilele astea ; cum vrei tu să pornească la drum ? Dacă barometrul va vesti o ameliorare, atunci poate că se va hotărî...“ Dar toate au un sfîrșit ; așa că hai să sărim opt zile... Sîntem pe la mijlocul lui octombrie. Era exact în ajunul licitației. Ce s-a întîmplat ? Nu s-a știut niciodată. Ea coborîse la bucătărie, probabil ca să-i aducă de băut. Nimeni nu luase în seamă o veche pușcă de vînătoare care atîrna pe coridor. A profitat de ocazie ca să vină din nou la geam și, desigur că i-a văzut. Și, pac ! în miezul nopții... Pe dalele din bucătărie s-au găsit cioburile cănii ; Julie a scăpat-o din mînă de uimire. Dar curajoasă cum era, primul gînd a fost să urce la tatăl ei ca să împiedice o nouă nenorocire. A ajuns pînă în pragul ușii, nu a mers mai departe... A urmat o nouă împușcătură, era o pușcă de vînătoare cu repetiție... L-au legat cu funii. Făcea spume la gură. După trei zile a murit...

De astă dată s-a lăsat liniștea, dar parcă mai vîrtos din adîncul ei a țîșnit rîsul meu.

— Frumoasă treabă !

—Eh, spuse Jordan.

Ne înțelegeam bine, rîdeam împreună și continuam să bem. Ne-au trebuit două sau trei pahărele ca să stingem acest foc pe care îl simțeam, foc al mulțumirii că tot restul a dispărut, cu excepția acestei flăcări, care ne juca în fața ochilor.

Am reluat :

— Așadar, totul a fost ras ?

Jordan a precizat :

— Chiar totul. Pînă și casa au demolat-o.

Și asta a pus capac la toate. Întinzînd brațul pe deasupra mesei, i-am pus mîna pe umăr ; ne priveam cu drag. Simțeam că s-ar cuveni să rămînem uniți, că eram de același calibru. Dealtfel, nu ascundeam că sîntem apropiați. Chiar atunci cînd iapa a reînceput să se agite, am ieșit împreună ca s-o potolim. El ar fi vrut s-o lovească, dar i-am prins mîna : „Fii blînd, și ea este cu noi". M-a privit, m-a înțeles. Ne-am apucat s-o mîngîiem amîndoi, trecîndu-i palmele pe bot, în vreme ce ea sforăia.

Am revenit în crîșmă braț la braț. Oamenii treceau și se vînturau pe lîngă noi, nu ne păsa. Eram numai noi doi pe lume. L-am condus eu la masă, căci el n-o mai regăsea, deoarece începea să încurce lucrurile ; eu, însă, îmi conservasem încă luciditatea. L-am așezat pe scaun.

Și dornic să merg mai adînc în cele petrecute, căci trebuia să închei :

— Dar domnul Loup ? l-am întrebat.

Mi-a răspuns :

— Mort.

— Și domnul Gonin ?

— Mort.

— Și Larpin ?

— Mort.

La fiecare nume pe care îl citam, îmi răspundea cu același cuvînt.

Am continuat să rîd.

— Este ca într-un cîntec : știi, un refren la cîntec. Asta se poate pune pe note.

Mi-a zis :

— Muzica este ca și scrisă ; tu ești cel care o compune.

Se referea la rîsul meu, căci continuam să rîd. Am adăugat :

— Sîntem singurii care am supraviețuit. Merită să bem în sănătatea noastră.

Și, ridicîndu-mi paharul :

— În sănătatea noastră, a amîndurora.

El a repetat :

— În sănătatea noastră, a amîndurora.

Ne-am ridicat să ciocnim, el s-a limpezit. Și-a apropiat capul de mine, m-a apucat de mînă.

— Zi, începu el șoptit, n-o să stăm aici toată noaptea. Să găsim ceva mai bun. Vrei să vii s-o vezi ?

— Pe cine ? am zis.

— Pe ea, se înțelege. Ea nu mai este chipeșă, și eu nu mai sînt gelos.

Am exclamat : „Da, e o idee !“, izbucnind din nou în rîs.

Ne-am ridicat.

— Așadar, și ea, am spus, e terminată !

— Drace, a încuviințat el, prima ; dar ea, una, a meritat-o cu prisosință.

A fost nevoie să-i dau brațul din nou altfel cred că n-ar fi ajuns la ușă. Se înnoptase de-a binelea ; n-a fost ușor să dezleg iapa. Am ținut-o de hățuri cît el s-a urcat pe capră.

Apoi, la rîndul meu, m-am îndreptat să iau loc lîngă dînsul. Am vorbit mai departe. Stăteam în picioare lîngă el, căutînd cu piciorul osia, pe care nu reușeam s-o găsesc.

— Este o idee, i-am zis, o idee grozavă.

Iapa era grăbită să plece ; Jordan a strigat „He !“, trăgînd de hățuri, dar, încă o dată, n-am izbutit să pun piciorul.

— Ține-o bine, i-am atras atenția, că altminteri n-am să pot să urc nici la pașteie cailor...

Pe urmă m-am întors cu gîndul la oferta lui.

— A fost tare frumoasă odinioară ! Ah, ce gît frumos avea !

Mi-am dat seama că nu mai rîdea ; totuși am continuat :

— Și brațe rumene, știi !...

M-a întrebat :

— Despre ce vorbești ?

Eram aținat :

— Și pielea-i era de mătase ! Și fraga buzelor ! Și dulceața gurii ei...

El repetă :

— Ce zici ?

Și cum, i se detașa silueta, pe geamul luminat l-am văzut ridicînd biciul.

Tocmai găsisem osia ; am vrut să dau înapoi, dar piciorul mi-a rămas suspendat în aer ; și cum iapa, nerăbdătoare, a făcut un salt, am căzut în praf.

Partea a treia

I

Cînd am început această poveste, nu gîndeam s-o prelungesc și, în adevăr, o vreme nici n-am continuat-o.

Abia azi am reluat lucrul. Poate doar fiindcă s-a făcut frumos.

Adie un vînticel dinspre răsărit care clatină vaporașele ancorate ; fixate de lanțul lor, bărcile se freacă una de alta, parcă ar avea pureci.

Aerul și apa bat în albastru ; nu se distinge unde sfîrșește văzduhul și unde începe apa ; acest întreg se înfrățește colo jos, în depărtare, cu muntele, care și el pare a fi plămădit din văzduh. S-ar zice că cineva a frămîntat niște pîini de aer și apoi le-a pus să se usuce la soare. Și-mi spun că, cine știe, cu puțin efort privirea ar putea răzbate prin ele.

Astăzi dimineață m-am dus să scot năvoadele, cu John. M-am înapoiat. Am împins masa la geam. M-a costat, masa asta, cinci franci. Dar îmi este de folos de parcă m-ar fi costat de zece ori mai mult.

M-am așezat deci la masă, am redeschis caietul ; sînt de-acum la al cincisprezecelea. Ideea cărții mi-a venit să tot fie de-atunci patru sau cinci ani ; mă apropiam de 60. Era o zi cînd mă dusesem să pescuiesc la loc adînc, înspre insulița unde foiesc bibanii ; totuși în ziua aia n-am avut noroc. Așezat la spatele bărcii mele, am desfășurat undița mea cu dublu cîrlig ; am așteptat de pomană, n-am prins nimic. Timpul era posomorît, mă simțeam trist. Am început să reflectez la viața mea. M-a speriat cît de puțin îmi mai rămînea.

Mă aștepta moartea ; mi se părea că o simt venind și din urmă : semănam cu unul care e strîns de gît, gestul pe care îl făceam era o mișcare de salvare, întinzînd

bărbia și înălțînd capul. Vreme proastă, peștele ocolind nada.

Barca de culoare verde, încăpătoare ; în mijloc, trei bănci, eu în spate. Și atunci, închizînd ochii, coboram cu greu printre acele lucruri dispărute fără să ajung să le regăsesc. Sau dacă identificam vreunul, un altul pe care îl prinsesem îmi scăpa, căci eram cu mîinile pline.

Vîslele scîrțîiau în coasta bărcii. În jurul plopilor dădeau tîrcoale corbii. Croncăneau ascuțit, ca un ferăstrău neuns cînd mușcă din lemnul verde.

Atunci mi-a venit ideea să-mi scriu viața, spunîndu-mi că pe hîrtie lucrurile pe care le-am trăit sînt mai ușor de întipărit.

N-am mai încercat pînă atunci, dar gîndeam la vremea compozițiilor pentru domnul Loup ; îmi spuneam : „De ce te-ai descurca mai prost ca un altul ?"

Așa că a doua zi m-am înființat la madame Emery.

— Am nevoie de cerneală, de toc și de caiete.

Ea m-a chestionat :

— Aveți de gînd să scrieți ?

I-am dat următoarea deslușire :

— Am niște socoteli de încheiat.

A înțeles că nu mă referem la socoteli cu pește, legate de îndeletnicirea mea ; a dat din cap, cu aerul că zice : „Se pare că afacerile vă merg strună". S-a urcat pe un taburet, căci ținea cerneala pe un raft aproape de tavan, în tovarășia lucrurilor care se vînd greu. A șters sticla cu șorțul. I-am cerut mai multe tocuri ; pentru un bănuț, mi-a dat trei bucăți. Apoi mi-a adus caietele : erau caiete de școală.

Liniatura era violetă. I-am zis :

— Îmi place că sînt dictando. Dacă n-ar fi fost liniate, aș fi scris strîmb.

Mi-a fost greu la început. Mi se părea că n-am să reușesc niciodată să-mi duc la bun sfîrșit frazele. Ori erau prea scurte, și atunci trebuia să renunț la unele idei ca să fac loc altora în scris ; sau, dimpotrivă, se lungeau nemăsurat, și nu mai ajungeam să mă pricep pe mine însumi. Dar sînt încăpățînat ; cîteodată asta îmi prinde bine. În loc să bat în retragere, mă înverșunam împo-

triva cuvintelor, trudind din toate puterile ; era normal să cedeze, pînă la urmă.

După ce am rezolvat problema asta, a mai rămas să mă ocup de faptele de viață ; nici aici nu mi-a fost ușor. Dar unul îl chema pe celălalt. Exista o înlănțuire care trebuia regăsită. Mi-am spus : „Ai să lași loc liber unde nu-ți mai amintești detaliile, iar dintre acestea, sînt cîteva peste care poți sări." Dacă respecți această învoială, treaba merge.

Și uite așa, am fost băietan, apoi adolescent, apoi bărbat matur ; așa am călătorit de la Maladière la Roche, de la Roche la Gros de Vaud, de acolo în Savoia, și din Savoia la Paris, și de la Paris la Vevey ; au apărut Mélanie, apoi Duborgel, pe urmă Louise ; așa m-am regăsit, în sfîrșit, în locul de unde plecasem.

Acolo, cum zic, gîndeam să mă opresc, fiindcă de atunci n-a mai survenit nimic în viața mea.

Dar azi e frumos ; și obișnuința mă ajută. Și poate că mai sînt niște explicații de dat. Am deschis, așadar, acest al 15-lea caiet și în susul paginei am notat : *15 sept. 1904.*

Am rămas la punctul cînd am ieșit din han, cu Jordan ; voia să mă ducă la el să-i văd nevasta. M-a amuzat ideea. A crezut că-mi bat joc de el. El dă bice calului, iar eu cad în drum.

Am rămas o clipă trîntit pe spate, înainte să mă ridic.

Nu pățisem nimic. Deasupra mea, cerul spuzit de stele ; să tot fi fost zece mii ; mă priveau cu aerul că mă aprobă ; nici că aveam altă pretenție decît să-mi petrec noaptea unde eram. Îmi spuneam : „Ai să închizi ochii, ai să-ți pui brațul sub cap, ai să dormi ca un prunc".

Însă, deodată, mi-am dat seama că puteam fi zărit sau că putea trece vreo trăsură ; așa că m-am așezat, pe jumătate răsucit, rezemat în brațe.

Restul a mers ușor, deși nu mă gîndeam să merg prea departe. Am zărit în fața mea, la cîțiva pași, jocul de popice și pe o latură, jgheabul înclinat, alcătuit din două traverse de lemn, pe unde cobora bila ; mi-a trecut prin gînd să mă așez acolo.

Ajung, mă instalez. Încă mi-era bine ; mă supăra doar că aveam mintea ușor confuză. Continuam să rîd privind vag ferestrele luminate ale hanului și acoperișul negru, peste care împărățea cerul.

Mi se părea că acoperișul se leagănă ; ferestrele, pe rînd, se lungeau sau se lățeau ; natura întreagă refuza imobilitatea ; ea însumi simțeam că mă înclin. „Nu e de mirare, îmi spuneam, stau într-o rînă".

Și despre ce ziceam : „Jordan n-a fost de acord !..." M-a cuprins o voioșie nemărginită. Apoi m-a încercat o criză de inferioritate. Ca apoi să-mi revină iar buna dispoziție. Dar nu din cauza lui Jordan de astă dată ; îl uitasem. Voioșia mea venea de la geamurile hanului. „Drace ! ziceam, pesemne că lemnăria nu e de calitate dacă joacă în halul ăsta. Din ce sînt clădite casele astea ?"

Era pe cer o stea roșie, mai mare ca celelalte ; avea forma unui ochi.

Mi se părea că oamenii ies pe ușa hanului și că vorbesc între ei ; nu eram prea sigur. Oricum, nimeni nu mă putea vedea, din cauza beznei. O ușă s-a închis cu zgomot.

Stăruia doar înginatul blînd al brizei printre copaci, de parcă rostea : „Samuel Samuel..."

„Foarte bine, i-am dat replica : Samuel Belet îți stă la dispoziție". Briza a rîs, ca și mine și am stat de vorbă amîndoi, ca doi buni prieteni.

Dar m-a încercat pe neașteptate o mare durere, ca atunci cînd smulgi bandajul de pe rană ; în aceeași clipă, băgînd mîna în buzunar, m-am înțepat la deget.

Era broșa Louisei ; am luat-o, am sucit-o și am răsucit-o în podul palmei, în vreme ce ochii mi s-au umplut de lacrimi. Am început să vorbesc cu glas tare : „Or fi toate bune și frumoase, dar singurul lucru clar este că nu mai ai pe nimeni în lumea asta. Tot restul este deșertăciune. Te-ai îmbătat, de acord ; însă ce-are să se întîmple cu tine ?"

„Ai patruzeci și doi de ani, Samuel. Poate că îți mai rămîn destui ani de trăit. Cum ai să-i trăiești ?"

Aburii beției se destrămau ; și ce apărea sub ei, nu-mi plăcea, dar ce era să fac ?

Am înțeles că trebuie să privesc realitatea în față ; cu capul între mîini am început să reflectez...

Trecuse de ora zece cînd am bătut la han și am cerut găzduire.

A doua zi dimineață, m-am deșteptat devreme. Mi-am înscris numele în registrul de evidență. Patronul, citindu-mi numele, s-a arătat curios.

— Aveți un nume de prin partea locului.

— Chiar așa, sînt din Praz-Dessus.

— Ce nostim, nu-mi amintesc de dumneavoastră !

— Nu e de mirare, i-am explicat, am plecat de aici să tot fie de-atunci douăzeci și mai bine de ani.

— Totuși, nu dumneavoastră ați fost aseară și ați băut cu Jordan ?

Am zis :

— Da, chiar eu. Cîndva eram prieteni, ne-am regăsit.

Și cum se mira :

— Oare bătrînul Pinget mai trăiește ? am continuat.

— De bună seamă, dar îmbătrînește. A trecut de șaptezeci.

— Și are aceeași meserie ?

— Da, numai că l-a lăsat vederea. Are un ajutor, dar nu e de nădejde... Așa că vă dați seama...

— Am să mă duc să-l văd, am spus. Vreau să-i cer ceva.

M-am dus la moș Pinget. A căzut de acord. Mia mea de franci îl ispitea. I-am spus :

— O s-o folosim ca să facem casa ca nouă.

De-a doua zi, mă instalam la el ; a trebuit doar să mă duc să-mi iau de la *Cele 22 de cantoane* bocceaua. Pe urmă, ca să profit de perioada de iarnă, cînd nu prea e de lucru, l-am poftit pe Pellan, da, zidarul. Mi-a făcut un plan și un deviz.

Vechea casă era în întregime din lemn ; doream ca cea nouă să aibă o temelie de piatră, ținînd seama că lemnul putrezește ușor. Nu era vorba s-o dărîmăm pe cea veche ; țineam doar s-o măresc. Am ales cărămizi din ciment comprimat, care sînt cela mai bune ; acoperișul am decis să-l facem din carton gudronat. Urma să dispună de două încăperi : una care să ne fie bucătărie, a doua dormitor.

Asta ducea la ceva ca în desenul alăturat.

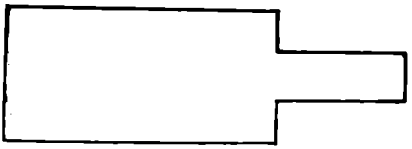

Dreptunghiul din dreapta reprezenta vechea locuință (dacă poate să se numească așa), cel din stînga este partea adăugată.

Cum iarna era blîndă, ne-am apucat de treabă imediat după anul nou. Meseria mea de dulgher mi-a fost de folos. Am angajat un singur muncitor cu ziua. Am ridicat scîndurile, le-am potrivit și le-am bătut în cuie ; pe urmă, deasupra încheieturilor, am fixat șipcile. De pe la sfîrșitul lui februarie noua casă ajunsese la acoperiș. Între timp, ne-au sosit sulurile de pînză gudronată. Am pus cîte trei straturi.

Cît privește aranjamentele interioare, n-am dat înapoi în fața cheltuielilor. Am cumpărat o masă, două scaune, un pat cu noptiera aferentă și toate piesele pentru o bucătărie completă. Tătucul Pinget era mare băutor de cafea neagră ; în ce mă privește, obișnuiam să mănînc zdravăn ; cum nu se poate găti pe plita de tuci, prea îngustă, am făcut rost de un cuptor.

Să mai pun la socoteală și curățenia ; am mai zugrăvit pe ici pe colo ; prin martie eram cu adevărat gata în căminul devenit al nostru. Am făcut o mică petrecere ; trebuie să vă spun că totul a fost foarte reușit. Cele două ferestre dădeau spre lac. În apropiere de noi se zărea linia, mai întîi verde, apoi albastră, a apei ce urca în pantă lină spre munții ce alcătuiau fundalul, iar prin nisip, urma valurilor lăsa vagi desene în mișcarea lor. Casa privea spre sud ; aveam soare întreaga zi. De cum răsărea din spatele Drăcușorilor, ne ciocănea la geam.

Am pus pe masă cele două pahare și sticla.

— Cine s-ar fi gîndit, acum douăzeci și cinci de ani, că într-o bună zi vom locui împreună ?

Maș Pinget nu vorbea mult ; și-a apucat paharul și, ciocnind cu mine, s-a mulțumit să-l golească. Nici un cuvînt în plus. Dar deschidea mereu tabachera ; ceea ce era un semn bun la el.

Noua mea meserie m-a prins repede. A trebuit să învăț să țin strîns vîslele și cum se întoarce barca la scosul năvoadelor. A mai trebuit să învăț să recunosc feluritele soiuri de pește, în ce locuri se găsesc și fiecăruia să-i dau nada potrivită. Pe urmă, chiar a trebuit să învăț și cum se coboară năvodul. Mă foloseam de vechiul năvod cu geamandură pe care îl întinzi seara și îl strîngi în zori (nu acele năvoade imense numite *ciocănitori*, pe care le reperezi noaptea cu lanterna și cu care savoiarzii ne furau tot peștele). Un vechi fileu de nouă metri, pe care-l aruncam nu departe de mal și care apuca ce putea.

Am uitat să spun că, deoarece îmi mai rămăseseră în jur de două sute de franci, odată isprăvite reparațiile, i-am folosit ca să cumpăr o șalupă nouă pentru că cea veche era greoaie, incomodă și lua apă. Moș Pinget s-a bucurat nespus de această achiziție. Casa nu-l prea interesa. Nu pricepea de ce am nevoie de atîta spațiu și de ce îmi trebuie un pat cînd lui îi era de ajuns o saltea de paie. Însă știrea că avea să dispună de o barcă nouă, i-a făcut plăcere. Am vopsit-o în verde, ca pe cea veche, păstrîndu-i același nume pictat în față : „Cocheta“ și același tip de vîsle fixate în cuie de lemn, ca să nu-l deruteze. L-au încîntat carcasa ușoară și ușor de manevrat, linia elegantă a bordajului, întreg ansamblul bine proporționat și lemnul care era de calitate.

A tot prizat tutun în seara aceea pînă și-a golit tabachera ; strănuta neîntrerupt. De fiecare dată scotea din buzunar o batistă mare și roșie și își sufla nasul cu zgomot ; ochii lui căprui lăcrimau.

Cînd să se culce, s-a întors spre mine ;

— Păzea ! mi-a zis.

Atîta doar ; dar l-am înțeles. Se gîndea la peștele lui.

Se pare că aveam aptitudini, ca să zic așa. Nici nu venise bine primăvara, că m-am descurcat de unul singur. Să fi fost ăsta motivul pentru care ne înțelegeam atît de bine moș Pinget și cu mine ? Fapt e că între noi n-a existat nicicînd vreo rîcă. Îl ascultam în toate, ceea ce mi se pare firesc. Nu mai păstram urmă de orgoliu. Și ne împărțeam ușor treburile, atît în casă, cît și în afara ei.

Astfel, odată ziua încheiată, era plăcut să te odihnești. Moș Pinget umbla de colo-colo. Încovoiat, șchiopătînd din cauza varicelor, se învîrtea pe loc, cu mîinile în buzunare. Se ducea să vadă dacă bărcile sînt bine ancorate, se întorcea, se oprea la năvoadele puse la uscat, le dădea jos, le atîrna din nou ; iar se întorcea la bărci ; îl auzeam strănutînd (după fiecare priză).

În ceea ce mă privește, mă odihneam în fața casei. Îmi umpleam pipa făcută din iarbă neagră și pe care o păstram pentru asemenea ocazii ; pufăiam mărunt, cruțînd tutunul și prelungindu-mi plăcerea.

Din sat se auzea cum sună de șapte ; soarele asfințea. Valurile, unul cîte unul, mureau în nisip și pietriș ; ca un sunet stins, asemănător suspinului ; un suspin de mulțumire, parcă spunînd : „E atît de bine să trăiești în armonie !“ ; îi răspundea pe mal suspinul vîntului blînd în sălcii, de ramurile cărora atîrnau mîțișori. Mii și mii de muguri galbeni le dădeau de departe un iz tomnatic, un aer ostenit, dar de aproape venea o mireasmă de sevă dulce ; gîndeam : „Iată că ăsta este cel mai plăcut moment al primăverii“.

Lacul își schimba culoarea, încenușîndu-se ; doar în vîrful valurilor se mai păstra nuanța trandafirie ; o însiruire de benzi înguste, trandafirii, plutind ca niște panglici, iar pe cer norii se destrămau, dispărînd unul după altul.

Un ultim țipăt de pasăre, apoi totul devenea tăcere. Arborii se înnegreau în întuneric. Și moș Pinget se înnegrea, în picioare la micul debarcader, clătinînd din cap, vorbind cu voce tare, după obiceiul lui.

Eu îmi goleam pipa la marginea băncii.

— Hei ! ce zici, ar fi numai bine să ne înghițim supa !

Dar moș Pinget nu se grăbea niciodată. Eram deja în casă cînd îl zăream în același loc, în picioare ; aprindeam lampa de bronz ce atîrna de tavan.

II

Moartea lui Pinget

Va mai fi vorba, în cele ce urmează, de încă o moarte, dar a fost una frumoasă ; mă refer la moartea lui moș Pinget.

Lucram de patru ani împreună cînd am sesizat că îi scad puterile ; abia se ținea pe picioare.

Astfel, într-o seară, pe cînd stătea în fața cuptorului (era pe la începutul toamnei, se răcise), îl aud deodată că spune ceva. Ciulesc urechea și deslușesc :

— Nu mai merge...

Nu mă privea, părea că vorbește cu el însuși, dar sînt lucruri care nu pot înșela. Reflexul focului îl lumina ; îi cercetam chipul zbîrcit, mic cît pumnul, cu pielea gîtului zbîrcită, cu ochii încețoșați fixînd ceva și am priceput că era adevărat.

Dar, cum e obiceiul, am încercat să-l mint. Am început să chicotesc :

— Ce te-a apucat, moș Pinget ? Nu ți-a priit supa ?

A dat din cap. I-a ieșit un sunet din gîtlej, ca atunci cînd apa se prelinge pe jgheabul fîntînii ; după care, cuvintele au venit unul după altul :

— O știu, s-a isprăvit.

— Vrei să te culci ?

Mi-a spus :

— Nu mai merită.

Apoi a tăcut, fiindcă îl lăsau puterile.

Ședea cu coatele rezemate pe genunchi, cu tot trupul îndreptat înainte ; din cînd în cînd îi tremurau picioarele, iar atunci vedeam cum i se mișcă și zbîrciturile gîtului.

A tușit de două sau trei ori. Respira cu greutate. Dar s-a auzit din nou același mic rîcîit din gîtlej, semn că va vorbi ; m-am apropiat de el.

— Hîrtiile sînt în regulă ?...

Se referea la contractul pe care l-am întocmit cînd am constituit asociația noastră și prin care îmi ceda dreptul său asupra casei în schimbul avansului meu în bani.

— Totul e în regulă, i-am zis, nu te neliniști.

Avea aerul împăcat.

— Am o nepoată la Saint-Paul... Una pe care o cheamă Marie Pinget... Va trebui să-i scrii. Oh, nu-i nici o grabă !... Locuiește foarte departe... Cînd vei avea timp..

Mă mira că spune lucruri atît de raționale și că se gîndea la tot ; îmi spuneam : „E semn rău."

Apa fierbea în ibric.

— Vrei să te ajut să te culci ? Te vei simți mai bine decît aici.

— Mi-e bine. Nu-ți bate capul...

Nu-mi era teamă ; totul era mai mult decît firesc. Îmi spuneam : „E fatal să se întîmple" ; nici măcar nu eram surprins.

Doar că se încovoia tot mai mult, ca un copac care nu mai are rădăcini. M-am apropiat de el și l-am îndreptat ușurel ; nu s-a împotrivit.

După ce l-am rezemat, am luat o pernă și i-am pus-o pe după ceafă. Din fericire, era un scaun de pe vremuri, încăpător ; era numai bun să-i cuprindă confortabil trupul împuținat. În răstimpuri, își mișca imperceptibil capul, sprijinit pe un obraz, cînd pe celălalt ; gura o ținea întredeschisă, dar ochii îi rămîneau închiși. Respira scurt, puțin șuierător, ca atunci cînd moțăi ; ai fi zis că adormise. Eram gata să cred că îl furase somnul. Mi-am spus : „M-oi fi înșelat. Nu este decît oboseala." Și deși nu mă hotărîsem încă ce să fac mai departe, mă gîndeam că s-ar cuveni, poate, să mă duc eu însumi la culcare. Cei bătrîni adorm unde se nimerește, se simt bine oriunde, seamănă cu copiii în privința asta.

Astfel, tocmai mă pregăteam să mă ridic, cînd, deodată, și-a întins mîinile și a început să-și miște degetele, ca și cum ar fi vrut să apuce ceva. De două sau

trei ori și-a strîns și și-a desfăcut pumnii ; apoi pleoapele i s-au zbătut și a suspinat adînc privind în jur, de parcă n-ar mai fi știut unde se află.

În fine, m-a zărit, a făcut un efort, mi-a șoptit :

— Aș vrea să beau...

Nu mai putea pronunța cuvintele ; ca să-l înțeleg, m-am aplecat peste el.

M-am ridicat și m-am dus să-i aduc de băut. Am cufundat în căldare cana și i-am umplut un pahar pe jumătate.

Dar din nou pleoapele lui căzuseră, nu mai mișca. I-am pus mîna pe umăr, zicîndu-i :

— Moș Pinget, ți-am adus de băut.

Încetișor, pleoapele i s-au întredeschis ; i-am lipit paharul de buze, înclinîndu-l cu grijă ; dar acum privea aiurea ; pe mine nu mă vedea.

Atunci a dat din buze și crezînd că vrea să bea, am înclinat tot mai mult paharul, dar el bolborosea :

— Am făcut ce-am... putut...

Părea, în clipa aceea, că mîinile lui se caută între ele ; se apropiau încet una de alta ; pe urmă, găsindu-se, s-au încrucișat, au urcat de-a lungul trupului, s-au oprit pe piept ; capul îi cădea pe spate, în vreme ce gura i se căsca tot mai tare.

Am pus paharul pe masă și de-a dreptul neliniștit, am rămas să-l veghez, ținîndu-l cu mîinile de umeri, ca nu cumva să cadă din scaun.

Așa am simțit cum un fior prelung îi străbate trupul, după care înțepenește. Apoi s-a moleșit din nou. Și a mai trecut o clipă. În cele din urmă, ca atunci cînd tragi o funie de cînepă de ambele capete, mușchii lui au pîrîit, din vîrful picioarelor pînă-n gît.

Ochii lui s-au rotunjit și s-au albit, gura a devenit și ea rotundă, nasul părea că se lungește ; a încercat să-și regăsească suflul (în acest răstimp a venit un val și s-a spart pe pietriș, un ultim val pentru el, dar poate că nici nu l-a mai auzit, căci era deja închis lucrurilor din afară) ; apoi a căzut brusc.

Bărbia i se lăsase în piept, mîinile se despărțiseră și spînzurau pe lîngă scaun, tot trupul înclina într-o parte ; știam ce am de făcut.

L-am dus în pat și i-am închis ochii, cum se cuvine. I-am împreunat mîinile. I-am apropiat picioarele, cum se cuvine ; pe urmă, i-am încheiat cu grijă nasturii de la gulerul cămășii și de la jiletca desfăcută, am tras cuvertura deasupra lui.

Am privit la ceas : era ora zece.

Se pornise o vîntoasă rece o dată cu înserarea ; aluneca peste acoperiș cu un zgomot blînd și înșelător, precum cel făcut de o pisică ce se cațără ; am aprins toate luminile și am rămas de veghe la capul patului.

III

Mi-a venit și mie rîndul să-mi caut un ajutor ; mi s-a dat adresa lui John. Este un nume care se pronunță, prin părțile noastre, *Jon,* de parcă ar fi vorba de o plantă.

Lucra la brutărie ; am fost prevenit :

— Du-te și fă-i propunerea ; nu e nou în meserie ; dealtfel, nu pare să-i placă prea mult copaia de frămîntat aluatul.

Am mers la brutărie ; a venit, alb de făină. Dar cum brutăreasa este o femeie curioasă și cum nu voiam să asculte ce vorbim :

— Ce-ai spune să ne ducem pînă la biserică ? Am putea vorbi.

În fața bisericii sînt trei tei maiestuoși și e spațiu îndeajuns : exact ce-mi trebuia.

Totuși am coborît vocea și m-am tras mai aproape de John.

— Prin urmare, e adevărat că frămîntatul pîinii și copaia pentru aluat...

— Da, este adevărat...

— Atunci...

— S-ar putea.

— V-ar conveni ?

— Destul.

— În ce condiții sînteți angajat la brutărie ?

— În nici un fel de condiții.

— Nu e limpede.

— Sînt plătit cu ziua.

— Atunci cu atît mai bine, i-am zis. Ascultați...

I-am explicat despre ce era vorba. I-am spus condițiile mele. Eram numai noi doi sub tei. Cîte o frunză cădea în răstimpuri atingînd în trecere scoarța tare a copacilor cu un zgomot ușor și scurt. Și cu fiecare frunză căzută se zărea mai bine un petic de cer. Iarna este anotimpul văzduhului ; cu cît e mai urît, cu atît se expune privirii mai deplin.

Nu zicea nici da, nici ba ; pe la noi ăsta e obiceiul. Gesticula, depărtîndu-și brațele de coastă, apoi le lăsa la loc. Numai cînd m-am ridicat să plec s-a decis să vorbească.

— Ei bine, să încerc.

Cum se vede, n-a fost o propoziție prea lungă. Dar a încercat. A făcut proba și încercarea a fost atît de mulțumitoare că nu ne-am mai despărțit. Este o namilă de bărbat, înalt de cel puțin șase picioare, lat în umeri și foarte slab. Stă mereu cu umerii căzuți, încît mîinile îi ajung pînă la genunchi. Nu se poate zice că umblă ; are un fel de a-și zvîrli la întîmplare picioarele ; la fiecare pas dă impresia că o să se prăbușească. S-ar zice că umblă foarte repede ; nu e cazul, nu merge mai repede ca oricare dintre noi.

El este cel care trage la vîsle, cînd ieșim cu barca ; și trage la rame la fel cum merge : adică zvîrcolindu-se grozav. Spatele i se vede pe toată lățimea, rotunjindu-se ritmic și scobindu-se pe sub cămașă ; gîfîie, suspină, transpiră ; s-ar zice că vîslele se vor sfărîma sub strînsoare.

Uneori îi atrag atenția :

— Mai domol, John !

Se întoarce și pare să-mi zică : „Ce pretenții mai ai ?“ Iar eu nu insist.

Oare e în stare să mă înțeleagă ? Și nu e pe undeva necesar ca fiecare să-și urmeze firea ?

El este acela care acum doarme în patul lui moș Pinget, cu toate că salteaua este cam scurtă pentru el, îi ies afară picioarele, dar le învelește în două pături ; zice : „În felul ăsta picioarele mele au și căldură și aerisire“.

Oricum, patul cam scurt, nu i-a afectat somnul ; mai degrabă eu am de suferit, într-atît de tare sforăie.

Abia dacă a închis ochii și mașina se pune în mișcare ; și pînă dimineața, nu se mai oprește, cel mult schimbă sonoritățile.

Degeaba fluier, cum se zice, că e indicat ; nu e sensibil la fluierături. Încerc să-l trezesc : de îndată ce recade în somn, muzica reîncepe. Și fie că a adormit pe spate, pe partea dreaptă, pe partea stîngă sau pe burtă, nu se simte nici o deosebire. Nu-mi rămîne decît să mă resemnez.

Ceea ce am și făcut și pe urmă m-am obișnuit. Acum chiar că mi-ar lipsi sforăitul lui ! Dealtfel face ce îi convine. I-am zis :

— Fă-ți datoria, cîte ore ne-am înțeles, în rest, ești liber.

Mi-am respectat cuvîntul. Nimeni nu e mai independent decît John. Îi place să hoinărească, hoinărește. Rămîne ceasuri întregi culcat pe nisip, privind la cer. Vrăbiile din sălcii îl cunosc bine. Și îl cunosc de asemenea broaștele din iazuri, dar astea și-au făcut despre el o părere mai puțin bună. Căci e mare amator de picioare de pui de baltă pe care le trece prin unt, duminica, pentru cina lui. Sau caută melci sub frunze.

Are viața lui, eu pe a mea ; așa nu ne deranjăm. Cînd avem chef de pălăvrăgeală, o facem ; cînd nu, tăcem. Băiatul ăsta are o constituție zdravănă. Nu e niciciînd obosit. De cînd lucrăm împreună, n-a îmbătrînit nici măcar cu o săptămînă. Doar chipul lui, pieptul și brațele, tot prăjindu-se la soare au căpătat, cu timpul, o nuanță de pipă afumată, în timp ce părul i s-a deschis la culoare și a devenit iar alb, prin contrast ca pe vremea cînd era ajutor de brutar.

Mi-a zis deunăzi :

— Singurul lucru care mi-ar displăcea ar fi să fiu îngropat într-un cimitir în pantă.

L-am întrebat de ce.

— Pentru că mi-ar fi teamă să nu se înșele asupra poziției ; s-ar putea ca să-mi stea capul mai jos decît picioarele.

Mi-a venit să rîd.

— Ești candriu ! Păi, ce crezi, că groapa este în pantă ca restul terenului ?

Mi-a replicat :

— Așa am crezut.

L-am asigurat, pe cît am putut.

— Și-apoi, tu dormi strașnic...

S-a înnorat, dar norii au ocolit munții. Sînt cîțiva ce rămîn agățați de stînci, dar cei care plutesc pe sus nici nu presimt stîncile, într-atît umblă de deasupra și le depășesc în zborul lor.

Așa și cu ăsta, care s-a lățit și a umbrit pămîntul. Peste lac s-a întins o mare insulă de umbră ; în cer s-a răsfrînt o altă umbră, aceasta însă în întregime albă.

Este ora cînd merg la gară să duc peștele ; am găsit un negustor la Geneva care îmi cumpără toată cantitatea pescuită.

Apuc coșul cu capac și iau drumul gării. În vreme ce mă depărtez, John golește barca, pune la uscat năvoadele. Eu mă îngrijesc de expediere, el fiind cam căscat ; n-ar ajunge niciodată la timp. Gara este puțin în afara satului, căci linia evită marginea lacului, din cauza ondulațiilor. Șeful gării înregistrează expediția. Văd cum iese de dincolo de povîrniș, un fuior de fum alb ; pe urmă, de după curbă, apare botul locomotivei și pe cînd frînele scrîșnesc, alerg la vagonul de mărfuri.

Sînt cunoscut aici. Conductorul știe cine sînt ; frînarul, în salopeta lui albastră, se apleacă prin geamlîcul pătrat care are o bară de sprijin.

— Noaptea asta a mușcat peștele la nadă ?

Mușcat nu e cuvîntul potrivit cînd e vorba de pește pescuit cu năvodul, dar el nu e în temă.

— În jur de 5 kilograme.

Coboară cîte un comis-voiajor sau un negustor de vite, ușor de recunoscut după bastonul cu prinzătoare de piele și după nasul în cioc de papagal (toți sînt evrei în meseria asta).

Șeful de gară stă prevenitor lîngă hîrdăul lui în care cresc leandrii săi. Totul este gata : conductorul suflă din țignal ridicînd, totodată, brațul.

Se aude locomotiva strănutînd ; ceva trosnește sub vagoane ; tampoanele se ciocnesc ; în aceeași clipă se declanșează o încordare și într-o clipită trenul a dispărut.

Din politețe, rămîn să discut puțin cu șeful de gară ; locuiește deasupra sălii de așteptare cu soția și cu copiii lui. Au două camere și o bucătărie încăpătoare. Este mulțumit ; iubește florile. Sînt destule în jurul gării ; un rond de mușcate, de petunii, de margarete ; dar mai mîndru decît toate este de leandrii săi. Trunchiul leandrului este gros cît brațul. Poți să umbli și n-ai să găsești ceva asemănător. Și cum s-a obișnuit ca lumea să-i spună asta, acum simte că îi lipsește ceva cînd complimentul întîrzie să apară.

Am grijă să îi laud leandrul cît de des posibil. Este încîntat. În fața noastră livezile coboară în pantă lină, ici și colo cu mici ridicături de teren ; lacul nu se vede, se ascunde în spate, dar cerul întreg îi primește reflexele.

Lumina de jos se înfrățește cu cea de deasupra ; se ciocnesc una de cealaltă, luptîndu-se astfel în zilele cu vreme frumoasă. Apuc pe o potecă ca să cobor, iar din pipă pufăi cu nădejde. Trilul ciocîrliei mă face să înalț capul ; sus, în văzduh, nu e decît un punct fumuriu care se agită, ca și cum ar atîrna de un fir.

Îl întîlnesc pe Grobéty care se întoarce de pe ogorul său unde a mers să vadă dacă a sosit vremea secerișului ; o bucată de drum mergem împreună. Așa ajungem la țiglărie. Țiglarii aduc cu targa țiglele pe care le rostuiesc una lîngă alta, precum cărțile într-o bibliotecă ; se alcătuiesc șiruri lungi, cu spații între ele, totul adăpostit sub un fel de acoperiș.

Ne simțim bine, toată lumea lucrează. Dar nu lucrăm cu sufletul la gură, ne rămîne timp liber și răgazul să respirăm dacă avem chef ; în aceste condiții munca poate fi o plăcere. Încît ori cine-ar fi, aerul respiră voioșie, iar cînd zărim satul, ne bucurăm să-l întîlnim.

Casele lui sînt bine aliniate, cu grădini ce ne ies în întîmpinare, pline de floarea-soarelui și de nalbă ; din loc în loc, rufe puse la uscat ; vîntul le umflă, ai zice că sînt mîini care fac semne cu batista.

Toate persoanele pe care le întîlnesc mă salută. Mă am bine cu toată lumea, discut cu cei care au chef de

vorbă. Cînd văd pe cineva ocupat cu lucrul, mă interesez. Nu e bine să te arăți indiferent dacă dorești să le cîștigi afecțiunea. Așa s-a făcut că Binggeli mi-a explicat ieri cum funcționează o pompă de bălegar pe care a așezat-o lîngă zid, iar fiul fostului primar Joyet, paralizat de ambele picioare, m-a chemat să-mi arate un stup Dadant, făcut de el însuși, fiindcă nu poate munci pe ogor.

Uneori mi se cer sfaturi ; cînd pot, le dau. Apoi merg la magazin, să-mi fac cumpărăturile. Mă opresc acolo o clipă. Madame Emery este cu adevărat o persoană bine informată și care știe o groază de povești.

În prăvălia ei miroase a săpun, a sfoară și a praf. Are un cîntar vechi, cu terezii și greutăți din aramă și cu o limbă lungă de un cot. Ce vinde mai mult e zahărul ; după zahăr, cafea ; iar după cafea, paste făinoase.

Mereu intră mușterii care se amestecă în discuția noastră. Azi, de pildă, a intrat bătrîna Jenny ; venea să cumpere ceai pentru soțul ei. Ne-a zis că bărbatul ei are temperatură ; ca să se vindece, dorea să transpire.

— Dar ar trebui să mănînce „limba mielului".

A dat din cap.

— Nici nu vrea să audă.

— Ei bine, atunci socul ; are același efect.

— Nici nu vrea să audă.

Capul face unghi drept cu trupul și gîtul i s-a înțepenit, doar ochii și-i mai poate mișca cînd vrea să te privească. Și-i ridică, îndreptînd partea lor de sus spre tine. Încrețindu-și pielea frunții și pleoapele groase, ridate, abia dacă izbutește să te observe.

— Oh ! continuă tot ea, nici nu aveți idee cît poate să fie de încăpățînat bărbatul meu ; la vîrsta mea este obositor. Îi fac pe plac ca să nu avem discuții. Nu vrea să accepte decît ceaiul tare, ceaiul chinezesc ! Degeaba îi spun că asta nu-l ajută să transpire ! Se încăpățînează. Mi-a zis : „Are gust bun". Asta pentru că e pofticios. Și ce e ciudat, e că a băut doar o dată, la pastor, într-o zi cînd s-a dus să-i fasoneze trandafirii.

Am spus :

— Vezi, în materie de leacuri, partea lor bună ține de plăcerea cu care le iei. Și sînt puține de felul ăsta. Dacă-i place, fă-i ceaiul ăla...

— Credeți ? mă întreabă Jenny ; mi-e teamă să nu coste scump.

Madame Emery intervine :

— Am doar din cea mai bună calitate, cel de Suchong. Costă patru franci livra ; dar sînt dispusă să vă vînd și într-o cantitate mai mică.

Bătrîna Jenny își caută portmoneul ; îl deschide cu grijă ; numără și iar numără puținele monede ; să tot fie trei sau patru, și cu siguranță, nu de argint ; în sfîrșit spune :

— Ei bine, dați-mi de zece centime.

— De zece centime nu pot ; nici nu vă ajung să pregătiți o ceașcă.

Mi s-a părut că e gata să plîngă. A cuprins-o un acces de tuse.

— Dar... dar pentru douăzeci, ați putea ?

Doamnei Emery i se face milă de ea ; îi umple un întreg cornet pentru douăzeci de centime.

Mă mir că sînt atît de calm. De cînd în seara cu jocul de popice, pe cînd eram așezat pe jgheabul pe unde vin bilele, după ce tocmai căzusem în drum, și mă țineam cu mîinile de cap ; deodată, s-a produs în mine o destindere, ca și cum niște fructe coapte se desprindeau de pe crengi și crengile astea își regăseau elasticitatea.

Era seara jocului de popice ; îmi ziceam : „Totul s-a isprăvit !“ Dar adesea, cînd socoți totul pierdut, salvarea este pe aproape, iar acest sfîrșit, pe care îl socoți inevitabil devine un început.

Nu mi-era limpede asta în seara aceea ; eram așezat, cum vă povestesc, și habar n-aveam ce avea să se mai întîmple ; era o vreme blîndă ; de asta îmi amintesc ; o stea tremura pe cer, o seară ca multe altele, afară doar că eram nițel băut și că mă durea capul ; a mai trecut timp și pe urmă, brusc, m-am ridicat și nu mai eram același om, iată, în sfîrșit eram eu !

M-am gîndit : „Du-te și caută-l pe moș Pinget“. M-am dus, cum știți. Moș Pinget era în maghernița lui. Am stat de vorbă ; am ridicat capul ; veneau valuri, un ciob de

sticlă lucea prin pietrișul împrăștiat pe țărm ; uite, așa am revenit la viață.

Mi-a trebuit timp, știu bine, căci asta era, în fond, toată povestea mea. Dar este vreodată prea tîrziu ? Fiecare pas pe care l-am făcut a semănat cu acela pe care îl faci cînd treci de la o literă la alta în cărți ; luate separat, nu înseamnă nimic și cuvintele însele nu reprezintă nimic ; trebuie să mergi pînă la capătul frazei, abia la capătul drumului meu le-am prins sensul.

N-am știut să iubesc, a trebuit să învăț ; cînd am știut, a fost prea tîrziu. Cei care ar fi avut nevoie de mine și de cunoștințele mele se aflau departe ; nu mai găseam decît golul lăsat de prezența lor trecută ; unde le răsunase glasul, stăpînea acum tăcerea. „Vezi, greșeala ta a fost să aștepți totul de la ei cînd ei au așteptat totul de la tine". Dar, am ridicat capul. „Pierduți ?" m-am întrebat, nimic nu este pierdut. Spui că s-au dus, privește doar în tine. Încearcă să arăți cine ești ; și fiindcă susții că ești mai bun decît înainte, încearcă să dovedești că prețuiești mai mult, altfel se va zice că ai mințit și vor fi îndreptățiți să spună asta.

M-am aplecat asupra mea și mi-am dat seama că ei sînt vii. Ca atunci cînd este ceață în pădure și abia de vezi conturul arborilor, vedeam niște siluete vagi și nu le recunoșteam. Dar soarele a țîșnit dintre nori, s-a produs o spărtură, și a fost ca și cum morții s-au scuturat din giulgiul lor și au venit în fața mea : „Ah, voi sînteți !" am spus ; și ei au răspuns : „Ah, tu ești !"

Nu am știut să iubesc cînd a trebuit, dar acum iubesc retrospectiv. Acest trecut dispărut îl recuperez ceas de ceas ; ce nu a fost trăit de ajuns este retrăit ; vorbele care nu au fost rostite, cînd erau necesare, îmi vin pe buze, cu nemiluita, iar ei, nu-i așa ? mă aud, lor mă adresez, spre ei mă întorc, cu toate aceste cuvinte pline de blîndețe. Ei reînvie grație vocii cu care le dau glas și, la rîndul lor, îmi împrumută vocea lor și sînt în ei cum și ei sînt în mine. Am primit totul, sînt liber. Au căzut lanțurile dinăuntru și de asemenea lanțurile din afară. Ne întindem mîinile, ne vorbim, sîntem împreună ; pe lac, unde barca mea plutește e soare. Iar pe mal, oamenii, cînd privesc spre mine, mă văd aplecat peste apa

ce strălucește. „Uite, zic ei, uite-l pe Belet, care își păzește năvoadele". Ei n-au habar. Ei nu știu că eu mă aplec peste o altă apă, la fel de albastră și la fel de limpede, acum cînd vîntul, după ce a încrețit-o fugar, s-a potolit.

Simt nevoia să fiu singur, de aceea mă duc la micul debarcader, las lanțul și arunc cîrligul.

Iau loc pe banca din mijloc, apuc vîslele ; trag din toate puterile, lăsîndu-mă pe spate ; iar ei, acolo, nu-i așa ?, mă așteaptă și îmi spun că mă văd venind.

Am părăsit țărmul, cu tot ce este mărunt ; las în urmă ce e schimbător, pentru ceea ce nu se schimbă. Doar să mă sucesc nițel și malul dispare complet ; rămîn cerul și apa. Și în fond este totuna, din cauza norilor răsturnați care se leagănă în jurul meu ; albastrul lor, la rîndu-i răsturnat, dă culoare întregului.

Nimic nu se deosebește ; totul se confundă, totul se întrepătrunde ; privesc oare în mine sau în afara mea ? Dar ei sînt acolo și îi văd. Nu mai sînt gelos ; ei nu se mai tem. În loc să dea înapoi, se ridică în coate ; eu mă aplec o idee în plus. Sînt acolo cu toții, am mai spus-o. Este iubita mea mamă, care a murit cînd eram puști ; este domnul Loup, care a fost bun cu mine și față de care m-am purtat ca un ingrat ; mai e Adèle, sărmana Adèle ; este micuțul Henri, pe care n-am știut să-l iubesc cînd a fost nevoie și pe care n-am știut să-l atrag cînd ar fi trebuit, din cauza asta a dispărut dintre cei vii ; dar tu, mai ales, Louise, tu care ești printre toți ceilalți, cea mai scumpă și dulce inimii mele ! Nici pe tine n-am știut să te iubesc, cel puțin nu așa cum ar fi trebuit sau cum ai fi dorit ; te-am iubit în felul meu, nu în felul tău ; niciodată n-am putut să fac abstracție de mine ; tu te frămîntai încercînd să-mi ascunzi suferința ta, totuși eu băgam de seamă ; și chiar cînd sfîrșitul tău bătea la ușă, nu te-ai plîns. Însă ești aici, nu-mi trebuie mai mult. Vezi, totul este schimbat, nu mai sînt același. Nu mai sînt încruntat, nu mai mă zăvorăsc în tăcerile mele, nu mai am ridul între ochi ; am devenit adevăratul Samuel ; acum te iubesc, Louise. Și de aceea nimic nu ne mai desparte, acum cînd te privesc și mă aplec spre tine și spre întreg trecutul meu reînviat și spre unda clară în

care tu te răsfrîngi ; îți spun : „Zîmbește-mi", căci și tu știi. Și tu, la rîndul tău, te ridici ; mi se pare că te văd urcînd din adîncuri spre mine ; și mă aplec mai mult, tu te înalți mereu ; și buzele noastre se ating și mîna mea îți ciufulește părul.

Totul se amestecă ; distanța dispare, timpul este suprimat. Nu mai este nici moarte nici viață. Stăruie doar această icoană imensă a lumii în care totul este cuprins și din care nimic nu se pierde și nimic nu este anihilat ; a mai rămas un prag, va trebui să-l trec ; dar văd în față acest obraz, este obrazul lui Dumnezeu. Am învățat să-l iubesc și să-l cunosc ; știu că e totul și că e pretutindeni. Și numai el durează, dar totul se află în el și eu deasemenea. Iar cei dispăruți și-au aflat locul în el, nu pot fi desprinși din ființa lui, încît sîntem mai mult ca oricînd frați, fiind fiecare o parte din întreg, și, cumva, în acest sens, o părticică de dumnezeire... Cînd vîslesc în barcă spre el mă îndrept ; cînd ating malul, lui mă alătur ; este sus, jos, la dreapta, la stînga ; este aici, este acolo ; este arbore, este muntele ; lacul este o părticică din el, soarele o parte din el, totul este o fărîmă din el, pînă la acul cu care se cos năvoadele, pînă la piatra pe care valul o rotunjește.

Și ce importanță mai are viața mea și puținul ce îl reprezintă, limitat la trupul meu ? Dacă existența mea încetează, intru în altă viață ; una e limitată, cealaltă este enormă ; cînd mori sui din nou. Îmi zic : „Voi sui" și sînt liniștit. Noaptea îmi poate cuprinde ființa, știu că lumina nu se va stinge pentru frînturile ființei mele, iar acest praf din care se constituie ființa mea și care s-a adunat laolaltă, se va difuza din nou, precum castelele de nisip pe care le clădesc copiii și pe care le ia apa cînd plouă.

Nu-mi rămîne decît să aștept și să trăiesc cît mai acceptabil pînă la termenul final. Căci esențial este să trăiești și să mori cît mai ești viu. Sînt destui cei care au murit deja cu mult înainte să le sune ceasul. Sufletul le-a murit de mult cînd vine rîndul trupului ; eu unul veghez asupra inimii, căci doresc să mă țină pînă la capăt.

Astăzi este 12 august și iată că mi se isprăvește caietul. Chiar și cerneala este pe isprăvite. Scriu ultima pagină, privind pe fereastră linia albastră-închis pe care o închipuie lacul puțin deasupra celuilalt mal.

Se disting pătratele verzi ale fînețelor, pătratele galbene ale lanurilor de grîu, genul de nori buclați ai crîngurilor cu frunzișul umezit ; iar spre înălțimi, stîncile de la Memise strălucesc ca sticla, sub bătaia soarelui.

De cîteva zile e tare cald. Așa se face că băieții, seara, fac baie sub sălcii. Îi auzi rîzînd, stropindu-se cu apă din toate puterile. Fac mult zgomot pentru nimic. Nu sînt chiar atît de curajoși băieții prin părțile noastre. Abia dacă știu să înoate.

Seamănă cu John ; țin la tabieturile lor. Dar John ține și mai mult. El vine din sat purtînd pe cap, sub pălărie, o foaie mare de revent pe care a luat-o dintr-o grădină, în trecere ; îi spînzură pe cap ca scufia unei femei bătrîne.

Fac glume pe socoteala lui.

— De ce rîdeți ? N-am dreptul să mă apăr de soare, să fiu prevăzător ?

Așa este el. Nu-l contrariez.

— John, zic, tu ai dreptate.

Am învățat să nu mă plîng : ăsta e marele adevăr. Mai presus de orice trebuie să nu-i semăn lui Borloz care tocmai trece și își mîngîie calul.

Asta rîdea de unul singur ; era fericit ; își zvîrlea șapca prin copaci, părea încîntat de toate ; dar asta fiindcă băuse prea mult și vinul îi face rău.

Abia m-a depășit, că îl văd cum se oprește ; calul lui se oprește de asemenea.

El, alături de animal, ridică brațele, le lasă să cadă, își strînge capul în pumni. Îl aud înjurînd.

După care, zice :

— Ah ! Doamne, Dumnezeul meu ! Ce mizerie ! Totul pentru ceilalți, nimic pentru mine !

Scuipă ; apoi reîncepe :

— O vale a plîngerii ! și încă nu e rău dacă poți să plîngi. Mie mi-au secat ochii de lacrimi, sînt crăpați pe

dinăuntru cum e pământul bîntuit de secetă. N-am nici un spor ; iar ei mă ard, mă ard ! I-aș smulge din găvane...

Deodată, vede în fața lui calul, pe care îl uitase în timp ce perora. Este o bătrînă iapă albă, cu părul ca iarba uscată, cu picioarele strîmbe în dreptul genunchilor, cu ochii urduroși ; o privește și se înfurie pe dată.

— Putoare ! Așa se cade ? Te hrănesc, te adăpostesc, te acopăr, n-ai griji, n-ai supărări, iar eu crăp de sărăcie... Este drept ? zice.

Apucă biciul de capătul scurt și o lovește peste cap. Ea nu se clintește, obișnuită cu loviturile. Dar văzînd că nu mișcă, se înfurie peste măsură.

— Ah ! Sfinte Dumnezeule, strigă el, las' că te aranjez eu !...

Și reîncepe s-o lovească.

Uite, așa sînt unii oameni, își bat caii, deși pe ei s-ar cuveni să se ia la palme.

Lector : RADU SĂNDULESCU
Tehnoredactor : VICTOR MAȘEK

*

Coli de tipar : 16
Bun de tipar : 20.08.1987.

*

Tiparul realizat
sub comanda nr. 343
la I. P. „13 Decembrie 1918"
Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
BUCUREȘTI

univers